

[V]erzet in West-Friesland

Verzet in West-Friesland

DE ONDERDUIKER

MAANDBLAD VOOR DIE NEDERLANDERS, DIE HET GEVAAR PREFEREREN BOVEN HET WERKEN VOOR DEN VIJAND

EERSTE JAARGANG
No. 3

LAND(

Tot c
genood
Doch va
een nie
ruime ti
is „De (
gegaan.
deel uit

Vrijdag 2 Februari 19

M O R G E N

B U L L E T I N

S Speciale Uitga

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

"R O B U
(Het rose bul

-o-o-o-o-o-o-o-o-

EER IN ONS LA

1945 T E L E X No.175

ofdkwartier maakte gisteren bekend, dat de capitulatie van
in het Westen en Noorden ook door Gen.Keitel is bevestigd
erklaarde, de strijd in het W. is afgelopen, de D. troepen
eer verr
n. Folk:
Wageni
aanlei
op de N
logsmis
llijk a
n uit di
skovitz
e daarv

d e v r ij e p e r s

le Jaargang No. 76 Zaterdag 17 Maart 1945

SNELLE AMERIKAANSE VORDERINGEN AAN HET ZUIDELIJK DEEL VAN HET
VANUIT HUN BRUGGEHOOFD BIJ REMAGEN SNEDEN DE AMERIKANEN DE AUT
KEULEN - FRANKFORT AF.-- IN HONGARIJE ZIJN DE DUITSE AANVALLEN
-- ZWARE AMERIK.LUCHTAANVAL OP DE JAP. ZEEHAV

DE WAARHEID

4de JAARGANG NUMMER 18 10 MAART 1944

gang no. 10 (70). 1ste Februarinummer 1945

JE MAINTIENDRAI

Lijdt U mijn ondersaten
Die oprecht zijn van aert
God sal U niet verlaten
Al zijt ghij nu bezwaert.

RLAND en ORANJE

verkorte uitgave voor NOORD-HOLLAND

1ste Jaargang No 50. 8 November 1944

DE LUISTERVINK"

TWEEDE JAARGANG

"RECHT DOOR ZEE" 1ste Jaargang.

No. 58 27 SEPT. 1943

HET PAROOL

VRIJ ONVERVEERD

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

tin) Z^{a}./Z^{o}dag, 25/6 Nov.1944

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

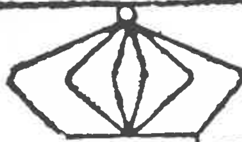
in overgangstijd.

NDEN WEL REëEL?

stellen van de gewichtige be- eraadslagingen, aan gene zij- Kanaal genomen en gehouden zijn het er over eens, dat zulk een militair bestuur als ongewenscht, ja als

EUWS BULLETIN VOOR NOORD NOORD-HOLLAND No. 27, 20 Jan. 1945

VRY NEDERLAND

NEDERLAND ORANJE

1943 PRINSES MARG
Vandaag is het een feestdag
Want een prinses neemt intre

DE NIEUWSBODE

Dagblad voor het bezette Nederlandse gebied.

Zusterorgaan van „De Onderduiker"
29 Maart 1945
1e Jaargang No. 95

Trouw

o. 19 JAAREINDE 1944

r verklaarde giste- entie, dat er voor die aanstonds van zullen zijn, in de dsel gezorgd moet of ook Duitsland voor voedsel, ver- at dit land niet kan erder dan de be- oedsel zal worden erde schepen zijn het transport van

Verzet in West-Friesland

Verzet in West-Friesland

De illegaliteit in westelijk West-Friesland en in de Wieringermeer in de jaren 1940-'45

Onder redactie van

Jan van Baar, Paul Koedijk, Sjoerd Leiker †, Rein Posthuma en Jacob Zwaan

Deze uitgave kwam tot stand met steun van het 'Dr. J.E. Baron de Vos van Steenwijkfonds' en het Provinciaal Anjerfonds Noord-Holland

UITGEVERIJ PIROLA
SCHOORL
ISBN 90 6455 112 X

Fritz Conijn

derde druk, mei 1991

Inhoud

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Verzet

Verzet in West-Friesland : de illegaliteit in westelijk West-Friesland
en in de Wieringermeer in de jaren 1940-'45 / onder red. van
Jan van Baar, Paul Koedijk en Sjoerd Leiker.
Schoorl : Pirola. - Ill.
ISBN 90-6455-112-X geb.
SISO 935.4 UDC 355.425(492.71)"1940/1945" NUGI 648
Trefw.: verzet ; West-Friesland ; geschiedenis ; Wereldoorlog II.

COLOFON

Auteurs en uitgeverij zijn de volgende instanties en personen bijzonder erkentelijk voor het beschikbaar stellen van illustratiemateriaal t.b.v. dit boek:
Algemeen Nederl. Fotobureau (W. v.d. Poll): p. 177, 178(o) – fam Biallosterski, Bloemendaal: p. 48 – J. Bitter, Den Haag: p. 160 – Charles Breijer, H'sum: p. 96, 178(b) – Topogr. Atlas Gemeente Archief Alkmaar: p. 2, 12, 14, 16, 21, 29, 54, 56, 58, 60, 62, 63, 71, 76, 95, 137, 154, 156 – J.F. de Groot, Monnickendam: p. 68 – Fotobureau Holland, A'dam: p. 139(o) – Leo Hordijk, Monnickendam: p. 27 – J. Jong, Zaandam: p. 22 – Leo Kersten, Hoorn: p. 46 – Pim Kolber, Bergen: p. 142 – Rob Korpershoek, Brazilië: p. 92 – Jaap Kroon ('Remembrance and Friendship'), Bergen: p. 129 – M.J. Kunnen, Bergen: p. 128 – Ted Laagland: p. 134 – fam. Logger: p. 111 – fam. Molenaar: p. 39 – R.C. Posthuma, Schagen: p. 40, 121, 122, 125, 147 – Provinciale Atlas, Haarlem: p. 19, 187 – Foto Ris, Alkmaar: p. 22 – Gerard Roosenboom, Bergen: p. 64 – Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, A'dam: p. 10, 22, 27, 32, 33, 35, 46, 47, 51, 77, 79, 81, 82, 96, 132, 139, 165, 177, 178(o), 185 – fam. Schipper-Kuijpers, Spanbroek: p. 44, 49, 52, 53 – Jan Sinnige: p. 124 – Rita Souwerbren, Bergen: p. 68, 148, 171 – George Stoekenbroek, Schagerbrug: p. 24, 42, 57, 65, 72, 73, 127, 137, 158, 181, 183 en omslag – mev. C.M.R. Weel-Wittebrood, Den Helder: p. 133 – De fragmenten van bladen en kranten (incl. op schutbladen) komen uit de coll. van de heer C.J. Schouten te Schoorl en Gem. Archief te Alkmaar. De gedichten op p. 164 en 178 zijn uit de bundel 'Leven' van mev. Charisius-de Leur, Den Haag. **Omslagfoto:** monument te Zijpersluis; 1990.

Voorwoord

Het is alweer zeven jaar geleden dat er een boek verscheen over het verzet in oostelijk West-Friesland tijdens de Tweede Wereldoorlog. De eindredacteur van dat werk, de schrijver, journalist en oud-verzetsman Sjoerd Leiker uit Hoorn, typeerde de inhoud van het boek als 'een ontmoeting met mensen uit West-Friesland, levend onder de druk van oorlog en bezetting'. In zijn voorwoord gaf Leiker al aan dat hij graag met een tweede deel, dat over westelijk West-Friesland moest gaan, het werk wilde voltooien. Dat boek is er nu. Sjoerd Leiker, die de drijvende en samenbindende kracht achter de uitgave was, voerde ook ditmaal de eindredactie, totdat een slopende ziekte hem dat onmogelijk maakte. Hij heeft het uiteindelijke resultaat niet meer mogen aanschouwen, maar het boek draagt wel zijn stempel.

Ondermeer komt dat tot uitdrukking in de andere opzet die aan dit boek ten grondslag ligt. Dermate anders dat er eigenlijk nauwelijks meer sprake is van een vervolg op het deel over oostelijk West-Friesland. In dat boek was gekozen voor een meer journalistieke aanpak waarin interviews met Westfriese verzetsmensen een voorname plaats innamen. Dat had als voordeel dat de verhalen letterlijk 'ontmoetingen' waren, waarin de emoties en spanningen van het verzet door ooggetuigen direct en indringend werden verwoord. De beperkingen die met deze werkwijze gepaard gaan bleken evenwel achteraf. Het beeld van het verzet dat werd opgeroepen was soms wat eenzijdig of vertoonde grote lacunes. Enkele daarvan zijn inmiddels door andere publicaties voor een deel opgevuld. In dat verband moet speciaal de serie genoemd worden, die de journalist Eric Molenaar vijf jaar geleden onder de titel 'Ondergronds' in de *Schager Courant* publiceerde.

In dit boek over westelijk West-Friesland is het accent komen te liggen op historisch onderzoek dat is gebaseerd op informatie uit archieven, aangevuld met gegevens die werden verkregen van nog in leven zijnde betrokkenen. Vrijwel alle auteurs die door Sjoerd Leiker werden aangezocht hadden al ervaring met dergelijk onderzoek, al hanteren ze ieder hun eigen aanpak. Geprobeerd is om alle facetten van het verzet te belichten, zonder daarbij op volledigheid aanspraak te maken. Soms is er sprake van enige overlapping tussen artikelen. Heel vaak heeft dat te maken met het karakter van het verzetswerk. Een betrekkelijk kleine groep moest allerlei werk verrichten. Hulp aan onderduikers, het verspreiden van een illegaal blad en gewapend verzet werden soms in één persoon verenigd. Daardoor duiken nog wel eens dezelfde namen op.

De geografische afbakening heeft voor de auteurs meer als een richtsnoer gefungeerd dan als een strenge grenslijn. Dat kon ook niet anders. De verzetsactiviteiten stoorden zich niet aan de grens van de Omringdijk. Er bestonden allerlei wederzijdse contacten 'buiten de dijk', bijvoorbeeld met Alkmaar en Den Helder. Gebeurtenissen elders waren soms van invloed op westelijk West-Friesland. Om die reden is ook een artikel opgenomen over het verzet in de Wieringermeer.

Bij het maken van dit boek heeft een aantal mensen door hun betrokkenheid en raadgevingen steun verleend. Speciale vermelding verdienen daarom mevrouw Trien de Boer-Stam en de heren Henk Ranzijn en Kor Korpershoek. De laatstgenoemde trok als uitgever de kar bij het eerste boek maar moest jammer genoeg afhaken nadat hij ook dit tweede project uit de startblokken had geholpen.

Tenslotte moet toch nog eens de naam van Sjoerd Leiker vallen. Hij formuleerde de redenen om de historie van het verzet in West-Friesland vast te leggen en te publiceren. De jeugd moest worden geïnformeerd over wat er zich tijdens de oorlog in hun eigen leefgebied had afgespeeld. Hopelijk zou daar ook een waarschuwing van uitgaan tegen nazisme en rassenwaan: een ideologie die, in de woorden van Leiker, in de praktijk gericht was op de totale onderwerping van de mens, op mensenjacht, dwangarbeid en het uitmoorden van de Joden. Een verhoudingsgewijs geringe groep mensen had die ideologie tijdens – en sommigen zelfs al vóór de oorlog – bestreden. Daarom beschouwde Leiker dit boek tevens als een verplichting tegenover de gevallenen en verzetsvrienden van wie de nagedachtenis in ere dient te worden gehouden.

Een paar auteurs maakten zelf deel uit van het verzet. De anderen zijn van – ver – na de oorlog. Daardoor bleken de perspectieven wel eens te verschillen. Maar allemaal konden ze zich in de uitgangspunten vinden. Allemaal hopen ze dat dit boek – op een eigen bescheiden wijze – beantwoordt aan het doel dat Sjoerd Leiker zich voor ogen had gesteld.

Paul Koedijk,
redactiesecretaris

Lijst van afkortingen

ANP	Algemeen Nederlands Persbureau
ARP	Anti-Revolutionaire Partij
AWT	Afwerpterreinen
BS	Binnenlandse Strijdkrachten
BBO	Bureau Bijzondere Opdrachten
BI	Bureau Inlichtingen
CAT	Commando Afwerp Terreinen
CID	Centrale Inlichtingen Dienst
CVO	Christelijk Volks Onderwijs
CDU	Christelijk-Democratische Unie
CPN	Communistische Partij van Nederland
DNB	*Deutsches Nachrichten Büro*
DVM	Districts Vertrouwens Mannen
EDD	Eenheid door Democratie
FLAK	*Flieger Abwehr Kanone*
GEB	Gemeentelijk Energie Bedrijf
GAB	Gewestelijk Arbeids Bureau
GSA	Gewestelijke Sabotage Afdeling
GVM	Groeps Vertrouwens Mannen
IKB	Inter-Kerkelijk Bureau
IKO	Inter-Kerkelijke Organisatie
JM	*Je Maintiendrai*
KNBTB	Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuinders Bond
KP	Knokploeg
KNIL	Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger
LKP	Landelijke Knokploegen
LO	Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers
LW	Landwacht
LOF	Legioen Oud-Frontstrijders
MLL	Marx-Lenin-Luxemburg-Front
MC	Medisch Contact
MF	Medisch Front
NAD	Nederlandse Arbeidsdienst
NAS	Nationaal Arbeids Secretariaat
NFR	Nationaal Federatieve Raad
NSB	Nationaal-Socialistische Beweging
NSF	Nationaal Steun Fonds
NVV	Nederlands Verbond van Vakverenigingen
NAD	Nederlandse Arbeidsdienst
OD	Orde Dienst
PB	Persoons Bewijs
PV	Provinciaal Vertegenwoordiger
RVV	Raad van Verzet
RV	Regionaal Vertegenwoordiger
RSAP	Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij
RKWV	Rooms-Katholiek Werknemers Verbond
RAF	*Royal Air Force*
RAB	Rijks Arbeids Bureau
SA	*Sturm Abteilung*
SDAP	Sociaal-Democratische Arbeiders Partij
SD	*Sicherheitsdienst*
SG	Strijdend Gedeelte
SOE	*Special Operations Executive*
SV	Stedelijk Vertegenwoordiger
SS	*Schütz Staffeln*
VHMO	Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs
VVN	Voormalig Verzet Nederland
VN	*Vrij Nederland*
VU	Vrije Universiteit
WA	Weerafdeling van de NSB
WHN	Winterhulp Nederland

1 – De verzetsorganisaties in West-Friesland *

Gerrit Valk

De Ordedienst

De Engelse historicus Warmbrunn heeft in zijn werk *The Dutch under German occupation* de verzetsorganisaties onderscheiden in de categorieën 'passief verzet' of 'non-collaboratie', 'militant verzet' en 'militair verzet'. Onder 'passief verzet' rekent hij de aktiviteiten die geen grote risico's met zich meebrachten. De aktiviteiten die wel die risico's inhielden, maar niet geweldadig of militair van karakter waren, plaatst hij onder de categorie 'militant verzet'.

'Militair verzet' tenslotte hield in de aktiviteiten die militaire doelen als spionage, sabotage en dergelijke dienden. Dit is een indeling op basis van aktiviteiten. Vanzelfsprekend zijn ook andere indelingen mogelijk, bijvoorbeeld naar levensbeschouwing.

De oudste organisatie, de Ordedienst (OD), kan geplaatst worden onder de categorie 'passief verzet' hoewel, vooral in een later stadium, sommige aktiviteiten ook vielen onder de twee overige categorieën.

De OD had een andere doelstelling dan organisaties als LO, KP en RVV. De initiatiefnemers hiervan verkeerden in de veronderstelling dat de Duitse bezetting van ons land wel eens van korte duur zou kunnen zijn. Uit dit geloof ontwikkelde zich dan ook de doelstelling om de orde te handhaven in een periode van onrust en machtsvacuüm, die, zo meende men, zou ontstaan na het vertrek van de bezetter. Zo'n doelstelling kon alleen maar wortel schieten in behoudende kringen en het is derhalve niet verbazingwekkend dat de OD in Alkmaar werd gevormd uit voornamelijk militairen en leden van de Burgerwacht. Bij hen was de angst voor herhaling van november 1918, toen de revolutie bij onze Oosterburen niet bij Lopik halt dreigde te houden, groot. Dat Troelstra-trauma bleef gedurende de gehele oorlog bestaan.

De OD is zijn passieve houding wel verweten. Dat verwijt is niet helemaal terecht. Het was niet de doelstelling van de OD aktief verzet te plegen en toen de OD uiteindelijk koos voor een aktieve rol bleek de structuur en de opzet hiervan volstrekt ontoereikend en haaks te staan op aktieve bestrijding van de bezetter.

Enigszins grof weergegeven had de OD het karakter van een deels gemobiliseerd, deels gedemobiliseerd binnenlands leger. En zo'n binnenlands leger kan nu eenmaal niet opereren op de grondslagen van een, om het zo maar eens uit te drukken stadsguerilla. In de eerste plaats was de OD veel te groot om hiervoor geschikt te zijn. Een groot deel van zijn aktiviteiten stak de OD in het recruteren van leden. Het resultaat daarvan was, dat in ons gebied de OD weliswaar honderden leden telde, maar dat daarmee de doeltreffendheid ver te zoeken was. Immers, doelgerichte akties als overvallen, sabotage en obstructie vereisen kleine organisaties van mensen die snel mobiliseerbaar, door en door betrouwbaar zijn en die korte communicatie- en commandolijnen kennen.

Ook dit laatste ontbrak bij de OD. Het was een organisatie met een zelfde rangenstelsel als een

* Dit artikel is een bewerking van de betreffende hoofdstukken uit mijn, samen met Saskia Baarda samengestelde boek 'Alkmaar in oorlogstijd'. Fouten zijn zoveel mogelijk gecorrigeerd, terwijl hier en daar nieuwe gegevens en veranderingen van visie zijn ingevoerd. Dit artikel concentreert zich voor een deel op de ontwikkelingen in Alkmaar. Dat is niet alleen gebeurd omdat het in zo'n kort bestek ondoenlijk is om het verzet in iedere plaats afzonderlijk te behandelen. Tevens kan gesteld worden, dat het Alkmaarse verzet zo nauw verweven was met de regio, dat het eerste niet los gezien kan worden van het tweede en omgekeerd.

geregeld leger. Daar kwam nog bij dat de vooroorlogse commandanten ook de leiding namen van de OD. En, zoals de OD in Alkmaar ervoer: de hoogste in rang was nu eenmaal niet automatisch de beste illegaal.

Ook andere factoren droegen bij tot de inaktiviteit van de OD. Zijn leden hadden bijna allemaal een gezagsgetrouwe achtergrond, trouw aan vorst, volk en vaderland en wantrouwen tegen subversie. Van zo'n traditie over te schakelen naar gezagsondermijnend werk was voor veel OD-leden nauwelijks of niet op te brengen. Daarnaast ontbrak bij nogal wat leden een flexibele persoonlijkheidsstructuur die juist zo nodig was in de illegaliteit: het vermogen vlot te kunnen omschakelen, snel van plan te kunnen veranderen, creatief zijn, zonder de hulp van anderen snelle beslissingen nemen. De grote waarde die binnen de OD gehecht werd aan hiërarchie en vormelijkheid – ook binnen de OD bleef men salueren – stond de ontwikkeling naar een slagvaardige organisatie in de weg.

De OD-Alkmaar

De Alkmaarse afdeling van de OD werd begin september 1940 opgericht. Zoals al vermeld, werd deze gevormd door beroepsmilitairen van het vóór de oorlog in Alkmaar gelegerde tweede regiment luchtdoelartillerie, die voor een deel bij de Provinciale Voedselcommissaris waren gaan werken. Daar werkten tevens de broers Bram en Dirk Daalder die in hun directe woonomgeving de nodige contacten aan het opbouwen waren, waaronder die met een aantal voormalige leden van de Burgerwacht. Uit voornamelijk leden van de Burgerwacht en beroepsmilitairen werd de OD gevormd, hoewel ook anderen daarbij betrokken waren.

In Alkmaar kreeg kapitein J.W.D. Meihuizen de leiding over de OD. Aanvankelijk wilde hij geen organisatie die aktief verzet zou plegen. In zijn ogen druiste dat in tegen zijn erewoord dat hij bij zijn vrijlating uit krijgsgevangenschap aan de Duitsers had gegeven. Het kostte veel moeite om contact te leggen met de landelijke OD. Begin 1941 kwam de aansluiting tot stand.

In het begin hield de OD zich in Alkmaar bezig met het voeren van besprekingen en het opzetten van groepen in andere plaatsen in Noord-Holland. Dit laatste werd vergemakkelijkt door het werk voor de Provinciale Voedselcommissaris waardoor men in de gelegenheid was veel plaatsen in Noord-Holland te bezoeken. Hierdoor ging de Alkmaarse afdeling ook op districts- en gewestelijk niveau opereren. Zo ontstonden er OD-kernen in Bergen, Schoorl, Egmond, Heiloo, Heerhugowaard, Broek op Langedijk, Scharwoude, de Zijpe, Schagen, de Wieringermeer, Wieringen, Anna Paulowna, Den Helder en Texel.

De OD kreeg mede door onervarenheid, maar vooral ook door onvoorzichtigheid spoedig met tegenslagen te kampen. In 1941 werden enkele leden gearresteerd toen zij in contact traden met de Rijksartillerie-inrichting te Zaandam in een poging wapens te verkrijgen. De OD verloor een aktief lid in de persoon van Bram Daalder. Hij kreeg op 28 maart 1942 opdracht een zender te halen die geleverd zou worden door een werknemer van de Seintoestellenfabriek te Hilversum. Deze pleegde verraad en Daalder werd gearresteerd. Hij overleed in Buchenwald.

Marcherende Duitse militairen bij de Emmabrug in Alkmaar.

Bram Daalder

Bram Daalder was 21 jaar toen hij in handen viel van de vijand. Direct na zijn arrestatie werd hij opgesloten in het gebouw van de SD aan de Euterpestraat te Amsterdam. Begin 1942 is hij overgebracht naar de strafgevangenis te Scheveningen. In december 1942 vertrok hij naar Haaren en in februari 1944 kwam hij in het kamp Amersfoort terecht. Daar verrichtte Daalder zijn grootste verzetsdaad. Als administrateur liet hij 60 persoonskaarten van ter dood veroordeelden verdwijnen waardoor deze gered werden.

In november 1944 werd Bram overgebracht naar Neuengamme. Hij wist te ontvluchten, maar werd gegrepen. Tenslotte kwam hij terecht in Buchenwald waar de dood een einde maakte aan zijn lijdensweg. In Alkmaar houdt de Bram Daalder-Mavo de herinnering aan hem levend.

Overste Wastenecker

Het werk van de OD kwam geheel tot stilstand toen zijn commandant, kapitein Meihuizen, in krijgsgevangenschap ging. Zijn opvolgers bleken niet in staat de OD aktief te laten functioneren. Daarop greep de landelijke organisatie in en benoemde als gewestelijk commandant de uit het Gooi afkomstige luitenant-kolonel b.d. van het

Bram Daalder

Daalder Abr. Zelle 551

DEUTSCHE POLIZEIGEFÄNGNIS
DEN HAAG

Scheveningen 3 Dec. 1942.

Lieve Moeder en Vader, Fine en Dick,

Gisteravond heb ik dat stuk scheerzeep en de tube tandpasta ontvangen. Ik kan dus wel zeker aannemen, dat jullie mijn brief van 12 Nov. hebben ontvangen en ik hoop dat ik het antwoordbriefje van jullie nog zal krijgen. Ik ben nog steeds goed gezond en ik hoop zo dat dat met jullie ook het geval is, vooral met Fine natuurlijk. Wat die a.s. uitbreiding van de familie betreft, verzoek ik Vader om voor mijn rekening door V&D. een kinderwagen te laten uitzoeken. En Dick, wat die uitnodiging aan je betreft, ik zal t.z.t. graag een paar weken bij je komen logeren. Ik hou je aan je woord vooral wat die maaltijd betreft. En wat zullen die gestereliseerde vruchten dan lekker smaken Moeder. Ik zit ergewoon van te watertanden. Ik zou ook graag willen, dat jullie mijn groeten overbrengen aan de fam. Borst. En zo zitten we dan al aan de vooravond van St. Nicolaas. Deze brief zal wel de laatste zijn, die jullie dit jaar van mij zullen ontvangen, want de volgende uitgifte als het goed is op 24 Dec. Ik wens jullie dus nu alvast een gezegend Kerstfeest en een gezegende Oudejaarsavond. En als we dan nog even op het afgelopen jaar terug kijken, dan zeg ik van mijn kant, het heeft veel leed gebracht maar ook veel geluk.

Fragment van een brief van Bram Daalder vanuit de gevangenis te Scheveningen.

KNIL, J.G.M. Wastenecker. Deze vestigde zich in Alkmaar en herstelde het contact tussen de landelijke en plaatselijke Ordedienst.

Wastenecker pakte de zaken energiek aan. Zijn aktiviteiten waren voornamelijk gericht op de opbouw van een militair gezagsapparaat, dat na de Duitse capitulatie zou moeten gaan functioneren. Om deze reden werd een Gewestelijke Staf opgebouwd, bestaande uit 15 secties die elk een onderdeel van het naoorlogse gezag voorbereidde. Om eventueel gewapenderhand aan de bevrijding te kunnen deelnemen werden de Gewestelijke en Districts Stormtroepen opgericht, die per district gevormd werden en onderverdeeld waren in plaatselijke commando's.

Het Gewestelijk Hoofdkwartier werd in mei 1944 in het Alkmaarse bejaardencentrum 'Westerlicht' ingericht. Vóór die tijd werkte de staf verspreid op verschillende adressen. Uit de OD kwam de zender voort die na de vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten aktief werd. Van agenten van Bureau Inlichtingen en Bureau Bijzondere Opdrachten, die in de Wieringermeer en bij Spanbroek gedropt waren, ontving men codes en frequenties voor het radioverkeer.

De OD kwam pas tot echte aktiviteiten na de vorming van de Binnenlandse Strijdkrachten, de min of meer gedwongen fusie tussen OD, KP en RVV. Maar dat hoofdstuk zal pas verderop aan de orde komen.

De Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers en de Knokploegen

De Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (LO) is een organisatie, die onder Warmbrunns categorie van 'militant verzet' gerekend zou kunnen worden: risicovolle aktiviteiten, die niet geweldddadig van karakter waren.

De LO was een initiatief van de gereformeerde predikant Frits Slomp ('Frits de Zwerver') en mevrouw H.Th. Kuipers-Rietberg ('Tante Riek') uit Gelderland. Onvermoeibaar trok 'Frits de Zwerver' van consistorie naar consistorie en van bekende naar bekende. Hij belegde vergaderingen, waarin hij hamerde op de noodzaak tot hulpverlening aan de bedreigden en de vervolgden. Aldus ontstonden er in het hele land plaatselijke LO-groepen. In andere gevallen waren er al individuen of groepen aktief op het gebied van de hulp aan onderduikers, die aansluiting vonden bij de LO. In Noord-Holland ontstonden er door de bijeenkomsten, die 'Frits de Zwerver' belegde met gereformeerden, LO-groepen in Enkhuizen, de Zaanstreek, Hoorn en Heerhugowaard/Langedijk. De laatste groep, waarvan de aktiviteiten zich ook uitstrekten tot Alkmaar, was opgericht door Cornelis Wagenaar, een gereformeerde bloembollenhandelaar in Heerhugowaard. Na een bespreking met 'Frits de Zwerver' bouwde hij een netwerk van contacten op in de wijde omgeving.

De LO-Alkmaar

Los van de LO was in Alkmaar onder leiding van de 17-jarige scholier Fritz Conijn en diens zwager Doeko Bosscher een groep werkzaam, die de achtergebleven gezinnen van uitgeweken zeelieden ondersteunde. Dit werk werd uitgebreid met hulp aan onderduikers.

Conijn en Bosscher recruteerden hun mensen aanvankelijk uit de rooms-katholieke padvinderij. Dit verklaart, waarom de LO in Alkmaar een overwegend andere godsdienstige signatuur kreeg dan elders in het land het geval was. Fritz Conijn, die zijn werkterrein buiten de stad uitbreidde, kwam in contact met voornoemde Cornelis Wagenaar.

Inmiddels had Conijn zijn groep medewerkers uitgebreid met mensen, die al geruime tijd individueel werkzaam waren op dit terrein, zoals Herman Bak, Martin van Engelen, Gerard Veldman, Tinus Niele en Jan Plas. In dit stadium was Conijns groep nog niet in de LO opgenomen. De aansluiting daarmee kwam in 1943 tot stand. Op 12 oktober van dat jaar hield de LO haar provinciale beurs in Alkmaar. Op de beurzen, die door vertegenwoordigers van de verschillende LO-groepen werden bezocht, werden – veelal moeilijk plaatsbare – onderduikers uitgewisseld. Deze beurs nu werd door Fritz Conijn voor het eerst bezocht. Daar werd besloten, dat zijn groep – aangevuld met de Alkmaarse medewerkers van Wagenaar – het LO-district zou gaan vormen. De groep van medewerkers breidde zich uit en alle deelnemers beschikten over waardevolle contacten bij instellingen en instanties als kerken, politie, arbeidsbureau, distributiedienst, enz. Tevens waren er verbindingen met personen en groepen in Spanbroek, Beverwijk, Amersfoort, de Achterhoek en Amsterdam.

Splitsing

Regionalisering was voor de LO van groot belang; het was immers het veiligste om onderduikers buiten de eigen woonplaats onder te brengen. In 1944 werd de provinciale beurs gesplitst in een noordelijke en een zuidelijke vergadering. Het district Alkmaar maakte samen met Hoorn, Enkhuizen, Heerhugowaard en Schagen deel uit van de noordelijke vergadering. Ieder district omvatte een aantal plaatsen. Zo behoorden tot het Alkmaarse district tevens Bergen, de Egmonden, Heiloo, Oudorp, Limmen, Schoorl, Koedijk en Castricum.

Onder het district Heerhugowaard vielen Anna Paulowna, Den Helder, Kolhorn, Wieringen, een deel van de Wieringerwaard, Wieringermeer, Oude en Nieuwe Niedorp, St. Pancras, Broek op Langedijk, Noord- en Zuid-Scharwoude, Oudkarspel, Spanbroek en Tuitjenhorn. Het district Schagen omvatte St. Maarten, Zijpe, Callantsoog, Winkel, Texel en aanvankelijk ook Harenkarspel en Warmenhuizen.

Verhoogde aktiviteit

Naast de LO en tevens nauw daarmee verbonden opereerde het Nationaal Steunfonds (NSF). Het was niet alleen nodig om onderduikers huis-

vesting te verlenen; ook de achtergebleven gezinnen mochten niet onverzorgd blijven. Dit laatste nu nam het NSF op zich door op grote schaal fondsen te verwerven. Vooral de Spoorwegstaking, die in september 1944 werd uitgeroepen, zorgde voor een enorme toeloop van onderduikers en hun gezinnen. Met name na die periode, waarbij ook nog de *Arbeitseinsatz* zich in volle omvang manifesteerde, werden zowel LO als NSF gedwongen tot koortsachtige aktiviteiten en waren verschillende medewerkers dag en nacht voor hun organisatie in de weer.

Al in een eerder stadium zag de LO zich gekonfronteerd met een tekort aan bonkaarten en andere bescheiden. Aangezien het niet meer toereikend was om hierin op administratieve wijze te voorzien, bleek het noodzakelijk om ook de weg van het geweld in te slaan. Zo werden overal in het land Knokploegen (KP's) opgericht, die door middel van overvallen voorzagen in de behoefte aan distributiebescheiden, persoonsbewijzen en andere goederen ten dienste van de onderduiker.

De KP's behoorden derhalve bij uitstek tot de categorie, die door Warmbrunn 'militair verzet' genoemd werd: gewelddadige aktiviteiten, die militaire doelen dienden als ondermijning, sabotage en spionage.

De KP-Alkmaar

De vorming van knokploegen geschiedde op twee manieren. Soms werden plaatselijke groepen, die al op dit gebied aktief waren in de landelijke KP-organisatie opgenomen. In andere gevallen werd door de landelijke organisatie, vaak in nauwe samenwerking met de plaatselijke LO, een KP opgericht. De KP-Alkmaar, die van start ging in maart 1944 was een plaatselijk initiatief, waarbij wederom de jonge Fritz Conijn het meest op de voorgrond trad.

Bij de landelijke organisatie van de KP was behoefte aan een Knokploeg in Noord-Holland. Aangezien Fritz Conijn al elders in het land as-

KP-Alkmaar na de Bevrijding bijeen ten huize van de familie Greidanus in de Julianastraat.
Boven v.l.n.r.: Ed Conijn, Greidanus sr, Van den Bogaerde, Wim Kok, agent J. van Dijk (of G. Grootenbregt), mevrouw Kolenbrander, Veenstra (of A. Oudhof), hoofdinspecteur Reitsma, Pierre de Bie, Tromp, Henk Kolenbrander (of Pijning), oma Greidanus, mevrouw Greidanus, Ben Hommerson.
Onder v.l.n.r.: Karel Kerling (niet zichtbaar), Greidanus jr, Trien van Steeg (of Trientje Versteeg), Ineke Greidanus en Alie van Berkum; 6 mei 1945.

sistentie verleend had bij overvallen op distributiekantoren en als LO-medewerker een goede naam had opgebouwd, werd hem door de KP-leider in het Westen van Nederland, Leendert Valstar, opgedragen een groep in Noord-Holland op te zetten. Uit alle hoeken van het land sloten leden zich aan, onder wie drie uitgeweken Limburgers, Jacobus Frencken, Ber Reulen en Pierre de Bie. Zelfs een gedeserteerde Duitse militair, Karl Weinreich (schuilnaam 'Duitse Kareltje'), werd in de ploeg opgenomen.

De Alkmaarse KP kreeg een provinciaal karakter door ondermeer de nauwelijks Alkmaarse samenstelling van de groep, het op dat moment ontbreken van KP-groepen elders in de provincie en omdat akties overal in de provincie werden uitgevoerd. Successen en mislukkingen wisselden elkaar af. In maart en mei 1944 werden de distributiekantoren van Venhuizen en Heiloo gekraakt. Ondermeer om in het gebrek aan wapens te voorzien, werden in de maand juni in Amsterdam overvallen gepleegd op een SD-flat in de Corellistraat en de politiebureaus aan de Overtoom en op Kattenburg. Alleen die op de laatste mislukte. Veel aktiviteiten vonden plaats in de hoofdstad. De KP verleende hulp bij de eerste, mislukte overval op de Weteringschans-gevangenis op 1 mei 1944. In dezelfde maand liquideerde zij twee SD-agenten op de Nassaukade.

Arrestaties

In de hele provincie telde de KP nooit meer dan enkele tientallen leden. De Alkmaarse groep kende niet veel meer dan tien deelnemers en enkele ongelukkige arrestaties luidden dan ook haar einde in. Op 22 mei 1944 overviel de SD een adres in Amsterdam, waar de Limburgers Reulen en Frencken, alsmede de koerierster Elsje IJzerdraad in de val liepen. Reulen en Frencken werden enige weken later in Bloemendaal gefusilleerd, terwijl IJzerdraad wegens haar inzet tot levenslange gevangenisstraf werd veroordeeld.

De zwaarste slag zou de KP een maand later worden toegediend. Op 25 juni werd door een onvoorzichtigheid een uit Den Haag afkomstig lid gearresteerd. Hieruit vloeiden andere arrestaties voort. Drie KP-ers werden gefusilleerd. Dit betekende het einde van de KP-Alkmaar. Fritz Conijn en Pierre de Bie weken uit naar Amsterdam, waar zij uit de restanten van de Alkmaarse, Hoornse en Amsterdamse KP's een nieuwe ploeg vormden.

Meer nog dan de KP in Alkmaar had haar opvolger een provinciaal karakter. Terwijl haar voorganger zeer aktief was in Amsterdam, opereerde de nieuwe ploeg veel in het noorden van de provincie. Op 19 augustus 1944 werd het distributiekantoor in Oudorp overvallen. Tien dagen later werden bonkaarttransporten onderschept bij Schagerbrug en Spanbroek. Het was desondanks een zwarte dag voor de KP, omdat diezelfde dag Fritz Conijn in Amsterdam na verraad werd gearresteerd. Op 6 september werd Fritz, samen met twee vrienden, in Vught gefusilleerd.

Fritz Conijn

Eén van de groten in het verzet was ongetwijfeld Fritz Gerhard Marie Conijn. Het is zowel verbazingwekkend als bewonderenswaardig om te zien welk een staat van dienst hij opbouwde en tot welk een grote hoogte hij groeide. Hoe is het mogelijk, dat een jongen van 20 jaar werd tot wat een strijdmakker over hem schreef:

'Fritz was de ziel van de verzetsbeweging in Noord-Holland-Noord. Hij heeft daar de KP opgericht en groot gemaakt. In zijn niets ontziende wil tot het dienen van zijn land ging hij zijn makkers in de strijd voor en Fritz was voor hen alles.'

Misschien ligt een deel van het antwoord in wat dezelfde vriend over hem schreef: 'Hij maakte op mij soms de indruk, dat hij haast had om zoveel mogelijk in zo kort mogelijke tijd te doen. Ik weet ook waarom: Fritz geloofde niet, dat hij deze tijd overleven zou.'

Ook elders achtervolgde het verraad de KP. Kort na de arrestatie van Conijn bracht de SD een drietal LO/KP-medewerkers in Heiloo om het leven. Hun namen werden doorgegeven door een koerierster, die voor de SD was gaan werken. Toen dit ontdekt werd, is zij geliquideerd.

De KP beschikte over uitstekende relaties bij de Amsterdamse politie en had twee contacten bij de SD, namelijk met de secretaresse Thea Hoogesteijn en haar vriend, de SD-agent Henk Klein.

Thea Hoogesteijn

Voor de KP waren deze SD-relaties van groot belang. Anonieme brieven, gericht aan de SD en waarin mensen werden aangegeven, kreeg de KP eerst onder ogen en werden pas doorgegeven aan de SD nadat de betrokken personen waren gewaarschuwd. Door Thea's type- en vertaalwerk kon zij de KP namen van personen doorgeven, die op het

punt stonden gearresteerd te worden. Minstens 250 personen konden hierdoor gered worden. Henk Klein, die als SD-agent illegale wapentransporten begeleidde, waardoor deze ongehinderd konden passeren, wist een verrader die in de KP geïnfiltreerd was, te ontmaskeren. Toen Thea bij de SD onder verdenking kwam te staan, redde de KP haar door via Radio Oranje te laten omroepen, dat zij een verraadster was, die moest worden gestraft. De SD kreeg toen onmiddellijk weer vertrouwen in haar.

Uiteindelijk werd de grond beiden toch te heet onder de voeten; Pierre de Bie bracht hen naar bevrijd gebied.

De strijd verhardt zich

In het laatste oorlogsjaar werd de strijd van de KP steeds grimmiger. De man, die verantwoordelijk was voor de arrestatie van Fritz Conijn, de SD-agent Oehlschlägel, werd geliquideerd. Zware represailles volgden: 29 mensen werden in de Apollolaan in Amsterdam doodgeschoten. De Amsterdamse SD-chef Willy Lages moest erkennen, dat Oehlschlägels dood een zwaar verlies voor de SD betekende en hij riep bij het vernemen van dit bericht dan ook uit: *'Das wirft uns zwei Jahre zurück.'*

Begin december 1944 werd Henneicke geliquideerd. Deze had zich in de LO en KP ingedrongen en was bezig het apparaat op te rollen. Al vóór die tijd had hij vele ondergedoken Joden verraden.

In de winter van 1944 hield de KP zich steeds meer bezig met sabotage. Verschillende schepen werden in de Amsterdamse havens tot zinken gebracht. Regelmatig vonden aanslagen plaats op spoorlijnen en treinen.

Bijzonder hard werd de strijd tegen de *Arbeitseinsatz*. Toen op 5 januari 1945 alle mannen in de

Befehl

Auf Befehl der deutschen Wehrmacht haben sich alle Männer im Alter von 17—40 Jahren zum Arbeitseinsatz zu melden.
Hierzu begeben sich alle Männer der Jahrgänge 1905—1927 um 9 Uhr mit der vorgeschriebenen Ausrüstung auf die Strasse und warten vor ihrem Hause auf die Kommandos der deutschen Wehrmacht, die sie zu Sammelstellen führen und weitere Anweisung geben wird.
Alle Geschäfte bleiben geschlossen. Die Betriebe ruhen. Jeder Verkehr auf der Strasse ist streng verboten. Auch Frauen und Kinder müssen bis zur Beendigung der Aktion in den Häusern bleiben.
Die Männer der genannten Jahrgänge, die bei der anschliessend stattfindenden Durchkämmung der Ortschaft noch im Hause angetroffen werden, werden bestraft unter Rückgriff auf ihr Privateigentum und Verschickung in besondere Arbeitslager.
Der Versuch unterzutauchen zieht schwerste Massnahmen gegen die Familienangehörigen nach sich. Im Falle späterer Ergreifung wird der Untertaucher wegen Sabotage von Massnahmen der deutschen Wehrmacht vor ein Militärgericht gestellt.
Auch die Besitzer von Freistellungsausweisen sind verpflichtet, sich auf die Strasse zu begeben und auf der Sammelstelle zu melden.
Die Familie ist verpflichtet unaufgefordert dem Durchkämm-Kommando der Verbleib der abwesenden männlichen Familienangehörigen der Jahrgänge 1905—1927 zu melden. Unterlassung zieht strengste Bestrafung nach sich.
Freistellungsausweise ziviler oder militärischer Dienststellen sind zur Kontrolle mitzubringen.
Es sind mitzubringen:
Warme Bekleidung, feste Schuhe, Decken, Regenschutz, Essgeschirr, Messer, Gabel, Löffel, Trinkbecher und Marschverpflegung für 3 Tage.
Mitgebrachte Fahrräder bleiben im Besitz des Eigentümers.
Die tägliche Vergütung besteht aus guter und reichlicher Verpflegung (die Rationssätze liegen zum Teil um ein Vielfaches über den bisher gewährten), Rauchwaren und 5 Gulden.
Für die zurückbleibenden Familienangehörigen wird in jeder Weise bevorzugt durch besondere Geld- und Lebensmittelzuweisungen gesorgt werden.
Es ist allen Bewohnern der Gemeinde bis zur Beendigung der Aktion verboten, ihre Wohnung zu verlassen.
Die Gemeinde ist völlig von Truppen der deutschen Wehrmacht umstellt. Beim Versuch zu entfliehen oder Widerstand zu leisten, wird geschossen.

WEHRMACHTKOMMANDANT
NORDHOLLAND.

Bevel

Op bevel der Duitsche Weermacht moeten zich alle mannen in den leeftijd van 17 tot 40 jaar voor arbeidsinzet melden. Hiertoe begeven zich alle mannen van de jaargangen 1905—1927 om 9 uur met de voorgeschreven uitrusting op straat en wachten voor hun huis op de commando's der Duitsche Weermacht, die hen naar verzamelplaatsen zal brengen en verdere instructies zal geven.
Alle zaken blijven gesloten. De bedrijven liggen stil. Elk verkeer op straat is streng verboden. Ook vrouwen en kinderen moeten tot de beëindiging der actie in huis blijven.
De mannen van de genoemde jaargangen, die bij het daarna plaats vindende doorkammen der woonplaats nog in huis worden aangetroffen, worden bestraft met confiscatie van hun privé bezit en verzending naar speciale arbeidskampen.
Een poging om onder te duiken heeft zeer strenge maatregelen tegen de familieleden ten gevolge. In het geval, dat de onderduiker later wordt gearresteerd, wordt hij wegens sabotage van maatregelen der Duitsche Weermacht voor een militair gerecht gebracht.
Ook de bezitters van vrijstellingen zijn verplicht, zich op straat te begeven en op de verzamelplaatsen aan te melden.
De familie is verplicht om, ook zonder speciaal bevel, de verblijfplaats van de afwezige mannelijke familieleden der jaargangen 1905—1927 aan het doorkamcommando te melden. Verzuim heeft zeer strenge bestraffing ten gevolge.
Vrijstellingen van burgerlijke of militaire Dienststellen moeten ter contrôle worden meegebracht.
Men moet meenemen:
Warme kleeding stevige schoenen, dekens, regenbescherming, eetgerei, mes, vork, lepel, drinkbeker en levensmiddelen voor een driedaagschen marsch. Meegebrachte rijwielen blijven het eigendom van den bezitter.
De dagelijksche vergoeding bestaat uit goed en overvloedig eten (het rantsoen bedraagt voor een gedeelte een veelvoud van het tot nu toe verstrekte), rookartikelen en ƒ 5.—.
Voor de achterblijvende familieleden zal op alle mogelijke manieren door speciale geld- en levensmiddelen-toewijzingen worden gezorgd.
Het is aan alle bewoners dezer gemeente tot de beëindiging der actie verboden, hun domicilie te verlaten.
De gemeente is geheel en al door troepen der Duitsche Weermacht omsingeld. Bij een poging tot ontvluchten of om weerstand te bieden, wordt geschoten.

WEERMACHTCOMMANDANT
NOORD-HOLLAND.

Alle mannen in de leeftijd van 17 tot 40 jaar moeten zich melden voor de Arbeidsinzet.

leeftijd tussen 16 en 40 jaar werden opgeroepen zich hiervoor te melden, besloot de KP in Amsterdam afschrikwekkende voorbeelden te stellen. Zeven ambtenaren, die de registratie in de Spiegelschool zouden uitvoeren, werden aan de vooravond daarvan, geliquideerd. Daarna werd het gebouw in brand gestoken.

De na het oprollen van de Alkmaarse Knokploeg nieuw gevormde KP kwam de oorlog met minder verliezen door dan haar voorganger. Welke faktoren speelden daarin een rol? In de eerste plaats was het toeval een faktor waar terdege rekening mee gehouden moest worden. Onvoorziene, onberekenbare voorvallen konden zowel iemands redding, alsmede diens ondergang bewerkstelligen.

De bluf van Pierre de Bie

Het klinkt als een cliché, maar toch moet het gezegd worden: een toevalligheid, een samenloop van omstandigheden, een foutje, enz., konden leiden tot arrestatie en dood van verzetsmensen en zelfs het einde tot gevolg hebben van een hele ploeg. Aan de andere kant moest een forse dosis geluk de verzetsman eveneens vergezellen. Het volgende relaas van Pierre de Bie geeft daarvan een goed voorbeeld:

'In juni 1944 waren "Jan Laars" (schuilnaam van Herman Schouten) en ik per wagen op de terugweg van Hoorn naar Alkmaar, toen wij plotseling even voor Oudorp een Landwacht met hagelstok op de weg zagen staan. De goeie man sommeerde ons te stoppen, waaraan wij geen gevolg gaven. De wagen stond al gesignaleerd, waarom ons doorrijden veiliger leek. Terwijl wij doorreden keek ik door een hoekje van de achterruit en zag hem aanleggen, totdat ik plotseling werd opgeschrikt door Jan, die de wagen bestuurde en op het gedeelte van de weg voor zich wees. Ongeveer 50 meter verderop, midden op de weg stonden nog twee Landwachters en ditmaal met karabijn.

Verschrikt door de op ons gerichte lopen schreeuwde ik: "Stoppen Jan" en griste naar mijn SD-legitimatie, welke ik... vergeten had. Nog net op tijd kon ik Jans legitimatie in ontvangst nemen om daarna, voordat de wagen tot stilstand was gekomen, de deur open te gooien en als een echte mof in vloeken uit te barsten. Het ene scheldwoord na het andere, waar tussen af en toe het woord Sicherheitspolizei, *gooide ik hun al zwaaiende met Jans legitimatie naar het hoofd. Ik was razend, maar dan ook erg geschrokken en braakte maar door.*

De kerels schrokken van mijn scheldwoorden nog erger dan ik van hun karabijnen geschrokken was en stotterden de ene verontschuldiging na de andere. Natuurlijk mocht ik doorrijden, zeiden zij, "Houzee" groetend, waarna ik met een hartelijk "barst" de deur dichttrok. In hun verbouwereerdheid vergaten zij totaal mijn legitimatie te controleren. Even verderop keken Jan en ik elkaar verbaasd aan en proestten daarna uit in een hartelijk lachen.' Dergelijke controles maakte ieder lid der ploeg meermalen mee en steeds liep het goed af.'

Toeval mag nooit als dè verklaringsgrond voor ontwikkelingen gelden, maar speelt wel een rol. Andere faktoren zijn de volgende. De eerste KP startte in een periode met gewapend verzet, toen daar nog weinig ervaring mee was opgedaan. Met vallen en opstaan moest het geleerd worden; haar opvolger profiteerde daarvan. Tenslotte was Amsterdam als uitvalsbasis beter geschikt dan Alkmaar; men viel er minder op en kon daardoor anoniemer opereren.

De Raad van Verzet

De KP was niet de enige organisatie, die zich in ons gebied bezig hield met gewapend verzet. Ook de Raad van Verzet (RVV) was werkzaam op dit terrein. Anders echter dan de KP had de RVV politiek een veel uitgesprokener karakter. De binding met de CPN was, zeker in het begin, onmiskenbaar.

In april 1943 werd de RVV opgericht. De weinige leden, die tot deze organisatie behoorden, waren vóór die tijd echter ook al aktief. Al in de zomer van 1940 vertrokken enkele leden op initiatief van de CPN naar Leeuwarden om sabotage op en bij het vliegveld te plegen. Vanuit Leeuwarden vertrokken immers bombardementsvluchten naar Engeland. In 1941 keerden de meesten weer terug naar Alkmaar en gingen deel uitmaken van de zogenaamde Mil-groep, de gewapende verzetsorganisatie van de CPN. Deze groep, die bestond uit

acht à negen mensen, vormde de latere RVV. De RVV-leden kenden elkaar uit politieke organisaties of waren buurtgenoten. Drie leden, bijvoorbeeld, woonden in dezelfde straat. Een aantal leden had al vóór de oorlog de nodige illegale en militaire ervaring opgedaan. Drie leden waren lid geweest van de Internationale Rode Hulp, de organisatie die hulp verleende aan linkse politieke vluchtelingen en twee leden hadden deelgenomen aan de Spaanse Burgeroorlog.

De RVV-Alkmaar

Zeer opmerkelijk is de deelname van RSAP-leden aan de RVV in Alkmaar. De RSAP, (de Revolutionair-Socialistische Arbeiders Partij van Henk Sneevliet), die in Alkmaar relatief veel aanhang had, was een aartsvijand van de CPN. Deze partij werd niet alleen vóór de oorlog door de CPN verguisd. Nog in 1942 noemde Paul de Groot in 'De Waarheid' de Sneevliet-groep '(. . .) een stinkend restje der Trotzkistische RSAP dat... aan anti-communisme doet, in het belang der nazi's.'

Voor de samenwerking tussen Trotskisten en CPN'ers zijn verschillende verklaringen aan te voeren – ondermeer dat de CPN in de oorlog een minder starre koers ging volgen. Doorslaggevend lijkt echter geweest te zijn, dat CPN- en RSAP-leden buurtgenoten waren, waardoor persoonlijke voorkeuren het wonnen van politieke tegenstellingen.

Aanvankelijk opereerde de RVV als een los-vaste groep, die opdrachten ontving van Jan Brasser uit de Zaanstreek, die RVV-commandant was in Noord-Holland-Noord. Deze gaf opdracht in Alkmaar een groep op te richten, waarvan eerst Wim Kok de leiding had en, na diens arrestatie, Jan Leeuwerke. Ook de Alkmaarse RVV was niet plaatsgebonden, maar opereerde in de ruime omgeving. Hij maakte deel uit van het distrikt Alkmaar waartoe ook Schagen en Kolhorn behoorden. De voornaamste aktiviteiten van de RVV waren het plegen van sabotage, overvallen, het verrichten van liquidaties, het voeren van propaganda, alsmede het onderbrengen van onderduikers. Het volgende is slechts een greep uit de aktiviteiten van deze groep.

In april 1944 pleegde de RVV, samen met de KP, een overval op het gemeentehuis van Heiloo. Deze mislukte, omdat ambtenaren alarm sloegen. Vervolgens werden de gemeentehuizen van Wormerveer en Krommenie overvallen; met succes. Bonkaarten, bevolkingsregister en persoonsbewijzen werden daarbij buitgemaakt. Diverse malen namen RVV-leden deel aan overvallen op gevangenissen en transporten van gevangenen. De meest spectaculaire was die op de Weteringschans-gevangenis in Amsterdam. Deze overval (niet te verwarren met de aktie onder leiding van Johannes Post), die opgezet was door Gerrit Jan van der Veen, mislukte. Een hond sloeg aan en alarmeerde de bewaking.

Een OD'er bevrijd

Op 5 september 1944, 'Dolle Dinsdag', wilde de OD een daad stellen door de Duitse Ortskommandantur, *die gevestigd was in 'Huize Voorhout' aan de Kennemerstraatweg in Alkmaar te overvallen. Een Duitse bewaker liet zich echter niet overrompelen, maar verweerde zich, waarbij een OD-lid gewond raakte. Deze was opgenomen in het St. Elizabethziekenhuis.*

De OD deed nu een beroep op de RVV om de man te bevrijden. De RVV voerde dit als volgt uit. Bij bakker Van de Pol werd een bakkerskar geleend, waarmee Johan Asjes en Alie van Berkum als broodbezorgers het ziekenhuisterrein opreden. In de ziekenkamer bonden Wim Kok en Anton Michels de dienstdoende verpleegster vast, terwijl Asjes en Jan Leeuwerke de gewonde in de bakfiets, die met een klep kon worden afgesloten, droegen. De OD-officier werd naar Heiloo gereden en kreeg daar een onderduikadres.

De contacten met LO en KP waren redelijk. Hoewel op het praktische vlak een goede samenwerking bestond, was de KP-leiding huiverig voor communistische invloeden. Ook was er concurrentie tussen RVV en KP. Toen de KP lucht had gekregen van het voornemen van de RVV om het distributiekantoor van Oudorp te overvallen, besloot de KP zelf toe te slaan; tot woede van de RVV. Op een aantal andere terreinen verliep de samenwerking echter uitstekend. Bij diverse aktiviteiten verleenden KP en RVV elkaar steun, die uiteenliep van het uitlenen van wapens tot het gezamenlijk uitvoeren van akties. KP en RVV deden immers hetzelfde werk en dat schiep een band.

Een Van der Waals slaapt nooit

In een kleine stad als Alkmaar, waar veel mensen elkaar kenden en door de concentratie van veel leden in één wijk kon het niet anders dat meer mensen dan gewenst kennis droegen van RVV-aktiviteiten en -leden. Dit maakte deze organisatie vat-

Betonnen tankversperring aan de duinvoet bij boerderij 'De Franschman', tussen Bergen en Egmond; 1946.

baar voor verraad. In november 1944 probeerde een Landwachter, die al de nodige gegevens over de RVV had ingezameld, te infiltreren en de groep op te rollen. Hij werd weliswaar ontmaskerd en gedood, maar bij deze liquidatie, die plaatsvond voor het gebouw van de Landwacht aan de Kennemerhoek in Alkmaar, viel het RVV-lid Aard van Doorn in Duitse handen. Hij werd gefusilleerd.

Deze liquidatie had een andere poging tot verraad als gevolg. Een buurjongen van de RVV-koerierster Alie van Berkum wist, dat deze aanslag door de RVV was uitgevoerd, terwijl hij tevens door de bezoeken van RVV-leden aldaar wist wie tot deze groep behoorden. Hij gaf zijn informatie door aan de SD. Op Sinterklaasavond 1944 vonden op diverse RVV-adressen invallen plaats, die slechts leidden tot één arrestatie, omdat de anderen ondergedoken waren. De arrestant, Dick Jupijn, moest dit met de dood bekopen. Een week later werd de RVV opnieuw getroffen door verraad, toen Wim Kok voorbereidingen trof om een gevangene te bevrijden. Een familielid van de laatste verraadde Koks verblijfplaats in ruil voor de belofte van de SD, dat deze vrijgelaten zou worden. Door een fout van de SD wist Kok echter vrij te komen. Een ander RVV-lid, dat verraden werd, was Rens Rempt. Hij werd gefusilleerd.

Wie zaten er in het verzet?

Tussen de verschillende verzetsorganisaties bestonden er niet alleen levensbeschouwelijke verschillen; ook voor wat betreft maatschappelijke positie, burgerlijke staat en leeftijd waren de verzetsorganisaties verschillend van opbouw. Vooral van de KP, maar ook wel voor de RVV geldt, dat vooral merendeels ongehuwde jongeren hierin aktief waren. Voor het geweldadige verzet met zijn grote risico's waren jongeren eerder beschikbaar.

Tabel 1. Gemiddelde leeftijd en burgerlijke staat in het verzet:

organisatie	gem. leeftijd	ongehuwd (in %)
KP	22,4	92
RVV	28,6	67
LO	29	52
OD	41,4	17

Bron: G. Valk, *Zuilen in verzet*. Een onderzoek naar de mate van verzuildheid van de Alkmaarse verzetsorganisaties OD, LO, KP en RVV.

Tabel 2. Samenstelling van het verzet naar beroep. Uitgedrukt in percentages[1]:

organisatie	KP	RVV	LO	OD
arbeiders	28	64	0	0
bedrijfshoofden	0	0	26	12
employé's	58	0	42	15
ambtenaren	14	28	26	59
vrije beroepen	0	7	5	15

Bron: G. Valk, *Zuilen in verzet*.

De Binnenlandse Strijdkrachten

In september 1944 werd door de Nederlandse regering opdracht gegeven tot de oprichting van een overkoepelende verzetsorganisatie, waarin de drie verzetsgroepen OD, RVV en KP zouden moeten opgaan. Deze nieuwe organisatie, de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten (BS), was opgelegd en is dan ook geen enkel bewijs voor toenemende samenwerking en ontzuiling in de illegaliteit. De samenwerking was niet geleidelijk aan gegroeid en – gezien ook de grote verschillen tussen de deelnemende partijen – kon het dan ook niet anders, dat de totstandkoming daarvan met grote moeilijkheden gepaard ging. De problemen ontstonden vooral tussen de OD aan de ene kant en KP/RVV aan de andere kant. Op vele terreinen staken moeilijkheden de kop op. Alleen al psychologisch waren er grote verschillen tussen de vormelijke, militair opgeleide en veelal oudere OD-ers en de veel jongere, niet in hiërarchische lijnen denkende jongeren van RVV en KP. De laatsten hadden weinig op met militaire structuren, uniformen, armbanden en onderscheidingstekens, terwijl de eersten de RVV- en KP-leden als wild en roekeloos opererende jongeren beschouwden. Met andere woorden: er was sprake van een verschillende verzetscultuur.

Er ontstond in ons gebied een harde concurrentiestrijd tussen de drie organisaties. Het stak de RVV en KP dat de OD binnen de BS de leidinggevende functies verwierf, terwijl deze organisatie in de voorgaande jaren nauwelijks aktief was geweest. Een KP-leider beschuldigde de OD-leden ervan '(. . .) dat ze eerst op het verzetstoneel waren verschenen toen het er nog slechts om ging de kluiven te verdelen.' Alleen al om kwantitatieve reden konden organisaties als KP en RVV, die in Noord-Holland misschien enkele tientallen leden telden nauwelijks tegen de OD opwegen, die honderden manschappen tot zijn beschikking had.

De kwaliteit van het verzet

Niet alleen de strijd om de functies was het onderwerp van frictie. Ook anderszins openbaarden zich keer op keer tegenstellingen. Zo hadden KP en RVV weinig vertrouwen in de kwaliteit van de OD-leden. RVV en KP, gepokt en gemazeld in de illegale strijd, vonden de OD inefficiënt, onervaren, inaktief en nauwelijks in staat tot verzet. Om dit aan te kunnen tonen, overwoog een KP-leider eens '(. . .) om in Duits uniform een inval in de OD-staf te doen, alleen maar om te zien wat zij waard waren.'

Grote bezwaren leefden er tegen het gebrek aan geheimhouding bij de OD. Het Gewestelijk Hoofdkwartier, dat gevestigd was in huize 'Westerlicht' te Alkmaar, werd eens omschreven als: 'Het is er altijd vol, gezellig en interessant voor elk der ingewijden die er mag komen. Tientallen mappen en kaarten, met de meest belangwekkende rapporten en gegevens over de ondergrondse strijd liggen er op de grond of op bed of soms ook in het kastje, waarin ze eigenlijk behoren.' Toen door een fout een OD-koerierster, die in bezit was van een groot aantal rapporten, in Duitse handen viel en de KP via haar SD-contacten erachter kwam hoe onvoorzichtig de OD met namen omsprong, droeg dit niet bij tot mildere gevoelens jegens de OD.

Ook de RVV irriteerde de rol, die het papier speelde in de illegaliteit. RVV-commandant Jan Brasser zei daarover: 'Wij van de RVV waren niet zo rapporterig. Dat was ons veel te gevaarlijk. Hoe

minder je opschreef en hoe minder namen en adressen je wist, des te veiliger.'

De tegenstellingen moeten echter vooral verklaard worden uit een dieper liggende oorzaak, namelijk het uiteenlopen van de doelstellingen van deze organisaties. Bij KP en RVV lag de nadruk op het optreden vóór de Bevrijding: het zoveel mogelijk ondermijnen van de belangen van de bezetter. Daarentegen lag bij de OD het zwaartepunt bij het optreden ná de Bevrijding, alsmede de voorbereiding daarvan. Een andere oorzaak voor de problemen in de BS was, dat de OD een zo groot mogelijk ondergronds leger wilde opbouwen, terwijl KP en RVV hooguit opteerden voor formaties ter grootte van een guerilla-eenheid. Al met al was er formeel gezien sprake van één organisatie; de facto kon er hooguit gesproken worden van samenwerking, echter niet van samensmelting.

Eén voor allen

Ondanks alle problemen en moeilijkheden ontstond er in ons gebied (Gewest XI van de BS) toch zoiets als samenwerking. KP en RVV moesten de vorming van de BS nu eenmaal als gegeven accepteren en in dat geval was het zaak er maar het beste van te maken. Daarnaast speelde ook het optreden van de Gewestelijk Commandant, J.G.M. Wastenecker, een rol. Hij was een rechtschapen, niet-conflictueus mens, die door taktvol optreden in staat was mensen voor zich te winnen. Binnen de BS gaf hij RVV en KP ruimte om tamelijk zelfstandig aktiviteiten te ontplooien. Uit voornamelijk RVV-leden werd de Gewestelijke Sabotage Afdeling opgericht, die onder rechtstreeks bevel van Wastenecker stond. De KP kreeg de ruimte om min of meer een equivalent daarvan op te richten, namelijk de Economische Sabotage Afdeling, die vooral tot taak kreeg door middel van overvallen voedselvoorraden te bemachtigen.

De BS-aktiviteiten

Andere sectoren van het BS-werk besloegen ondermeer het volgende. Door de chirurg F. Haverkamp werd de Geneeskundige Dienst opgezet: daar waar men oorlogshandelingen verwachtte

Overste Wastenecker

werden noodhospitalen opgericht, terwijl ieder BS-onderdeel voorzien werd van een arts en EHBO-personeel. Haverkamp mocht het eindresultaat van zijn werk niet beleven: in februari 1945 werd hij gearresteerd, waarna hij in april in Limmen werd gefusilleerd.

Een ander onderdeel van het werk besloeg de opvang en het transport van wapenzendingen. Het gewest telde ten minste acht afwerpterreinen, waar in totaal 166 ton wapens, springstoffen en andere goederen werden gedropt. Het meeste daarvan werd vervoerd naar Amsterdam, Haarlem en het Gooi, die zelf niet over eigen afwerpterreinen beschikten. Het vervoer geschiedde aanvankelijk per vrachtauto, maar na de zogenoemde 'Slag bij Rustenburg' in oktober 1944 per schip, boerenwagen en bakfiets. Elders in dit boek komt deze gebeurtenis die aan acht mensen het leven kostte, uitgebreid aan de orde. De gevolgen van de 'Slag' waren ingrijpend. In de eerste plaats werden de wapens, in plaats van in een boerderij, verborgen in schepen, die voorzien waren van een dubbele bodem. Op het menselijke vlak had de 'Slag' tot gevolg, dat de onderlinge verhoudingen een lange tijd flink verziekt waren. Over en weer werden verwijten geuit en het kostte tijd om weer tot bedaren te komen. Een ander gevolg was, dat de radiozender van het gewest, die ondergebracht was in een huis in de Alkmaarse Stationsbuurt, werd verplaatst. Eén ten gevolge van de 'Slag' gearresteerde wist namelijk waar deze zich bevond en om die reden werd verplaatsing veiliger geoordeeld. De zender, die bediend werd door Jack Verhagen en Jan Zandbergen, verhuisde naar een douchecel in het St. Elizabethziekenhuis te Alkmaar. Toen, eveneens om veiligheidsredenen, het Gewestelijk Hoofdkwartier verplaatst werd naar de Zaanstreek volgde de zender een paar maanden later. De zender bestreek het gehele land en in tegenstelling tot andere gewestelijke zenders bleef deze tot aan de Bevrijding in de lucht.

Een belangrijk onderdeel van het BS-werk was de sabotage, die uitgevoerd werd door vooral de Gewestelijke Sabotage Afdeling. Het betrof hier vooral spoorlijn- en wegsabotage, die ten doel had Duitse transporten te belemmeren. Op de spoorlijn naar de oorlogshaven Den Helder vonden verschillende aanslagen plaats. Na het uitbreken van de Georgische opstand op Texel werd een laatste aanslag op deze lijn uitgevoerd op 14 april 1945 bij St. Pancras. De bedoeling was de opstandelingen te steunen door aanvoer van personen en materiaal te vertragen. Bloedige represailles waren het gevolg. De volgende dag werden twintig gevangenen uit de Amsterdamse Weteringschansgevangenis in St. Pancras als vergelding gefusilleerd.

De Gewestelijke Sabotage Afdeling.

Géén wilde aktie

In latere publicaties is voorgesteld, dat het bij St. Pancras om een wilde aktie ging, die werd uitgevoerd door een losse groep. Mijns inziens is dit niet juist. De aanslag werd uitgevoerd door voormalige RVV-leden, die binnen de BS opereerden in het kader van de Gewestelijke Sabotage Afdeling. In zijn memoires 'Witte Ko' vertelt GSA-commandant Jan Brasser, dat hij hiertoe de opdracht had gegeven. Ook een deelnemer aan deze aktie verzekerde in een interview, dat het hier om een opdracht ging van het BS-commando. Zowel hij als Brasser legden de relatie van deze aanslag met de opstand van de Georgiërs te Texel. Denkbeeldig is dit niet. Ruim een week eerder liet Jan Brasser met zijn groep bij Zijdewind een trein ontsporen om aanvoer van versterkingen tegen de Georgiërs te belemmeren.[2]

Verder GSA-werk

Het wegverkeer werd bemoeilijkt door het plaatsen van landmijnen, handgranaten, glasscherven en andere obstakels. Andere aktiviteiten behelsden ondermeer het onschadelijk maken van door de Duitsers aangebrachte springladingen, die een geallieerde opmars moesten bemoeilijken.

Ook in de BS-periode vonden er liquidaties plaats. Bijzonder hard werd de strijd tegen de Landwacht, die in de streek Alkmaar-Hoorn op bloedige wijze huishield. Een voornemen om de gehele Landwacht in deze regio uit te roeien, werd vanwege de niet te voorziene gevolgen niet uitgevoerd.

Een Strijdend en niet-Strijdend Gedeelte

In maart 1945 deed het Algemeen Hoofdkwartier van de BS in Eindhoven de oekaze uitgaan om de BS te splitsen in zogenoemde Bewakingstroepen en een Strijdend Gedeelte. Het laatste zou eventueel gewapenderhand aan de Bevrijding deelnemen, terwijl de Bewakingstroepen in geval van een Duitse terugtocht de bescherming van de meest vitale objecten op zich zou nemen. Dit bevel bracht onrust binnen de BS teweeg. In de eerste plaats kreeg men het gevoel, dat daarmee een onderscheid werd gemaakt tussen goede en minder goede verzetslieden: de aktieve strijders en de passieve bewakers. Voorts dreigde het Gewest van zijn eenhoofdig commando beroofd te worden. Wastenecker mocht echter Gewestelijk Commandant blijven en zelf de commandanten Strijdend Gedeelte en Bewakingstroepen benoemen.

Aktief bleef de BS in de voorbereiding van de naoorlogse gang van zaken. Diverse secties werden hiervoor ingezet. Zo was er de Sectie Genie en Waterstaat, die noodgemalen bouwde om na de Bevrijding in te zetten in onder water gezette gebieden. Andere secties bereidden de zuivering, internering, transport, voedselvoorziening en andere zaken voor.

Al met al kende de BS een ingewikkelde structuur, die veel weg had van die van de OD. Dit weerspiegelde enigszins de machtsverhoudingen binnen de BS. Nieuw waren echter de Gewestelijke en Economische Sabotage Afdeling. Deze, uit respectievelijk RVV- en KP-leden opgebouwde onderdelen, stonden rechtstreeks onder bevel van Wastenecker. Hierdoor werd een hiërarchische en daardoor weinig daadkrachtige structuur via distriktscommandanten voorkomen. Hoewel KP en RVV na de opname in de BS op papier niet meer bestonden, bleven de voormalige leden zich in de eerste plaats lid daarvan voelen. Ook ondernamen zij nog zelfstandig aktiviteiten buiten BS-verband om.

Living apart together

Ondanks al het negatieve, dat aangevoerd kan worden over de BS mag toch gesteld worden, dat deze organisatie in dit Gewest beter functioneerde dan in veel andere Gewesten. In de chaos van het laatste oorlogsjaar groeide de BS uit tot een organisatie, die redelijk goed voldeed aan de gestelde eisen. Niet in de laatste plaats droeg daartoe bij dat Wastenecker het inzicht huldigde, dat OD, RVV en KP zo min mogelijk met elkaar te maken moesten hebben en dat de leden van de laatste twee organisaties zo weinig mogelijk geplaagd dienden te worden met bureaucratische, militaire commandostructuren.

DEN VADERLAND GHETROUWE

Bronnen

De belangrijkste, voor dit artikel geraadpleegde bronnen en literatuur zijn de volgende:

Archieven en collecties:
Gemeentearchief Alkmaar: Documentatie betreffende de Tweede Wereldoorlog.
Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie: Collectie LO/KP, Collectie RVV

Gesprekken:
J. Asjes, K. van de Berg, J. Brasser, J. Brunekreef, D. Daalder †, P. van der Does, H. Knuisting Neven †, A. Michels †, J. Plas †, H. Ranzijn, G. en R. Wildeboer, W. en Z. Stomps.

Literatuur:
Baarda S. en G. Valk, *Alkmaar in oorlogstijd, 1940-1945*, Bergen (1983).
Grote Gebod, Het. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP, Bilthoven 1951.
Valk, G., *Zuilen in verzet.* Een onderzoek naar de mate van verzuildheid van de Alkmaarse verzetsorganisaties OD, LO, KP en RVV.
Kennemer Historie, uit de geschiedenis van Alkmaar en omstreken (Alkmaarse Historische Reeks VIP), Zutphen 1987, 143-156.

Noten

1 – Op deze beroepen-indeling is veel kritiek te leveren: zij is zeer grof van opzet. Ik heb voor deze indeling echter gekozen, omdat zij ook gebruikt werd door L. Lamers, die de landelijke samenstelling van het verzet uitzocht door de gegevens van ruim 6600 illegale werkers te onderzoeken. Door dezelfde indeling te hanteren, is vergelijking mogelijk (L. Lamers, *Mentaliteitsverschillen in ons volk.* Een voorbeeld: het verzet in de jaren 1940-1945, Amsterdam 1958 (doctoraalscriptie).)

2 – Baar van, J. *De illegaliteit in Sint Pancras en omgeving.* Scriptie VL-VU. Amsterdam, 1978. pag 33-34.
Brasser, J. Kraan, O. *Witte Ko.* Herinneringen aan het gewapend verzet. Amsterdam, 1982. Pag 129.
Bartels, J.A.C. en Kalkman, W. *Texel, Nederlands laatste slagveld.* De muiterij van de Georgiërs, april 1945. Zutphen, 1980. pag 233.
Gesprekken met J. Asjes en J. Brasser.

Het monument te Sint Pancras, in 1946 door burgemeester J. Kroonenburg onthuld.

2 – De particuliere hulp aan onderduikers

Jan van Baar

Vóór het ontstaan van de provinciale afdeling van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (LO) waren reeds verschillende organisaties en particulieren aktief in het onderbrengen van Nederlandse en Duitse Joodse mannen, vrouwen en kinderen, politieke onderduikers, ontvluchte krijgsgevangenen, studenten die zich niet konden verenigen met de vereiste Loyaliteitsverklaring en personen die weigerden in Duitsland te gaan werken. Vooral de Spoorwegstaking en de verordeningen rond de *Arbeitseinsatz* na september 1944 zorgden voor een grote toeloop aan onderduikers.

Wim Demmers was een van de particulieren die zich al vroeg in de bezettingsjaren met onderduikers bezighield. Demmers beschikte in Noord-Holland-Noord over kontaktpersonen in Enkhuizen, Andijk en andere plaatsen in de Streek, Schagen en Texel. Bij de uitbouw van zijn aktiviteiten raakte Demmers ook betrokken bij de Gewestelijke Arbeidsbureaus. Medewerkers van de GAB's wisten dankzij allerhande knoeierijen vele handwerkers voor werk in Duitse fabrieken te behoeden. Temidden van individuele en particuliere hulp aan onderduikers kreeg in 1943 de LO in Noord-Holland-Noord handen en voeten. De LO coördineerde de bestaande aktiviteiten en bracht personen en instanties op dit terrein in een organisatorisch verband onder.

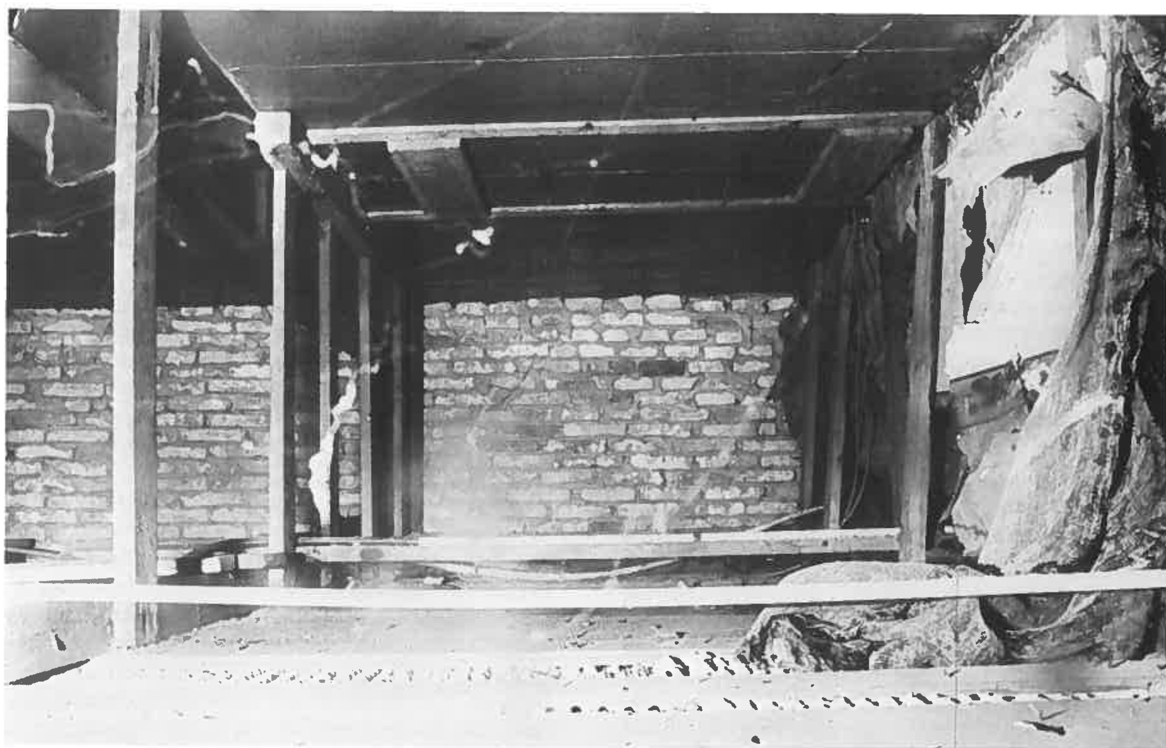
Arbeitseinsatz en Arbeidsbureaus

Van mei 1940 tot april 1942 gold de zogenaamde vrijwillige *Arbeitseinsatz*. In deze periode hebben vele Nederlanders zich laten verleiden door de Duitse propaganda, die de Duitsland-werkers een hoog loon en een goede verzorging in het vooruitzicht stelde. Na april 1942 kreeg de *Arbeitseinsatz* een grimmiger karakter toen de bezetter fabrieken en bedrijven uitkamde op zoek naar 'verscholen arbeidskrachten'. Vanaf het voorjaar van 1943 werden de verordeningen rond deze maatregel steeds dreigender. In deze periode werden alle werkende mannen tussen 18 en 45 jaar door de GAB's geregistreerd (enkele categorieën uitgezonderd) en de jaarklassen 1920 tot en met 1924 (opnieuw met uitzonderingen) voor werk in Duitsland opgeroepen. De aankondiging van de **totale verplichte arbeidsinzet** volgde in september 1944 als reaktie op op het geallieerde offensief: alle mannen van 16 tot 40 jaar werden verplicht gesteld in Duitsland arbeid te verrichten. Hiertoe werden door de Duitse *Wehrmacht* grote systematische razzia's uitgevoerd. De beruchte *Liese-Aktion* was hier een onderdeel van.

Bij al deze maatregelen werd de bezetter loyaal ter zijde gestaan door het in mei 1941 opgerichte Rijks Arbeids Bureau met zijn Gewestelijke Bureaus en bijkantoren. Het RAB zou naar zijn doelstelling bemiddelend optreden tussen vraag en aanbod van arbeidskrachten en zich buigen over vraagstukken die betrekking hadden op de vermeende gemeenschappelijke belangen tussen werkgever en werknemer. Praktisch kwam deze taakomschrijving er op neer zoveel mogelijk arbeidskrachten te ronselen voor de Duitse oorlogsindustrie. Het was zelfs zo dat werklozen die 'passende arbeid' in Duitsland weigerden werden gestraft met het inhouden van steungelden. Niet ten onrechte kreeg het Arbeidsbureau gedurende de bezetting een naam die wijd en zijd schrik en afkeer verwekte.

Administratieve sabotage

Maar er was geen Arbeidsbureau of bijkantoor – het Alkmaarse Arbeidsbureau telde liefst een kwart NSB-leden – of er werkten wel enige bovengrondse illegalen. Kritische ambtenaren van het type Gerrit Sloof, hoofd van de afdeling Land- en Tuinbouw van het GAB te Alkmaar, stelde zich tot taak zoveel mogelijk mensen aan uitzending

Opkamer waar onderduikers verbleven.

naar Duitsland te onttrekken. De eerste administratieve sabotage begon halverwege 1942 tijdens de *Sauckel-* en *Sonder*akties, die bedoeld waren om de bedrijven op overtollig personeel door te lichten. Vele bedrijven werden bij dit onderzoek 'vergeten'; het aantal personeelsleden per bedrijf werd lager opgegeven dan werkelijk het geval was en uiteraard raakte een fors aantal formulieren gewoon zoek. Een deel van hen, die wel voor transport naar Duits werkterrein zou worden voorgedragen, werd met medewerking van de Afdeling Geneeskundige Dienst van het GAB administratief afgekeurd zonder dat de betrokkenen ooit ter keuring waren opgeroepen.

Toen vervolgens de Duitse verordening in werking trad dat alle mannen van de jaarklassen 1920-'24 zich voor werk in Duitsland moesten melden, openden zich nieuwe mogelijkheden door met geboortedata op persoonsbewijzen te knoeien en personen van buiten de agrarische sector administratief in de landbouw of bij *Wehrmacht*-firma's of NSB-bedrijven te plaatsen. Land- en tuinbouwarbeiders (en ook arbeiders in de wapenindustrie) waren namelijk 'vrijgesteld' en kregen evenals afgekeurde personen bruine *Ausweise* uitgereikt. Niettemin restte duizenden mannen na een medische keuring een smadelijk transport naar nazi-Duitsland. Als zij dat weigerden dan stond hen nog een weg open: het legale bestaan op te geven en onder te duiken.

Het onderduiken nam een werkelijk grote vlucht toen na september 1944 de Arbeidsinzet steeds angstiger vormen aannam. De ronselpraktijken en het vorderen van arbeidskrachten maakten plaats voor het botweg bijeendrijven van mensen op willekeurige plaatsen en tijden. Na een dergelijke razzia werd een grove selectie toegepast, waarna de geselecteerden op de trein naar de oostgrens werden gezet.

Netwerk-Demmers

Het particuliere netwerk-Demmers hielp onderduikers aan onderdak en opereerde vanuit Utrecht. Aan het hoofd van groep stond de OD'er Wim Demmers. Tezamen met P. Bouman was hij één van de initiatiefnemers, die de hulp professioneel op poten zette.

Bouman ging in de provincies Friesland, Groningen en Drente op zoek naar duikadressen, terwijl Demmers onder de schuilnaam 'De Jong'

Noord-Holland-Noord bestreek. Van samenwerking met de LO was nog geen sprake. Er groeiden wel plaatselijke LO-kernen (Zeist, Enkhuizen) waar ook kontakt mee werd onderhouden, maar echte samenwerking wees Demmers in dat stadium af. Hij vond de LO te onvoorzichtig.

Begin 1943 trad Demmers in verbinding met de heer Appelman uit Enkhuizen. Appelman verwees Demmers naar zijn stadgenoot Lenters. Deze Enkhuizer drukker en boekhandelaar beschikte over talloze relaties. Hij zou in het vervolg de met de trein aankomende onderduikers op het station van Enkhuizen opvangen en naar de duikadressen brengen. Lenters zorgde er tevens voor dat Demmers in kontakt kwam met IJle Hovenga ('De Wilde') van Andijk.

In het politiek en religieus rijk geschakeerde Andijk opereerde een Commissie van Actie. Deze plaatselijke Commissie kwam in 1943 tot stand door toedoen van Willem Siebesma, Gerrit Ruiter (in december 1943 opgevolgd door dokter G. Sterk van der Weg), Frans Lieuwen en IJle Hovenga. De Andijkers stelden zich ten doel 'hulp te bieden aan Nederlandse oud-militairen (die krijgsgevangen werden verklaard en moesten onderduiken) en aan allen die zich voor de vijand moesten verbergen'. Het oprichtingspamflet riep de inwoners van Andijk op 'tot verzet, herbergzaamheid, offervaardigheid en steunverlening'. Siebesma fungeerde hoofdzakelijk als schrijver en aanvoerder van de werkcommissie. Naast bovengenoemde personen werd het werk aktief ondersteund door de heren H. Bultsma, Jac. Bootsman, W. Kooiman, J. Haak en J. van der Velde.

De doelstelling van de Commissie sloot nauw aan bij wat Demmers voor ogen stond en na zijn eerste bezoek aan de 'Neus' van Noord-Holland plaatste hij er via Ruiter en Lieuwen zijn eerste vier onderduikers.

Uiteraard moesten ook te Andijk angst en vrees worden overwonnen om de onderduikers te herbergen. Kelders werden als slaapplaatsen ingericht en de organisatie in huis diende aan regels te worden gebonden. Onderduikers mochten onder geen beding op eigen houtje het huis verlaten. Achter de woningen zag men ook vaak een kraag van rietmatten om de onderduikers aan het oog te onttrekken als zij een luchtje wilden scheppen.

Het netwerk breidt zich uit

De onderduikadressen bleven niet tot Andijk beperkt. Toen het dorp zo'n vijftig onderduikers had opgenomen, zat het naar oordeel van de Commissie al eivol. Hoewel de stroom naar Andijk bleef voortduren – Andijk zou liefst 450 onderduikers opnemen – stelde Hovenga toch voor andere dorpen in de omgeving in te schakelen. In Wervershoof werd daarom de verzekeringsagent Johannes Langedijk ('Visser') en de hoofdonderwijzer van de christelijke school, Nicolaas Akkerman ('Winkelman'), aangezocht om ook in Wervershoof adressen te werven. Beide Wervershovers waren ex-leden van de Nederlandse Unie en raadpleegden eerst nog de oud-gewestelijk leider van de Unie, dokter Samuël Wytema van Westwoud, eer zij op de voorstellen ingingen.

Twee maanden na het eerste contact had de plaatselijk gevormde Commissie reeds 200 'patiënten' aan onderdak geholpen. Na Wervershoof volgde Westwoud (Cornelis J. Schipper) en na Westwoud Lutjebroek (kontaktpersoon P. Broer). Aldus kon Demmers, dankzij de aktiviteiten van Lenters en Hovenga van de Andijker Commissie, een half jaar na aanvang beschikken over honderden adressen in Enkhuizen, Andijk, Wervershoof, Onderdijk, Opperdoes, Medemblik, Oudijk, Hoogkarspel, Bovenkarspel, Lutjebroek, Westwoud, Grootebroek, Broekerhaven, Hem en Venhuizen. Het bestand aan onderduikadressen bereikte de duizend toen de organisatie-Demmers in aanraking kwam met Jan Sinnige ('Jan de Vries') uit Schagen. Via Sinnige konden aan de plaatsingslijst dorpen worden toegevoegd als Schagen, plaatsen in de Wieringermeer, Dirkshorn, Tuitjenhorn, Schagerbrug, Sint Pancras, Heerhugowaard en de Langedijk.

De onderduikers kwamen dan ook allang niet meer uitsluitend uit Utrecht en omgeving. Demmers en zijn nieuwe medewerkers Stellinga en Van der Schoot opereerden thans vanuit Amsterdam terwijl de kontakten met plaatselijke en provinciale LO's zich verstevigden.

Het netwerk van kontakten leidde er onder andere toe dat de organisatie eveneens in 1943 een hele klas van de Koloniale Landbouwschool van Deventer in de Wieringermeer wist onder te brengen. Overigens mag niet onvermeld blijven dat de hulp aan onderduikers méér inhield dan alleen maar het zoeken naar duikadressen. De onderduikers moesten ook worden voorzien van bonkaarten voor levensmiddelen, van post en financiën. Maar ook familiebezoek, catechesatie en geestelijke bijstand (heimwee!) maakten deel uit van het pakket hulp aan onderduikers.

Verbindingslijnen naar Texel

Dankzij voorbereidend werk van de Andijker Commissie kregen Demmers en de zijnen ook ver-

bindingen met het eiland Texel. Met een *Ausweis*, geleverd door Sloof van het GAB te Alkmaar, toog Demmers naar het *Sperrgebiet* Texel voor een ontmoeting met dokter Van Dommelen uit De Cocksdorp. Nog op dezelfde dag van aankomst kon een plaatselijke Commissie (onder wie Westdorp junior, waarnemend hoofd van de Arbeidsbeurs op Texel) worden gevormd. Texel zou plaats gaan bieden aan enkele honderden onderduikers.

Het plaatselijk Arbeidsbureau op Texel speelde in het onderdak brengen van onderduikers een zeer aktieve rol. Als een Texelse boer in het kader van de oogstvoorziening tien seizoenarbeiders zocht, dan gaf Westdorp dit door aan Sloof van het GAB te Alkmaar. Deze koos dan speciaal 'jongemannen uit de gevaarlijke leeftijdsklasse'. Door Sloofs inspanningen kwamen 72 Utrechtse studenten op Texel terecht. Geheel vanzelf ging dit uiteraard niet. Dergelijke groepen kwamen feitelijk niet voor werk op Texel in aanmerking en ze moesten ook een arbeidsvergunning hebben die uitsluitend door hoge Duitsers in Haarlem werd afgegeven. Indien bijvoorbeeld de in 1919 geboren onderduiker **Harders** op Texel zou worden geplaatst, dan werd voor hem een *Ausweis* aangevraagd op de naam van **Hard**, geboren in 1910. Als de *Ausweis* getekend terugkwam, dan werd een en ander op eenvoudige wijze in overeenstemming gebracht met het persoonsbewijs door achter Hard de letters 'ers' te plaatsen en door het cijfer '0' in een negen te veranderen.

Cor Wagenaar ('Henk Wessels') uit Heerhugowaard, organisator van de LO in de Kop van Noord-Holland.

Na verloop van tijd wekten de grote aantallen onderduikers de argwaan op van de NSB-burgemeester op Texel, Rijk de Vries. Hij voerde daarop het geelgekleurde inwonerskaartje in waarmee de toevoer van duikers dreigde te stagneren. De drukkerij van Lenters te Enkhuizen bracht echter uitkomst. Lenters fabriceerde valse inwonerskaartjes en bracht er een vals stempel op aan. Kort voor de officiële uitgifte van de echte inwonerskaarten wist de illegaliteit op Texel de echte partij te verwisselen met de door Lenters vervaardigde valse partij. Aldus liepen na uitgave de onderduikers op Texel met een echt en de autochtone Texelaars met een vals inwonerskaartje rond.

Vice-versa

Overigens was de onderduikverbinding Andijk-Texel bepaald geen eenrichtingsverkeer. Texelaars die wilden onderduiken kwamen op hun beurt naar Andijk. Daar werden ze net als alle andere onderduikers in de land- en tuinbouw opgenomen. De periode van het angstvallig wegstoppen van onderduikers had toen inmiddels plaatsgemaakt voor die waarin de stelregel gold dat wie werken kon ook werken moest.

De altijd dreigende mogelijkheid dat Andijkers en hun onderduikers door razzia's zouden worden verrast, was aanzienlijk verkleind door een doordacht waarschuwingssysteem. Als er razzia's op het programma stonden en de Enkhuizer politieinspecteur Beekhoven kwam dat te weten, dan tipte hij Lenters of S. Sietses van Enkhuizen. Vervolgens werd de dag en nacht bereikbare dokter Sterk van der Weg gebeld die op zijn beurt de postkantoorhouders van Andijk-Oost en Andijk-West, Jan Timmerman en mejuffrouw De Haas, inlichtte. Dit duo zorgde ervoor dat de dorpsbewoners bijtijds werden gewaarschuwd.

Naar LO-verband

Intussen vorderde ook de organisatorische opbouw van de LO in Noord-Holland-Noord. Het bezoek van de ouderling 'Van Zanten' (dominee

Frits Slomp) aan Middenmeer en Enkhuizen in januari 1943 betekende een eerste stap in die richting. Het was overigens niet voor niets dat Enkhuizen werd aangedaan. Reeds in december 1942 ontstond hier een LO-kern rondom de gemeente-ambtenaar Paul Stomp, K. Winter, S. Sietses, K. Norel, en A.J. Bos. Paul Stomp kreeg via zijn broer Cari Stomp van de LO-Zeist zijn eerste onderduikers binnen.

In de eerste helft van 1943 werden de LO-kontakten uitgebreid mede dankzij de inspanningen van 'Henk Wessels' (Cor Wagenaar). Toch bleven vele plaatselijke LO-kernen of geheel zelfstandig werken en/of gelieerd aan de organisatie Demmers. Daarenboven brachten ook organisaties als de Groep 2000 en de organisatie rondom de VU-hoogleraar Jan Coops zelfstandig onderduikers in Noord-Holland-Noord en elders onder. Steeds bleef een organisatorische eenheid haken op het verwijt aan het adres van de LO dat deze te onvoorzichtig te werk zou gaan. De 'Slag bij Hoorn' op 19 oktober 1943 waarbij liefst negentien LO-topmensen werden opgepakt ('Ome Koos' Verbeek, leider van de LO in oostelijk West-Friesland, wist ternauwernood te ontkomen), zal sommigen in die mening hebben versterkt.

Eenheid

Het zou tot zomer van 1944 duren eer een werkelijk organisatorische eenheid in de hulp aan onderduikers kon worden bereikt. De naar schatting 1500 à 2000 onderduikers die via particuliere netwerken à la Demmers waren ondergebracht, werden in juli 1944 formeel aan de LO toevertrouwd. Dankzij Cees Kraay ('Jan van Galen'), sedert augustus 1944 provinciaal leider van de LO, trad er ook een aanmerkelijke verbetering op in de relatie tussen de pioniers en het steeds soepeler draaiend LO-apparaat. Tevens werden functies in de LO-organisatie naar redelijkheid over de partijen verdeeld.

Hoewel de districtsindelingen zich voortdurend wijzigden onderscheidde het LO-gewest Noord-Holland-Noord in september 1944 negen LO-districten (het cijfer achter het district geeft aan hoeveel personen er naar opgave van de LO-LKP uiteindelijk als onderduiker zijn geplaatst): Alkmaar (900), Schagen (1200), Warmenhuizen (750), Heerhugowaard-Noord (1310), Heerhugowaard-Zuid (414), Spanbroek (1500), Andijk (2000), Hoorn (3100) en Enkhuizen (1150).

Geraadpleegde bronnen en literatuur

RIOD Collectie LO-LKP: BD-3 (Interview Demmers), BD-4, BD-4 (Verslag Demmers, 31-8-1946), BL-3 (Andijk en Enkhuizen) en EC-1 (Haeck).

Het Grote Gebod, delen I en II. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP. Bilthoven, 1979 (derde druk). Deel I pag 10, 30, 246 en 248. Deel II pag 28 en 248-251.

Onderdrukking en Verzet. Nederland in oorlogstijd. Dln I-IV. Arnhem/Amsterdam, z.j. Deel III pag 402-412.

Jong, L. de *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.* Dln I-X. 's Gravenhage, 1982. Deel 10b 1e helft pag 86.

Hovenga, R. *Andijkers in verzet.* Andijk, 1985. Pag 29-51 en 111.

3 – Het kerkelijk verzet

J. Zwaan

Het verzet van de kerken in Nederland tegen het nationaal-socialisme en andere vormen van totalitarisme begon, voor wat de 20e eeuw aangaat, in feite al in 1934.

In dat jaar wees het Nederlandse episcopaat de leerstellingen van fascisme en nationaal-socialisme af als zijnde strijdig met de christelijke beginselen. Geestelijken mochten van de bisschoppen geen aktie voor dergelijke organisaties voeren. In mei van datzelfde jaar verwierp ook de remonstrantse broederschap de leerstellingen van de absolute staat, zoals die van de NSB. Twee jaar later, in oktober 1936, verklaarden de gereformeerde kerken de beginselen van de NSB als onverenigbaar met de gereformeerde belijdenis. Tegelijk kondigde de gereformeerde Synode kerkelijke sancties af tegen die leden, die lid zouden blijven van de NSB of partijen die het leidersbeginsel aanhingen of een totalitaire staat propageerden. Een half jaar eerder had de aartsbisschop van Utrecht als hoofd van de RK kerkprovincie in Nederland reeds al diegenen die in belangrijke mate steun zouden verlenen aan de NSB uitgesloten van de kerkelijke sakramenten, zoals: huwelijk, eerste communie en biecht etc. De christelijk gereformeerde kerken veroordeelden in 1937 de beginselen der NSB. Zij achtten deze in het licht van Schrift en Belijdenis verwerpelijk.

Het Convent van Kerken

Nadat de Duitsers in mei 1940 ons land hadden overrompeld en bezet kwamen op 25 juni 1940 de afgevaardigden van zeven protestantse kerkgenootschappen in Den Haag bijeen om zich te beraden over de nu ontstane situatie. Dit beraad resulteerde in een samenwerkingsorgaan, het Convent van Kerken. De deelnemende kerkgenootschappen waren: de nederlands-hervormde kerk, de gereformeerde kerken in hersteld verband (ds. J.J. Buskes), de gereformeerde kerken, de christelijke gereformeerde kerken, de remonstrantse broederschap, de algemene doopsgezinde sociëteit en het hersteld-evangelisch luthers kerkgenootschap. De bijeenkomst van 25 juni was op instigatie van de Algemene Synodale Commissie der nederlands-hervormde kerk bijeengeroepen. Het waren deze kerken die later samen met de rooms-katholieke kerk in Nederland en nog een luthers kerkgenootschap en éénmaal ook met de gereformeerde gemeenten in Nederland hun protesten tegen de bezetters van de kansels lieten voorlezen of aan Duitse Rijkscommissaris in Nederland, dr. Arthur Seyss-Inquart en zijn instanties, richtten.

De kanselpreken

Men mag aannemen dat deze kanselboodschappen (mandementen en oproepen) van vrijwel alle kansels der aangesloten kerken, dus ook in de plaatsen binnen het rayon waarover deze bundel handelt, werden voorgelezen. Deze kerkelijke oproepen etc. vormden een belangrijke stimulans voor het verzet en de bereidheid der kerkleden en parochianen om hulp aan vluchtelingen en vervolgden te verlenen.

Het begon al op 25 oktober 1940, toen het Convent van Kerken, minus de luthersen, een protest tegen het ontslag van Joden uit de overheidsdienst bij de Duitse Rijkscommissaris in Nederland indiende. Dit protest, ook wel adres genoemd, werd op 27 oktober van de kansels der zes adresserende kerken voorgelezen.

De rooms-katholieke clerus vaardigde in januari 1941 een mandement uit waarin voor katholieken in ons land het lidmaatschap van de NSB verboden werd verklaard.

De kerken onder druk

Kerkelijke akties tegen de Winterhulp Nederland, een soort nationaal-socialistische charitatieve instelling, die mede ten doel had de kerkelijke diaconieën onder controle te krijgen en met alle overige liefdadigheidsinstellingen gelijk te schakelen, kwamen in het begin van 1941 veelvuldig voor. Zo weigerde, dit als voorbeeld, de kerkeraad

DE AARTSBISSCHOP EN DE BISSCHOPPEN VAN NEDERLAND

AAN DE HUN TOEVERTROUWDE GEESTELIJKHEID EN GELOOVIGEN

ZALIGHEID IN DEN HEER

In Onze herderlijke bezorgdheid voor het heil der zielen achten Wij, Aartsbisschop en Bisschoppen van Nederland, Ons verplicht er met nadruk op te wijzen, dat ten volle gehandhaafd blijft Onze vroegere verklaring ten opzichte van de anti-katholieke stroomingen, die aanvankelijk in den Advent, later op Passie-Zondag werd afgekondigd.
Derhalve moeten nog altijd de HH. Sacramenten geweigerd worden en, als hij zonder bekeering sterft, ook de kerkelijke begrafenis:
1. aan den Katholiek, die de **socialistische** of **communistische** beginselen op godsdienstig of zedelijk gebied openlijk aanhangt;
2. aan den Katholiek, die de **liberale** of **vrijzinnige** beginselen op godsdienstig of zedelijk gebied openlijk aanhangt;
3. aan den Katholiek, die bekend staat als **lid** van een socialistische of communistische vereeniging of van een vereeniging, welke dusdanige vereenigingen metterdaad **steunt**;
4. aan den Katholiek, van wien bekend is, dat hij, hoewel geen lid van een socialistische of communistische vereeniging, toch geregeld socialistische of communistische geschriften of bladen **leest**, of socialistische of communistische vergaderingen **bijwoont**;
5. aan den Katholiek, van wien bekend is, dat hij aan de beweging van het **nationaal socialisme** in belangrijke mate steun verleent.

In verband met de veranderde tijdsomstandigheden willen Wij er echter dit aan toevoegen:
1. Wat Wij omtrent het socialisme verklaarden, is van toepassing op iederen vorm van socialisme, zooals Paus Pius XI het in de encycliek Quadragesimo Anno heeft omschreven en veroordeeld.
2. Wat Onze verklaring omtrent de Nationaal Socialistische Beweging betreft: Wij voelen Ons verplicht, daarop thans nog grooteren nadruk te leggen. Immers sindsdien is nog duidelijker aan het licht getreden, dat deze Beweging niet alleen de Kerk in de vrije uitoefening van haar taak op wezenlijke punten dreigt te belemmeren, maar dat zij ook een ernstig gevaar oplevert voor de christelijke levensopvatting van allen, die er aan deelnemen.
Daarom zal dan ook het enkele lidmaatschap gewoonlijk reeds in hooge mate ongeoorloofd zijn.
Mogen deze herderlijke waarschuwingen ter harte worden genomen en hen, voor wie zij bestemd zijn, doen besluiten van hun dwaalwegen terug te keeren en zich met God en de H. Kerk te verzoenen.
En zal dit Ons gezamenlijk herderlijk schrijven op Zondag 26 Januari a.s. in alle tot Onze kerkprovincie behoorende kerken en in alle kapellen, waarover een rector is aangesteld, onder alle vastgestelde HH. Missen op de gebruikelijke wijze worden voorgelezen.

Gegeven te Utrecht, den 13en Januari van het jaar 1941.

† Dr. J. DE JONG,
Aartsbisschop van Utrecht.
† P. A. W. HOPMANS,
Bisschop van Breda.
† A. F. DIEPEN,
Bisschop van 's-Hertogenbosch.
† Dr. J. H. G. LEMMENS,
Bisschop van Roermond.
† J. P. HUIBERS,
Bisschop van Haarlem.

Nota voor de geestelijkheid:

Het voorlezen van de verklaring, welke jaarlijks op Passie-Zondag moet geschieden (zie Directorium 1941, pag. 29), worde dit jaar achterwege gelaten.

Herderlijke waarschuwingen van de bisschoppen van Nederland; 13 januari 1941.

van de nederlands-hervormde kerk te Zuid-Scharwoude een voor 18 januari 1941 gevraagde kollecte voor de WHN (Winterhulp Nederland) uit te schrijven. Dit beeld was ook in West-Friesland algemeen. De armenraden trokken in deze strijd één lijn met de kerkelijke diaconieën. In dit kader kan nog worden opgemerkt dat de kerken de strijd tegen deze aanval op hun diaconaal beleid hebben gewonnen. De kerken werden hierna niet opnieuw onder druk gezet.

Oproepen en waarschuwingen

De 23e maart 1941 riep het Convent van Kerken de plaatselijke gemeenten op tot een bidstond voor vervolgden en verdrevenen, dit naar aanleiding van de Jodendeportaties, voorafgaande aan de Februaristaking van 1941 in Amsterdam. Op 19 april volgde een kanselboodschap (ditmaal deden ook de rooms-katholieken mee), tegen de voortgaande Jodenvervolgingen. In de protestantse kerken werd tevens een waarschuwing uitgesproken tegen de instelling van de Nederlandse Arbeidsdienst (NAD), een semi-militaire, eerst vrijwillige, later verplichte dienst tot arbeid en nazificering van de mannelijke jeugd, zodra deze de 18-jarige leeftijd bereikte. Al deze oproepen en waarschuwingen hadden een vrij groot effekt. Velen doken onder of verklaarden zich bereid geldelijke steun aan de illegale verzorgingsorganisaties te verlenen of de verdrevenen huisvesting te geven.

De instelling van fondsen

De zomer van 1941 kenmerkte zich door verwoede pogingen van de bezetter en zijn Nederlandse helpers in de NSB, het Nederlandse volk te nazificeren. Het begon met de politieke partijen en de vakorganisaties. Ook maatschappelijke organisaties, van zowel werkgevers als werknemers onder kerkelijk toezicht werden slachtoffer van deze centralisatie, lees nazificatie-woede. Evenals de niet-confessionele organisaties en vakbonden poogden de nazi-ordenaars ook het Rooms-Katholieke Werknemers Verbond, het RKWV, onder toezicht van een NSB'er te plaatsen. Hetzelfde lot trof ook de protestants-christelijke vakbeweging. De kerken protesteerden. Maar niet dit alleen. In verschillende kerkgenootschappen werden, te beginnen met de rooms-katholieken, 'Fondsen voor bijzondere noden' ingesteld. Deze fondsen hielden, clandestien uiteraard, collectes voor hulp aan onderduikers, zowel in de kerken als langs de deuren van de parochianen en kerkleden. Het zijn deze fondsen geweest die het onderduikwerk mogelijk hebben gemaakt in de tijd vóór de grote illegale hulporganisaties deze taak, mede gesteund door het NSF, konden overnemen. Naar aanleiding van de bovengenoemde onder toezichtstelling van o.a. het RKWV werd op 3 augustus 1941 een bisschoppelijk mandement in alle kerken van het aartsdiocees voorgelezen waarin de leden van het Werkliedenverbond met klem werd aangeraden de nu genazificeerde organisatie te verlaten. Het RKWV liep hierop leeg. Tegelijk werd in dit manifest bekend gemaakt dat leden van de NSB-organisaties WA en SA alsmede van de beweging zelf bij volharding in deze lidmaatschappen voortaan van de kerkelijke sacramenten zouden worden buitengesloten.

Aan de kerkeraden en de predikanten; 20 augustus 1941.

DE GEREFORMEERDE KERKEN
IN NEDERLAND

DEPUTATEN VOOR DE
CORRESPONDENTIE MET
DE HOOGE OVERHEID

's-Gravenhage, 20 Augustus 1941.

Aan de Kerkeraden en de Predikanten.

De gewetensconflicten, waarvoor velen ook in Uwe gemeente in deze dagen worden gesteld, dringen er toe dezen nood ook gemeenschappelijk aan God op te dragen.

Laat dit dan Zondag, 24 Augustus a.s., in den morgendienst geschieden en in onderstaanden vorm bij alle gemeenten worden ingeleid:

Gemeente:

In groote bewogenheid leeft de Kerk mede met degenen, die in deze dagen voor ernstige gewetensconflicten staan.

Gij denkt met ons inzonderheid aan de bestuurders en leden van de Christelijk Sociale organisaties.

Aan alle gemeenten is verzocht hen in ons gebed te gedenken en hun en anderer nood te brengen voor God.

VAN DIJK.
VAN HEEMSTRA.
KUYPER.
NAUTA

Koningin Wilhelmina

Rond 31 augustus van dat jaar (1941) ontstond overal in den lande grote commotie rond de verjaardag van de in ballingschap levende Koningin Wilhelmina. Naast veel profaan oranjevertoon zoals feesten in café's en besloten gezelschappen en het zich tooien met oranje gedacht men in de kerken Hare Majesteit in preken en gebeden en zelfs met het openlijk laten zingen van het volkslied. Dit laatste vooral in protestantse kerken. De Duitsers werden door deze, tegen hen gerichte pro-Oranje demonstraties niet weinig opgeschrikt.

Nieuwe oproepen

Akties van de gelijkschakelaars der 'Nieuwe Orde' tegen KNBTB (De Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond) en de Katholieke Onderwijzersbond, van gelijke strekking als die tegen het RKWV, gaven het RK-episcopaat op 14 september 1941 opnieuw aanleiding tot het uitvaardigen van een nieuw mandement. Weer werd opgeroepen de bedreigde organisaties te verlaten en opnieuw had de oproep resultaat. Ook de onderwijzers-, boeren- en tuindersbonden stroomden leeg. Ze hielden hiermee evenals het RKWV de facto op te bestaan. Voorwaar geen klein succes in de strijd tegen de nazificatie van ons volk en in het bijzonder het christelijk volksdeel. Diezelfde dag ging een instructie van de aartsbisschop mgr. De Jong uit naar de besturen der katholieke bijzondere scholen om niet mee te werken aan de door Seyss-Inquart bevolen segregatie van Joodse leerlingen op deze scholen (d.w.z. verwijdering van Joodse kinderen). Naar aanleiding van de z.g. benoemingsverordening op bijzondere scholen liet de Synode der gereformeerde kerken op 8 februari 1942 een bidstond uitschrijven voor het behoud van het christelijk onderwijs, dit ter ondersteuning en stimulering van het schoolverzet dat vooral in gereformeerde kringen werd gepleegd.

Zowel de RK kerk als de gereformeerde kerken protesteerden in het openbaar op 19 april 1942 tegen de nu ingestelde verplichte NAD. Vooreerst werd nog alleen tegen vrijwillige dienstname geageerd maar tegen het einde van de maand kwam men ook tegen het opvolgen van een oproep tot verplichte dienstname in het geweer.

Een groeiende tegenstand

Naar aanleiding van een circulaire uitgaande van de Algemene Synode der nederlands-hervormde kerk dd. 21 augustus 1942 waarin werd meegedeeld dat Joden die gedoopt waren voor 1 januari 1941 zouden worden vrijgesteld van deportatie, werd door de hervormde kerkeraad van Alkmaar op 3 september 1942 besloten lidmaten van Joodse origine een gestempelde verklaring te geven, behelzende de datum waarop de genoemde persoon was gedoopt. Een kopie van deze verklaringen werd aan het centraal registratiebureau van de nederlands-hervormde kerk in Den Haag toegezonden. Deze toezending diende als voorzorgsmaatregel bij te verwachten Duitse controles op het lidmatenbestand.

In november besloot dezelfde kerkeraad niet langer mee te werken aan het uitzenden van predikanten als geestelijke verzorgers voor de in Duitsland tewerkgestelde Nederlandse arbeidskrachten. En... het wordt bijna eentonig, de 21e februari 1943 protesteerden de gezamenlijke kerken (de gereformeerde gemeenten hebben dan alweer, na aan één oproep te hebben meegedaan, afgehaakt en ook de gereformeerde kerken lieten deze keer om 'organisatorische' redenen verstek gaan) tegen de vervolgingen. Ook deze oproep was gericht tegen de Jodendeportaties en het wegvoeren van mannen voor dwangarbeid in Duitsland. In de notulen van de verschillende kerkeraden in het door ons beschreven rayon werden, zij het soms verhuld, aanduidingen aangetroffen die er op wijzen dat in de meeste protestantse en katholieke kerken de gememoreerde kanselafkondigingen werden voorgelezen.

Hetzelfde geldt voor de kanselboodschappen uit de periode van de Hongerwinter, die de bevolking, soms speciale beroepsgroepen, opriepen tot hulp aan de hongerende landgenoten in de grote steden van West-Nederland. Naast deze oproepen stelden de onderscheidene kerken echter ook daden.

Veel indirekt illegaal werk

Op vele plaatsen werden interkerkelijke bureaus ingesteld, die zich bezig gingen houden met het inzamelen en transporteren van voedsel, de z.g. IKB's. Ook in Alkmaar bestond een dergelijk comité, het IKO, onder voorzitterschap van ds. J.H. Klein Wassink (NH), met als leden de deken van de RK kerk Jacobs, dr. G Hoeneveld, dr. L. v.d. Wilk, J. Eecen, A. de Vroon, dr. De Wolf Peereboom, W. Berendsen, H.M.E. Hoytema (penningmeester) en mr. E.H.J. Wynne (secretaris).

Een krachtig protest van de Nederlandse kerken tegen de deportatie van Joden uit Nederland, 13 juli 1942.

STAATSBEDRIJF DER P T T

D = Dringend	TR = Telegraaf restant
XP = Bode betaald	GP = Poste restante
LX = Geluktelegram	MP = Eigenhandig
TC = Collationneering	RM = Overneming
RPx = Antwoord betaald x (bedrag)	
PC = Kennisgeving van ontvangst	

TELEGRAAFKANTOOR 'S-GRAVENHAGE

NOTA HET RIJK VERGOEDT GEEN SCHADE, VEROORZAAKT DOOR HET IN HET ONGEREEDE RAKEN, DE VERMINKING OF DE VERTRAGING IN DE OVERKOMST VAN EEN TELEGRAM

Aangenomen te
Ontvangen te

Nr ... woorden, den ... 194.., te ...
... den ... 194 , te

15 JULI 1942

Aan den Generaal Christiansen

Plein ... denHaag.

De Hieronder vermelde Nederlandsche Kerken reeds diep geschokt door de maatregelen ~~dxxxxdex~~ tegen de Joden in Nederland,waardoor zy uitgesloten worden van het deelnemen aan het normale volksleven,hebben met ontzetting kennis genomen van de nieuwe maatregelen,waardoor mannen, vrouwen,kinderen en geheele gezinnen zullen worden weggevoerd naar het Duitsche rijksgebied en onderhoorigheden. Het leed dat hiermede over tienduizenden gebracht wordt , de wetenschap dat deze maatregelen tegen het diepste zedelijke besef van het nederlandsche Volk stryden,bovenal hetindruischen van deze maatregelen tegen hetgeen ons van Godswege als eisch van gerechtigheid en barmhartigheid gesteld wordt,nopen de Kerken tot U de dringende bede te richten,aan deze maatregelen geen uitvoering te geven. Voor de Christenen onder de Joden wordt ons deze dringende bede tot U bovendien nog ingegeven door de overweging, dat hun door deze maatregelen het deelnemen aan het Kerkelijk Leven wordt afgesneden.

De Nederlandsche Hervormde Kerk
Aartsbisschop en Bisschoppen der Roomsch Katholieke Kerk in Nederland.
De Gereformeerde Kerken in Nederland.
De Christelijk gereformeerde Kerk in Nederland
De Algemeene Doopsgezinde Societeit
De Remontstrantsche Broederschap.
De Gereformeerde Kerken in Nederland in Hersteld verband.
De Gereformeerde Gemeenten in Nederland.
De Evangelisch Luthersche Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden.
De Hersteld- Evangelisch Luthersche Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden.

Dit comité verzorgde vanaf 12 februari 1945 ook maaltijden voor behoeftige ingezetenen van de stad zelf. In dit verband dient ds. F. Kuiper, doopsgezind predikant te Alkmaar, te worden genoemd. Ds. Kuiper stimuleerde in woord en daad gedurende de gehele oorlog het verzet in al zijn verschijningsvormen. Nog veel zou er over de aktiviteiten van de kerken op illegaal terrein te vermelden zijn. Vele van die aktiviteiten lagen op het erf van het indirekte illegale werk, andere aktiviteiten waren in hoge mate verstrengeld met het direkte werk van de verzetsorganisaties. Vooral onder de gereformeerden werd door de kerken veel illegaal werk gedaan. De leden van de gereformeerde kerkeraden en jongelingsverenigingen werden door rondreizende dominees (denk aan 'Frits de Zwerver', die het hele land rondtrok, al prekend, om verzetscellen voor de LO te vormen) en ouderlingen opgewekt en aangeworven voor illegale aktiviteiten binnen het LO-LKP-verband. Eendere aktiviteiten werden ontwikkeld in en voor het illegale Natura-apparaat. Dit werk beperkte zich niet tot gereformeerden alleen.

De andere genootschappen

De rol van de kerken is in de boekstaving van het verzet in Nederland vaak onderbelicht. Maar het was een belangrijke rol. De kerken wekten op tot hulp aan het verzet en hulpzoekenden en stimuleerden tot deelname aan de ondergrondse werkzaamheden.

Behalve de georganiseerde kerken werd door religieuze en semi-religieuze groeperingen, die door de kerken meestal niet als religieus werden erkend, maar als sekten werden beschouwd, ideëel en materieel verzet tegen de bezetter geboden. Zo verspreidden, om één voorbeeld te geven, op 19 mei 1941 de Jehova's Getuigen te Alkmaar een tegen de nazileer gericht pamflet in de vorm van een krantenknipsel, behelzende enkele teksten uit de Petrus Canisiusbijbel en wel de verzen 34, 39 en 40 uit Psalm 37 en de verzen 7 en 8 uit Jesaja 59. Voor degenen die de moeite willen doen deze teksten na te lezen zal blijken dat ze veelzeggend en goed gekozen waren.

De Jehova's Getuigen waren met de Vrijmetselaren een eigenlijk niet als religieus te kwalificeren beweging, de enige 'religieuze' groepen die door de nazis, als groep, fel werden vervolgd. De Orde van Vrijmetselaren steunde, georganiseerd in de Groep 2000, financieel en daadwerkelijk het hulpwerk aan onderduikers en ondergrondse werkers. Ze had in Jacob Balder uit Broek op Langedijk, één der eerste districtsleiders van de LO in Noord-Holland-Noord, tot 23 juni 1944, de datum van zijn arrestatie, een vertegenwoordiger in West-Friesland.

4 – De meeste helden telt men niet

Reinier Hopmans

In gesprek met R.C. Posthuma, arts

Natuurlijk hebt u nog nooit van Jan Molenaar gehoord. Op de enkelingen na die hem hebben gekend, zal er ook niemand meer aan hem denken, want hij is dood. Als die enkelen er straks ook niet meer zijn, zal Jan Molenaar als het ware voor eeuwig hebben opgehouden te bestaan. Waarom eigenlijk blijven tal van ploerten voortleven in de geschiedenis van de mensheid en zijn zoveel waardevolle herinneringen aan mensen gedoemd te worden uitgewist?

Op 5 mei 1981 is begonnen met de uitreiking van het Verzetsherdenkingskruis, zoals dat bij Koninklijk Besluit van 29 december 1980 is vastgesteld.[1] Het comité dat de aanvragen mag honoreren, verwacht er binnen anderhalf jaar circa tienduizend te kunnen uitreiken. Hoeveel 'meikevers'[2] zullen er bij zijn? En hoeveel meer mannen dan vrouwen wier lot of keuze het was onbekend te blijven, zullen er niet bij zijn? De vraag is belangwekkender dan het antwoord. Zoals begrip voor de betekenis van de geschiedenis van Jan Molenaar van groter belang is dan het noemen van zijn naam. Dokter Posthuma, die de gebeurtenissen – waarin hij zelf overigens een voornaam aandeel had – uit zijn geheugen opdiept, brengt dat zo onder woorden: 'Die Jan Molenaar was een eenvoudige boereman, die altijd op de achtergrond is gebleven, maar die zich op een beslissend ogenblik zeer moedig heeft gedragen. Zonder zijn moed had ik hier nu niet gezeten en waren veel van mijn kameraden er niet meer geweest.

Een Jan Molenaar

Die Jan Molenaar, dat was een cultuurdrager. Mensen als hij zijn de exponenten geweest van bepaalde waarden die in de Nederlandse volksaard verankerd liggen. Waarden als vrijheidszin, rechtvaardigheidsgevoel en naastenliefde. Hij zou als voorbeeld moeten dienen, als identificatiemogelijkheid voor jongeren die belangstelling hebben. Jan Molenaar is zo'n tien jaar geleden overleden. Deze jongen, daar hoor je nooit meer van. En er zijn zoveel *non-valeurs* (onbekwame mensen – Red.) die in hoge functies komen, waar straten naar worden genoemd. Deze eenvoudige man was een held, die in een bepaalde situatie het juiste heeft gedaan. Maar hij is in de vergetelheid beland.'

Spil van het plaatselijk verzet

Dokter Posthuma studeerde nog toen de oorlog uitbrak. Tot januari 1942. Toen hij gereed was besloot hij niet tot de door de bezetter ingestelde 'Artsenkamer' toe te treden. Hij gaf zijn huurruimte in Amsterdam op en trok zich terug op zijn door een zeer waterrijk gebied omringde geboortedorp Warmenhuizen; hij werd assistent van de plaatselijke plattelandsarts. Wonen deed hij in het burgermanshuisje bij zijn moeder; z'n vader, een anarchist, was al jaren dood.

'Ik beschouw mezelf als medium. Geïnspireerd door Van Randwijk, die heeft gezegd: De geschiedenis van het verzet heeft ons geleerd dat het niet altijd geleerden en kunstenaars waren, maar dat het ook eenvoudigen van geest waren die hebben bijgedragen – wil ik niet *mijn* geschiedenis vertellen, maar die van Jan Molenaar.'

Posthuma stond, alsmede door zijn afkomst, in Warmenhuizen alom bekend als pacifist. Geen sterveling kan in die tijd voorzien hebben dat juist deze ongevaarlijke doktersassistent de spil zou worden van het plaatselijk verzet. Het begon met het innen van bijdragen voor het Nationaal Steunfonds (NSF), de illegale pot die zeemansvrouwen, verzetsmensen en onderduikers moest voorzien in het levensonderhoud. Aan die taak werd na enige tijd het onderbrengen van onderduikers toegevoegd.

'Als doktersassistent kwam ik overal. Ik kon dus gemakkelijk om geld vragen. Men kende mijn gezindheid. Daarom vroegen ze of ik voor het NSF wilde werken. Van het een kwam het ander. Op

een gegeven moment kwam er iemand uit Utrecht die vroeg of ik plaatselijk leider van de LO (Landelijke Organisatie – voor hulp aan onderduikers) wilde worden.'

Het dorp borg zeker zestig onderduikers. Ze zaten er betrekkelijk veilig, aangezien het bij onraad vrij eenvoudig was om met een bootje de water-wildernis in te vluchten. Bovendien werden er op het plaatselijke distributiekantoor geestdriftig talloze bonkaarten achterovergedrukt.

Zwarthandelaren werden leeggeschud

'Er heeft in Nederland maar een heel klein percentage aan het georganiseerde verzet deelgenomen. Maar er was veel meer dan dat. Bijvoorbeeld dat wat door vrouwen is gedaan. Ik zeg dat niet omdat het populair is om aandacht te schenken aan vrouwen, want ik voel aversie tegen wat "in" is, maar ik weet dat er door veel vrouwen verzet is gepleegd op een manier waar mannen niet aan toekwamen. Zo waren er vrouwen die op een vanzelfsprekende manier Joden in huis namen. En veel vrouwen wisten door hun houding enorm te stimuleren.'

Wellicht mede door de beslotenheid vormde Warmenhuizen een hechte gemeenschap. Op één uitzondering na is er volgens dokter Posthuma gedurende de oorlogsjaren geen verraad gepleegd. De zwarthandelaren, die er wel degelijk waren, werden van tijd tot tijd leeggeschud, maar nimmer leidde dat tot hulp halen bij de mof. Dokter Posthuma uitte hooguit bedreigingen in de trant van: Als er koppen moeten vallen, is het voor ons niet zo moeilijk om te zeggen welke dat moeten zijn. Dat was voldoende om het gevaar te bezweren.

'Veel mensen in het dorp wisten wel dat ik iets met het verzet te maken had, maar de volle omvang hebben ze niet geweten. Dat ik later zelfs betrokken was bij akties, nee... voor de buitenwereld was ik niet de militante verzetsman. Alleen op het laatst misschien. Toen het tegen het einde liep, heb ik ook wel een bepaalde dreiging gevoeld. Het kon niet lang meer duren of ook wij zouden zijn opgerold. Dat was een bepaald gevoel. Intuïtie.'

Er veranderde veel in Warmenhuizen toen de burgemeester onderdook (voorjaar 1944) en werd vervangen door een NSB'er. Die man begon jacht te maken op onderduikers. De groep van dokter Posthuma haalde daarop het bevolkingsregister weg en zonk dat af in een diepe sloot. De NSB'er antwoordde na enige tijd met een grootscheepse razzia waaraan zeven- tot achthonderd Duitsers deelnamen, die het hele dorp omsingelden.

Bereid tot het uiterste

'Ik sliep die nacht op een ander adres. Ik hoorde auto's en het geschreeuw van Duitse commando's. Dacht: ik ga ervandoor. Dat kon niet. Er stond een Duitser voor de deur. Bij de achterdeur stonden er zes. Ja, en zo ging het dan vaak in de oorlog, je verzon iets. Ik heb toen een galsteenkoliek verzonnen voor de vrouw des huizes. Ze begreep haar rol onmiddellijk en kroop in bed. En ik zei tegen de Duitsers dat ik – de dokter! – te hulp was geroepen.'

De razzia bracht een aantal onderduikers boven water. Vrijwel allen echter konden met wonderbaarlijk geluk hun hachje redden door net voor het nagaan van hun identiteit in de rijen van de reeds gecontroleerden te schuiven. Van de zestig onderduikers werd er slechts één gegrepen. Verder grepen de Duitsers een oude boer met z'n drie Joodse onderduikers, die naderhand allen in Duitsland zijn omgebracht.

'Er waren in de oorlog twee mensen aan wie wij uit Warmenhuizen veel te danken hebben. De een was Fritz Conijn, de man naar wie we in Alkmaar het geld brachten. Hij is gegrepen en vreselijk onder handen genomen. Hij is blijven zwijgen. Z'n gevangenschap heeft hij niet overleefd; hij is gefusilleerd. De ander was Jan Molenaar uit Tuitjenhorn.'

Naarmate de oorlog vorderde, zag het verzet zich meer gedwongen tot gewelddadige akties. Ook in het werk van dokter Posthuma ontstond behoefte aan Knokploegen, aan KP'ers zoals ze toen heetten. Er moesten risico's worden genomen. Desondanks kostte het geen moeite vrijwilligers te vinden voor het harde werk; redelijk wat jonge mensen waren bereid tot het uiterste te gaan.

Met modder gooien

'Zo zat er hier een zekere Eddie Arends ondergedoken. Hij kwam uit Alkmaar, kende de plaatselijke situatie niet, maar wilde graag meedoen aan KP-akties. Zo zou hij op een gegeven moment meedoen aan de opdracht om bij een zwarthandelaar graan weg te halen. Die Eddie Arends wist dus niets van de NSB-burgemeester en diens gewoonte om te schieten als hij dacht dat hij een onderduiker zag. Hij wist ook niet dat de burge-

meester een helper had, een zekere Modder, een voormalige Oostboer. Eddie Arends liep over de weg, terwijl de mensen uit Warmenhuizen wisten dat je met een bootje moest gaan als je niet gezien wilde worden in *Sperr*-tijd. Arends liep dus tegen de burgemeester en Modder op. Hij moest mee.

Nou was Eddie Arends ook niet erg verkouden, dus op een gegeven moment gooit hij die Modder tegen de burgemeester aan, en rent weg. Heeft de pech in een plas te vallen. De burgemeester schiet, en schiet hem dwars door het dijbeen. Gelukkig geen bot geraakt – ik hoefde later niets aan die wond te doen.'

Duitse patrouille schoot onmiddellijk

'Arends is vervolgens toch nog dwars door sloten en akkers heen naar Tuitjenhorn gevlucht. Nu kan het zijn dat Arends nog heeft teruggeschoten, ik weet het niet meer, maar in elk geval heeft de burgemeester onmiddellijk de Duitsers gewaarschuwd. Toen de andere jongens, die ook de benen hadden genomen, dachten dat de kust weer veilig was, kwamen ze te voorschijn, maar meteen was daar een Duitse patrouille en die begon onmiddellijk met lichtspoormunitie te schieten.

Alle jongens het land in. Ook Jan Molenaar, maar hij viel en durfde, met de Duitsers vlak bij zich, niet meer weg te lopen. Hij werd gepakt. Jan Molenaar was van alles op de hoogte, dus wij moesten ook weg. Onderduiken. Dit alles gebeurde op zaterdag 24 februari 1945 in de late avonduren. Jan Molenaar werd eerst naar Dirkshorn gebracht, waar een Duitse radaropstelling was. Daar heeft hij de nacht doorgebracht.

De volgende dag kwamen er twee luxe wagens met *Grüne Polizei* en SD. Dat zagen wij dus al snel. De BS gaf ons toen de krankzinnige opdracht die auto's op de terugweg op te wachten, er een paar handgranaten in te gooien en er met de stenguns overheen te gaan. Inclusief Jan Molenaar, want die was toch verloren. Eerst handel je impulsief als je een opdracht krijgt, dus haalden we de handgranaten op en gingen we naar de plek die ons geschikt leek.'

Dokter Posthuma scharrelt een bloknoot en een viltstift op en tekent hoe de situatie was. 'Ik vertel je dit,' zegt hij al doende, 'omdat ik vaak het gevoel heb dat de belangrijkste dingen die ik in de oorlog heb gedaan, de dingen zijn geweest die ik heb geweigerd.' De betekenis van zijn woorden zal straks duidelijk worden. Hij wijst op het papier: 'Daar stonden we, langs de dijk. Terwijl wij daar wat heen en weer schilderden, vroegen we ons af: Maar wat gebeurt er met de mensen van Warmenhuizen? Het wegvoeren van de bevolking van Putten hadden we toen al gehad. We maakten ons dus geen illusie. De wraak van de Duitsers zou vreselijk zijn.'

Herhaaldelijk bewusteloos geslagen

'Deze opdracht was helaas niet de enige blunder van de BS. Op 11 april 1945 was er weer zo'n misser. De opdracht om bij Zijpersluis de Duitsers tegen de houden. Toen is daar een bom op de weg gelegd en de nodige "kraaiepoten", van die ijzeren puntdingen om auto's tegen te houden. De Duitsers hebben toen tien jonge jongens uit de gevangenis gehaald en op die plaats doodgeschoten. Als je er langskomt, moet je maar eens kijken, er staat nu een monument. Een omhooggestoken hand.'

Dokter Posthuma wrijft even over de ogen. 'Het gaat om existentiële dingen,' heeft hij even eerder gezegd, 'maar ik sta er vrij nuchter tegenover, ik vind het niet moeilijk om erover te spreken.

Dus daar stonden we. Nol Middelhof en ik hebben alles overwogen. En besloten om het dorp niet dat vreselijke risico te laten lopen. We wei-

Jan Molenaar

gerden de opdracht uit te voeren. Na dat besluit zijn we een eindje in de richting van Krabbendam gelopen. Daar kwamen toen, het was zondagochtend, kerkgangers vandaan. Het waren er niet zoveel en de meesten reden op de fiets. Ik zie nog hoe we daar liepen. Lijkbleek van de spanning. Die jongens van de KP met hun stenguns die een stukje onder hun jas uitstaken. Die kerkgangers, die, als ze al iets merkten, daar geen blijk van gaven. Ik dacht toen nog: allemachtig, wat zijn we toch een stelletje amateurs. En ik weet ook nog dat ik besefte dat het de laatste dag weleens zou kunnen zijn. En de anderen hadden dat ook.

Jan Molenaar heeft z'n toevlucht genomen tot een eenvoudig verhaal. Hij vertelde dat er 's nachts een briefje bij hem in de bus was gegooid met de opdracht de zwarthandelaar van graan te ontdoen. Van wie het briefje kwam, wist hij niet.

In Alkmaar is hij herhaaldelijk bewusteloos geslagen, maar hij herhaalde steeds maar weer dat stomme verhaaltje. Toen is hij naar Amsterdam gebracht, naar de SD in de Euterpestraat; dat was een begrip in die tijd. Daar is hij ook gemarteld. Maar hij hield vol. Tenslotte hebben ze hem naar het concentratiekamp in Gronau gestuurd.'

Dokter Posthuma in december 1945.

'Ik heb rare dingen over u gehoord.'

'Wij waren inmiddels ondergedoken en wisten natuurlijk niet wat er met Jan Molenaar gebeurde. Maar in Warmenhuizen gebeurde er niets. En toen er na veertien dagen nog geen Duitsers waren gekomen om naar ons te zoeken, durfden we weer terug.

Die burgemeester had natuurlijk wel in de gaten dat ik weg was geweest. Dus die fietst mij een keer achterop en zegt: "Ik heb rare dingen over u gehoord. Dat moeten we eens uitpraten." Ik zeg: "Da's goed." Ik op een avond erheen. Revolver onder m'n jas, ja, hoe je 'm dan zou gebruiken...' (maakt een handgebaar alsof hij dat nooit zou hebben gekund) '...twee jongens, Klaas Mink en Piet Berkhout, met stenguns buiten. Zegt de burgemeester: "Ik heb gehoord dat u de baas bent van de ondergrondse hier, dat u achter die overval zat en zo." Ik: "Ja, dat verhaal heb ik ook gehoord. Dat gaat rond. Wee de wolf die in een kwaad gerucht staat. Ik moest wel onderduiken, want ja, dat verhaal is niet waar, maar het wordt wel verteld en dus loop ik liever geen risico. Maar het is natuurlijk helemaal niet waar, ik ben brandschoon."

Dat verhaal heeft de man geslikt. Hij zal wel gedacht hebben: die man kan het niet gedaan hebben, want daar vertoont hij het gedrag niet naar.'

Stierf Jan Molenaar in dat concentratiekamp?

'Hij had geluk. Dat kamp werd gebombardeerd. De Duitsers er vandoor; de gevangenen konden vluchten. Jan zwierf een tijdje door het noorden van het land en probeerde via de Afsluitdijk terug te komen. Dat ging niet, die was afgesloten. Hij kwam na de Bevrijding lopende thuis. Hij is toen nog ingehaald met de fanfare.'

Ook het bevolkingsregister kwam boven water. Piet Berkhout, de al tientallen jaren in Australië verblijvende oud-LO-medewerker, verhaalt ervan in zijn rapport aan dokter Posthuma...

'Zo'n twee weken na de capitulatie gingen mijn vriend Klaas Mink en ik voor een pleziertochtje het Geestmerambacht in. Wij waren van plan wat te vissen en te zwemmen. Het kloeten was op zichzelf al een goed tijdvermaak. Wij legden aan bij "Het Vossengat".

"Een welbekende plek," zei Klaas tegen mij, "hier hebben we indertijd het bevolkingsregister overboord gezet." Zelf was ik niet bij die affaire

betrokken geweest. Klaas vertelde mij dat het uit een kaartsysteem bestaande register zich in drie ijzeren laadjes bevond. Deze waren in een jute zak gestopt en in het water geworpen. Nieuwsgierig of er iets van over was gebleven, besloten wij ter plekke een onderzoek in te stellen. Wij trokken ons zwempak aan en liepen naast elkaar door het midden van de sloot. Plotseling riep Klaas: "Ik voel wat onder m'n voet, dat is vast een van die laadjes." Het duurde niet lang of niet één maar drie laadjes werden opgedoken. De jutezak was natuurlijk compleet weggerot, want alles had dik een jaar in het water gelegen. Tot onze grote verwondering waren de laadjes nog vol; het papier was in het water uitgezet en alle kaarten waren aan elkaar geplakt. Verheugd gingen wij op huis af. Daar aangekomen wisten wij met behulp van een beitel de achterkant van een laadje open te hakken. Tot onze verbazing ontdekten wij dat het kaartsysteem, gelijk een natgeworden boek, blad bij blad kon worden losgemaakt.

Wij namen contact op met de gemeentesecretaris en boden onze hulp aan om het register te restaureren. Het gelukte ons in twee dagen met heel veel geduld ongeveer 2300 kaarten van elkaar te scheiden. Op de zolder boven de raadszaal lag alles uitgespreid om te drogen. Alle gegevens op de kaarten waren duidelijk leesbaar. Slechts vier kaarten waren licht beschadigd. Het gemeentebestuur was aanvankelijk van plan om personeel aan te nemen om een soort van volkstelling te houden, want de gegevens die ze over het laatste jaar hadden verzameld, waren verre van correct. Door onze hulp is dat personeel nooit aangenomen. Alle gegevens konden zonder meer worden overgetikt. Aangezien wij de gemeente het nodige geld hadden bespaard, dachten wij dat een kleine vergoeding voor ons werk niet te veel gevraagd was. Maar we maakten een misrekening. Er werd ons medegedeeld: "Jullie hebben het in de sloot gegooid, jullie moeten het ook maar opknappen." Eigenlijk waren ze nog verontwaardigd ook dat we er zo nonchalant mee waren omgesprongen.'[3]

Het menselijk tekort

Dokter Posthuma beaamt – de mensen vergeten snel wat belangrijk is – maar gniffelt tegelijkertijd als hij dit beeldende, nuchtere proza van een Westfries in Australië overhandigt.

Na de oorlog is dokter Posthuma nog als pacifist naar Indonesië gegaan. Daar kwam hij tot de ontdekking dat van hem dingen werden verlangd, die hij tijdens de oorlog ten vurigste had bestreden. Dat leerde hem dat het kwade geen exclusieve eigenschap is van één volk, maar dat het in alle mensen, ook in Nederlanders, kan schuilen. Het menselijk tekort, het niet volmaakt zijn van de mensen, zal verhinderen dat er ooit een ideale wereld zal komen. Hij verklaart zich tegen elke ideologie, omdat mensen onverdraagzaam worden zodra ze menen de waarheid te kennen, omdat ze dan denken het ook voor anderen te weten en vervolgens tot alle misdaden in staat blijken te zijn om hun doel te verwezenlijken.

Dat neemt niet weg dat hij er van overtuigd is dat een mens die met het absoluut kwade wordt gekonfronteerd de keuze niet kan ontlopen. Een keuze die er hoe dan ook toe leidt dat men met bevlekte handen uit de strijd komt. Bevlekt omdat men tot geweld heeft moeten overgaan. Of bevlekt doordat men heeft verkozen niets te doen en daardoor toch het lot van medemensen heeft bepaald. Jan Molenaar heeft op het beslissende ogenblik de moedigste keuze gemaakt.

Noten

1 – Dit vraaggesprek werd afgenomen in april 1981 en afgedrukt in het weekblad *Panorama* van 8 mei 1981.
2 – 'Meikevers', personen die zich even vóór of na de bevrijding meldden bij de Binnenlandse Strijdkrachten, etc, voorgevende dat ze iets hadden gedaan in het verzet.
3 – Verslag van Piet Berkhout vanuit Australië aan dokter Posthuma.

DIRK DE BOER Pz
PIET DE BOER
JOHANNES DE JONG
PIET KONING
FLOOR NIELE
JOHANNES DE REUS
SIEM SPIERENBURG
GERARD VELDMAN
JACOB WAGENAAR
PIET WAGENAAR
JAN WALTER
REIN WITTEVEEN
FRANS VAN DER ZEIJDEN
AAN HEN
DIE VIELEN
VOOR VRIJHEID
EN RECHT

5 – Vliegtuigen brengen bij nacht wapens en geheime agenten

Jan van Baar

In de zomer van 1944 was de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers in de Kop van Noord-Holland uitgegroeid tot een hecht en goed functionerend lichaam van humanitair verzet tegen de Duitse onderdrukking. Als architekt van de regionale LO mag de naam van de Heerhugowaarder Cor Wagenaar ('Henk Wessels') zeker niet ontbreken. Vanaf mei 1943 voerde hij in opdracht van de LO week in week uit onderhandelingen met personen en organisaties, die zich al eerder aktief hadden betoond in het onderduikerswerk. Al die medewerkers en organisaties bracht hij onder in LO-verband, een instelling die werd opgesplitst in afdelingen en districten.

De Knokploegen in de regio stonden de LO gewapenderhand ter zijde en zorgden ondermeer voor de aanvoer van bonkaarten en valse persoonsbewijzen. De actieradius van de Knokploegen was meestal beperkt; het gewapend verzet had een minimale uitrusting en was nauwelijks op zijn taak berekend. Steeds weer werden de verzetsgroeperingen van hun kader beroofd. Onder deze omstandigheden en met deze voortgang dreigde de continuïteit van het verzetswerk verloren te gaan. De roep om materieel werd groter en groter. Doch de mogelijkheden om aan wapens en springstoffen te komen bleken spoedig uiterst gering. Verzoeken richting Engeland, in het eerste half jaar van 1944 gedaan, bleven onbeantwoord of bereikten Engeland niet eens bij gebrek aan een behoorlijke verbinding. Uiteindelijk bood het kontakt met *Vrij Nederland* in augustus van dat jaar uitkomst. In september 1944 daalden de eerste containers met wapens in Noord-Holland neer. Ook landelijk kwam een geregelde aanvoer van wapens en munitie op gang. De periodieke wapenzendingen uit Engeland (die gepaard gingen met *droppings* van agenten), de afvoer, opslag en distributie van materieel verschaften het regionaal verzet nieuwe impulsen, maar zorgden tegelijkertijd voor evenzoveel hoofdbrekens en een onmiskenbaar verhoogd risico voor de betrokkenen. Dramatische gebeurtenissen als de 'Slag bij Rustenburg' en de tragiek rond de boerderij 'Houtlust' in oktober 1944 alsook het fatale treffen in het raadhuis van Obdam in februari 1945, moeten dan ook in dit licht worden bezien en beschouwd.

De Schippers van de Zomerdijk

Aan de geschiedenis van de wapen*droppings* in Noord-Holland-Noord is ten nauwste de naam van de familie Schipper van de Zomerdijk verbonden. De Zomerdijk, gelegen tussen Spanbroek en Wognum, was eigenlijk een familieterrein, een besloten gebied, want er woonden wel een stuk of zes Schippers bij elkaar. Het bejaarde echtpaar Piet Schipper en Afie Schipper-Duin bewoonden, met als hulp in de huishouding Afra Schipper (17), de boerderij aan de Zomerdijk C 3. Hun zoon, de priester-student Hil Schipper, vertoefde hier tijdens zijn langdurige studieverloven. Ook de zonen Piet en Cor waren in die tijd nog thuis. Op een steenworp afstand, op de volgende twee boerderijen, zaten de zonen Willem en Theo. Hun neven Jan, Kees en Ko Schipper woonden een eindje verderop.

Het oorlogsmonument bij de kerk van Stompetoren met daarop de namen van hen die omkwamen bij en als gevolg van de 'Slag bij Rustenburg' en van andere oorlogsslachtoffers; 1990.

Een schets van deze markante familie vindt men in een nagelaten oorlogsverslag van Hil Schipper. Hij, die later commandant zou worden van de afwerpterreinen in Noord-Holland-Noord, beschrijft daarin hoe hij als priester-student bij de paters van Mill Hill door Duitse priesters werd geïnformeerd over de praktijken in nazi-Duitsland. Aangevuld met de nodige lektuur verwierf Schipper een gedegen kennis van het nationaal-socialisme. De hieruit ontwikkelde 'grondige afschuw voor het nazi-dom' bleef niet alleen tot hem beperkt. De gehele familie Schipper leek zich bewust van het gevaar. Uit Schippers schildering van zijn milieu viel tevens op te maken dat de rooms-katholieke boerenfamilie weinig vertrouwen stelde in het partij-politieke bedrijf van de jaren dertig: 'Mijn gehele familie, fel anti-nazi, maar niet in domme politiek, roeide in dagelijkse debatten sterk op tegen de stroming die Duitsland zo kwaad niet vond.' Deze principiële stellingname, zoals Schipper die zelf verwoordde, zou er toe leiden dat in de loop van de bezettingsjaren honderden illegale werkers met de Schippers van de Zomerdijk in aanraking zouden komen.[1]

Hil Schipper, bijgenaamd 'de Cat', Commandant van de Afwerp Terreinen in Noord-Holland-Noord.

Vooreerst hadden de Schippers reeds aktief de hand gehad in de oprichting van de LO-kern Spanbroek in maart 1943. Maar al vóór maart 1943 hielpen zij onderduikers aan onderdak. Eind juni 1942 zat Jan Korver bij Kees en Gerard Lips bij Jan Schipper ondergedoken. De Schippers onderhielden kontakten met vroege LO'ers als Kees Stuifbergen en de heer H.C.J. Geurtz, leraar en *VN*-medewerker, uit Hoorn. Bonkaarten werden verkregen via Jan Rozing uit Castricum en Tinus Arends uit Zaandam.

Direkte aanleiding tot de stichting van een LO-distrikt Spanbroek was gelegen in de Duitse verordeningen rond de *Arbeitseinsatz*. Personen, die zich wilden onttrekken aan tewerkstelling in Duitsland, kwamen in de regel per trein naar Obdam. Daar moesten zij een wachtwoord geven waarna ze via de Zomerdijk aan onderduikadressen in de omgeving werden geholpen. Tussen juli en augustus 1943 trad het distrikt Spanbroek in kontakt met Cor Wagenaar uit de Heerhugowaard. Deze officiële vertegenwoordiger van de LO zorgde ervoor dat het distrikt voortaan van een geregelde aanvoer van bonkaarten werd verzekerd. Sinds de opname in het landelijke apparaat breidde het netwerk van verbindingen zich verder uit naar Schagen, Den Helder, Warmenhuizen en ook Haarlem. Vaak werden naar het voorbeeld van Spanbroek distrikten opgezet.[2]

Dringende behoefte aan wapens

De LO stond uiteraard niet alleen in de strijd tegen de Duitse bezetter. Naast de LO stond de KP als beveiligingsgroep. De Knokploeg van Enkhuizen (in juni 1943 onder leiding van Pieter B. de Vries ('Han') en in juni 1944 onder leiding van A.J.H. Fluitman ('Flip') en Alkmaar (in april 1943 onder leiding van Fritz Conijn en vanaf augustus 1944 onder leiding van Pierre de Bie) en sedert mei 1944 die van Hoorn, ondersteunden het werk van de regionale LO-afdelingen. In dit bestek moet zeker ook de Knokploeg van Barend Mes ('Gerard Molenaar') en 'Manus' Hofland worden genoemd, die vanuit Wijdenes-Venhuizen opereerde. Met de op Duitsers buitgemaakte wapens, met achtergebleven materiaal van het Nederlandse leger en met wapens verkegen bij overvallen op politiebureaus, pleegden zij sabotage, kraakten zij distributiekantoren en voerden zij overvallen uit op gemeentehuizen. Voedselbonnen en valse persoonsbewijzen werden naar de LO doorgespeeld. Toch werd gaandeweg duidelijk dat de

illegale werkzaamheden niet langer veilig konden worden voortgezet indien men zich niet beter ging bewapenen. Herhaaldelijk verloor de illegaliteit kaderleden door het ingrijpen van de *Sicherheitsdienst*, van de Nederlandse Landwacht (sedert november 1943 ingeschakeld als hulppolitie in Duitse dienst) en van andere landsverraderlijke elementen. In oktober 1943 werd de aktieve KP van Enkhuizen opgerold. Slechts 'Han' de Vries en Ted Laagland wisten aan arrestatie te ontkomen. Nog geen week later vonden maar liefst negentien arrestaties plaats op de LO-beurs in Hoorn. Ook de topman van de LO in Noord-Holland-Noord, Cor Wagenaar, viel in februari 1944 in handen van de nazi's. Het was kortom rampzalig dat links en rechts topmensen werden opgepakt 'door slechts een handjevol SD'ers, die je maar eenvoudigweg in een luxe wagen kwamen ophalen'. De dwingende behoefte aan een goede beveiliging wierp echter een nieuw vraagstuk op: hoe kwam men aan voldoende wapens en munitie en aan de broodnodige springstoffen voor sabotagedoeleinden? De pogingen in het eerste half jaar van 1944 gedaan om via 'de gewone kanalen' Engeland te verzoeken 'een kist revolvers te sturen', leverden niets op. Hier speelde niet alleen een zeker amateurisme een rol; de verbindingen tussen de Nederlandse illegaliteit, in casu het gewapend verzet, en de regering in Londen waren nog uiterst gebrekkig. Er dienden andere kanalen aangeboord en nieuwe wegen ingeslagen te worden![3]

In augustus 1944 kwam er eindelijk schot in de zaak. De kontakten met de verzetsgroep 'Vrij Nederland' brachten Schipper en de zijnen in verbinding met de VN-vertegenwoordiger uit Purmerend – de student Jook Logger. Door diens bemiddeling, maar wellicht ook door inschakeling van de Raad van Verzet verscheen de geheim agent 'Frans 6' (Hollander) ten tonele.[4]

De eerste wapen*dropping*

Na een tweetal kennismakingsbezoeken stelde 'Frans 6' voor een kring van zendposten op te bouwen en de lokatie aan de Zomerdijk aan Londen door te geven als mogelijk aanloopadres voor te parachuteren agenten. Later verzocht hij 'hier wat spullen te mogen laten vallen'. Uiteraard hadden de Schippers daar niets op tegen. Op hun medewerking kon worden gerekend.

Het plan van de zendposten werd weliswaar van de agenda afgevoerd, maar bij het zoeken naar een geschikt landingsterrein voor parachutisten en materiaal werd haast gemaakt. Het weiland achter de boerderij van Jan Schipper ('Jan Klaassen') leek de meest aangewezen plek. Weldra werden positie en mogelijke data van een *dropping* door 'Frans 6' naar Londen doorgeseind. Bij een *dropping* zou Radio Oranje de code 'Jeanne's zuster is gestorven' uitzenden. Mochten er agenten meekomen dan zouden deze zich presenteren met het wachtwoord 'Ik kom voor de volkstelling van 1945'.[5]

Donderdag 7 september 1944 voor de klok van achten klopten Jan Brasser ('Witte Ko') van de RVV-Zaandam, een onbekend persoon (vermoedelijk Gerben Wagenaar). Wim Kok en Alie van Berkum van de Raad van Verzet-Alkmaar bij Schipper aan. Hun aankomst in opdracht van 'Frans 6' betekende dat de eerste *dropping* van wapens en munitie aanstaande was. Het viertal RVV'ers, Jan Schipper en anderen wachtten die avond en nacht echter vergeefs op het Afwerpterrein 'Mandrill' aan de Zomerdijk. De afgesproken code kwam die avond niet door. De volgende dag vertelden de RVV'ers aan Jan Schipper dat de letter 'O' moest worden geseind mocht het toestel alsnog komen opdagen. Zij vertrokken. Hen wachtte ander werk.

De lezingen over de eerste *dropping*, die de nacht daarop zou plaatsgrijpen, lopen uiteen. Onduidelijk is of de afgesproken zin omtrent de dood van Jeanne's zuster nu wel of niet of later dan gebruikelijk door Radio Oranje of de Belgische sectie van de BBC werd uitgezonden. Gebruikelijk was dat de eerste melding om 13.34 uur de ether uitging om op 20.30 uur te worden herhaald. Hoe dit zij, er waren in de nacht van 8 op 9 september 1944 in ieder geval twee ploegen van vier personen op 'Mandrill' aanwezig (Jan Schipper, Cor Schipper, Afra Schipper, Hil Schipper Jzn, Simon P. Laan uit Spanbroek, Dick Laan uit Venhuizen, Harry Heidekamp, Gerard Lips, Joop Hoebe en Jaap Vriend) toen tussen 2.15 en 2.45 uur onder een heldere sterrenhemel 'een knaap van een bommenwerper' uit het niets opdoemde. De witte en twee rode veldlampen waren in een rechte lijn op het weiland uitgezet en ingegraven (de lantaarns werden ook wel in kartonnen kokers geplaatst zodat de lichten alleen vanuit de lucht

De Terreincommandant van het AWT 'Mandrill', Jan Schipper ('Jan Klaassen'), met echtgenote voor hun boerderij aan de Zomerdijk.

zichtbaar waren) en de seiner voor die nacht, Dick Laan, stond zodanig opgesteld dat zich een omgekeerde 'L' vormde.

De geheime agenten 'Hans' en 'Bram'

Bij het naderen van het toestel maakte Laan met zijn 'knijpkat' enige forse rondtrekkende bewegingen in de lucht. Dat zal de bemanning van het geallieerde vliegtuig enige momenten van verwarring en wellicht ook hilariteit hebben bezorgd. 'Dikke Dick', zoals zijn illegale naam luidde, was er namelijk niet van op de hoogte gebracht (een verzuim van de RVV'ers) dat de letter 'O' in morse geseind moest worden. . .

Gelukkig bleek de bemanning het teken te hebben begrepen. Vanaf de grond zag men het toestel met flikkerend licht vanuit de cockpit reageren. Het toestel keerde op enige afstand, kwam opnieuw aangevlogen en wierp 17 containers, drie paketten met zendinstallatie en twee parachutisten af. De metalen containers (te vergelijken met grote beschuittrommels) gevuld met 150 kilo stenguns, springstoffen en munitie daalden aan parachutes naar beneden en kwamen met een doffe dreun neer in het weiland. Even later doken de twee parachutisten uit het duister op. Dat bleken de in Engeland opgeleide agenten van het Bureau Bijzondere Opdrachten (BBO) Tobias Biallosterski ('Hans') en Pieter de Vos ('Bram') te zijn. Biallosterski sprak het afgesproken wachtwoord 'Ik kom voor de volkstelling van 1945' waarop door Cor Schipper de zaak in orde werd bevonden.

Met paard en wagen werden de containers van het land gehaald en opgeborgen. De gedropte agenten Biallosterski en De Vos gingen naar de C 3 aan de Zomerdijk waar zij van burgerkleding werden voorzien. Bij het aanbreken van de dag

kregen zij tijdelijk onderdak bij Simon P. Laan en Nel Schipper in Spanbroek. Daar werd ook de meegebrachte postduif met het bericht *'All OK'* gelicht. Noch deze noch eerder losgelaten postduiven vanuit het vliegtuig zouden Engeland ooit bereiken. Maar nog dezelfde middag slaagden de agenten met Londen kontakt te krijgen om verslag te doen van de succesvol verlopen *dropping*: '*From Draughts* (codenaam van Biallosterski) *via Plym Safe Landing. all MJEE is o.k.* stop *BALDER* (gedoeld werd op de pilotenhelper Jaap Balder uit Broek op Langedijk) *shot two months ago stop love Eva* (Biallosterski's Deense vrouw)'.

Van de andere zijde vernamen zij dat het vliegtuig dat hen had afgeworpen bij terugkeer boven IJmuiden was neergeschoten en bij Texel in zee was gestort... '*Delighted with news because aircraft did not repeat not come back* (...)'. Eveneens dezelfde dag, 9 september 1944 toog Hil Schipper, gestoken in het habijt van de paters Mill Hill, per trein naar Utrecht om 'Frans' van de gebeurtenissen op de hoogte te stellen. Daar hij niemand aantrof op het verstrekte correspondentie-adres liet hij een schriftelijke mededeling achter.[6]

Opdrachten en taken

De volgende dag, zondag 10 september 1944, kreeg de minder valide broer van Hil Schipper, Piet J. Schipper, bezoek van 'Frans 6', Tobias Biallosterski en Jan Brasser. Het drietal deelde mede dat de betreffende wapenzending in z'n geheel was bestemd voor de RVV-Zaanstreek. Overeenstemming bleef uit en het gesprek werd voortgezet in het ouderlijke huis aan de C3. Daar bevestigde 'Frans 6' opnieuw de claim van de Raad van Verzet. Na verhit debat kwamen de aanwezige partijen dan toch tot een compromis. De zending zou aan de RVV worden overgedragen mits in het vervolg niet uitsluitend voor de RVV zou worden gedropt. Een 20-tal wapens werd achtergelaten ter beveiliging van het illegale centrum aan de Zomerdijk. Reeds zondagavond kwamen Zaanse RVV'ers met vrachtwagens van Alkmaar Packet om de zending op te halen.

Hil Schipper, die ook bij het laatste overleg betrokken was geweest, blikte na de oorlog nadenkend terug op het harde onderhoud tussen de RVV en de manschappen aan de Zomerdijk. Aanvankelijk bestempelde hij de RVV'ers als 'bezeten van wapens' en achtte hij de (Zaanse) RVV 'een communistisch gevaar'. 'Later is mijn houding ten opzichte van de RVV sterk gewijzigd en werden wij zeer goede vrienden. De leiding van de RVV zat in

Een parachute waaraan de containers werden gedropt.

zeer goede handen. "Ko" Brasser was een prima kerel en de mannen van de RVV durfden iets te wagen, waardoor ik respect kreeg voor hun moed en discipline.'[7]

'Hans' en 'Bram' naar Amsterdam

Tobias Biallosterski en Pieter de Vos, de geparachuteerde agenten, werden door 'Frans 6' aangespoord direct naar de hoofdstad te gaan en kontakt op te nemen met Gerben Wagenaar ('Freek') van de RVV-Amsterdam. Biallosterski had vanuit Engeland de opdracht meegekregen afwerpterreinen in Noord-Holland te organiseren en te fungeren als verbindingsofficier van de Binnenlandse Strijdkrachten. Marconist De Vos zou voor Biallosterski de technische verbinding tussen Koot, de commandant van de BS, en Londen gaan regelen.[8]

Met zichtbare tegenzin (volgens Hil Schipper) verliet de als buitengewoon scherpzinnig en zeer energiek omschreven Biallosterski de Zomerdijk. Hij verzocht Schipper namens hem de gewestelijke illegale kontakten met de LO-LKP (provinciaal leider Cees Haeck), de Ordedienst (Gewestelijk Commandant Overste Wastenecker) en de Raad van Verzet (Jan Brasser) te verzorgen en 'Hans' gaf hem zijn voorlopig adres in de Amsterdamse Zomerdijkstraat 28. Spoedig werd een dagelijkse koeriersdienst Amsterdam-Spanbroek via Midden-Beemster ingesteld. Biallosterski beschikte over drie wisselende koeriersters (Madeline, Laloe en Gerda Meyer) en Schipper trok Jan Berkhout van Wadway aan. In oktober fungeerde Pé Bolten als koerier en in november 'Mieke' H. Spoorenberg. Niettemin streek Biallosterski regelmatig in

Noord-Holland-Noord neer al was het alleen maar om gerezen meningsverschillen te beslechten. We zullen nog zien hoe fataal dat verblijf voor hem zou aflopen.[9]

De aimabele verzetsheld Biallosterski

Tobias Biallosterski, bekend onder de schuilnamen 'Hans', '(dokter) Hans Bruin', 'Tobs', 'Hugo' en 'Tom', werd op 18 april 1920 te Bloemendaal geboren. Uit zijn naam valt af te leiden dat hij van Poolse afkomst was. Zijn Joodse vader, getrouwd met een Nederlandse vrouw, was werkzaam in de Amsterdamse diamantindustrie. Gedurende de eerste twee jaar van de bezetting maakte 'Hans' Biallosterski deel uit van de Bloemendaalse Parool*-groep. Hij verspreidde vanuit Amsterdam het illegale* Parool *en hielp neergestorte, geallieerde piloten aan duikadressen. Zijn verzetsaktiviteiten gaven hem echter weinig voldoening. Hij wilde meer. Met zijn kameraad Reindert Bangma besloot Biallosterski via Breskens de oversteek naar Engeland te wagen.*

*Op 8 oktober 1943 bereikte de Bloemendaler met nog vijf anderen per boot de kust van het Britse koninkrijk. In Londen aangekomen meldde hij zich bij het Bureau Bijzondere Opdrachten/*Special Operations Executive, *onderwierp zich aan de selectietest en volgde onder de trainingsnaam 'Bruin', de operatienaam* 'Draughts' *en veldnaam 'Hans' de sabotageopleiding om te gelegener tijd boven Nederland te worden gedropt. In zijn eerste Londense periode ontmoette 'Hans' Biallosterski ook de Deense Eve Skotting.*

In de nacht van 31 maart op 1 april 1944 maakte Biallosterski met de marconist Jan. A Steman zijn eerste sprong boven bezet Nederland. Ze werden blind gedropt en kwamen neer in Etten bij Breda. Hun taak was meegebracht geld aan de illegale pers over te dragen en een foto met een boodschap van Koningin Wilhelmina in de illegale bladen afgedrukt te doen krijgen. Verder dienden zij kontakten te leggen tussen Londen en de ondergrondse pers.

Van Biallosterski's aktiviteiten is weinig bekend. De ingegraven zender van Steman bleek bij opgraving te zijn verdwenen waardoor een deel van de opdracht niet ten uitvoer kon worden gebracht. Bij het zoeken naar verbindingen met het verzet ontmoette Biallosterski in het voorjaar van 1944 onder andere Jaap Balder uit Broek op Langedijk. Wellicht dat deze hem ook hielp aan een pilotenlijn richting Parijs. Op 19 april aanvaardde Biallosterski de terugtocht. Via Vught, Brussel, Namen en Parijs bereikte hij half juni, na een tocht over de Pyreneeën, Spanje. De achtste juli vloog hij vanuit Gibraltar naar Engeland. Na een verblijf van drie maanden in de Engelse hoofdstad werd Biallosterski in de nacht van 8 op 9 september 1944 onder de operatienaam 'Draughts 2' *tezamen met de marconist Pieter de Vos opnieuw boven Nederland gedropt.*

Tobias Biallosterski in Londen.

De organisatie rondom de wapenzendingen

De aktieve inbreng van Tobias Biallosterski bij de uitbreiding van het aantal *dropping*velden in Noord-Holland is niet exact na te gaan. In elk geval stelde hij wel 'Richtlijnen voor droppingen' op die na september 1944 ook elders in het land circuleerden (zoals uit het BS-archiefstuk nummer 1097/2 kan worden afgeleid). Het droppen van BBO-agenten met speciale opdracht omtrent het organiseren van wapenontvangsten, verdeling van

BESTE HILL [1]

HOOP JE KREEG ALLES GOED
VANNACHT.
BESTEED AANDACHT AAN HET
NU VOLGENDE:

1.) BOODSCHAPPEN DAT ER
S'NACHTS IETS GEBEURD, WORDEN
NU OOK AFGEROEPEN IN DE
MIDDAGPROGRAMMA'S VAN
RADIO BELGIEN. ALS HET
DAN DOORGAAT KRYG JE
HERHALING IN DE AVOND
UITZENDING

2) TRACHT DOOR MIDDEL
VAN K.P. OD OF L.O
TWEE NIEUWEN GRONDEN

KLAAR TE MAKEN VOOR HET
ONTVANGST VAN NOG MEER
MATERIAAL.

3) DEZE GRONDEN MOETEN
LIGGEN BOVEN ALKMAAR
JOUW TERREIN DRAAGT
DE NAAM MANDRILL
ZOALS JE WEET.

DEZEN NIEUWEN
TERREINEN HETEN
(1) LOBSTER
(2) WISKEY

VELDEN MOETEN 15 K.M.
VAN AFWEERGESCHUT
VERWYDERD ZYN EN MIN.

3 KM. VAN DE EERST [2]
BYZYNDE DUITSCHENPOST
De boodschap voor
Lobster luid MORGEN
ROOD WATER IN DEN
SLOOT. De boodschap voor
Wiskey luid – VAN AFSTEL
KOMT UITSTEL.
DE TERREINEN geef je my
als volgt op neem
de precieze afstand van de
drie dichstbyzynde plaatsen
in KM. Meters. De terreinen
moeten min. 600 M VIERKANT zijn

Verder zal in het vervolg
er op gerekend worden dat
het Receptie Committee
aanwezig is zodra schemer
~~daagt~~ ~~donker~~ intreed.

Hans

Instructies van 'Hans' Biallosterski aan Hil Schipper; september 1944.

materiaal en het geven van wapen-instructies nam sedert die datum een grote vlucht. Wapen*droppings* van vóór de late herfst van 1944 zijn slechts bij geruchte bekend en dan nog zou het bij deze gelegenheden gaan om zendingen van uiterst geringe omvang. Een min of meer frequente aanvoer van wapenen door de lucht kwam pas na september 1944 op gang en wel in de Achterhoek, in Drente, Friesland, Utrecht, Noord-Holland en op de Veluwe. Vastgesteld kan worden dat de bewapening van het verzet dan ook niet langer uitsluitend plaatsvond uit een oogpunt van veiligheid, bescherming en/of teweerstelling, maar mede en vooral ter voorbereiding op de spoedig te verwachten bevrijding.

Per 18 september 1944 kwam alles wat met de luchtzendingen samenhing onder formele verantwoordelijkheid van de Commandant Gewestelijke Storm Troepen in het BS-Gewest XI – 'Oom Theo' van Eekelen. De wapens werden opgeslagen in de Schermer. Vijftig procent hiervan bleef in het gewest, de andere vijftig procent was bestemd voor de Zaanstreek en Amsterdam. Het wapentransport geschiedde per vrachtwagen en boerenkar."

De dropping*terreinen*

In het laatste kwartaal van 1944 stonden in Noord-Holland-Noord zes terreinen als Afwerpterrein te boek:

'Mandrill' – achter de boerderij van Jan Schipper aan de Zomerdijk te Spanbroek-Wognum;

'Sally' – op het land van Willem Kollis bij Wijdenes. Terreincommandant: Ko van Weelden ('Evert').

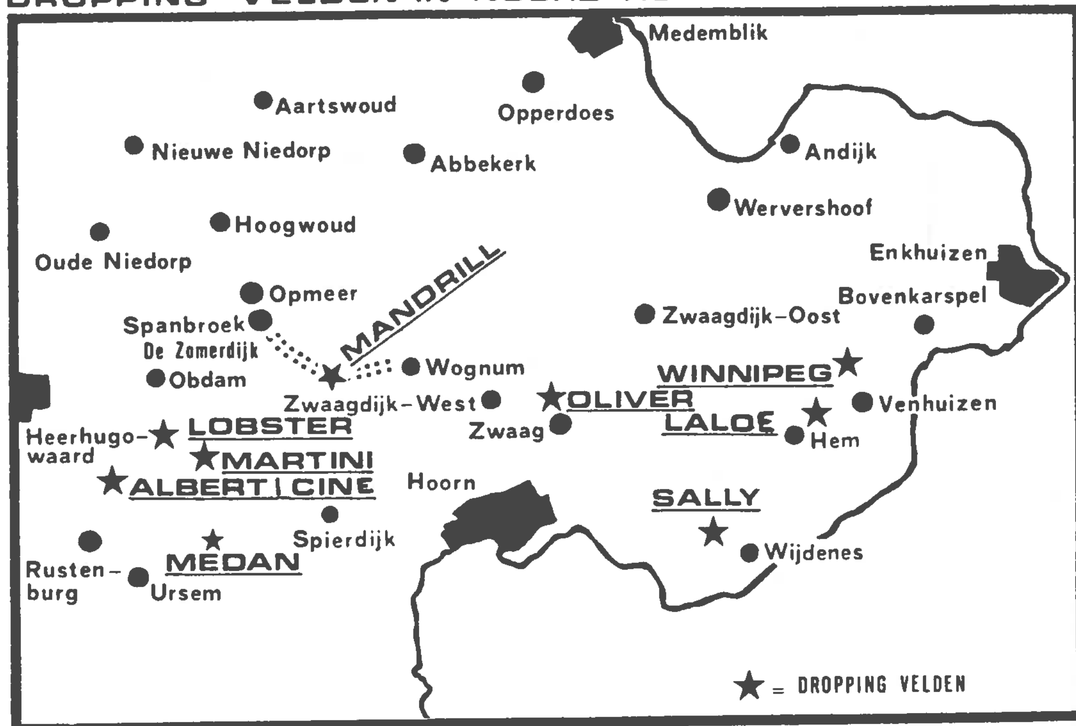
'Martini' – aanvankelijk genaamd: 'Whiskey', gelegen op het land van S. Grootes (pachter C. Koster) na 17-12-1944 verplaatst naar het land van A. Hoogewerf en Jac. Koopman eveneens in de Wogmeerpolder. Terreincommandant: Joop Duin, later Cees de Haan.

'Laloe' – gelegen op het land van Jan Rezelman tussen Hem en Venhuizen. Laloe stond onder beheer van Dick Laan ('Dikke Dick'), per 1-4-1945 onder 'Rudolf'.

'Winnipeg' – achter boerderij 'De Bruine Hengst' in de Hout boven Venhuizen. Terreincommandant: Joop Duin.

'Oliver' – gelegen achter de boerderij van Arie Galis aan de Zwaagdijk even noordelijk van Zwaag. Terreincommandant: Klaas Snip ('Lange/Grote Klaas').

De droppingvelden in Noord-Holland-Noord.

Zo ging dat. Een receptieploeg uit Nieuwkoop (ZH) haalt de neergekomen containers van het land.

De andere velden

Het Afwerpterrein 'Lobster' dat op 10 oktober 1944 door Londen was goedgekeurd, bevond zich ook in de Wogmeer. 'Lobster' werd na 'De Slag bij Rustenburg' van de lijst afgevoerd. Volledigheidshalve zij hier vermeld dat boven de lijn Haarlem-Amsterdam-Huizen naar opgaaf van RAF-lijsten nog meer *dropping*velden waren gelegen. In de Purmer bevonden zich 'Hudson' (achter de boerderij van C. Middelbeek in Katwoude even noordelijk van Monnickendam) en 'Lancaster' – tussen Edam en Ilpendam. De Afwerpterreinen 'Kaas' nabij Purmerend, 'Mackini' bij Zwaagdijk, 'Edenburgh' en 'Frankie' bij Enkhuizen hebben slechts op papier bestaan.[12]

De *dropping*velden 'Samos' (later omgedoopt in 'Cadillac') in de Beemster, 'Alberticine' en 'Medan' in de Wogmeer waren weliswaar ook *fields* van het Bureau Bijzondere Opdrachten (BBO), maar deze opereerden gescheiden van de terreinen waarover Biallosterski en Schipper de scepter zwaaiden. Organisator achter 'Samos/Cadillac', 'Alberticine' en 'Medan' was Piet de Beer ('Witte Piet') uit Rotterdam. Op deze velden kwamen totaal zes wapenzendingen neer. Aangenomen mag worden dat de gedropte wapens en munitie geheel los van het team rond Biallosterski naar Rotterdam werden vervoerd. De *droppings* op de zogenaamde KP-velden eveneens in de Wogmeer onder leiding van de Amsterdamse KP-leider 'Otto' Vermeer, vindt men nergens expliciet geregistreerd. Met name deze *droppings* deden veel stof opwaaien bij het Commando Afwerpterreinen.

Van de acht eerst genoemde Afwerpterreinen was 'Mandrill' veruit het voornaamste *dropping*veld. Hier werden de bijzonder dingen als geld en agenten afgeworpen. Tussen de eerste *dropping* van 8 op 9 september 1944 en de laatste van 28 april 1945 kwamen er voor 'Mandrill' liefst 21 codes door. In tenminste 12 van de 21 gevallen volgde na aankondiging in de Nederlandstalige uitzendingen van de BBC ook daadwerkelijk een wapenzending. Van de geregistreerde 154 ton wapens, brandbommen, springstof en landmijnen, nam 'Mandrill' 65 ton voor haar rekening; 'Oliver' en 'Sally' met respectievelijk drie en acht *droppings* totaal 74 ton; 'Laloe' met twee *droppings* 15 ton; op 'Winnipeg' en 'Martini' hebben geen *droppings* plaatsgehad hoewel deze tientallen malen werden aangekondigd. De neergekomen hoeveelheid levensmiddelen, rookwaren, versnaperingen en technisch materieel is in de tonnage buiten beschouwing gelaten.[13]

De Wieringermeer als afwerpgebied van BI- en BBO-agenten

Ondanks hardnekkige geruchten wordt nergens in

Beste Hil Guus 18 Nov. '44

Jammer dat koerier reis van gisteren voor niets heeft moeten maken,daar eerste koerier vanaf jou niet aanwezig was.

Hier een correctie die zojuist is doorgekomen:

Ground Martini Letter: [illegible]
Ground Sally Letter: N

Besteed aandacht aan S.D.aanwezigheid West Friesland wat Pe gisteren meldde en vraag aan G.C.welke maatregelen hiertegen genomen kunnen worden.

All the best
Hans

Voor Vannacht drie gronden in Gewest:

Cadillac
Oliver
Sally

Take it easy and good luck
Cheerio
H.

Mededelingen van 'Hans' Biallosterski aan Hil Schipper en intructeur 'Guus' Hamilton. De orders van Biallosterski bereikten het Commando Afwerp Terreinen via de koeriersdienst Amsterdam-Midden-Beemster-Spanbroek. Met 'Pé' wordt de koerier/rapporteur Pé Bolten bedoeld, met 'G.C.' de Gewestelijk Commandant van de BS-Gewest XI, Wastenecker.

*bron en literatuur bevestigd dat ook in de Wieringermeer afwerpterreinen zijn geweest en wapens zijn gedropt. Wel zijn er pogingen gedaan velden in de Wieringermeer voor wapenzendingen te bestemmen (vanwege de gunstige mogelijkheden voor opslag en transport), maar verzoeken in deze vonden in Londen nimmer gehoor. Zo is bekend dat de Ordedienst (OD) in Noord-Holland eens op eigen houtje 'ergens op een weiland in de polder' wapen*droppings *wilde uitlokken. Aan deze wilde pogingen stelde 'Hil de Cat' Schipper paal en perk toen hij eenmaal in september 1944 als commandant van de Afwerpterreinen in Noord-Holland was aangesteld.*

In diezelfde maand september ontmoette Schipper de in augustus 1944 in de Wieringermeer geparachuteerde agent 'Sepp'. Deze nogal duistere agent had een week of zes met onduidelijke opdracht en zonder zendinstallatie in West-Friesland rondgezworven. Aan Schipper vertelde hij dat hij naar afwerpterreinen had gezocht en zelfs een geschikt veld ten noorden van Opperdoes had gevonden. Op sterk aandringen van 'Sepp' bracht Schipper hem in kontakt met Tobias Biallosterski – maar van een afwerpterrein bij Opperdoes werd nooit meer iets vernomen.

Een geheel ander chapiter is de dropping *van technisch materieel en het afwerpen van geheime agenten. Want vóór de komst van bovengenoemde 'Sepp' in augustus 1944 en het duo Biallosterski-De Vos in september van dat jaar waren reeds meerdere agenten in Noord-Holland-Noord neergelaten.*

In de zomer van 1943 was de OD-verzetsman d'Aulnis ('Spijker') namens het Londense Bureau Inlichtingen van Jan Somer op zoek gegaan naar een terrein waar spullen voor zijn op te zetten Meteorologische Dienst konden worden gedropt. Via via kwam hij in Middenmeer terecht bij de landbouwer J.C. Onderdijk. Deze stelde zijn geconfisceerde land gaarne beschikbaar waarna de positie van de boerderij en de gewenste datum en tijdstippen van dropping door d'Aulnis aan het BI *werden doorgegeven. Op een niet nader omschre-*

29-12-44

Beste Hans,

Nog eens over de pakketten-kwestie. Wanneer het werkelijk niet toegestaan kan worden - hetgeen ik best kan begrijpen - dat de pakketten hier worden uitgepakt, zien we geen andere oplossing, dan dat iemand uit Amsterdam hierheen komt om zich met het uitpakken te belasten. Want we durven het werkelijk niet aan om de pakketten, die vaak groot en lomp en moeilijk te verbergen zijn, nog langer met de schepen mee te geven, omdat daardoor de lading ernstig in gevaar gebracht wordt. Is dit niet mogelijk, dan is er geen andere weg, dan dat de betrokken personen, voor wie de pakketten beddeld zijn, zelf de pakketten komen ophalen en ons op deze wijze veel hoofdbrekens besparen.

Met hartelijke groeten

Hil 'de Cat' Schipper vraagt Biallosterski de neergekomen pakketten te laten ophalen.

ven datum zond Radio Oranje inderdaad de zin 'Twee mensen brengen simpe sampe sompe op de afgesproken plaats' uit waarop zeven containers met zendmateriaal voor weerkundige waarnemingen in Middenmeer werden afgeworpen.

Nog datzelfde jaar werd opnieuw gebruik gemaakt van het min of meer exclusieve terrein van het Bureau Inlichtingen. In de nacht van 19 op 20 september 1943 sprongen hier de BI-agenten Hans van der Stok en Martin Otto Wiedemann. Zij werden door d'Aulnis en de zijnen opgevangen en per tandem naar Schagen gebracht vanwaar de reis naar Den Haag per trein werd voortgezet.

In 1944 stopte de aanvoer van BI-agenten en kwamen er agenten van het Bureau Bijzondere Opdrachten in Noord-Holland-Noord neer. Op 1 april 1944 werden Bob Celosse, Antoon Cnoops, Huub Sanders en Johan Seyben gedropt in de omgeving van Wieringerwerf. Op 7 augustus 1944 volgden op dezelfde plaats het duo Seerp Postma ('Witte Dirk') en Gerrit Reisiger ('Karel'). In al deze gevallen vertrokken de agenten vrijwel spoorslags richting Amsterdam. Slechts Gerrit Reisiger opereerde een tijdje vanuit Alkmaar. Frank J.L. Hamilton ('Guus') en zijn zus 'Josephine' Hamilton kwamen op 9 augustus 1944 door een noodsprong gedwongen bij Abbekerk neer terwijl Tobias Biallosterski en Pieter de Vos van 8 op 9 september 1944 gelijk met de eerste wapenzending op het Afwerpterrein 'Mandrill' werden geparachuteerd. Willem Bouma en Wouter Pleysier waren de laatst gedropte 'Engelandvaarders'. Ook zij kwamen neer op 'Mandrill' aan de Zomerdijk.[14]

Drop outs

Bij de *droppings* zelf hebben zich voor zover bekend geen problemen voorgedaan, ondanks de Duitse uitkijkpost op de Watertoren van Hoorn op hemelsbreed ongeveer tien kilometer afstand van de belangrijkste afwerpterreinen. Wel viel een viertal mislukte wapen*droppings* te registreren waarvan een in de nacht van 19 op 20 oktober 1944 toen 'Oliver' haar eerste lading wapens zou ontvangen. Hier ging echt alles mis. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de bemanning van het geallieerde vliegtuig de lichten van het stationnetje van Hoogkarspel aangezien voor seinlampen van het *dropping*veld. Aldus belandden er 24 containers op en langs de spoordijk. De bijtijds gewaarschuwde Knokploeg van Enkhuizen onder leiding van Flip Fluitman zorgde ervoor dat bijna alle afgeworpen spullen waaronder belangrijke ontvangst- en zendapparatuur in veiligheid konden worden gebracht. Op 28 oktober 1944 ontving 'Oliver' haar eerste reguliere zending bestaande uit 24 containers en drie pakketten.

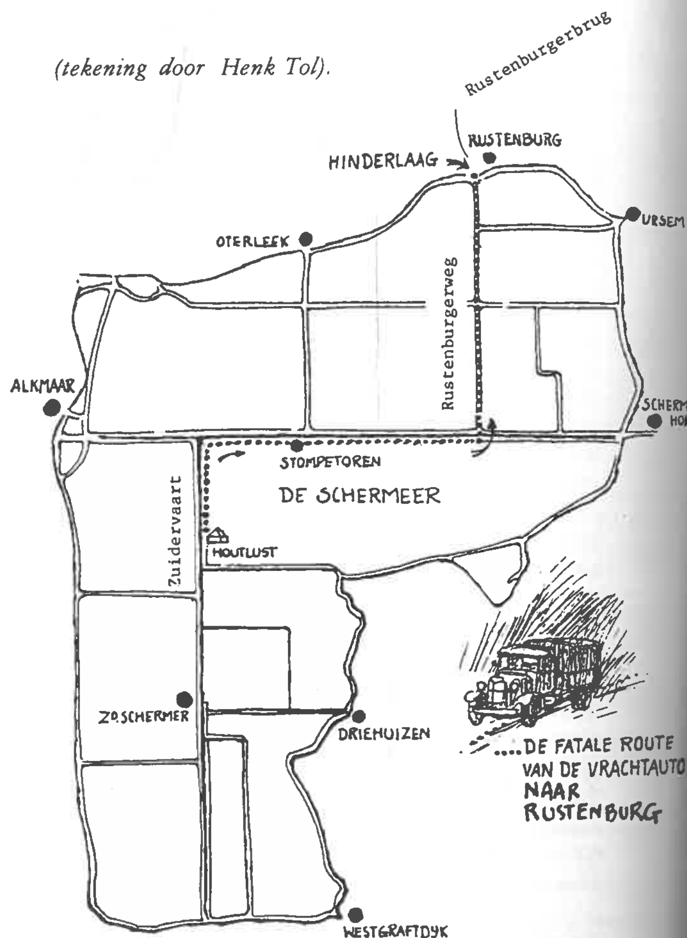
Een ernstiger geval van een mislukte *dropping* deed zich voor van 5 op 6 november 1944 toen een viermotorige bommenwerper van het type Short Stirling met aan boord een wapenzending bestemd voor 'Laloe' tegen de IJsselmeerdijk bij Venhuizen vloog en 300 meter verderop in het water stortte. Alle zes bemanningsleden kwamen hierbij om het leven. Niettemin wisten leden van Knokploegen uit de buurt nog heel wat materiaal uit het wrak op te diepen. Van de zending van 21 januari 1945, die voor 'Sally' was bestemd ging alles verloren. Door onbekende oorzaak verdween de gehele lading van 15 containers en drie pakketten in het IJsselmeerwater. De *load* voor 'Oliver' van 14 april 1945 tenslotte belandde voor een deel op het dak van de boerderij van Arie Galis.[15]

De 'Slag bij Rustenburg' in de nacht van 10 op 11 oktober 1944

Dinsdag 10 oktober 1944 zond Radio Oranje een nieuwe *dropping*code uit ('De aap is los') ten teken dat die nacht op het afwerpterrein 'Lobster' in de Wogmeer een nieuwe wapenzending kon worden verwacht. De BS sectie II en III onder leiding van Niek Waterdrinker, wachtmeester bij de marechaussee en commandant van Schermerhorn, waren aangewezen om de wapens in ontvangst te nemen, toegangswegen en bruggen rondom 'Lobster' in het oog te houden – het terrein te bewaken. Om 21.00 uur verzamelden de secties zich in de woning van een der politiemannen die de groepen zouden begeleiden. De achttien man sterke ploeg begaf zich per rijwiel naar de Wogmeer die rond 22.30 uur werd bereikt. Na een mok Engelse koffie op de boerderij werden de posten ingenomen en installeerde de lichtploeg van de CAT zich met zijn seinlampen. Alles was gereed om de wapens in ontvangst te nemen.

Tussen 0.00 en 0.30 uur verscheen het lang verwachte toestel. Het maakte twee cirkelbewegingen boven het droppingveld. Na een derde manoeuvre verdween het vliegtuig in westelijke richting zonder een lading te hebben afgeworpen. Waarschijnlijk heeft de bemanning in de donkere, regenachtige nacht de lichtbakens niet opgemerkt – de technische verzorging van de terreinverlichting liet in de begintijd nog veel te wensen over. In elk geval keerde het geallieerde toestel niet terug. Om 2.00 uur gaf de commandant van 'Lobster' het sein huiswaarts te keren. De lichtploeg ging zijns weegs – de secties onder leiding van Niek Waterdrinker begaven zich per fiets in de richting van Rustenburg. Het was daarbij de gewoonte dat twee geüniformeerde politiemensen met zaklantaarns in de hand de nachtploegen voorafgingen. Mocht men op moffen of landwachters stuitten dan werd achterwaarts een lichtsein gegeven als blijk van dreigend gevaar.

(*tekening door Henk Tol*).

Een patrouille Landwachters

Ter hoogte van de zogenaamde 'Uitgang' van Rustenburg, die de Wogmeer met de dorpsstraat van Rustenburg verbindt, stapten de beide politiemannen af. Hier zou de ploeg zich splitsen. Enkele jongens moesten via de brug over de Schermerringvaart, die zo'n 50 meter voor hen lag, de Schermer in. Op het moment dat de mannen aan-

wijzingen kregen over de te volgen weg, klonk uit de richting van de brug een salvo geweervuur. De kogels ketsten op het wegdek. Het was nog een geluk dat de ploeg niet midden op het kruispunt stond. De BS'ers vermoedden een troep Landwachters of Duitsers en na het commando 'verspreiden en dekken' zocht ieder een goed heenkomen. Commandant Niek Drinkwater zocht dekking op een aan de overkant van de straat gelegen erf.

Waterdrinker vertelt:
Het geluid van spijkerlaarzen kwam angstig dicht bij de plaats waar ik stond. M'n stengun had ik niet te pakken kunnen krijgen; ik had m'n overjas over de stengun in de fietstas geduwd! Mij bleef niets anders over dan mijn pistool, een FN 9 mm, te trekken. Ik zal het daarop volgende moment nimmer vergeten, want onze belagers waren niet meer dan een meter van mij verwijderd. Alhoewel ik vast besloten was om mijn leven zo duur mogelijk te verkopen, sloeg mij het hart in de keel, want ik begreep maar al te goed dat in de volgende seconden over leven en dood beslist zou worden. In het daaropvolgende ogenblik klonk een fluitsignaal vanaf de brug en onmiddellijk gingen de kerels in looppas terug. Wat er direct daarna in mij omging is moeilijk te omschrijven, alleen de gedachte 'mijn tijd is nog niet gekomen', is mij bijgebleven. Ik maakte mijn stengun schietklaar en begaf mij naar de achterzijde van het erf, aan de kant van de ringvaart. Op de brug werd een druk gesprek gevoerd dat ik vrijwel woordelijk kon verstaan. Daar was geen woord Duits bij. Toen begreep ik dat wij op een vrij grote patrouille Landwachters waren gestuit en tevens dat niemand van ons in hun handen was gevallen. Toen ik mij terugtrok zag ik een van mijn jongens. Wij beiden zijn zo geruisloos mogelijk op de fiets gestapt om ons naar het nabijgelegen Ursem te begeven.

(Niek Waterdrinker:
Herinneringen aan de 'Slag bij Rustenburg'.)

De vraag naar het waarom van de aanwezigheid van de Landwacht in de nacht van 10 op 11 oktober 1944 is nog steeds weinig bevredigend beantwoord. Naar een naoorlogse verklaring van de Alkmaarse Hoofdlandwachter Van der Spek had de Landwacht die avond de opdracht mensen te ronselen voor het Oostfront. De regionale Landwachters bleken echter weinig trek te hebben in een dergelijk ingrijpende taakstelling en besloten op patrouille te gaan. Tot fataliteit van het verzet. Men mag zich echter ook afvragen – aldus Niek Waterdrinker in zijn bovengeciteerde verslag – 'of de vijand met de ligging van het terrein in de Wogmeer op de hoogte was, althans in die richting.'

Commandant Waterdrinker en zijn medefietser begaven zich naar de woning van Ad Paling, lid van het Korps Waterpolitie, die met zijn collega Harry Heidekamp eveneens uit de Wogmeer was gekomen. Daar werd besloten op onderzoek uit te gaan. Paling en Heidekamp zouden geüniformeerd de noordelijke kant van de ringvaart affietsen, Waterdrinker en een collega-marechaussee de zuidelijke. De nachtpatrouilles zouden elkaar op de Rustenburgerbrug ontmoeten – daar zou niets verdachts in steken.

De politiemannen waren evenwel nauwelijks halfweg Ursem en Rustenburg of zij zagen over de Rustenburgerweg de afgeschermde lichten van een auto naderen. Deze Rustenburgerweg loopt vanaf de Noordervaart in de Schermerpolder recht op de eerder genoemde brug af. Het kwam bij de agenten nog niet op dat het hier ging om de transportploeg Gewestelijke Storm Troepen sectie I onder aanvoering van Gerard Veldman die de afgeworpen wapens van het afwerpterrein 'Lobster' kwam ophalen...

Een hinderlaag

De ploeg voor de afvoer van wapens was geheel onkundig gebleven van hetgeen zich die avond en nacht had afgespeeld, ondanks de tijdmarge tussen de schietpartij bij de brug en het vertrek van Gerard Veldman en de zijnen. De elf man sterke sectie I was daags tevoren bijeengekomen op boerderij 'Houtlust' van Piet de Boer aan de Zuidervaart C24 in Noord-Schermer. De oude Fordvrachtwagen waarmee de wapens werden opgehaald en vervoerd stond permanent geparkeerd op 'Houtlust' – de boerderij deed ook dienst als opslagplaats voor afgeworpen wapens en munitie. Om 3.30 uur had de transportploeg 'Houtlust' verlaten. Alleen Floor Niele en Johan de Jong waren ter bewaking van de anderhalve ton opgeslagen wapens en munitie achtergebleven.
De oude Ford met in de cabine chauffeur Piet Wagenaar en Gerard Veldman volgde een tevoren uitgestippelde route (zie routekaart). Tussen laadbak en cabine stonden Jaap Wagenaar en Jan Admiraal geposteerd. Frans van der Zeijden, Jan Walter, Koos van der Berg, Piet Brunekreef en de in de Schermer ondergedoken Amerikaanse piloot

Arthur Brown lagen onder het zeil in de laadbak. Allen waren met stenguns bewapend.

Nietsvermoedend reed de sectie op de Rustenburgerbrug af alwaar de Landwachters (vermoedelijk versterkt met enige Duitsers) opnieuw positie hadden gekozen. Het bruggelicht stond op groen (de lantaarns van de BS'ers waren bij de schietpartij achtergebleven) en alles leek veilig. Ook toen de donkere figuren bij de brug chauffeur Wagenaar met rood licht van een zaklantaarn tot stoppen sommeerden, hadden de inzittenden nog geen flauw idee van een hinderlaag. Zij dachten dat hun eigen mannen het stopsignaal hadden gegeven. Piet Wagenaar stopte de auto – waarbij ongelukkigerwijs de motor afsloeg. De ernst van de situatie werd pas begrepen toen hij enkele donkere schimmen op de auto af zag komen en hij in het schaarse licht zag dat deze vijandige uniformen droegen. Een kort moment bleef het stil. Toen brak een hels vuur los. De mannen tussen de laadbak en de cabine richtten hun automatische wapens op de vijand rond wagen en brug. Ook Landwachters openden het vuur.

Niek Waterdrinker en zijn collega, die in het talud van de ringdijk de bloedige confrontatie gadesloegen, maakten zich na de eerste schotenwisseling snel uit de voeten. Hun uniform geleek in die dagen angstig veel op dat van de Duitsers, zodat zij in het duister nog een goede kans liepen door hun eigen mensen onder vuur te worden genomen. Zij keerden terug naar Ursem en bereikten omstreeks 5.00 uur in de morgen hun standplaats Koning aan de Noordervaart.

Gerard Veldman, KP'er van het eerste uur.

Gerard Veldman

Het vuurgevecht tussen de BS'ers en de door Duitsers gesteunde Landwachters kostte de commandant van de transportploeg, Gerard Veldman, het leven. Toen het vuur op hen was geopend hadden hij en Piet Wagenaar zich elk aan een kant uit de cabine laten vallen. Piet Wagenaar wist onder de auto doorkruipend de berm van de dijk te bereiken – en uiteindelijk Ursem en weer later de Commando-Post Koning aan de Noordervaart. Daar kreeg Piet Wagenaar de raad met Jan Walter naar diens onderduikadres in de Beemster te gaan en daar de komende dagen te blijven. Hoe anders verging het Gerard Veldman, KP'er van het eerste uur, kompaan van Fritz Conijn en een der prominenten van het regionaal-Alkmaarse verzet.

De onfortuinlijke Gerard Veldman droeg het lichtgekleurde windjack van de eerder genoemde Arthur Brown. Hij was derhalve een gemakkelijk doelwit voor de schutters op de brug. Bij het verlaten van de cabine kreeg Gerard Veldman een kogel door het hoofd. Hij moet op slag zijn gedood. De Duitsers hielden hem overigens juist vanwege het Amerikaanse vliegerspak van Arthur Brown voor een Amerikaan. Zijn stoffelijk overschot werd later naar het lijkenhuisje van Ursem gebracht. Hij is ook als enige begraven. Aanvankelijk op de Algemene Begraafplaats – na de Bevrijding is Gerard Veldman bijgezet in het heldengraf op de begraafplaats Sint Barbara te Alkmaar.

Van de vijf man die tussen de laadbak en de cabine hadden gezeten, wisten vier te ontkomen. Onder hen Arthur Brown. Deze was nooit eerder overdag op pad geweest en wist zich op volstrekt onbekend terrein. De Amerikaan beschikte echter over een enorm goed richtingsgevoel en oriëntatievermogen – zelfs 23 jaar na dato bij overkomst wist hij nog exact aan te geven waar hij na een *crash* met z'n parachute was neergekomen. In de morgen van 11 oktober 1944 meldde hij zich om 8.15 uur op Post Koning aan de Noordervaart.

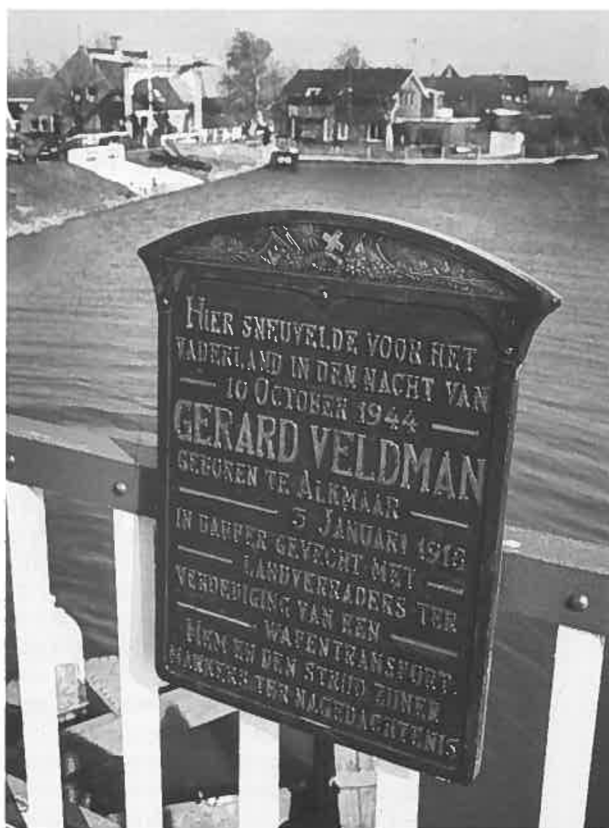
Eén bemanningslid echter – Frans van der Zeijden – was dermate gewond geraakt dat hij bewusteloos was neergevallen in de brede riet-

kraag nabij de Rustenburgerbrug. Pas bij het aanbreken van de dag werd Frans van der Zeijden door de gearriveerde Duitsers opgemerkt. Het aantal doden en gewonden aan de kant van de Landwachters en Duitsers is onbekend. De schattingen lopen uiteen van twee of meer doden en diverse (zwaar) gewonden.

Bange uren

In de vroege morgen van 11 oktober 1944 kregen de Landwachters onder leiding van Van der Spek assistentie van honderd man *Feldgendarmerie* (Duitse militaire politie van de *Sicherheitsdienst*) uit Alkmaar, een commando van de *Ordnungspolizei* uit Amsterdam onder leiding van Knipschilt en een delegatie SD'ers onder aanvoering van Willy Lages, *Aussendienststelleleiter der Sicherheitsdienstpolizei und der Sicherheitsdienst* te Amsterdam. De toegangswegen werden afgezet, op de brug werden twee granaatwerpers opgesteld en troepen namen Rustenburg in bezit. Lages dreigde het dorp plat te branden en tien gezaghebbende inwoners te fusilleren als 'de terroristen' niet vóór de avond gepakt zouden worden.

De represaillemaatregel die Lages in het vooruitzicht stelde is de inwoners bespaard gebleven. Op zijn proces is Lages er zelfs nog prat op gegaan zijn dreigementen ten aanzien van Rustenburg niet te hebben uitgevoerd. Het is echter geen daad van menslievendheid geweest dat Rustenburg en haar inwoners met rust zijn gelaten. Strafmaatregelen jegens dorp en dorpelingen hoefden niet meer toen de Duitsers boerderij 'Houtlust' op het spoor waren gekomen! Daar zou 'het terrorisme der illegaliteit' op een gruwelijke wijze worden gewroken.

Deze plaquette op de brug bij het dorpje Rustenburg houdt de herinnering levend aan Gerard Veldman en aan hetgeen hier op 10 oktober 1944 gebeurde; 1990.

Het drama op boerderij 'Houtlust'

Om 5.30 uur in de morgen van woensdag 11 oktober 1944 bereikten Jan Admiraal en de gealarmeerde Henk Ranzijn (die op de Post Koning zat) boerderij 'Houtlust'. Een compleet verslag van de gebeurtenissen kon niet door hen worden verschaft, maar de ramptijding wilde dat er die nacht twee slachtoffers waren gevallen: Gerard Veldman en Frans van der Zeijden. Als 'Houtlust' zou hebben geweten dat een gewonde Frans van der Zeijden in handen van de Landwacht en Duitsers was gevallen, dan zou de boerderij zonder meer totaal verlaten zijn. Thans besloten Piet de Boer, zijn vrouw Trien de Boer-Stam, Jan Admiraal, Henk Ranzijn en de wachtlopers Floor Niele en Johan de Jong de opgeslagen 1½ ton wapens en munitie naar de lege gierkelder van Dirk Glijnis te brengen en zo mogelijk alle sporen van illegale activiteit uit te wissen. Dit gebeurde o.a. met behulp van een buurman, Cor Over en diens tractor en mestwagen.

In deze hektische toestand is ook een rol toegedacht aan de latere minister-president Willem Schermerhorn. Schermerhorn, ondergedoken bij de vader van Piet de Boer, Dirk de Boer, was echter al vertrokken. 'Oom Wim', zoals de familie De Boer hem noemde, had bij het vernemen van

de fatale gebeurtenissen het vermoeden geuit dat het zo'n vaart niet zou lopen en dat het gevaar voor 'Houtlust' reeds geweken was ('Nou, Dirk, ik denk, dan waren ze er al geweest.'). Z'n leven lang heeft hij de weinige haren die hij had, uit z'n hoofd willen trekken, aldus Trien de Boer-Stam, dat hij niet had geadviseerd terstond te vertrekken.

'Wegwezen!'

Tegen 8.00 uur zat de klus er op, waren Henk Ranzijn en Jan Admiraal weer vertrokken en kon 'Houtlust' vrij worden verklaard van munitie, wapens en 'verdachte sporen'. De wijzers van de klok gaven 10.30 uur aan – de koffie stond net te dampen – toen Piet Wagenaar en Jan Walter het erf van de boerderij betraden. Piet Wagenaar had de nacht in de Beemster doorgebracht. 's Morgens vroeg was hij, alle raadgevingen ten spijt, op weg gegaan naar zijn woonplaats Heiloo. Rijdend op de Noordervaart deed hij de Commando-Post Koning aan waar hij Jan Walter weer ontmoette. Tezamen besloten ze nog even naar Piet de Boer op 'Houtlust' te gaan om verslag te doen van hun bevindingen die nacht. Bovendien lagen hun eigen fietsen nog op 'Houtlust'. Ieder had een lege fles bij zich om de indruk te wekken 'melkhalers' te zijn.

De angst sloeg de beide mannen om het hart toen ze Floor Niele en Johan de Jong bij de boerderij zagen rondlopen (Floor Niele en Johan de Jong zaten daar nog op nieuwe instructies te wachten). 'Wat doen jullie hier??!!' schreeuwden Piet Wagenaar en Jan Walter. 'Wegwezen! Zoek een plaats! Hier mag niemand blijven.' Later in huis zeiden ze: 'Als je ziet wat er langs de Noordervaart gaat. Het is verschrikkelijk! Een leger gelijk!' Op dat moment wierp Trien de Boer een blik naar buiten. Het was al te laat. 'Daar heb je ze dan,' zei ze.

De boerderij belegerd

Minstens honderd man van het Commando *Feldgendarmerie* uit Alkmaar, later versterkt met *Sicherheitspolizei* en *Ordnungspolizei* uit Amsterdam onder leiding van Knipschilt, naderde al schietend de boerderij aan de Zuidervaart. De wegsnellende Dirk de Boer (51) was het eerste slachtoffer. Hij liep achter de boerderij het erf over en werd vanaf de wegkant neergeschoten.

Piet Wagenaar, Jan Walter en Floor Niele verscholen zich bij het verschijnen van de troepen in het hooi boven op de hooiberg. Johan de Jong, een kok uit Alkmaar en op 'Houtlust' ondergedoken, verkoos te blijven waar hij stond ('Ik verdom het weg te kruipen. Dan ga ik maar naar Duitsland.'). Onderwijl stopte Trien de Boer het vuile goed van de verzetsmannen onder in het stofdoekenmandje en verborg zij de hoed van Piet Wagenaar onder die van haar echtgenoot. En pas toen de vuile kopjes bij het schone servies in de kast waren gezet, ging ook zij kijken naar de toestand buiten de boerderij. Stemmen van buiten drongen er namelijk op aan 'ten spoedigste naar buiten te komen'.

Meneer Blok en mevrouw Grietje Blok-Snel, evacuees uit Beverwijk, met hun dochter gehuisvest bij Dirk de Boer, en gekomen om te helpen opruimen, bevonden zich achter de boerderij. Hun dochter, bezig de kleine Ad de Boer te voeren, voegde zich ook bij haar ouders. Op de vraag van de Duitsers wat zij op de boerderij te zoeken hadden, antwoordde Grietje Blok-Snel dat zij evacuees uit Beverwijk waren en op zoek waren naar meel. Toen zij de Duitsers ook nog een onbeschreven ansicht toonde (die ze had willen verstu-

Frans van der Zeijden

ren naar een meisje dat met Duitsers omging) van een kaalgeschoren moffenmeid onder de mededeling 'dit heeft m'n dochter net vandaag gekregen' brak het ijs. De drie evacuees konden vertrekken. Het wakkere optreden van mevrouw Blok-Snel en die ene merkwaardige ansicht heeft hen wellicht het leven gered.

De werkman van de familie De Boer, Ab de Boorder, was op het moment van de omsingeling peren aan het plukken in de boomgaard. De Duitsers ondervroegen hem ruw en pijnlijk, maar Ab de Boorder ontkende elke betrokkenheid. Hij handelde daarmee overeenkomstig de afspraak: nergens van te weten. Hij zou er zijn leven mee redden. Met Johan de Jong werd Ab de Boorder naar de Rustenburgerbrug gebracht. Daar werden zij gekonfronteerd met de dode Gerard Veldman en de zwaar toegetakelde Frans van der Zeijden. Beide mannen ontkenden Gerard Veldman of Frans van der Zeijden ooit eerder te hebben gezien. Bij terugkeer op 'Houtlust' mocht Ab de Boorder naar huis vertrekken. Johan de Jong werd gesommeerd plaats te nemen naast Piet de Boer.

Een machteloos toezien

Ondertussen kreeg ook de buitenwereld lucht van het drama dat zich op 'Houtlust' afspeelde. Een groep RVV'ers die de gebeurtenissen ter ore kwam, was vast besloten in te grijpen. Vanuit Alkmaar fietsten zij met hun stenguns open en bloot over het stuur in de richting van de Omval. Wim Kok, leider van de Raad van Verzet-Alkmaar, wist hen echter bijtijds te overtuigen van het zinloze van hun aktie. Interventie zou tot een bloedbad leiden en de groep keerde naar de stad terug. Het Commando op de Post-Koning aan de Noordervaart had overigens na het eerste alarm reeds geconcludeerd dat een gewapend ingrijpen ernstig viel af te raden. Want ook daar was er koortsachtig beraadslaagd 'wat te doen' en waren er stemmen opgegaan om te interveniëren.

Tegelijk met de terugkomst van Ab de Boorder en Johan de Jong verscheen ook de beruchte SD-chef Willy Lages. Diens verschijnen ontlokte Piet de Boer de uitspraak: 'Nu komt het er echt op aan'; hij werd weggeleid om in de dors verhoord te worden. Doch de verschijning van een ander persoon deed de adem werkelijk stokken. Temidden van de uniformen kwam daar een ineengedoken figuur met een wit weggetrokken gezicht aanlopen: de doodgewaande Frans van der Zeijden. Allen stonden aan de grond genageld. De doodsbleke Frans van der Zeijden, die uiteindelijk de weg naar 'Houtlust' had gewezen, had er wellicht stellig op gerekend er niemand meer aan te treffen. Frans van der Zeijden werd tegenover Piet de Boer gezet. Piet de Boer gaf geen blijk van herkenning. Daarna moest ook Trien de Boer voorwenden alsof ze de meegevoerde persoon nooit eerder had gezien. Vóór ook zij door de Duitsers werd meegenomen om verhoord te worden, wendde Frans van der Zeijden zijn blik af, draaide zich uit eigen beweging om en liep naar de auto op de weg. Drie Duitse soldaten in zijn spoor.

Frans van der Zeijden

De familie De Boer was voor het eerst met Frans van der Zeijden gekonfronteerd geweest toen Wim Stomps ('Lange Wim) had verzocht of de Ford-vrachtwagen van de BS op 'Houtlust' mocht worden ondergebracht. Op 'Houtlust' had men zich afgevraagd wat er zou gebeuren als bij huiszoeking de auto zou worden gevonden. Wim Stomps stelde de familie De Boer gerust met de woorden: 'We hebben een mannetje bij de SD die een dubbelrol speelt. We hoeven niet bang te zijn.' De auto werd op 'Houtlust' geparkeerd en een paar dagen later kwam een wat luchthartig man de boel inspekteren. Die persoon stelde zich voor als Frans van der Zeijden.

Frans van de Zeijden was sigarenhandelaar en dreef een tabaksgroothandel in de Alkmaarse Magdalenenstraat. De zaak stond op naam van De Geus – de vader van de vrouw van Frans van der Zeijden. Als handelaar verkocht Van der Zeijden de Duitse autoriteiten in Alkmaar tabakswaar. Zijn regelmatige bezoeken aan de SD-burelen maakte hem tot een persoon die spoedig door de *Sicherheitsdienst* als 'een der hunnen' werd beschouwd.

Na het vuurgevecht op de Rustenburgerbrug werd de bewusteloos geschoten Van der Zeijden prompt herkend als 'de sigarettenverkoper uit de Magdalenenstraat'. Frans van der Zeijden probeerde zijn huid nog te redden door te zeggen 'dat de SD en de *Wehrmacht* te vroeg gearriveerd waren en hij nog geen namen wist'. Daarop zou Knipschilt hebben geantwoord: 'O, neen, mannetje, jij speelt dubbel spel.' Waarna een beestachtig verhoor volgde. Namen liet hij niet los, maar wel wees hij uiteindelijk de weg naar boerderij 'Houtlust' in de veronderstelling dat er voldoende tijd was verstreken om op 'Houtlust' schoon schip te maken en te verdwijnen.

Aan Frans van der Zeijden is lang getwijfeld. Ten onrechte. Naspeuringen van Nel Wagenaar-Mijts, de weduwe van chauffeur Piet Wagenaar, Niek Waterdrinker en anderen, leerden dat Van

Piet de Boer

Dirk de Boer.

der Zeijden na zijn doorslaan nog een maand lang elke dag is verhoord, vreselijk is gemarteld, maar hoe beroerd hij ook was, geen woord meer heeft losgelaten. Beweringen als zou Frans van der Zeijden een vertrouwensman van de *Sicherheitsdienst* zijn geweest (zoals na de oorlog nog door de SD'ers Rühl en Viebahn werd verklaard) missen elke grond. Dankzij de contacten die Van der Zeijden met de SD in Alkmaar had, heeft hij juist veel mensen weten vrij te praten.

Op 17 november 1944 werd Frans van der Zeijden (31) als represaille op de eliminatie van Landwachter J.H. Meijer tezamen met Marinus Post ('Evert H. Ham'), P. van Velzen, Arie Kaptein uit Zijpersluis en P. Booij in de Wilhelminalaan te Alkmaar gefusilleerd.

De verhoren

'Houtlust' beleefde nieuwe dieptepunten. In de dorsruimte van de boerderij werd Piet de Boer door Lages verhoord. Piet gaf toe dat in de dors een auto had gestaan, maar meer kon hij niet vertellen. Intussen werd Trien de Boer ook naar de dorsruimte gevoerd. Zij kreeg van Duitse zijde de volgende instructie:
'Zeg tegen je man dat hij om Godswille de waarheid spreekt, anders gebeuren hier rare dingen.'
Trien de Boer: 'Wât moet hij dan zeggen?'
Duitsers: 'Waar de wapens zijn.'
Trien de Boer: 'Wat voor wapens? Er zijn geen wapens!'

In deze heftige woordenwisseling bereikten Trien de Boer en een haar begeleidende Duitser de dorsruimte. Piet de Boer stond rustig, de handen in de zakken, tegen de deur van de dors geleund. Toen hun blikken elkaar kruisten zei Trien de Boer:
'Piet, ik móest je vertellen dat je om Godswille de waarheid spreekt, anders gebeuren hier rare dingen.'

Misschien hadden de Duitsers gehoopt dat zij haar man knielend en smekend tegemoet zou treden. Maar de standvastige Trien de Boer liet zich niet intimideren. De Duitsers waren razend en

scholden haar uit voor 'lelijk rotwijf'. En er volgden nieuwe verhoren.
Duitsers: 'Waarom help jij die mensen?'
Trien de Boer (op haar toppunt van woede want soldaten sleepten alles de boerderij uit): 'Ik help m'n eigen vaderlanders.'
Duitsers: 'Wat noem jij dan vaderlanders?'
Trien de Boer: 'Echte Hollanders' (want ze hoorde toch dondersgoed dat er tussen al dat Duits heel wat Nederlands werd gesproken).
Duitsers: 'Noem jij echte Nederlanders die gewapend langs de wegen gaan?'
Trien de Boer: 'Ja!'
Op de vraag hoeveel personen de auto hadden bemand, antwoordde Trien de Boer: 'Ik denk van zes.' (Ze had het idee iets te moeten zeggen.)
Duitsers: 'Gewapend?'
Trien de Boer: 'Ik denk het wel.' (Er was immers geschoten.)
Duitsers: 'Wat voor wapens?'
Trien de Boer: 'Weet ik niet. Heb ik niet gezien.'
Duitser: 'Waarom doe je dit eigenlijk?'
Trien de Boer: 'Jij vecht voor je eigen vaderland? Nou, oké, maar dan kunnen jullie mij niet beletten voor mijn vaderland te strijden.'
Duitser: 'Zo, dan weten we wat we aan elkaar hebben.'
Trien de Boer: 'O, weet je dat nú pas?!'

Bij deze ondervraging (door Rühl of Albers) keek zij de vragensteller recht in de ogen. Lang en dwingend, zo dat de nazi zijn ogen teneersloeg, een stap achterwaarts zette en een verder verhoor staakte.

Vele, vele malen heeft Trien de Boer nog wel gedacht 'als ik het anders had aangepakt...' Maar er was natuurlijk niets meer te redden. Alles was reeds voorbereid. De uitkomst stond tevoren vast. Eerder had Lages in Rustenburg telefonisch contact gehad met zijn superieuren. En het *Befehl* luidde: 'Iedereen, maar dan ook iedereen doodschieten.' Zelfs de brandweer van Alkmaar onder leiding van Ringers was reeds opgetrommeld!

Juist omdat Trien de Boer haar ondervragers recht in de ogen durfde zien en hen hondsbrutaal tegemoet trad, redde zij wellicht haar eigen leven en dat van haar kinderen Dick en Ad.

In een wenk vaarwel

Buiten de boerderij stuitte Trien de Boer op Lages.
Lages: 'Heb jij kinderen?'
Trien de Boer: 'Ja.'
Lages: 'Hoeveel?'
Trien de Boer: 'Twee.'
Lages: 'Hoe oud?'
Trien de Boer: 'Dick is twee.'
Lages: '*Nein, nein,* die niet. Die. Hoe oud is die?' Naar de kinderwagen wijzend.
Trien de Boer: 'Die is een half jaar.'

Lages keek van Trien de Boer naar de kinderwagen en van de kinderwagen naar Trien de Boer. Na enige bedenktijd zei hij eindelijk: 'Pak jij je kinderen, en schiet op.'
Trien de Boer: 'Waar moet ik naar toe?'
Lages: 'Naar je schoonmoeder.' (Het drong toen nog niet tot haar door dat Lages alleen over 'schoonmoeder' repte.)

Trien de Boer nam haar kinderen op en zei haar echtgenoot in een wenk vaarwel. Ze vertelde hem dat zij de boerderij op last van Lages moest verlaten. Dat er ruimte moest komen, zoals Lages haar zei.

Toen Trien de Boer na dit korte, emotionele moment, om de hoek van de boerderij kwam, zag zij welk een ravage de Duitsers inmiddels hadden aangericht. Inboedel, sieraden, tafelzilver, kledingstukken, ingemaakte levensmiddelen, alles was naar buiten de boerderij gesleept. Het was nu geen heldhaftigheid meer maar puur uit zenuwen dat zij toeliep op de meest gezette Duitser in het gezelschap. Deze Christian Viebahn, met Emil Rühl meegekomen om te fusilleren, stond wijdbeens toe te kijken hoe het er allemaal aan toe ging.

Trien de Boer greep hem vast en beet deze Viebahn toe: 'En denk je dat jullie op deze manier de oorlog winnen? Huizen van onschuldige burgers in brand steken?! Nee nooit, en nooit en nooit.'

Zij rammelde Viebahn als een strozak door elkaar. Hierop keerde zij zich om en liep met beide kinderen het erf af.

Duitse terreur

Het drama op 'Houtlust' voltrok zich snel. Piet de Boer (27) en Johan de Jong (36) werden in opdracht van Lages en op bevel van Walter Albers door Viebahn en Rühl, beiden *Kriminal-Sekretär* bij de *Sicherheitsdienst* te Amsterdam, middels een nekschot doodgeschoten. Zij vielen achterover, hun vuisten gebald. De 300 jaar oude boerderij en schuur met landbouwmachines werden met fosfor en handgranaten in brand gestoken. In een mum van tijd stond ook de hooiberg in lichter laaie. Floor Niele, Piet Wagenaar en Jan Walter, die zich uren in het hooi verborgen hadden gehouden, poogden weg te komen. De jonge Floor Niele (20) zakte reeds voor de dorsdeuren ineen

Johan de Jong

Piet Wagenaar

– Piet Wagenaar en Jan Walter vlogen het achter de boerderij gelegen weiland in. De sloot die dekking kon bieden renden ze voorbij. Mitrailleurs ratelden en de mannen vielen getroffen neer. Piet Wagenaar (33) werd direct dodelijk geraakt – Jan Walter (33) zwaar gewond. Hij werd teruggevoerd, nog ruw ondervraagd en in de boomgaard vermoord. Dit alles geschiedde onder de ogen van de gemeente-secretaris van Zuid- en Noord-Schermer, H.F. Lohman, die de Duitsers er als getuige bij hadden gehaald. Een overbuurman kreeg van de vijand de opdracht met z'n melkkarretje Piet Wagenaar van het land te halen. Het ontzielde lichaam van Piet Wagenaar werd gelegd naast de lichamen van Piet de Boer en Johan de Jong.

Nadat Trien de Boer van 'Houtlust' was weggezonden en op veel te grote klompen ('zo maar aangetrokken') op weg was naar het huis van haar schoonouders, zag ze, toen ze omkeek naar de boerderij, haar schoonvader achter op het erf liggen. Vanaf dat moment had ze het gevoel niet meer vooruit te kunnen komen. Thans volop beseffende 'dat de dood er mee gemoeid was'. Desalniettemin fietste zij even later naar de Commando-Post Koning aan de Noordervaart. Om te vertellen dat Frans van der Zeijden nog leefde (wat men toen al wist) en voorzorgmaatregelen genomen moesten worden om erger te voorkomen. In de namiddag, rond 17.00 uur, keerde zij, vergezeld van dominee Johannes M. de Jong, nederlands-hervormd predikant voor Noord- en Zuid-Schermer, naar 'Houtlust' terug. Eerst stuitten zij op het dode lichaam van Dirk de Boer – de schoonvader van Trien de Boer. Dan zagen zij door de vuurgloed bij de silo's de drie stoffelijke resten van Piet de Boer, Johan de Jong en Piet Wagenaar. Door de modder van het melkhok bereikten zij de plek. Piet de Boer en Johan de Jong lagen op hun rug – de vuisten gebald. Daarnaast lag Piet Wagenaar. Dominee De Jong, die Piet de Boer aanvankelijk niet herkende, zocht in de zakken van de gevallenen. Uit de broekzak van Piet de Boer haalde hij diens portefeuille. Zo had Trien de Boer tenminste nog enig geld om de eerste tijd van te leven.

Floor Niele

Diepe wonden geslagen

Daags na het drama op 'Houtlust' – toen alle koeien, schapen, varkens en kleinvee als slachtvee waren weggevoerd voor de *Wehrmacht* in Alkmaar – poogde oud-burgemeester Pos de lichamen vrij te krijgen. De Duitse autoriteiten gaven daar echter geen toestemming voor. Hierop ging Pos wederom naar 'Houtlust' om te kijken wat er nog gedaan kon worden voor de slachtoffers en nabestaanden. Hij was in gezelschap van Knipschilt.

Bij deze rondgang op de boerderij merkte de Duitser het verbrande lichaam van Floor Niele op. Knipschilt had iets gemompeld van 'Oh, dat is nummer zes' waarbij hij de schedel van Floor Niele kapot trapte. Oud-burgemeester Pos maakte hiervan gewag toen hij later die dag tegenover Trien de Boer verslag deed van zijn ervaringen. De uitroep van Knipschilt 'Oh, dit is nummer zes' is te verklaren. Trien de Boer had immers gerept van zes personen op de Duitse vraag hoeveel mannen er in de auto hadden gezeten. Klaarblijkelijk hadden de Duitsers dus waarde gehecht aan haar willekeurige inlichting. Floor Niele was na Dirk de Boer, Piet de Boer, Johan de Jong, Piet Wagenaar en Jan Walter het zesde slachtoffer op 'Houtlust'. De lichamen van Floor Niele en Jan Walter (diens lichaam lag nog in de boomgaard) werden gevoegd bij die van de andere in het huisje van de werkman bezijden de boerderij.

Jan Walter

Jac. Wagenaar

De gevallen verzetsmannen zijn na identificatie gecremeerd in het crematorium Westerveld. Hun as is naar alle windstreken verstrooid.

Tot zover de reconstructie van de 'Slag bij Rustenburg' en het drama op boerderij 'Houtlust'. Een rampdag die uiteindelijk negen direct betrokkenen het leven kostte – de ondergedoken Jac. Wagenaar (40) werd op Oudejaarsavond na verraad door een Zeeuwse evacuee opgepakt en op 4 februari 1945 bij Naarden gefusilleerd.

Een rampdag die in één klap families uiteen sloeg en 13 kinderen vaderloos maakte.

De monumentale Trien de Boer-Stam

'. . .In een modieuze, citroengele mantel met een zwart hoedje, betrad op de derde dag van het proces tegen Lages een jonge, donkere vrouw met bruine ogen de rechtszaal van het Amsterdams Bijzonder Gerechtshof. Zij was de 31-jarige Trijntje de Boer-Stam, gehuwd met veehouder Piet de Boer, die op 11 oktober 1944. . .', aldus opende een krant haar verslag van het proces tegen Lages in 1949.

Trien de Boer-Stam had zich als kroongetuige op het proces-Lages inderdaad goed gekleed. Ze had behoorlijk in de spanning gezeten dat ze in konfrontatie met Lages door zenuwen zou worden overmand. En dat was wel het laatste wat zij wilde. Ze wilde met opgeheven hoofd getuigen, de slachter Lages recht in de ogen zien en hem tonen dat zij er niet onder door was gegaan. Haar uiterlijk verschijnen zou haar daar in moeten sterken.

Mevrouw Trien de Boer-Stam

Op die rampdag in oktober was ze de gehele dag in touw geweest. Hebben en houwen had ze van de logeerkamer af moeten halen. Daar hadden de mannen van de transportploeg op strozakken een deel van de nacht doorgebracht. Het stro moest terug naar de varkenshokken. En dat lag zo hoog opgestapeld dat er nog nauwelijks varkens te zien waren. Ze was volop aan het werk geweest. Ze zag er ver-heen-en-weerd uit. Liep op veel te grote klompen. Ze had snel wat aangetrokken toen ze door de vijand naar buiten werd geroepen. 'Zo stond ik daar temidden van die Duitsers en landverraders. Ik voelde mij verwilderd en geminacht.'

Oog in oog met Lages

'Voor het proces dacht ik: Nou gaat het gebeuren. En tegelijkertijd: Wat moet ik aan? – dat is een vrouwmens eigen. In het zwart? Ik had nog nooit in het zwart gelopen, dus dat deed ik niet. Maar ik had nog een lichte zomermantel van de firma Lienesch gekregen. Die heb ik uitgelegd, want de mode was toen wat langer. Verder: zwarte schoenen, zwarte tas en een zwart hoedje zonder voiles. Zo stond ik in de getuigenbank, zo stond ik voor Lages. Ik heb naar hem gekeken in de trant van "Waar blijf je nou, man? Ik sta hier en jij daar. Heb je nou alles gewonnen?" Dat soort dingen speelde door m'n hoofd. En ik heb hem aangekeken, strak aangekeken. En ik kan iemand verschrikkelijk lang aankijken. Hij had het op laatst niet meer. Ik heb nooit geen ander gezien, ik heb alleen hem gezien. En zo heb ik revanche genomen, om m'n eigen bestwil. Na afloop van m'n getuigenis zei professor Van Hamel die de zitting leidde met een trillende stem: "U heeft op het

Gedenksteen in de voorgevel van de herbouwde boerderij 'Houtlust' aan de Zuidervaart bij Stompetoren; 1990.

'Houtlust' herbouwd.

Hof de indruk gelaten van een verduveld flinke Hollandse vrouw.'' Toen begon mijn kin natuurlijk ook te trillen. Viel alle spanning van mij af. Ik kon alleen nog ''Dank u'' zeggen – en dat met een hapering.'

Een nieuw bestaan

Na de oorlog, in 1948, verrees op de plaats van de afgebrande boerderij een nieuw 'Houtlust'. Trien de Boer-Stam leidde – de eerste vijf jaar ter zijde gestaan door haar oudste broer Herke Stam – de wederopbouw van het bedrijf.

De alleenzorg voor haar kinderen, de vele inspanningen die het bedrijf vergde, tegenslagen en teleurstellingen – het viel haar zwaar – maar met ijzeren wilskracht bereikte zij haar doel: het op poten zetten van een renderende onderneming. Tegelijkertijd raakte Trien de Boer-Stam betrokken bij de zogeheten 'Schermergemeenschap'. De Schermergemeenschap stelde zich ten doel de saamhorigheid onder de Schermer bevolking te bevorderen en ontplooide daartoe velerlei cultureel-maatschappelijke aktiviteiten. Vanaf de oprichting in 1945 tot haar afscheid in 1969 diende zij de vereniging met haar spreekwoordelijk levendig enthousiasme, inzet en bestuurszin. In 1959 sloot Trien de Boer-Stam zich aan bij de Soroptimistenclub Alkmaar en omstreken – de vrouwelijke tegenhanger van de Rotaryclub. Een verwonderlijke stap? Geenszins. Een vrouw en moeder van twee kinderen die aan het hoofd stond van een boerenbedrijf was een beeld dat nauwelijks op enige maatschappelijke instemming mocht rekenen. Bij de 'Sor' kreeg Trien de Boer-Stam wèl die erkenning van haar positie als zelfstandig werkende vrouw en huismoeder. Ook bij de Soroptimisten bekleedde zij weer tal van bestuurlijke functies.

Aktief voor het Voormalig Verzet

In 1968 nam haar zoon Ad de Boer 'Houtlust' over – niet als veehouder maar als akkerbouwer. De oudste zoon Dick de Boer emigreerde reeds in 1965 naar de Verenigde Staten van Amerika en vestigde zich als farmer in Nyssa, Oregon.

Een jaar na de overname van het bedrijf in 1969 verruilde Trien de Boer-Stam de Schermerpolder voor Bergen. Van daaruit zette zij haar aktiviteiten voor de Nationaal Federatieve Raad/Voormalig Verzet Nederland (NFR/VVN) – afdeling Alkmaar en Noorderkwartier voort. Als secretaresse van de Alkmaarse afdeling was Trien de Boer-Stam nauw betrokken bij de verplaatsing van het monument te Stompetoren, het scholenprojekt 'Adopteer een monument' voor de hoogste klas-

sen van de basisschool en bij de organisatie van bijeenkomsten waarop Verzetsherdenkingskruisen werden uitgereikt (Alkmaar, Heiloo, Stompetoren, Bergen en Monnickendam). Om slechts enige van de vele wapenfeiten te noemen. Lange tijd (1967-1983) maakte zij ook deel uit van het Hoofdbestuur van het Voormalig Verzet.

Het Verzetsherdenkingskruis

Op 31 augustus 1981 – op de 'Dag van het Verzet' – kreeg Trien de Boer-Stam in Nunspeet het Verzetsherdenkingskruis uitgereikt uit handen van de toenmalige minister-president Van Agt. Ook nam zij een Verzetsherdenkingskruis in ontvangst voor haar man P.J. de Boer dat hem posthuum werd verleend.

In april 1989 is mevrouw Trien de Boer-Stam koninklijk onderscheiden. De gouden medaille, zoals verbonden aan de orde van Oranje-Nassau, werd haar opgespeld door haar jongste zoon Ad. Het is slechts een kleine erkenning voor de vrouw die schijnbaar ongebroken helse herinneringen met zich meedraagt. Haar oer-Noordhollandse naam is bijna synoniem met monumentale moed, onverzettelijkheid, trots en waardigheid, de vanzelfsprekendheid te strijden tegen de bezettende nazi-macht, de liefde vrij te zijn van onderdrukking: Trien de Boer-Stam.

Drastische reorganisatie geboden!

Na de aangrijpende gebeurtenissen op 'Houtlust' gelastte het Commando Afwerpterreinen een voorlopig absolute windstilte en beraadde Hil Schipper zich op een totale reorganisatie van transport, opslag en distributie. 'Lobster' werd van de lijst Afwerpterreinen afgevoerd en de drie secties van de BS-ploeg onder leiding van Th.A.A. van Eekelen werden 'uitgelicht'.

Eerst in de laatste week van oktober 1944 was de reorganisatie kompleet en konden de *droppings* vanuit Engeland worden hervat. Transport, opslag en distributie van wapens en voedsel zouden in het vervolg via de Wieringermeer en via 'laadmeester' A.C. de Graaf ('Adrie') verlopen. Jan Simon Blijdorp ('Jan de Rijder') en ook Henk Dijkstra werden ingeschakeld om de luchtzendingen per paard en wagen van de afwerpterreinen naar het centrale depot in de Wieringermeer te vervoeren. Vandaaruit ging het verzamelde materiaal per schip van de Broekerhaven naar Huizen, Amsterdam, Haarlem, 't Gooi en de Zaanstreek en naar Schagen, Wieringen en Alkmaar in het eigen gewest. Tot het eind van de oorlog bleef deze situatie gehandhaafd.

De gebeurtenissen van oktober waren voor Hil Schipper en zijn helpers tevens aanleiding het Bureau Commando Afwerpterreinen in Noord-Holland-Noord naar veiliger oorden te verplaatsen. De Zomerdijk bezweek bijkans onder de vertoonde aktiviteiten – vandaaruit werd de LO provinciaal geleid, werden voedseltransporten georganiseerd, hield de regionale uitgave van *Vrij Nederland* redaktie en zaten plaatselijke LO-LKP'ers en ook andere aktivisten tijdelijk/langdurig aan de oude polderdijk ondergedoken. 'Hil de Cat' wilde de risico's tot een minimum beperken. Per 11 november 1944 verhuisde het Bureau naar de boerderij van S. Winkel in Abbekerk en dook Hil Schipper onder bij zijn neef Simon P. Kuiper in De Weere bij Abbekerk. Vanaf die tijd onderging ook het telefonisch verkeer aanzienlijke verbeteringen. Tot voor kort maakte Schipper gebruik van de PTT-Rijkstelefoon van dokter Schram en van de PEN-telefoon van de PEN-vertegenwoordiger H. Appel, beiden uit Spanbroek. In de wintermaanden zorgde de sectie Telefoondienst van de Binnenlandse Strijdkrachten voor een forse uitbreiding van de mogelijkheden. Sindsdien stond het Bureau Commando Afwerpterreinen via de geheime telefooncentrale 'Post-Poddy' in Hoorn in permanent kontakt met Amsterdam. Het betekende een gigantische tijdsbesparing en een drastische inperking van de risico's.[17]

De zware verliezen van februari 1945

Niet alleen de afdeling transport en opslag werd door Duitsers en landsverraderlijke elementen gedwarsboomd en getroffen. Ook de illegale werkers die achter de schermen bij de organisatie en reorganisatie van de *droppings* betrokken waren, kregen gevoelige slagen te verduren. Een der slachtoffers was de onverzettelijke 'Hans' Tobias Biallosterski.

Op dinsdag 6 februari 1945 vertrok 'Hans' Biallosterski per fiets vanuit Amsterdam naar de Kop van Noord-Holland voor een inspectietocht langs de afwerpterreinen en om besprekingen te voeren met Johan Hellema (leverancier van de schuiten met dubbele bodem voor het vervoer van de wapenen vanuit het centrale depot in de Wieringermeer), 'Guus' Hamilton, technisch man bij de *droppings*, op wiens functioneren kritiek was, en Hil 'de Cat' Schipper, Commandant van de Afwerpterreinen. Biallosterski was in gezelschap van G.B. Du Celliee Muller ('Dokter Reli', 'Yard', 'Piet Appelman', 'Harry Stevens'), een vriend van zijn koeriersterbureaumedewerkster Gerda Meijer.

Woensdag 7 februari verbleef 'Hans' bij Hil Schipper op het bureau van het Commando Afwerp Terreinen (CAT) in De Weere. Daar kreeg Biallosterski te horen dat er die avond zou worden gedropt op het AWT 'Martini' in de Wogmeer en op 'Hudson' in de Purmer. 'Hudson' zou inderdaad zijn eerste *dropping* beleven, maar de manschappen van 'Martini' met de aanwezige Biallosterski wachtten die nacht vergeefs op een lading wapens en munitie. Twee dagen later had Biallosterski zijn agenda afgewerkt. Piet J. Schipper jr tipte hem dat de firma Roemer uit Wognum de volgende dag een vracht aardappelen naar een parochie in Amsterdam zou vervoeren. Als ze wilden konden ze meerijden.

Een patrouille van *Grünen* en Landwachters

De volgende morgen, zaterdag 10 februari 1945, om 9.00 uur arriveerden chauffeur Tinus Roemer en voedselbegeleider Jan Weel, beiden uit Wognum, op de C 3 aan de Zomerdijk te Spanbroek. Biallosterski, Du Celliee Muller en de Zaanse papierfabrikant Johan D.A. Hellema namen plaats in de laadbak van de vrachtauto die met een regenzeil was overtrokken. Even verderop voegden ook de Alkmaarse chirurg F.J. Haverkamp ('Dokter Peter Kloosterboer'), hoofd van de Geneeskundige Dienst in het Gewest XI, en de Amsterdamse semi-arts Jan M. Smoorenburg ('Dokter Jan'), zich bij het trio in de laadbak. Haverkamp en Smoorenburg waren in West-Friesland om medische hulpposten te organiseren voor de afwerpterreinen. Overigens kan het zijn dat Haverkamp pech had met zijn auto en de auto met Haverkamp achter het stuur door de vrachtwagen werd getrokken. Een der bronnen spreekt van vier verzetsstrijders in de laadbak.

Ter hoogte van het politiebureau van Wognum stuitte de vrachtwagen met de ploeg illegale werkers op een zware patrouille van twee *Grüne-Polizisten* met Schmeissers in de aanslag, een Landwachtofficier met stengun en drie Landwachters met gewone geweren. Zij dwongen Roemer te stoppen, doorzochten de wagen(s) en controleerden de (valse) persoonsbewijzen. De twee *First Aid*-blikken van Haverkamp en de Engelse vliegerlaarzen, RAF-model met Engelse merktekens (aangevoerd als 'luxe' bij een *dropping* in december 1944 op het *dropping*veld 'Sally'), wekten voldoende argwaan om het vijftal illegale werkers 'voor nader onderzoek' mee te nemen en op te sluiten in de wachtkamer van het politiebureau van Wognum. Op die plek bevond zich juist een toevallige voorbijganger (Cor Wijnker), maar *Grünen* en Landwachters dachten daar kennelijk anders over. Ook Wijnker werd gegijzeld.

De chauffeur Roemer en begeleider Weel – als Plaatselijk Commandant van Wognum ook geen onbekende in het verzet – mochten hun reis naar Amsterdam vervolgen. Zij bereikten de plaats van bestemming en werden daar alsnog in hechtenis genomen. Zes weken later werden Tinus Roemer en Jan Weel weer op vrije voeten gesteld.

Het verhoor in Wognum

In de wachtkamer van het politiebureau van Wognum werden de arrestanten aan verhoor onderworpen. Voor het de beurt was van de Alkmaarse chirurg Haverkamp, trachtte deze compromitterende papieren van hemzelf, van 'Hans Bruin' (de doktersnaam van Biallosterski) en van Hellema achter een radiator te verstoppen. Een bewakende Landwachter merkte dit op waarna Haverkamp zwaar onder handen werd genomen. De tanden werden hem uit de kaak geslagen terwijl zijn gezicht beurtelings tegen de muur en voorover op

Het gemeentehuis van Obdam waar Biallosterski en de zijnen een ontvluchtingspoging deden.

het bureau werd gedrukt. Haverkamp bleef zwijgen. Geen illegale naam of illegaal adres kwam hem over de lippen. Hij hield vol bij dokter Lohman in Obdam te zijn geweest en met de vrachtwagen te zijn meegelift – de naam van Lohman stond waarschijnlijk in de papieren vermeld. De arts van Obdam verkeerde in bijna permanent contact met de lokale illegaliteit.

Na de verhoren vertrokken *Grünen* en Landwachters omstreeks 12.00 uur uit Wognum. In een gevorderde rode vrachtwagen van de zuivelfabriek 'Aurora' met chauffeur-melkrijder Brouwer, werd langs allerlei omwegen koers gezet naar Obdam. De auto stopte voor de dokterswoning. Dokter Lohman, diens zoon, een onderduiker, een oude tuinman en ook notaris Appel werden naar de vrachtwagen gedirigeerd. In afwachting van een overvalwagen kregen de elf arrestanten een plaats in een kamer van het Obdammer gemeentehuis.

Een poging de gevangenen te ontzetten

Om twaalf uur, toen de rode vrachtwagen van de zuivelfabriek uit Wognum was vertrokken, bleek Hil 'de Cat' Schipper reeds van de aanhouding op de hoogte te hebben gebracht. Het Commando Afwerp Terreinen zinde op ingrijpen door het verzet, maar het had geen flauw idee waar 'de rode vrachtwagen' zich bevond. En naar waar die op weg was. Pas tegen 15.00 uur kreeg het CAT in De Weere van de PEN-medewerker Hendrik Appel uit Spanbroek te horen dat de rode vrachtwagen in Obdam was gesignaleerd en dat een groep arrestanten was ingesloten op het gemeentehuis. Ook kreeg Hil Schipper bevestigd dat dokter Lohman en notaris Appel 'zo juist' waren gearresteerd en bij de anderen waren gevoegd. Deze inlichtingen waren voor 'de Cat' voldoende 'een prima groep vechtjassen' vanuit Spanbroek naar Obdam te dirigeren.

Nog geen half uur later reed een groep KP'ers volledig bewapend per fiets door de Dorpsstraat van Obdam in de richting van het gemeentehuis. De opmars ging niet onopgemerkt voorbij. Bij de plaatselijke bevolking wekte de ploeg KP'ers verontrusting; de bewaking rond het gemeentehuis sloeg alarm. *Grünen* en Landwachters openden onmiddellijk het vuur. De zwaarbewapende KP'ers dwongen hen echter zich terug te trekken. De doorzeefde rode vrachtwagen bood geen dekking meer en *Grünen* en Landwachters zochten hun toevlucht achter het gemeentehuis.

Ook enige dorpelingen mengden zich in het

tweegevecht. Zij vreesden – begrijpelijk – represaillemaatregelen als dit vuurgevecht tussen illegaliteit en vijand voort zou duren. Bovendien – zo werd gezegd – was de aktie volstrekt nutteloos. De gevangenen zouden allang richting Alkmaar zijn vervoerd! In twijfel en verwarring trok de groep uit Spanbroek zich terug. Als omstanders hadden waargenomen dat de arrestanten waren weggevoerd kon deze expeditie alleen maar meer ellende veroorzaken.

De gevangenen breken uit

Het treffen tussen de KP en de bewakers van het gemeentehuis is vermoedelijk door de ingesloten arrestanten – die er nog wel degelijk zaten! – opgevat als een signaal ook van binnenuit tot aktie over te gaan. Op dat tijdstip hadden de ingeslotenen slechts één bewaker tegenover zich. Op het moment dat deze naar buiten keek – het vermoeden rijst dat er toch een flinke tijd gelegen moet hebben tussen de terugtrekking van de KP en de poging uit te breken – wierp 'Hans' Biallosterski zich op de Landwachter. Hij spoorde de anderen aan zich uit de voeten te maken. Binnen dacht men dat de bewaking zich op de voorzijde van het pand concentreerde, zodat iedereen zich naar de achterzijde van het gemeentehuis begaf. Bij de achteruitgang liepen de vluchters echter regelrecht in handen van de op versterking wachtende *Grünen* en Landwachters.

Johan Hellema (45) werd direct dodelijk getroffen door een schot in het achterhoofd, Tobias Biallosterski werd door schoten in long en nieren geveld. Ook Haverkamp raakte zwaar gewond. Cor Wijnker, de passant, kreeg een schot in het dijbeen. Jan Smoorenburg liep geen verwondingen op maar kwam niet weg. Slechts Du Celliee Muller en notaris Appel (en nog meer?) wisten te ontsnappen. Du Celliee Muller via een schutting en een sloot ('de kogels zag ik naast mij in het water spatten'), notaris Appel langs de zijkant van het huis. Ook dokter Lohman had zich in veiligheid weten te stellen: hij had het gemeentehuis niet verlaten maar zich in een der vertrekken schuilgehouden.

Na de schietpartij en de uitbraakpoging riep de Landwacht van Obdam acuut de hulp in van Duitsers en Alkmaarse *Feldgendarmerie*. Ze hadden nog nauwelijks munitie, waren met te weinig man en wilden zo spoedig mogelijk van de arrestanten verlost worden. Het stoffelijk overschot van Johan Hellema werd naar de garage van de firma Bijvoet gesleept. De zwaargewonde Haverkamp en Biallosterski kregen eerste hulp bij de rooms-katholieke zusters Dominicanessen van Obdam. De andere arrestanten werden opnieuw in het gemeentehuis opgesloten.

De Alkmaarse chirurg Frederik Johannes Haverkamp.

Paniek en verwarring

Onwetend van hetgeen zich in en rond het Obdammer gemeentehuis had afgespeeld, wisten Schipper en zijn helpers niet beter dan dat Biallosterski, Hellema, Du Celliee Muller, Haverkamp, Smoorenburg en anderen – naar informatie van de teruggekomen groep en naar inlichting van Hendrik Appel van de PEN – naar Alkmaar waren gebracht. Telefoontjes leverden echter niets op. De uitkijkposten rond Alkmaar hadden geen van allen auto's, Duitsers of gevangenenvervoer waargenomen. Pas in de late namiddag kreeg 'de Cat' het bericht door dat de Alkmaarse *Feldgendarmerie* met auto's uit de stad was vertrokken. Vervolgens ontving de Commando-Post in De Weere het bericht dat heel Obdam was afgezet. Uit deze mededelingen kon maar één konklusie

worden getrokken: of de gevangenen zaten nog in Obdam en zouden worden opgehaald of Obdam stond een razzia of erger te wachten.

In een eerder stadium had Schipper de Commando-Post van Biallosterski in Amsterdam ingelicht. Toen de *Sicherheitsdienst* daar binnenviel was deze geheel ontruimd. Alleen Gerda Meijer, de Joodse bureaumedewerkster van Biallosterski, viel in Duitse handen. Zij was nog even naar de oude woning van 'Hans' gegaan in de Noorder Amstellaan om wat etenswaren weg te halen toen de SD haar stond op te wachten. Ook de families van Jan Smoorenburg en Du Celliee Muller waren van het gebeuren in Noord-Holland op de hoogte gesteld. Schipper zelf verwittigde mevrouw Hellema. Hij vertelde haar dat haar man in een razzia zat en vroeg haar huis en haard te zuiveren van materiaal en wapens. Via het Gewest was ook de omgeving van Haverkamp ingelicht.

Maatregelen uit voorzorg

Op de uiteinden van De Weere en op alle toegangswegen daarheen liet Hil 'de Cat' Schipper waarschuwingsposten neerzetten. In een tweede telefonische ronde vaardigde Schipper een aantal vergaande orders uit. Na overleg met Adrie de Graaf en Jan Blijdorp werd besloten de boot die met een flinke lading springstof en wapens klaarlag voor 't Gooi, naar elders in de Meer te verplaatsen en het centrale depot te ontruimen. Op Johan Hellema konden immers gegevens worden gevonden (het aantekenboekje dat hij altijd bij zich droeg!) die betrekking hadden op boten, opslag en transport. De Terreincommandanten van de afwerpterreinen kregen opdracht alle manschappen 'in de kazerne' te houden en vooral 'waakzaam te zijn'. De direkte medewerkers van 'de Cat', Joop Albers, Niek Mooy en Mieke Sporenberg, werd aangeraden hun standplaats te verlaten, een paar rustdagen in te lassen, maar wel kontakt te blijven houden. Piet en Afie Schipper van de C 3 doken onder bij Cees Langedijk in De Weere. Piet Schipper jr verhuisde tijdelijk naar Jan Langedijk op de Gouw te Hoogwoud. Simon Laan en Nel Schipper doken onder in Blokker.

In het huis van PEN-medewerker Hendrik Appel bleef diens dochter Annie achter. 'Alice' zou haar gezelschap houden. De Commando-Post in De Weere was inmiddels ontruimd. Het aanwezige materiaal was in grote kisten geladen en op veilige plekken ondergebracht. De CP was voor onbepaalde tijd opgeheven – alle *droppings* waren stopgezet. Hendrik Appel droeg Hil Schipper een zeer waardevol schuiladres aan: Pommerel in Hoorn. Op dat adres kon hij telefonisch kontakt blijven houden met alle geledingen van het verzet. Om 18.30 uur verliet 'de Cat' De Weere. In gezelschap van de jongste zoon van Pommerel, Wim Pommerel, bereikte Hil Schipper langs dijken en slingerwegen tegen 20.00 uur Hoorn.

'Piet Appelman' brengt verslag uit

Hernieuwd kontakt met het Gewest in Alkmaar bracht geen licht in de zaak. 'Oom Theo' Van Eekelen meldde dat er in Alkmaar geen gevangenen waren binnengebracht. Er was alleen een Rode Kruis-ziekenwagen gepasseerd... verder niets. Voor een permanent telefonisch kontakt – ongeacht spertijdbepalingen – voelde Van Eekelen niets. Ook de PEN-telefoons van 'Oom Theo' en de Districtscommandant II, 'Ome Gerrit' Gonlag, zouden die nacht onbezet blijven. Hil Schipper: 'We stonden volledig machteloos en moesten maar afwachten.' Het was intussen 23.00 uur geworden toen Schipper zich op de divan uitstrekte.

Even na middernacht schrok 'de Cat' wakker. 'Alice' belde vanuit de woning van Hendrik Appel. Van haar kreeg Schipper te horen dat 'Piet Appelman' ofwel Du Celliee Muller 'de enige' was die bij de uitbraakpoging had weten te ontsnappen. Hij had zich 'tot de duisternis volledig was geworden' schuilgehouden 'onder een drempel van een huis'. Daarna was hij 'dwars door weilanden en sloten' naar de Zomerdijk gelopen, maar had die om veiligheidsredenen ook weer snel verlaten. Nog dezelfde nacht werd Du Celliee Muller door medewerkers van Schipper opgespoord en aan de telefoon gebracht. Van hem hoorde Schipper wat zich die dag had afgespeeld. Er kon echter weinig worden gedaan. Het enig tastbare was het stoffelijk overschot dat in de garage van Bijvoet lag opgebaard. Bij het aanbreken van de zondag – nog voor de eerste mis van 7.00 uur – werd Afra Schipper naar Obdam gestuurd om poolshoogte te nemen. Zij herkende de opgebaarde man in de garage als Johan Hellema.

Het einde

In de ziekenauto van het Rode Kruis die rond Alkmaar was gesignaleerd, lagen inderdaad Tobias Biallosterski, F.J. Haverkamp en ook Jan Smoorenburg. Zij werden vervoerd naar het Marine-Lazarett in de Sint Willibrordusstichting te Heiloo.

F.J. Haverkamp en Jan Smoorenburg verbleven daarna in gevangenschap. Zij werden op 6 april 1945 met nog acht andere verzetsstrijders (onder

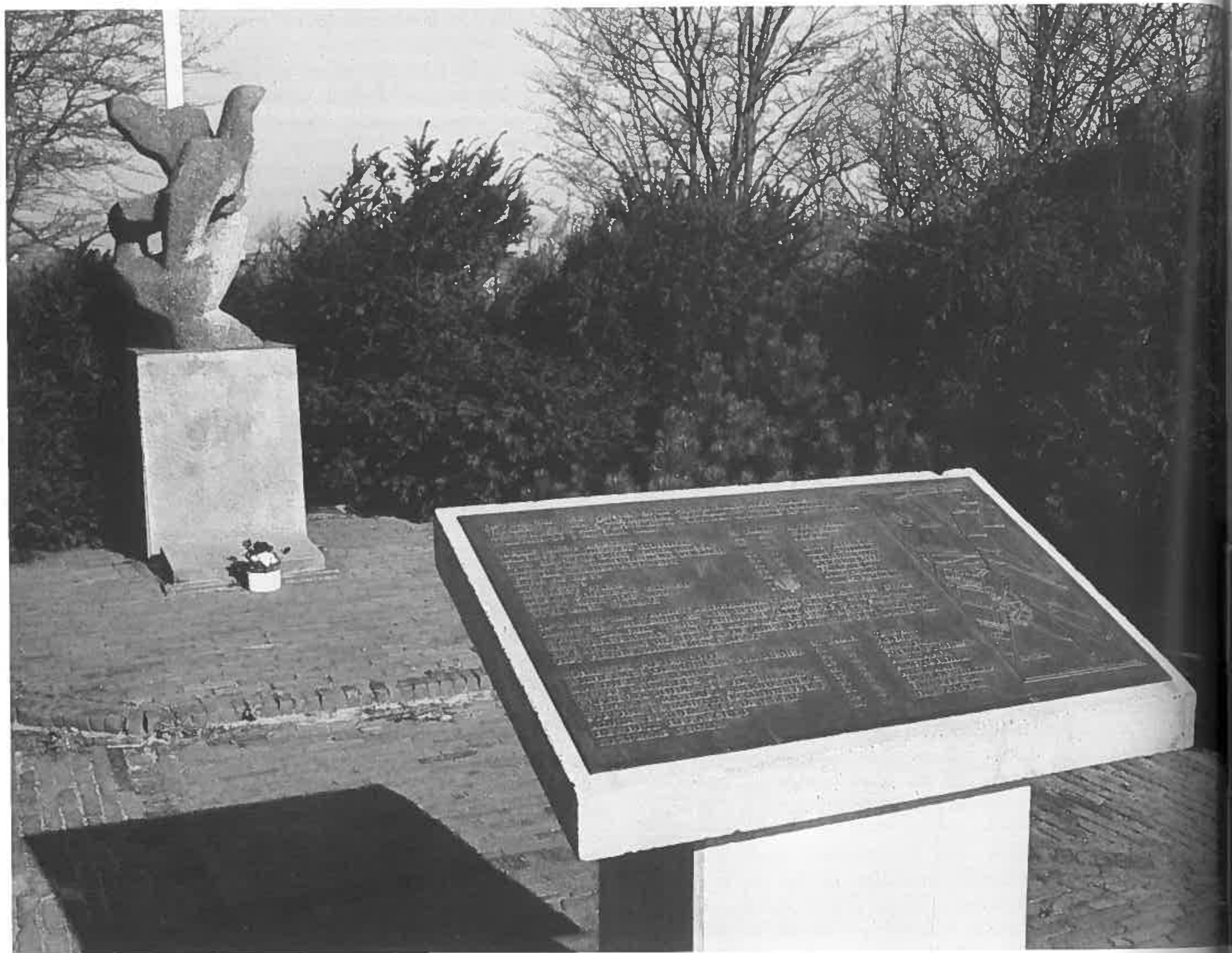
wie W.H. Pommerel uit Hoorn) in Limmen gefusilleerd. De fusillade te Limmen was een Duitse represaille op de eliminering van een Duitse soldaat en een Landwachter door het verzet. De nog zwaargewonde Haverkamp werd, vastgesnoerd op een brancard, doodgeschoten.

Evenals Haverkamp was Tobias Biallosterski bij de poging het gemeentehuis te Obdam te ontvluchten zwaargewond geraakt. Daags na het treffen in Obdam werd hij in het Amsterdamse Wilhelmina Gasthuis geopereerd (waar de weer vrijgelaten Gerda Meijer 'Hans' nog opzocht). Otto Haubrock, *Gestapo*-man en jager op gedropte agenten, gelastte 'dokter Hans Bruin' over te brengen naar de ziekenboeg van de strafgevangenis te Scheveningen. Later werd hij tezamen met de BI-agent Visser en BBO-agent Arie van Duyn ('Nol') vastgezet in de bewakerskamer van de gevangenis. Plannen om Tobias Biallosterski te bevrijden bleven bij plannen. Zijn toestand verergerde met de dag. Op 26 februari 1945 bezweek 'Hans' Biallosterski op 24-jarige leeftijd aan zijn verwondingen. Met de slachtoffers van het bombardement op het Bezuidenhout in Den Haag (3 maart 1945) werd hij begraven in een massagraf. Na de bevrijding is hij herbegraven in Bloemendaal – waar ook een straat naar hem is vernoemd.

Droppings hervat

In maart 1945 werd de plaats van 'Hans' Biallosterski ingenomen door de Amsterdamse kinderarts en amateur-bokser Gerrit M.H. Veeneklaas ('Arend Verhulst', 'Rerink', 'Gido'). Eerder was Veeneklaas belast geweest met het verzorgen van het transport naar Amsterdam. Zijn benoeming ging ten koste van 'Guus' Hamilton; medewerkers van Biallosterski achtten Hamilton ongeschikt voor het grote werk.

De organisatie was ontwricht, de werkzaamheden ernstig gestagneerd, maar half maart 1945 werden de *droppings* weer hervat met de *dropping* op het afwerpterrein 'Sally' te Wijdenes. De laatste *dropping* vond plaats op 28 april 1945 op het afwerpterrein 'Mandrill'.[18]

Dit verzetsmonument bij Limmen houdt de herinnering levend aan twee Duitse fusillades: een op 7 januari 1945 en een op 6 april van datzelfde jaar. Beide terechtstellingen vonden plaats als represaille voor op hier in de nabijheid gepleegde aanslagen. Op 6 april 1945 vielen hier o.a. F.J. Haverkamp, J.M. Smoorenburg, W.H. Pommerel en Piet Koning, Stompetoren. (Men bereikt het monument via de bebouwing van Castricum; richting is aangegeven); 1990.

De plaquette bij het monument bij Limmen; 1990.

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

RIOD Collectie LO-LKP AG-2 (Haeck), AG-4, (LO-Spanbroek), AG-4 (C.J. Hof), DG-1 (Costers en Brunekreef), DG-3, EC-1 (Prov. Versl. NH) en LO-LKP kaart Afwerpterreinen in N-H. LO-LKP.

Baarda, S. en Valk, G. *Alkmaar in oorlogstijd, 1940-1945*. Bergen, 1983. Baarda-Valk.

Gedenkboek 1940-1945 Hoogkarspel. Hoogkarspel, 1947. **Gedenkboek-Hoogkarspel.**

Het Grote Gebod, dln I en II. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP. Bilthoven, 1979 (derde druk). **Grote Gebod.**

Kraan, O. *Witte Ko.* Herinneringen uit het gewapend verzet. Amsterdam, 1982. **Kraan.**

Ojen, G.J. van *De Binnenlandse Strijdkrachten.* Band I en II. Den Haag, 1972. **Van Ojen.**

Parlementaire Enquete Commissie. *Regeringsbeleid 1940-1945*. 's-Gravenhage, 1950. Dln 4 ab, 4 c, 4 c2, 7 c. PEC.

Roever, E. de *Zij sprongen bij maanlicht.* Geschiedenis van het BBO en de agenten in Londen 1944-1945. Amsterdam, 1986. **De Roever.**

Schilstra, J.J. *Het Drama van Rustenburg en 'Houtlust'.* Bergen, 1976. **Schilstra.**

Stroom, G.P. van der *Nederlandse agenten, uitgezonden door geallieerde geheime diensten te Londen.* RIOD z.pl. z.j. **Stroom.**

Visser, F. *De bezetter bespied, 1940-1945*. Zutphen, 1983. **Visser.**

West-Friesland in de jaren 1940-'45. Schetsen van het verzet in oostelijk West-Friesland. Hoorn, 1983. **West-Friesland.**

Alkmaarse Courant/Noord Hollands Dagblad, 30-4-1985. AC/NHD.

Het Parool, 6-4-1946.

De Spiegel, Chr. Nat. Weekblad, 11-12-1948.

Med. E. de Roever, 21-5-1986.

Brief P. de Vos, 26-4-1986.

Historisch overzicht I door Hil Schipper (in bezit van Klaas Postema te Middenmeer).

De Jong, L. *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog.* Dl 7 (tweede helft: mei 1943-juni 1944) en dl 10 A.

Interview Trien de Boer-Stam

Verslag Trien de Boer-Stam over Rustenburg-'Houtlust'

Waterdrinker, N. *Slag bij Rustenburg.*

Wognum 40 jaar na dato, 1986.

Noten:

1 – LO-LKP, AG-2; versl Schipper pag 1-3; *AC/NHD* 30-4-1985 *(dropping)*.
2 – LO-LKP, AG-4 (Spanbroek); Bij het opbouwen van het distrikt koos Hil Schipper uit elk dorp een vertrouwenspersoon: Piet Hoebe, Piet en Jan Schipper uit Spanbroek, Simon Blauw (later Co Commandeur) in Wognum, Adriaan Wegdam van Hoogwoud, Simon Kuiper in Abbekerk-De Weere, Dirk Appel in Opmeer, Arnold Henselman in Obdam, Kees de Boer in Hensbroek, Pé Bolten in Ursem, Herman Langendijk (later Joop Duin) in Spierdijk en Jan Entius in Zuidermeer.
3 – LO-LKP: AG-4 (Spanbroek) en EC-1; Versl. Schipper pag 3-4; Van Ojen pag 411.
4 – LO-LKP: AG-4 (Spanbroek en Hof), AG-2; Versl. Schipper pag 4; Visser pag 349-357, 365, 378, 382 en 426. Volgens Hil Schipper was de ware naam van 'Frans 6 (Hollander)' Kouwenhove. De lijst van gedropte agenten vermeldt weliswaar een Kouwenhove, maar deze Gerard Kouwenhoven kwam pas in oktober 1944 naar Nederland. De Jong, 10A pag 285.
5 – LO-LKP: AG-4; Verslag Hil Schipper.
6 – LO-LKP: AG-4; Versl. Schipper pag 4-6; Van Ojen pag 912; De Roever pag 108-111; West-Friesland-Laan pag 30 en 34; West-Friesland-Afra Schipper pag 38-39; *AC/NHD*, 30-4-1985 *(dropp.).rr*
7 – Verslag Hil Schipper pag 5-7.
8 – PEC 4 C 2 pag 1898; Ver Schipper pag 5-6; Stroom pag 67; Kraan pag 118-119; De Roever pag 111; Brief De Vos 26-4-1986.
9 – 10-LKP: AG-2; Versl. Hil Schipper pag 7-14; Van Ojen pag 414; De uitgebreide correspondentie tussen Biallosterski en Hil Schipper is bewaard gebleven. Collectie ligt bij de sectie Krijgsraad onder BS XI.
10 – LO-LKP: AG-2 en AG-4 (Hof); Versl. Schipper pag 7; PEC 4 C 2 pag 1262, 1508, 1509, 1544, 1897 en 1898; PEC 7 C pag 46; Stroom pag 51, 52 en 67; Van Ojen pag 46, 166, 397, 402 en 414; De Roever pag 10-12, 10-44, 108 en 120-121; Brief P. de Vos d.d. 26-4-1986.
11 – Versl. Hil Schipper; Van Ojen pag 411.
12 – LO-LKP: DG-3 en Kaart AWT; Versl. Hil Schipper pag 16, 22, 27 en 29; De Roever pag 280-281; *AC/NHD* 30-4-1985 *(droppings)*.
13 – LO-LKP: AG-4 en Kaart AWT; Med. E. de Roever 21-5-1986.
14 – Versl. Hil Schipper pag 10-12 en 25; Visser pag 210-219; De Roever pag 10-12, 45 e.v. en 72 e.v.
15 – LO-LKP: AG-2 en DG-1; Versl. Hil Schipper pag 23, 24 en 27; Stroom pag 64; Gedenkboek Hoogkarspel pag 48 en 56; De Roever pag 280-281; *AC/NHD* 30-4-1985.
16 – LO-LKP: AG-4 en DG-1; Versl. Schipper pag 18, 21 en 22; Schilstra 1-10; LO-LKP: Noord-Holland: Interview Trien de Boer-Stam; Verslag Niek Waterdrinker; Verslag Trien de Boer-Stam; Baarda en Valk, pag 96-98.
17 – LO-LKP: AG-2 en AG-4 en Kaart AWT; Versl. Hil Schipper pag 12-15 en 28-30; Van Ojen pag 400.
18 – LO-LK: AG-2 en AG-4, DG-3; PEC 4 C 2 pag 1262 en 1486; Stroom pag 67; Versl. Hil Schipper pag 8-9; Van Ojen pag 414; Baarda-Valk pag 71; De Roever pag 108, 120-121; Grote Gebod pag 421; West-Friesland-Afra Schipper pag 38-39; *AC/NHD* 30-4-1985; *De Spiegel* 11-12-1948 (verslag Veeneklas). Wognum (verslag Cor Wijnker), pag 24-25; Brief P. de Vos, 26-4-1986; PEC 4C pag 1262, 1486, 1508, 1509, 1544, 1897, en 1898. PEC 7C pag 46.

6 – Het Schoolverzet

J. Zwaan

Omdat de meeste verzetsmedewerkers in het protestants-christelijk onderwijs vaak in dezelfde godsdienstige kringen verkeerden als de mensen in het kerkelijk verzet of de LO-LKP, ja in een groot aantal gevallen zelfs dezelfde mensen waren, was verstrengeling van deze soorten verzet bijna vanzelfsprekend. Het verzet van de schoolbesturen in het bijzonder onderwijs, vooral gereformeerden, nederlands-hervormden en christelijk-gereformeerden (de rooms-katholieken waren in deze sector van het verzet aanmerkelijk minder aktief) richtte zich vooral tegen het z.g. benoemingsbesluit.

De voorbereidingen daartoe begonnen op 28 december 1941. Het departement van Onderwijs, Wetenschappen en Cultuur maakte op die datum een begin met het aan zich trekken van het recht voor benoeming van leerkrachten aan bijzondere scholen, een recht dat in handen was van de deze scholen maintenerende oudervereniging-gen. De besturen van de ouderverenigingen zagen het benoemingsbesluit terecht als een poging tot gelijkschakeling van het onderwijs. Om aan deze aantasting van hun rechten, die na veel strijd gedurende de z.g. schoolstrijd in de 19e eeuw waren verworven, het hoofd te kunnen bieden, organiseerden zij de Schoolraad (De Schoolraad voor de Scholen met de Bijbel), een sinds 1890 bestaande overkoepeling voor alle protestants-christelijke onderwijsorganisaties en de Vereniging voor Christelijk Volksonderwijs (CVO), een eveneens in 1890 opgerichte kerkelijke, nederlands-hervormde organisatie van plaatselijke scholen, een verzetsfront tegen de voorgenomen gelijkschakelingsplannen van de overheid. Nadat in het voorjaar van 1942 deze organisaties op instigatie van het Duitse bezettingsbestuur waren verboden en de leidende personen van de Schoolraad waren gearresteerd omdat zij de schoolbesturen opriepen het benoemingsbesluit naast zich neer te leggen, aan welke oproep de meeste bij deze organisatie aangesloten schoolbesturen gehoor gaven.

De illegale opvolger

Het Schoolverzet, de illegale opvolger van de Schoolraad' nam vervolgens haar taak over. In Noord-Holland begon het schoolverzet in IJmuiden, waar al in 1940 een groepsvorming van de schoolbesturen der protestants-christelijke scholen tot stand kwam, onder leiding van C. Lijnzaad en T. van Popta, respektievelijk hoofden van de nederlands-hervormde en gereformeerde scholen daar ter plaatse.

In Amsterdam vond iets plaats van gelijke aard, geïnspireerd door de Lunterse Kring, een op de ideeën van de Zwitserse theoloog Karl Barth geënte ethische groep van christen-onderwijsmensen. N. Heukels was hier de initiatiefnemer. Samen met de toen al vrij bekende auteur H.M. van Randwijk, die lid was van de C.D.U., de Christelijk-Democratische Unie, en hoofd van de Eben Haëzerschool, een Instituut voor Haveloze Kinderen in de Jordaan, richtte Heukels zich tot het college van regenten van de scholen der nederlands-hervormde gemeente in Amsterdam.

Zij mobiliseerden verschillende protestants-christelijke schoolbesturen en vonden in prof. mr. V.H. Rutgers, voorzitter van de Bond van Verenigingen voor Christelijk VHMO (Christelijk Voorbereidend Hoger en Middelbaar Onderwijs) en mr. H.J. Hellema, onderwijsdeskundige aan de Vrije Universiteit, bekwame adviseurs. Via deze adviseurs ontstond een relatie met de groep Lijnzaad in IJmuiden, die vooral werkzaam was in Haarlem, Kennemerland en West-Friesland.

Het rayon Den Helder

Behalve enkele dorpen, die onder de onderwijsinspectie Hoorn ressorteerden, en enkele plaatsen in de omgeving van Alkmaar, die met de stad de inspectie Alkmaar vormden, behoorden de plaatsen van het in dit boek behandelde rayon tot de In-

'Vijand, de handen af, van onze scholen!'

SCHOOLVERZET

Op allerlei manieren trachtte de bezetter de vrijheid der Chr. Scholen aan te tasten. Verschillende maatregelen werden genomen, die aan de overheid door middel van de Inspecteurs en de zgn. Inspecteur in algemeene dienst, meer invloed moesten geven op de gang van zaken bij het Chr. Onderwijs. Van ingrijpenden aard op de vrijheid na de bepaling, dat voortaan, bij vacatures, een voordracht van candidaten voor de vervulling daarvan, moest worden ingezonden bij Inspectie of Departement.

Dit duldden de schoolbesturen niet. Het recht van benoeming lag bij hen, en bij niemand anders. Máár indien iemand benoemd werd zonder dat aan deze bepaling was voldaan, dan dreigde de Secretaris-generaal, alle subsidie in te houden.

Toen is „Schoolverzet" in actie gekomen. Alle oude organisaties waren verboden. Welnu, dan werkte men illegaal!

Maar vast stond: „Vijand, de handen af, van onze scholen!"

Er werd gevormd in elke provincie een „commissie van voorlichting".

Elke maand reisde de voorzitter van die commissie naar Amsterdam waar het landelijk.

Schoolverzet vergaderde. Daarna riep hij in Leeuwarden de 10 rayonhoofden samen en besprak met hen de maatregelen, die genomen dienden te worden. Ieder van deze heeren waarschuwde dan de schoolbesturen in zijn eigen rayon, en gaf raad, hoe in bedoelde gevallen gehandeld moest worden. Vooral, toen een N.S.B.er in Friesland de meeste schoolzaken regelde, waren de moeilijkheden vele.

Maar onze besturen weken niet. Zij hielden vol in de strijd voor de vrijheid van de Chr. School. Aan verschillende scholen (vrijwel alle in de Inspectie Dokkum) werd de rijksbijdrage ontnomen. Besturen en personeelen geraakten in groote zorgen. Hoe moest men aan de noodige contanten komen?

Geen nood: „Schoolverzet" wekte de andere besturen op om mild te offeren en ... op één middag lag f 10.000,- klaar. De strijd kon worden voortgezet, ondanks alles. Jaren werkte „Schoolverzet", ook toen gevangenis en dood slachtoffers maakten in hun rijen. Anderen namen de leege plaatsen in en zetten de strijd voort in vol vertrouwen op God.

„De uitkomst maakte hen niet beschaamd."

spectie Den Helder. J.J. Feringa bekleedde hier sinds 1934 het ambt van inspecteur. Hoewel de heer Feringa, een bestuurder van EDD (Eenheid door Democratie) en oud-Vrijmetselaar, voornamelijk uit hoofde van eerstgenoemde functie, gekant was tegen christelijk onderwijs, werkte hij loyaal samen met de vertegenwoordigers van het Schoolverzet. Gedurende de meest kritieke periode, die van juli 1942-juni 1943, was Feringa tevens waarnemend inspecteur in Hoorn. Als vertegenwoordiger van het Schoolverzet fungeerde in dit rayon de heer Albert Lever, het hoofd van een christelijke school in Den Helder. Met uitzondering van Breezand (gemeente Anna Paulowna) werkten, aldus een naoorlogs verslag van Lever, alle schoolbesturen in zijn rayon goed mee. Zij volgden trouw de door het Schoolverzet gegeven adviezen op.

De Bond van Christelijke Scholen benoorden het IJ zorgde via een verzorgingsfonds voor materiële steun waar dat nodig was. Benoemingen zonder naleving van de benoemingsverordening vonden plaats aan de gemengde school te Heerhugowaard, en bijzondere scholen te St. Pancras, Broek op Langedijk, Krabbendam, Den Oever en in de Wieringermeer. Inspecteur Feringa meldde deze overtredingen niet. Bij ontdekking van de overtredingen ontkende hij de onrechtmatigheden brutaalweg.

In Alkmaar waar hij woonde, nam Feringa samen met de bekende gewestelijk leider van de LO, het Heerhugowaardse schoolhoofd Cees Haeck, zeer aktief deel aan illegaal werk van allerlei aard. Cees Haeck, die gedurende de BS-periode, na september 1944, commandant was van een BS-eenheid, nam het op voor de verzetsinspecteur als dit nodig was. Hij bestreed aantijgingen, ook officiële, die tegen Feringa werden ingebracht.

De inspectie te Alkmaar

Ook in Alkmaar waar G.C. Dun, eveneens al sinds 1941 als inspecteur werkzaam was, stelde de inspectie zich loyaal op ten opzichte van het Schoolverzet. Alle benoemingen in Alkmaar, Egmond en Beverwijk vonden plaats 'zonder naleving', zoals dat destijds in vakkringen heette, zonder dat de inspecteur daar melding van maakte bij de hoofdinspectie.

De afdeling Alkmaar van het Schoolverzet stond als zeer radikaal bekend. Zij ijverde voor ontslag van volgens de benoemingsvoorschriften aangestelde leerkrachten zodra het land bevrijd zou zijn. Deze recalcitrante houding vloeide waarschijnlijk voort uit het feit dat in de inspectie Alkmaar vrij veel benoemingen volgens de door de overheid gestelde voorwaarden plaats vonden. Dit als gevolg van de slappe houding van verschillende schoolbesturen. Ik meldde reeds dat de christelijk-protestantse scholen zich met krachtige hulp van de kerken fel verweerden tegen de nazificatiepogingen van de bezettende overheid. In het geval van de gereformeerde kerken ging een sterke stimulans uit vanaf de kansels, ter versterking van de verzetsgeest in deze sector van het verzet. Zelfs werd een bidstond in de landelijke kerk officieel uitgeschreven. De besturen van de oudervereningingen der bijzondere, vooral christelijk-protestantse scholen, slaagden erin hun in een lange schoolstrijd met de 19e-eeuwse liberale overheid verworven rechten en hun geestelijke erfenis met succes te verdedigen. De nazificatie van hun scholen mislukte ten gevolge van het felle en principiële verzet zo goed als totaal. Alleen al in Noord-Holland vonden ondanks soms zeer rigoreuze straffen en harde maatregelen van de rijks-, lees Duitse, overheid 134 benoemingen 'zonder naleving' plaats. Ook in dit rayon waarvan wij de geschiedenis van het verzet in deze bundel trachten weer te geven is, om met Vondel te spreken, 'dezer mannen broeders trouw zeer hecht bevonden.'

DER REICHSKOMMISSAR
f. d. bes. niederl. Gebiete
Gen. Komm. f. V. u. J.
Eingeg.: 15. APR. 1943 Beilg.:
Zahl:
Z.-Stelle:

Herrn

Generalkommissar Dr.Dr. Wimmer

vorzulegen.

Betrifft: Wasserstandsmeldungen von den Universitäten.

Ausgegeben am 14. April 1943, nachmittags 17 Uhr:

Delft	25 %
Amsterdam städtisch	20 %
Wageningen	14 %
Utrecht	12 %
Groningen	9.6 %
Rotterdam	11 %
Tilburg	1.5 %
Amsterdam freie	0.2 %
Nijmegen	0.0016 % !
Gesamtdurchschnitt	13 %

v. Stokar

Meldingspercentages van studenten met betrekking tot de zogenaamde loyaliteitsverklaring per universiteit.

7 – Artsenverzet en het verzet van artsen

R.C. Posthuma

Geen onderwerpen om koel en afstandelijk over te rapporteren. Ik zat n.l. al gauw in het verzet en nam deel aan het artsenverzet, maar eerlijk gezegd vond ik dit laatste een nogal tam gedoe. Op gezette tijden circuleerde er een estafettebrief en dan zette je een handtekening. Je medestanders kende je niet en hoe de organisatie in elkaar stak wist je ook niet. De brenger van de brief was je enige contact en je tekende omdat je het gloeiend met de inhoud eens was. Dat wel, maar daar bleef het dan ook bij. En toch vergiste ik mij deerlijk. De grote kracht van die organisatie lag in het massale protest. Men streefde naar een ondertekeningspercentage van 75. Een onvoldoende ondertekende brief werd niet verzonden.

De brievenakties

Bij het uitbreken van de oorlog telde de Maatschappij voor Geneeskunst 5762 leden. Zwakke broeders werden bewerkt en op hun plichten gewezen. Zodoende varieerde het aantal handtekeningen tussen de 3500 en de 6200.

Er werd gewerkt met districtsvertrouwensmannen (DVM's) en groepsvertrouwensmannen (GVM's). Elke GVM had contact met vijf collega's, die op hun beurt weer elk vijf artsen benaderden. In de praktijk bleek dit een zeer effektief systeem te zijn.

Het Landelijk Bestuur, dat de akties organiseerde en de redaktie van de brieven opstelde, zorgde er voor dat ze vroegtijdig van de Duitse plannen op de hoogte was. Dientengevolge kwamen de protestbrieven al los voordat de nieuwe verordening was afgekondigd. De Duitsers konden dan nog terug zonder gezichtsverlies en herhaaldelijk hebben ze dat ook gedaan. Hun bedoeling was natuurlijk de gezondheidszorg volledig te 'ver-ariseren' en onder NSB-leiding te brengen.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij voor Geneeskunst kon aan de nazi-druk geen weerstand bieden en accepteerde op 18 mei 1941 als bijzitter in het bestuur de voorzitter van het Medisch Front. Van alle kanten barstten de protesten los. Dit protest resulteerde in een massaal bedanken voor het lidmaatschap, mede onder invloed van de aan alle artsen verzonden 'anonieme brieven' (juni 1941), o.a. opgesteld door een Comité waarin de hoogleraren Heringa en Borst en de artsen Valkenburg, Wessel en Wibaut zitting hadden.

Illegaal Medisch Contact

Op 24 augustus 1941 werd in het Stationskoffiehuis te Zutphen door dr. Eeftinck Schattenkerk, dr. Brutel de la Rivière en dr. Roorda het illegale Medisch Contact opgericht. Het Centrum daarvan heeft op een uiterst bekwame wijze de massale akties geleid. Steeds wisten ze de omstandigheden optimaal te benutten en bij de Duitsers maximale resultaten te bereiken. En als die al eens van plan waren harde maatregelen te nemen, reculeerden ze tijdig, boden hun excuses aan, maar capituleerden nooit.

Op 19 december 1941 werd de Maatschappij voor Geneeskunst ontbonden en de Artsenkamer en de Nederlandse Vereniging van Ziekenfondsartsen ingesteld. Alle artsen werden automatisch lid gemaakt van deze Artsenkamer, die onder leiding stond van de vrouwenarts en NSB'er Croin.

Maar het Centrum had reeds het parool gegeven om met deze beide instellingen elk kontakt te weigeren. Dit advies werd algemeen opgevolgd en enige tijd later nog eens benadrukt door het schrijven van een brief aan Croin zelf. In januari 1942 ontving hij 3500 van dergelijke brieven. Croin bleef met lege handen zitten en werd ten slotte ook door de Duitsers niet meer voor 'vol' aangezien. Het gevolg was: géén overname van de ziekenfondsen.

Een brievenaktie gericht aan Reuter *(Obermedizinalrat)* van 4300 stuks had tot resultaat dat de

DER REICHSKOMMISSAR
FÜR DIE BESETZTEN NIEDERLÄNDISCHEN GEBIETE
DER GENERALKOMMISSAR
FÜR VERWALTUNG UND JUSTIZ
Abt. Volksgesundheit

-65/43-

DEN HAAG, den 26. März 1943
Lg. Vijverberg 8

An den
Herrn Generalkommissar
für Verwaltung u. Justiz
Den Haag

In der Anlage wird die erste Liste der Ärzte, die ihre Approbation niedergelegt haben, überreicht.
Die weiteren Listen sind in Vorbereitung.
Eine Liste von Ärzten wird beigefügt, die nach Ansicht von Dr. Croin als Hauptbeteiligte der Kontakt-Kommission anzusehen sind.

Im Auftrage:

K 1167

Bericht over de artsen die uit protest hun ambt hebben neergelegd.

geplande uitzending van Nederlandse artsen naar Duitsland in november 1942 niet doorging. In september 1942 probeerde men het met aanmeldingsformulieren voor de artsenkamer. Het Centrum gaf opdracht alle formulieren oningevuld aan Croin terug te zenden. Van de Medisch Contact-leden gaf 80 à 90% aan deze opdracht gehoor; degenen die getekend hadden werden uit het Medisch Contact gestoten.

Toen reageerde Croin met het opleggen van boetes van *f* 1000. – . Als binnen veertien dagen niet betaald werd zou opnieuw een boete van *f* 1000. – worden opgelegd. Dit dreigde een onbetaalbare zaak te worden voor het Medisch Contact. Maar op dat moment viel de aandacht op een artikel in de Artsenverordening dat de mogelijkheid openliet het beroep van arts neer te leggen.

Na een korte maar intensieve aktie van het Medisch Contact ontving Croin 6200 brieven van artsen, die hem mededeelden afstand te doen van hun bevoegdheid tot uitoefening van het beroep van arts in de zin van artikel 5, lid 2 van de Artsenverordening. Overal werd op de 24ste maart 1943 de titel 'arts' op de naambordjes overgeplakt en op de recepten geschrapt.

Het fiasco van de Artsenkamer

De Duitsers waren witheet en dreigden met tegenakties. Het Medisch Contact reculeerde en liet op 30 maart 1943 de plaksels verwijderen. Maar tegelijkertijd gingen 5500 brieven uit naar de secretaris-generaal Verweij, waarin uitdrukkelijk werd gesteld dat men zich geen lid meer achtte van de Artsenkamer en dat de verklaring werd gehandhaafd zelfs als de bezettende macht de artsen de bevoegdheid zou willen ontnemen.

De Duitsers bonden in en van dat moment af was Croins rol uitgespeeld. De Artsenkamer werd door de Duitsers niet meer gesteund en de boetes werden niet meer opgelegd. Het Medisch Contact, eerst teleurgesteld en wantrouwig, realiseerde zich alras dat het pleit was gewonnen.

Men raakte in een wat overmoedige stemming en toen op 25 mei 1943 de Rijkscommissaris met terugwerkende kracht verbood aan artsen afstand te doen van hun bevoegdheid werd een uitermate scherp antwoord gezonden aan Seyss-Inquart. Liefst 3500 artsen ondertekenden dit stoutmoedig schrijven.

Ditmaal bleven de gevolgen niet uit. In totaal 360 artsen werden in de maanden mei en juni 1943 gearresteerd en gevangen gezet. Het regende dreigementen (confiscatie van huis en huisraad bijvoorbeeld), ook aan het adres van ondergedoken collega's. Toch bespeurde het Centrum van het Medisch Contact na een paar dagen dat de Duitsers tot een vergelijk trachtten te komen. De Rijkscommissaris voelde zich persoonlijk beledigd en eiste excuses. Het Centrum stelde toen een tekst op die aan de Duitse behoefte voldeed, maar die toekomstige akties niet uitsloot. Dit concept werd de chef *Sicherheitspolizei* via omwegen in handen gespeeld. Begin juli kreeg een delegatie van zes artsen, onder wie vier leden van het Centrum van het Medisch Contact, bij een bezoek aan Harster, chef *Sicherheitspolizei*, het eigen concept voorgelegd. Indien de artsen deze brief zouden verzenden, zouden de gevangenen worden ontslagen en vervolgingen worden gestaakt, zo luidde het voorstel van Harster. Aldus geschiedde en hiermede was de rol van de Artsenkamer definitief uitgespeeld. Vanwaar deze betrekkelijke inschikkelijkheid van Duitse zijde?

De militaire situatie van dat moment was niet zodanig dat de bezetter behoefte had aan extra problemen, problemen die bovendien voorkomen konden worden. De vertrouwelijke informatie, waarover het Centrum blijkbaar vaak beschikte, gaf de gelegenheid daar handig gebruik van te maken.

Arts-assistent te Warmenhuizen

Hoe waren nu de eigen ervaringen? Mijn artsexamen deed ik in januari 1942. Wat dat betreft had ik geluk, want een jaar later zou verder studeren alléén mogelijk zijn geweest door het tekenen van

NSB'ers schilderden het woord 'Arts' op huizen van demonstrerende artsen.

een loyaliteitsverklaring. Dat zou ik niet hebben gedaan, daarvoor mis ik de gestructureerdheid. Inderdaad kan dat nu gemakkelijk worden beweerd, maar laat ons zien hoe het toen verder ging. Na enig solliciteren hier en daar werd ik aangenomen als assistent in een grote plattelandspraktijk te Warmenhuizen. Mijn bedoeling was na een jaar ergens een eigen praktijk te beginnen. Maar dat was weer niet mogelijk zonder toestemming van de Artsenkamer. Dat zou 'tekenen' betekenen en zoals gezegd leverde dat voor mij onoverkomelijke bezwaren op.

Niet ieder had daar zoveel moeite mee, men leze b.v. wat Yvo Pannekoek, in zijn *Memoires*, over het tekenen van de loyaliteitsverklaring schrijft (blz. 7). Andere jaargenoten tekenden vlot voor de Artsenkamer en hadden reeds tijdens de oorlog een bloeiende praktijk. Kortom, de geest van Cleveringa was, althans in Amsterdam, over deze collega's niet vaardig geworden.

Ik bleef dus tijdens de oorlog arts-assistent. Heel graag had ik een opleiding gevolgd in de interne kliniek van professor Borst, maar daar was al gauw een NSB'er de baas en wel Kreuzwendedich von dem Borne, bij wie ik semi-artsexamen deed. Deze latere hoogleraar te Groningen werd in Amsterdam al spoedig 'Kreuzwendedich von dem Borne *zum Hakenkreuz*' genoemd.

Praktiseren en participeren

Zoals ik reeds eerder opmerkte vond ik de Medisch Contact-akties aanvankelijk nogal tam. De hoogleraren die ik bewonderde, zoals Borst en Noordenbos, liepen al gauw tegen de lamp. De laatste zeker, want die kon zijn anti-Duitse en anti-nazi gezindheid tijdens zijn colleges onmogelijk onderdrukken. Zulks tot groot ongenoegen van enkele NSB'ers onder de studenten. Het was duidelijk dat ik na mijn artsexamen in de hoofdstad niets te zoeken had.

In Warmenhuizen kreeg ik al spoedig nevenfuncties, die er de oorzaak van waren dat ik later weinig redenen had om me te beklagen over de tamheid van mijn bestaan. Wat het Medisch Contact betreft trad die kentering van de ideeën in op een zaterdagochtend in mei of juni 1943 toen ik de weekenddienst waarnam.

Ik was dus sinds kort weer bevoegd om de artsenpraktijk uit te oefenen. Mijn baas, Van Hesteren, en ik hadden toen net de laatste en naar Duitse begrippen uitermate brutale brief naar Seyss-Inquart gezonden.

Op een gegeven moment werd er gebeld vanuit het gemeentehuis, gelegen naast de praktijkwoning, dat er een arrestatieploeg van de politie voor mijn deur stond. Werken op zaterdag, zelfs van het gemeentepersoneel, was toen nog heel normaal. Als een haas ging ik er vandoor, de achterdeur uit, door de tuin, en via het zogenaamde Poortje van Blokker zocht ik een goed heenkomen. Later bleek dat ze alleen voor mijn baas waren gekomen. Maar die was toevallig, omdat ik dienst had, niet thuis. De praktijk werd verzegeld en dokter Van Hesteren dook onder. Aan de overzijde, bij de familie Quant, werd een kamer ingeruimd en daar zette ik in mijn eentje de praktijk voort. Dat was dus in de periode van de arrestaties van 360 artsen en de dreigementen van confiscatie. Het M.C. leek ineens niet meer zo'n tamme organisatie, en toen we ons realiseerden wat er bereikt was – per slot van rekening was die hele Artsenkamer op een fiasco uitgelopen – kreeg ik bewondering voor het Medisch Contact en voelde ik me trots mee te kunnen doen aan hun akties.

'Medische' sabotage

Ook deze keer liep het dus goed af met de protesterende artsen. Individueel, dat wil zeggen zonder steun van het Medisch Contact, deden we echter heel wat meer dan estafettebrieven tekenen. Mijn baas deed het zichtbaar genoegen als wij met valse attesten, schijndiagnoses, instructies hoe bepaalde ziektes gesimuleerd konden worden e.d. de Duitse artsen en de zwakke broeders die keurden voor tewerkstelling in Duitsland, zand in de ogen konden strooien.

Dat werkte aanstekelijk. Weldra waren wij vrijwel dagelijks bezig met deze nieuwe kant aan ons beroep. Zo herinner ik mij het gezin Bakker-Kwakman van De Weel te Oude Niedorp met op dat moment 21 kinderen. Vader Jan Bakker kwam op een ochtend met een van de zoons hulp vragen. De jongen had een oproep ontvangen om gekeurd te worden voor uitzending naar Duitsland. We hebben hem toen voorzien van een nier-aandoening, inclusief typische urine-afwijkingen op het moment van de keuring. Deze nieuwe aktiviteit raakte zo ingeburgerd, dat het na de oorlog grote moeite kostte de patiënten duidelijk te maken, dat een arts onder normale omstandigheden niet geacht kan worden valse verklaringen af te leggen.

Niet in elke praktijk zal het zo gegaan zijn, maar wij kenden de onderduikers, de ondergedoken Joden en de illegaliteit. We zochten mee naar onderduikadressen, we conspireerden en falsificeerden. Het bestaan leek zinvol en ik had het voor geen goud willen ruilen voor een specialis-

tenopleiding onder 'Kreuzwendedich von dem Borne *zum Hakenkreuz.*'

Bijlage

De medische praktijk vlak voor en tijdens de oorlog

De praktijkvoering was wel heel anders dan tegenwoordig. We moesten veel zelf doen. Voor heel Noord-Holland-Noord was bijvoorbeeld maar één vrouwenarts beschikbaar. Het dagelijks spreekuur – de zondag incluis maar dan korter – duurde van 9.00-13.00 uur. Mijn baas, Van Hesteren, was een zeer goed huisarts met veel gevoel voor humor. Hij was nogal fors van stuk. Een imponerende gestalte met dito handen. Als Van Hesteren een kies trok kon de patiënt pas recht ervaren hoe groot die handen eigenlijk wel waren. Over dat trekken van kiezen door Van Hesteren deed trouwens een smakelijke en tegelijk verontrustende anekdote de ronde. Bij een patiënt zat de kies zo vast dat de dokter genoodzaakt was extra kracht te zetten. Volgens de overlevering trok dokter Van Hesteren de patiënt toen met stoel en al aan de tang omhoog.

's Middags ging ik op de fiets de praktijk in en dat duurde dikwijls tot 's avonds laat. Vaak had ik om de honger onderweg te stillen een grote wortel in de fietstas. Later kreeg ik een motorfiets, een DKW-tje van 97,5 cc met magneetontsteking. 's Avonds moest er verduisterd worden. Dan moest de lamp zodanig beplakt worden dat er maar een smalle lichtspleet overbleef. Bij nacht en ontij reed ik langs de wegen. Tweemaal kwam ik met de motorfiets in een prikkeldraadversperring te liggen. Als het regende en de weg vol plassen stond, werd de kabel naar de stroomverdeler nat en dan stopte de motor. Ik had zo mijn vaste adressen waar ik de motor achter de koeien kon zetten om te drogen.

De medische situatie

We zagen heel andere aandoeningen dan tegenwoordig. Infektieziekten als diphterie, typhus, dysenterie en poliomyelitis waren bijzonder gevreesd. Een enkele keer werden we opgeschrikt door een pokkenepidemie zoals de Alastrim-epidemie te Rotterdam. Maar vooral de tbc eiste veel slachtoffers. In veel plaatsen op het platteland zag men de houten tenten van de Kruisverenigingen waarin de tuberculosepatiënten lagen te kuren. Voor wat betreft de tbc kon men eigenlijk wel van een volksziekte spreken.

In 1939 heb ik in opdracht van professor Van Loghem voor mijn doctoraalscriptie in Warmenhuizen een onderzoek verricht naar het melkverbruik, de voeding en het vóórkomen van tuberculose.

In achttien van de honderd geënquêteerde gezinnen bleek tuberculose voor te komen. Per gezin vaak meer dan één persoon. De kleine landbouwers en de werklozen hadden het, gemeten naar de huidige omstandigheden, slecht tot zeer slecht. De bedrijven waren zwaar belast, de kool bracht bijna niets op. Steun vragen waren de kleine zelfstandigen niet gewend en dat deden ze dus ook niet.

In mijn scriptie zijn na verkregen toestemming mede verwerkt de resultaten van een voedingsonderzoek dat door het Staatstoezicht op de Volksgezondheid in 1937 in Warmenhuizen is uitgevoerd (rapport van mej. Daniëls aan dr. Eijkel dd. 21-2-'37). De uitkomsten waren onthutsend: In gezinnen met zuigelingen en zieken was een tekort aan goede voedingsmiddelen. Vruchtensap of fruit kregen de zuigelingen en jonge kinderen bijna niet. Vlees was een ongekende luxe. De dekking was meestal totaal onvoldoende en vele kinderen hadden maar één stel ondergoed. Dit werd dan op zaterdagavond vlug gewassen en gedroogd. De kleine landbouwers beschikten over nog minder kleding dan de werklozen. Zo kreeg een huisvrouw bij haar 12½-jarig huwelijksfeest van haar moeder (op eigen verzoek) als cadeau een werkbroek voor haar echtgenoot. Zelfs voor de meest noodzakelijke fondsen zoals het ziekenfonds had men geen geld. Grote groepen onder de dorpsbevolking leefden dus op de rand van ondervoeding en hadden onvoldoende kleding en dekking.

Psycho-sociale problematiek was er natuurlijk ook, maar de mensen waren gewend die zelf op te

lossen (voorzover de mogelijkheden dat toelieten). Het terugvallen op hulpverleningsinstanties, op een schaal zoals nu, was er toen niet bij.

De ratio als maatstaf

Alternatieve geneeswijzen waren er uiteraard ook. Toen waren de fistelpot, het belezen en later vooral de aardstralen in zwang. Maar de overwaardering van de alternatieve geneeskunde met de bedenkelijke neiging tot mystiek, magie en occultisme, zoals men die heden ten dage waarneemt, was in de jaren van de economische crisis en tijdens de oorlog zo goed als afwezig. Ik heb het gevoel dat het grote publiek toen meer onder de indruk was van de resultaten van de natuurwetenschappelijke geneeskunde dan nu. In bepaalde kringen is het zelfs gebruikelijk om met een zekere minachting te spreken over de rationele basis van ons vak. Men gaat er dan prat op dat de alternatieve methodes niet aldus zijn te beoordelen. Men vergeet echter dat de natuurwetenschappelijke methode waarop de reguliere geneeskunde is gegrondvest niets anders inhoudt dan beoordeling door het kritische, gezonde verstand. Stapt men daarvan af, dan vervalt elke objectieve maatstaf en wordt de geneeskunde teruggebracht tot een irrationeel geloof of liever gezegd bijgeloof.

Wil ik de artsenpraktijk in oorlogstijd karakteriseren, dan zou ik zeggen: Het was in die tijd pionieren. Maar ik vond het heerlijk, deels omdat ik een bijzonder goede leermeester had, die in vele opzichten zijn tijd vooruit was, maar vooral ook omdat de huisarts uit die tijd een veel nauwere relatie met zijn patiënten onderhield. De mogelijkheden om te verwijzen waren minimaal. Er waren vrijwel geen hulpkrachten, behalve wijkverpleegster en de verloskundige, en het specialistenbestand was zeer beperkt.

R.C.P.

Literatuur:

1941-M.C.-1945. Geschiedenis van het Verzet der Artsen in Nederland, door dr. Ph. de Vries.
M.C. (3 mei 1985). Medisch Contact, centrum van het artsenverzet tijdens de bezetting, door dr. F. Wibaut.
Memoires van Yvo Pannekoek; uitg. G.A. van Oorschot.

8 – Verzetsbladen in en rond westelijk West-Friesland

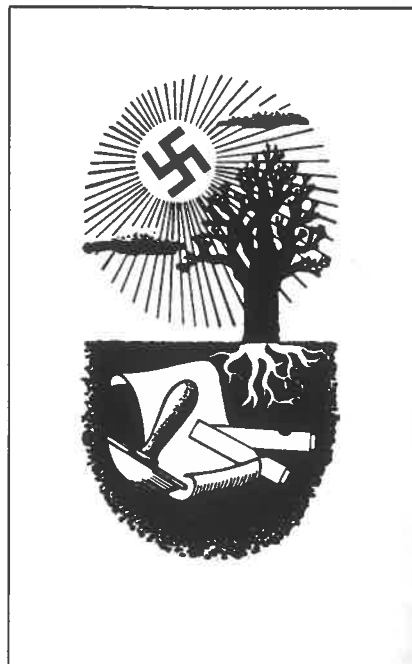
Paul Koedijk

Inleiding

De geknevelde en vrije pers

Eind juni 1940 legde de Duitse bezetter een verschijningsverbod van 14 dagen op aan *De Vrije Westfries* te Enkhuizen. Het was daarmee het eerste Nederlandse persorgaan dat gestraft werd omdat het niet in de pas wenste te lopen met de Duitsers. Vlak na de capitulatie was het blad verschenen met een in rouwomlijsting geplaatst artikel waarin droefenis en verontwaardiging werd uitgesproken over de verraderlijke Duitse overval en de jammerlijk snelle afloop van de strijd. Ook in de weken daarna stak de krant de verontwaardiging over het optreden van de nieuwe machthebbers niet onder stoelen of banken. Verantwoordelijk voor deze opstelling was de hoofdredacteur, de gereformeerde journalist K. Norel. Het leverde hem een verblijf van veertien dagen op in de gevangenis aan de Weteringschans in Amsterdam.[1]

De eerste maatregelen van de Duitsers tegen de vrije meningsuiting werden al op de dag van de Nederlandse capitulatie, 15 mei 1940, genomen. Het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP), waarbij het merendeel van de dagbladen en radionieuwsdiensten was aangesloten, werd onder Duits toezicht gesteld. Joodse medewerkers werden ontslagen en twee pro-Duitse Nederlanders kregen de redactionele leding. De voornaamste informatiebron van het ANP werd het *Deutsches Nachrichten Büro* (DNB). Ook de kranten mochten niet meer onafhankelijk berichten, hoewel dat aanvankelijk nog leek mee te vallen. Met een gespeelde vriendelijkheid probeerde Seyss-Inquart op exclusieve persconferenties de hoofdredacteuren van de voornaamste Nederlandse bladen tot medewerking met de Duitsers te bewegen. Men mocht schrijven wat men wilde zolang het niet tegen het Duits belang inging. Geleidelijk aan echter werden de maatregelen verscherpt. De kranten ontvingen standaardverslagen van politieke evenementen, persconferenties en redevoeringen. Via de ANP-telex bereikten zogenaamde 'noten aan de redacties' de kranten, instructies over wat wel en niet geplaatst moest worden en richtlijnen waaraan de bladen zich moesten houden. Eind 1940 was vrijwel de gehele Nederlandse pers gelijkgeschakeld.

Van een onbekende tekenaar.

De gelijkschakeling

Dit lot trof uiteraard ook de regionale pers in Noord-Holland. Voor de oorlog werd deze pers gedomineerd door liberaal getinte kranten als de *Heldersche Courant*, de *Schager Courant*, de *Alkmaarsche Courant*, de *Nieuwe Hoornsche Courant*, het Beverwijkse *Kennemerland* en *De Zaanlander* uit Koog aan de Zaan en katholieke dagbladen als het *Westfriesch Dagblad*, het *Schager Dagblad* en het *Noord-Hollandsch Dagblad*. Daarnaast waren er nog allerlei kleinere kranten en weekbladen, zoals de al genoemde *Vrije Westfries* uit Enkhuizen en *Onze Courant* uit Hoorn. *De Vrije Westfries* werd definitief verboden in het voorjaar van 1941 en ook de *Heldersche Courant* werd het slachtoffer van een verschijningsverbod na publikatie van een onwelgevallig artikel. De overige bladen verdwenen tijdens de volgende fase van de Duitse persreorganisatie in september 1941. Van de 111 dagbladen in Nederland werden er 56 opgeheven, er verdwenen 470 van de 599 nieuwsbladen en meer dan 2000 tijdschriften werden verboden. In Noord-Holland werd de pers geconcentreerd in een nieuw *Dagblad voor Noord-Holland*, dat centraal werd geredigeerd en gecontroleerd vanuit Alkmaar, met regionale edities in plaats van de oude bladen. Gebrekkige papiertoewijzing, oplagestop, omvangbeperking en afschaffing van ochtendedities beperkten de mogelijkheden daarna nog weer verder.[2]

Niet alle bladen wachtten dit lot gelaten af. Het *Friesch Dagblad* uit Leeuwarden staakte 1 mei 1941 eenvoudigweg de uitgave. In de meeste gevallen echter, zoals bij *De Vrije Westfries*, greep de bezetter zelf in. Maar niet alleen dagbladen werden het slachtoffer. Zo trof het Amsterdamse orgaan van de Anti-Revolutionaire Partij, *Nederland en Oranje*, eerst een naamsverbod en vervolgens een verschijningsverbod. Jonge gereformeerden waren er mee de straat opgegaan om tegenwicht te bieden aan de colportage van de na 15 mei 1940 zeer zelfbewuste NSB'ers met hun blad *Volk en Vaderland*. Toen *Nederland en Oranje* werd verboden kwamen jonge leden van de AR-kiesvereniging in de Amsterdamse Watergraafsmeer met een nieuw blad, *Hou en Trou* genaamd. Ook met dit blad werd weer de strijd aangebonden tegen *Volk en Vaderland*. Op een landelijke manifestatie van ARP en CHU in de Amsterdamse Apollohal, waarop de protestantse voormannen Colijn en Slotemaker de Bruïne zich uitspraken voor geestelijke vrijheid en nationale verbondenheid, ontstond er grote belangstelling voor *Hou en Trou*. Het lectuurfonds 'Het Moet', de uitgever van het blad, kreeg uit het hele land verzoeken om exemplaren van *Hou en Trou* zodat overal op straat *Volk en Vaderland* beconcurreerd kon worden. Begin augustus 1940 stelde het Provinciale Commissariaat van de AR-Kiesverenigingen het lectuurfonds in staat om voor één zaterdag aan alle kiesverenigingen van Noord-Holland 50 exemplaren toe te zenden. Waarschijnlijk waren het de laatste legale uitingen van het vrije woord die Noord-Holland bereikten. *Hou en Trou* werd ook verboden.[3]

De illegale krant

Wie vanaf die tijd informatie zocht die niet door de Duitsers werd gecontroleerd raakte aangewezen op de uitzendingen van Radio Oranje en op een nieuwe verschijningsvorm van de pers: de illegale krant.

De eerste illegale tijdschriften verschenen al kort na de capitulatie van het Nederlandse leger op 15 mei 1940. Het allereerste illegale blad verscheen zelfs nog òp die dag: vanuit Haarlem verstuurde Bernard IJzerdraat het eerste handgeschreven exemplaar van het *Bericht van de Geuzenactie*. Dit protest tegen de Duitse overweldiging bereikte via de sneeuwbalmethode al binnen drie dagen Nijmegen. Ongeveer een maand lang bleven de *Berichten* de enige uiting van een illegale pers naast allerlei los circulerende protestgedichten en gebeden.

Toen verschenen het *Bulletin* uit Maartensdijk en de *Nieuwsbrieven van Pieter 't Hoen* (pseudoniem van Frans Goedhart), kort daarop gevolgd door de *Circulaires van het Comité In Verdrukking Eén*, waarin al heftige kritiek werd geleverd op de volgzaamheid van de Nederlandse pers jegens de Duitsers. Daarna brak de stroom pas goed los. Eind 1940 verschenen er al zo'n 65 bladen en uiteindelijk zouden er na de oorlog bijna 1200 verschillende titels geteld worden, het hoogste aantal van alle door de Duitsers bezette landen. Ter vergelijking: in Frankrijk verschenen er 1034, in Noorwegen en Denemarken samen 852 en in België 500. Alleen het veel grotere Polen evenaarde de Nederlandse hoeveelheid. Van die 1200 bladen zijn tussen de 75 en 80 uitgaven afkomstig uit Noord-Holland boven het Noordzeekanaal, de IJmond niet meegerekend. In West-Friesland werden tussen de 35 en 40 verschillende bladen gemaakt, waarvan meer dan de helft in de steden Alkmaar, Enkhuizen, Hoorn en Schagen. Bijna allemaal verschenen ze na 'Dolle Dinsdag' (september 1944) toen de landelijke illegale bladen transportproblemen gingen ondervinden als ge-

volg van de Spoorwegstaking. Enkele bladen dateren uit het voorjaar van 1943 toen er veel ondergrondse nieuwsbladen verschenen als antwoord op de verplichte inlevering van radiotoestellen. Vóór 1943 zijn er slechts heel weinig bladen in West-Friesland en de Kop van Noord-Holland gemaakt, en voor zover het gebeurde, vaak slechts voor een korte tijd. Lezers waren voornamelijk aangewezen op de verspreiding van landelijke illegale bladen, maar zeker in het begin kwamen die slechts mondjesmaat vanwege de geringe oplagen. P. Marbus uit Den Helder, die in het najaar van 1940 bij familie in Leiderdorp kennis maakte met het blad *Vrij Nederland*, vroeg tevergeefs of hij het mocht meenemen naar Noord-Holland. Er bleek welgeteld slechts één exemplaar van het blad voorhanden te zijn!

Schaarse bronnen

Totdat de landelijke bladen erin slaagden om een goed verspreidingsnet op te zetten, werden ze vaak nagestencild. Na de verbetering van de organisaties liep het aantal bladen terug: de plaatselijke herstencillaars konden zich nu geheel en al aan ander werk gaan wijden. Voor veel verzetsmensen, ook in West-Friesland, was de verspreiding van illegale bladen iets wat men naast bijvoorbeeld onderduikershulp en gewapend verzet deed.

Het is misschien ook om die reden dat er over de illegale pers op regionaal en plaatselijk niveau, zeker als het gaat over de periode vóór 'Dolle Dinsdag', in het algemeen weinig bekend is. De samenstelling van Knokploegen en de organisatie van onderduikershulp is na de oorlog vaak redelijk gedocumenteerd, maar er zijn weinig gegevens over de opzet van verspreidingsorganisaties van illegale bladen. Vaak is niet te achterhalen op welk tijdstip van de oorlog een bepaald blad begon te circuleren. Bewijsstukken zijn er zelden meer: slechts een enkeling is toevallig nog in het bezit van een vergeeld stenciltje uit het begin van de oorlog, waarvan de datum iets zegt over het tijdstip waarop een blad in een bepaalde streek voor het eerst opdook. Voor de periode na 'Dolle Dinsdag', wanneer naast de landelijke illegale bladen talloze plaatselijke en regionale krantjes beginnen te verschijnen, is het wat gemakkelijker informatie te vinden dankzij het werk van Lydia Winkel in haar standaardwerk *De ondergrondse pers 1940-1945* uit 1954. Maar vaak is de informatie te summier of onvolledig en ontbreken de sprekende details.

Soms vinden we met wat geluk in de archieven van de landelijke bladen nog wat informatie over de situatie in een bepaalde streek. Bladen als *Trouw, Het Parool* en *Vrij Nederland* hebben na de oorlog geprobeerd een geschiedschrijving van de eigen organisatie op poten te zetten en hoewel geen van de voorgenomen gedenkboeken is verschenen, is er wel eens wat van het aangedragen materiaal (meestal in de vorm van brieven van oud-medewerkers) bewaard gebleven. Vooralsnog de rijkste oogst leverde het archief van *Vrij Nederland* op, dat zowel correspondentie uit de oorlog bevat als ook verslagen en brieven, die na de bevrijding op verzoek zijn ingestuurd. Hoewel VN een van de oudste en voornaamste verzetsbladen is geweest en ook daarom op de nodige aandacht recht heeft, komt het blad in deze geschiedschrijving van de illegale pers in (westelijk) West-Friesland relatief wat vaker aan bod omdat er meer gegevens over zijn, dan over bijvoorbeeld *Trouw* en *De Waarheid*.

Aan de betekenis van de andere bladen doet dit niets af. De illegale pers als geheel heeft gedurende de gehele oorlog een uitermate grote rol gespeeld door het geven van voorlichting en nieuws, het oproepen tot verzet en het levend houden van de waarden die door de Duitsers werden bedreigd. Elk blad, groot of klein, gebrekkig gestencild of vakbekwaam gedrukt, droeg bij tot het unieke karakter van de Nederlandse ondergrondse pers en daarmee tot het Nederlandse verzet.

1940-'42: *Vrij Nederland*

De 45-jarige gereformeerde scheepsbouwer op de Rijkswerf in Den Helder, Piet Marbus, maakte in de zomer van 1940 voor het eerste kennis met het illegale blad *Vrij Nederland* toen hij op bezoek was in zijn geboortedorp Leiderdorp. Zoals reeds gezegd kreeg hij het blaadje niet mee. Tegen het einde van het jaar had Marbus wel succes. Hij ontving toen een viertal exemplaren uit Amsterdam via J. van Es, die ze daar had gekocht. Marbus betaalde samen met enkele collega's van de werf twaalfeneenhalve cent per krant. Omdat de belangstelling voor de krantjes ook bij anderen erg groot was, konden ze voor vijftien cent weer worden doorverkocht en de daaruit voortvloeiende

winst werd gebruikt voor de aankoop van een krans die werd geplaatst op het graf van een gesneuvelde Engelse vlieger.

Van de volgende editie ontvingen Marbus en de zijnen er al vijfentwintig en de keer daarop zelfs al honderd. De aankoop van steeds grotere aantallen kranten begon echter een forse investering te vereisen en om die reden werd besloten tot de oprichting van een 'Vereniging Vrij Nederland'. Een twaalftal mensen, bijna allemaal kennissen van de Rijkswerf of van de gereformeerde kerk waarvan Marbus ouderling was, stichtte een aankoopfonds dat werd beheerd door de bankwerker J. van der Put. Deze penningmeester woonde op dat moment in Broek op Langedijk, evenals enkele andere verenigingsleden die, net als Van der Put, uit hun oorspronkelijke woonplaats Den Helder waren geëvacueerd. Het fonds bevatte al snel genoeg geld om tweehonderd exemplaren van *Vrij Nederland* aan te kopen, maar helaas, er was slechts één exemplaar te krijgen.[4] Juist in die tijd, het voorjaar van 1941, werd *Vrij Nederland* getroffen door talloze arrestaties waardoor bijna de hele organisatie in één klap werd vernietigd. De ramp was het gevolg van een gebrekkige illegale techniek, doorzichtige organisatie en een grove onderschatting van de felheid en bekwaamheid waarmee de Duitsers de jacht op het verzet hadden geopend.

De oprichting van *VN*

Het initiatief voor de oprichting van het illegale blad *Vrij Nederland* was uitgegaan van de Amsterdamse PTT-beambte Frans Hofker, toen net twintig jaar. Hij had op een manier gezonnen om de talloze los circulerende berichtjes te bundelen en deze uit te geven. Tijdens besprekingen met een aantal vrienden ontstond het plan om een illegale krant te gaan uitgeven, waarvoor Hofker de naam bedacht: *Vrij Nederland*. Omdat er wat problemen waren om het blad van de grond te krijgen, schakelde een van de leden van het groepje, Daan Levendig, zijn vriend Jan van der Neut in, die in het elektrotechnisch bedrijfje van Daan's vader werkte. Ze hadden een sterke dadendrang gemeen èn een grote afkeer van de Duitsers. Om die twee eigenschappen te kunnen combineren hadden ze samen met nog een vriend, de theologiestudent Jan Peppink, gezocht naar mogelijkheden voor illegaal werk waarbij spionage voorop stond. Van der Neut was er in geslaagd contact te leggen met de gepensioneerde generaal-majoor van het KNIL, H. van Tongeren, die tevens grootmeester was van de Orde van Vrijmetselaren. Van Tongeren verzamelde een groepje om zich heen dat gebruik makend van zijn uitstekende contacten, spionage ging bedrijven.[5]

Toen Van der Neut hem vertelde van het plan voor een illegaal blad, stelde Van Tongeren geld en een typemachine beschikbaar. Kort daarop werd bij Van der Neut thuis het eerste, door Hofker geredigeerde nummer van *Vrij Nederland* gestencild. Voor het tweede nummer ontwierp Daan Levendig een kop die het blad tot na de oorlog zou gaan sieren en die alle redactiewisselingen overleefde. Direct na de verschijning van het derde nummer namelijk werd de krant overgedragen aan een groepje voormalige *Hou en Trou*-verspreiders uit de Watergraafsmeer dat onder leiding stond van de onderwijzer Cees Troost. Het maken van een echte krant bleek voor Hofker, Levendig en Van der Neut te moeilijk. Bovendien eisten andere illegale werkzaamheden steeds meer de aandacht op, vooral nadat mentor Van Tongeren door arrestatie in oktober 1940 was weggevallen. Het eerste groepje bleef wel als verspreiders voor *Vrij Nederland* werken en degenen van hen die zich met spionage bezighielden, zagen hun werk als de spionagetak van *Vrij Nederland* (zonder dat de nieuwe redactie dat wist).

VN in Noord-Holland

Vooral Van der Neut maakte zich nog nuttig voor *VN* door overal in het land adressen te zoeken waar het blad nagestencild kon worden. Ondermeer was Van der Neut aktief in Noord-Holland. In Bergen legde hij contact met Jan Blok, een arts die een tijd lang op het vliegveld Bergen had gewerkt. Van der Neut werd vermoedelijk geïntroduceerd door Jacoba van Tongeren, de dochter van de grootmeester, die zich zogenaamd als patiënte had aangediend. Blok was namelijk lid van de Alkmaarse Vrijmetselaarsloge. Hij hielp Van der Neut aan gegevens over de militaire installaties op en rond het vliegveld Bergen.[6] Al in de vroege zomer van 1940 bracht Van der Neut (toen nog samen met Levendig) verscheidene bezoeken aan M.P.H. van Houweninge te Heiloo, zo blijkt uit een brief die de laatstgenoemde na de oorlog aan *Vrij Nederland* schreef.[7] Van Houweninge, toen rond de veertig jaar, was na een carrière van twintig jaar in de Indische cultures (naar eigen zeggen beheerste hij vijf Indische talen vloeiend), op 9 april 1940 naar Nederland teruggekeerd. Na een eerste contact met Levendig, in juni, maakte hij kort daarop kennis met Van der Neut, die zich voorstelde als 'Van der Noot'. Van Houweninge vermeldt het niet in zijn brief, maar het is niet on-

waarschijnlijk dat ook achter dit contact Van Tongeren stak. Werd ook hij aangesproken met de woorden 'Nederland Vrij. De Orde roept U', de afgesproken codewoorden waarmee vreemden zich konden introduceren?

In ieder geval was duidelijk wat Levendig en Van der Neut wilden: het inschakelen van Van Houweninge voor illegaal werk. 'Een kolfje naar mijn hand' vond hij. Al op 27 juli vertrok hij op spionagemissie naar Duitsland, waar hij ruim tweeëneenhalve maand verbleef om gegevens te verzamelen, ondermeer over onderzeeboothavens en vliegvelden.

Omstreeks half oktober moest Van Houweninge terugkeren omdat de grond hem te heet onder de voeten werd. Zijn gegevens droeg hij af aan Levendig en Van der Neut, die via Jan Peppink over kanalen beschikten om het materiaal naar Engeland te krijgen. Ze hadden ook iets voor hèm: 750 exemplaren van de derde aflevering, het novembernummer, van het illegale blad *Vrij Nederland*. Van Houweninge ging deze verspreiden in Alkmaar en omgeving en begon kort daarop ook met het zelfstandig her-stencillen van het blad (zoals dat toen ook al gebeurde in o.m. Wormerveer, Den Haag, Rotterdam en Nijmegen).

Spionagewerk

Misschien is Van Houweninge ook wel betrokken geweest bij het blad *Nederland Vrij*, een uitgave van het spionagegroepje rond Peppink en Van der Neut, dat slechts twee afleveringen heeft gekend, in maart en april 1941.[8]

Het spionagewerk begon namelijk langzamerhand ook een veelheid aan informatie op te leveren die voor een breed publiek van belang zou kunnen zijn. Omdat het niet lukte VN te interesseren, richtten Peppink en de zijnen *Nederland Vrij* op, genoemd naar het contactsysteem dat er de basis van vormde. Overal in het land werden stencilstations ingericht, zo blijkt uit een onvoltooide kaart die Peppink van het systeem maakte en die hij bij zijn arrestatie door de Duitsers wist achter te laten. Afgaande op de kaart bevond zich ook een contactplaats in Noord-Holland-Noord ergens tussen Alkmaar en Hoorn in.[9] *Nederland Vrij* bevatte inderdaad gegevens die alleen maar uit spionagebron konden stammen. Zo viel in het tweede (en laatste) nummer ondermeer een bericht te lezen over een opstand in Den Helder van de *Wehrmacht* tegen de SS.

Het tegelijkertijd betrokken zijn bij verschillende illegale aktiviteiten (een kenmerk van het vroege verzet) was één van de oorzaken van de grote ramp die zowel *Nederland Vrij* als *Vrij Nederland* in het voorjaar van 1941 trof. Zowel in Amsterdam als daarbuiten werden tientallen medewerkers gearresteerd, inclusief de redactie van VN. Slechts enkelen wisten te ontsnappen en het blad voort te zetten. Tot de gearresteerden behoorden ook Peppink en Van der Neut. De laatste had toen hij gepakt werd de kaart van het vliegveld Bergen nog op zak. Allebei kwamen ze om.

Van Houweninge werd op 19 juli gearresteerd in Egmond aan Zee toen hij vanaf de vuurtoren Duitse bouwactiviteiten aan de kust bekeek. Voor de rechtbank werd echter alleen bewezen geacht dat hij *Vrij Nederland* had gestencild en verspreid. Hij zou ruim twee jaar in gevangenschap verblijven.

'Vereniging Vrij Nederland' gaat zelf stencillen

Voor de 'Vereniging Vrij Nederland' in Den Helder en Broek op Langedijk was het een grote teleurstelling: slechts één *Vrij Nederland* in plaats van de gehoopte tweehonderd. En dat terwijl de vraag naar het blad alleen maar toenam. Daarop werd besloten het blad dan maar zelf te gaan herstencillen. Marbus overlegde met een aantal mensen uit zijn omgeving, net als hij bijna allemaal gereformeerden, onder wie het hoofd van de christelijke school in Den Helder, A. Lever, een aktieve en principiële verzetsman, die op dat moment al aktief was in het Schoolverzet. Er werd gesproken over de gevaren, die aan het werk verbonden zouden zijn, maar ook over 'het heerlijke, dat in het werk verborgen was'. Besloten werd het plan uit te voeren. Lever, min of meer de mentor van het groepje, verklaarde zich bereid om, als dat nodig of gewenst mocht zijn, zelf ook iets voor het blad te schrijven.

Van een bevriende relatie werd een oude stencilmachine gekocht voor vijfentwintig gulden. Aanvankelijk werd het stencillen verzorgd door S. van Berkum en C. Rietmulder, maar die moesten er een tijdje mee ophouden omdat ze op cursus gingen. Het plegen van verzet bleef lange tijd iets nàást de gewone arbeid en zou dat voor de meeste mensen ook blijven. Een kennis van Marbus bood toen uitkomst. Marbus maakte namelijk zijdelings ook deel uit van een vanaf juni 1940 opererend spionagegroepje, dat voornamelijk bestond uit marinemensen. Vermoedelijk één van die vele paramilitaire groepen die later binnen de Orde Dienst (OD) werden verzameld. Naast een hoofdgroep waren er verscheidene kleine groepjes die zich met uiteenlopende aktiviteiten bezighiel-

den, zoals spionage langs de Noordhollandse kust en op de Waddeneilanden, de oprichting en vorming van burgerlijke en militaire verzetsgroepen, het aanleggen van een kaartsysteem van NSB'ers en sabotage op de Rijkswerf. De organisatie onderhield contacten met Den Haag, Alkmaar en Amsterdam, waar een onderofficier van de Koninklijke Marine een spionageadres had. De leiding lag in handen van Johan Bakker. Hij bood Marbus de helpende hand met het beschikbaar stellen van een schrijfmachine en geld. Twee leden van de groep, K.W. Reinink en P. Pieterse, gingen bovendien het stencilwerk verrichten. De apparatuur werd opgesteld in een pand aan de Koningsdwarsstraat 11 in Den Helder waar ook een opslagplaats was gevestigd van wapens, helmen en koppels. Vandaaruit werden tevens stencils doorgestuurd naar Alkmaar, om daar te kunnen draaien, maar het is niet bekend door wie dat gedaan is.[10]

Hoe kwamen Marbus en de zijnen in die tijd aan het landelijke nummer van *Vrij Nederland*, zodat ze het konden nastencillen? Waarschijnlijk ging dat via verschillende kanalen, waarvan er één ook weer met de Marine te maken had. Een lid van de groep van Bakker dat zich vooral bezighield met het doorgeven van spionageberichten, Doeleman, stond namelijk in contact met H. Boelsma, een gepensioneerde majoor-schipper uit Soest, H. Boelsma ('Oom Henk') deed niet alleen inlichtingenwerk maar hij was ook aktief als verspreider en helper van *Vrij Nederland*.

Nieuwe contactpersonen

In het voorjaar van 1941 was hij in contact gekomen met de drie voornaamste hoofdverspreiders van *Vrij Nederland*, Wim Speelman, Anne Henk Kooistra en Henk Hos. Wim Speelman, student economie aan de Universiteit van Amsterdam, werkte zowel voor *Nederland Vrij* (hij was bevriend met Peppink) als voor *Vrij Nederland*. In het voorjaar van 1941 ontsnapte hij ternauwernood aan de grote arrestatiegolf. Hetzelfde geluk was met zijn vriend Kooistra, die wist onder te duiken met hulp van zijn baas op de school waar hij als hulponderwijzer werkte, H.M. van Randwijk. Speelman zette samen met Kooistra *Vrij Nederland* voort, in de (onterechte) veronderstelling dat ze als enigen waren ontkomen. Ze hadden al enige ervaring met het uitgeven van een blad, want vanaf juni 1940 produceerden ze ook met enige regelmaat – de aanvankelijk voluit ondertekende! – *Circulaires van het Comité In Verdrukking, Eén*. Het waren typerende 'allesdoeners' uit de begintijd van het verzet. Speelman, die zich ook al vroeg met spionage bezighield en goede contacten had in OD-kringen, kwam tijdens zijn onderduik in contact met nog zo'n allesdoener.

Henk Hos was al iets ouder, een vriendelijke en zachtaardige figuur, verwoed natuurfilmer en voor de oorlog enthousiast lid van de Vereniging voor Volkenbond en Vrede. Hij was afkomstig uit Bloemendaal en opgeleid als chemisch analyst en apotheker. Al vroeg in de oorlog was hij deel gaan uitmaken van de spionagegroep van J.A. Stijkel uit Den Haag, waarvan hij een van de weinige overlevenden was na het oprollen van de groep in april 1941. Hos had aan dat werk evenwel een zeer uitgebreid netwerk aan illegale contacten overgehouden, vooral in OD-kringen, waarmee *Vrij Nederland* tot 1943 vaak zeer nauwe relaties onderhield.

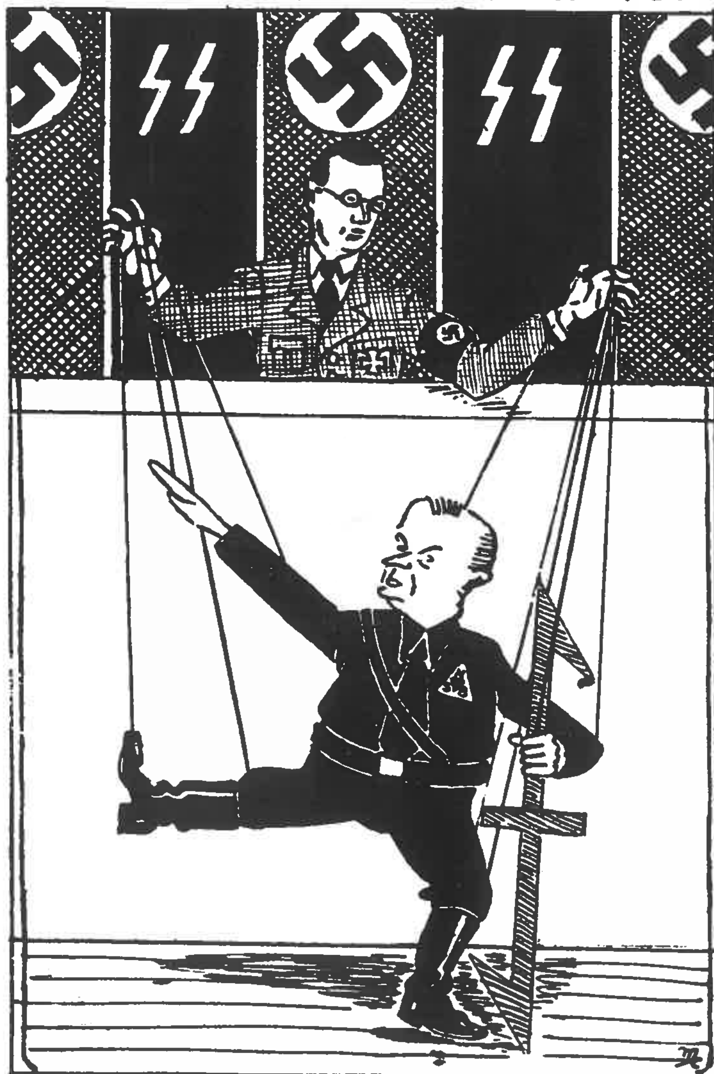
Henk Hos had zelf rond 1930 zijn dienstplicht vervuld als militair-verpleger aan boord van 'Hr. Ms. Tromp' en het is niet uitgesloten dat zijn contact met de oud-Marineman Boelsma ook daar iets mee van doen had. Vanaf juli 1941 bood Boelsma regelmatig onderdak aan Speelman, Kooistra en Hos en hielp hen bij hun illegale aktiviteiten. Voor Hos wist hij lijnen te leggen naar Den Helder, zowel voor het verkrijgen van spionagegevens (Hos stond in contact met de groep 'Zwaantje' uit Delfzijl) als voor het verspreiden van *Vrij Nederland*. Doeleman, van de groep van Bakker, ontving van Boelsma gemiddeld tien exemplaren van het landelijke nummer van *VN*, die hij op zijn beurt weer verder verspreidde. Er gingen nummers naar (hotelhoudster?) mevrouw Laan en de garagechef K. Keetman uit Winkel en naar 'Deutekom' in Schagen.[11] Het merendeel van de exemplaren werd in ontvangst genomen door Marbus en leden van zijn groep, onder wie de arts P. van der Nieuwenhuizen, koster Vissers van de gereformeerde kerk en J. de Jonge en L. Okel.

Wanneer Marbus zijn exemplaar ontvangen had, overlegde hij eerst met schoolhoofd Albert Lever hoe het eigen nummer moest worden samengesteld. Zoals in die tijd nog zeer gebruikelijk was, werden landelijke nummers niet in hun geheel overgenomen, maar werd slechts datgene geplaatst wat door de herstencillaars belangrijk gevonden werd of waar ze het mee eens waren. Het blad werd dan aangevuld met stukjes voor de eigen omgeving of artikelen uit andere illegale bladen, dat alles wel onder de naam en kop van *Vrij Nederland*. Zo werd in de Helderse editie wel eens iets overgenomen uit het *B.C.-Nieuws*, één van de eerste illegale bladen en afkomstig uit Santpoort, maar ook uit de vanaf begin 1942 ver-

Politieke spotprenten uit 1944 van Rob Korpershoek. Zijn tekeningen werden gesigneerd met 'M', hetgeen stond voor 'Moffenhater'.

schijnende *Oranjekrant* van Johan Doorn, de oprichter van de Raad van Verzet. De door Lever geschreven eigen bijdragen bestonden bijvoorbeeld uit Bijbelse meditaties. Zowel de vervaardigers als de verspreiders waren zoals reeds gezegd, voor het overgrote deel gereformeerd (Marbus was ouderling van de gereformeerde kerk in Den Helder). Iets wat overigens indertijd voor *VN* als geheel sterk gold.

Arrestaties

De verspreiding van het blad vond zowel binnen als buiten Den Helder plaats, in de talloze dorpen en stadjes waar de bewoners van Den Helder na hun evacuatie waren neergestreken. Van hun werk op de Rijkswerf nam een twintigtal verspreiders bladen mee naar de dorpen waar ze gehuisvest waren om ze daar verder te verdelen. Zo kwam *Vrij Nederland* ondermeer in Broek op Langedijk terecht, maar bijvoorbeeld ook in Kolhorn. De kruidenier Aebele Ferwerda, die later is omgekomen vanwege zijn hulp aan onderduikers, ontving van naar Kolhorn geëvacueerde Nieuwediepers illegale bladen, die waren vervaardigd op de Rijkswerf. Het Helderse *VN* werd op die manier een Noord-Noordhollandse *Vrij Nederland* en zelfs nog meer. Sommige exemplaren vonden hun weg naar Oosterend op Texel, nog enigszins in de buurt, maar ook naar Voorburg en Leiderdorp (de familie Marbus!), waar iemand er weer vijfentwintig ophaalde voor Hilversum. Ook Wageningen kreeg er een paar.

De oplage van het blad was juist tot zo'n vijfhonderd exemplaren gegroeid toen er een ramp plaatsvond. Rond oktober 1941 werd Bakker gearresteerd en zijn groep uiteengeslagen. (Bakker werd begin 1942 gefusilleerd). Daarbij ging een groot deel van het materiaal, waaronder de stencil- en schrijfmachine, verloren. Slechts wat inkt en stencilpapier kon na een tijdje worden gered uit de bergplaats in de kelder van het pand Koningsdwarsstraat 11 te Den Helder. Opnieuw echter boden anderen de helpende hand. Via iemand op de Rijkswerf werd een schrijfmachine bemachtigd die daar op een stoffige zolder stond. De machine, een oude Oliver, vertoonde slechts een klein manco: de letter o ontbrak. In plaats daarvan werd de letter e getikt, die dan later met een mesje uit het stencil werd gesneden. De *Vrij Nederland*-nummers die op deze wijze werden vervaardigd waren zodoende herkenbaar aan de zwarte letters o in de tekst.[12] De stencilmachine werd gekocht van een bevriende relatie die al eerder papier en stencils had geleverd. Het apparaat werd bediend door J. de Geus, M. Marbus, G. Rietmulder en de dames I. Tollenaar en C. Vreeswijk, terwijl de arts P. van der Nieuwenhuizen assistentie verleende. Het materiaal werd op verschillende adressen verborgen, maar niet bij Marbus thuis omdat zijn naam te veel genoemd werd. Dat laatste bleek een gelukkige omstandigheid toen de Duitsers Marbus op 16 april 1942 arresteerden en hem opsloten in de gevangenis van Den Helder. De aanvankelijke paniek bij de overige medewerkers werd getemperd toen Marbus een briefje uit het raam van zijn cel wist te werpen waarop stond 'ik heb niets bekend en jullie namen niet genoemd'. Daarop besloten twee collega's van Marbus, de werfarbeider M.J. Drost en J. van der Put, de bankwerker die het *VN*-fonds beheerde, om *Vrij Nederland* voort te zetten. Ze hoopten op die manier Marbus te ontlasten.

Den Helder-Langedijk

Er werd een groepje gevormd dat voor een deel ook al voor Marbus had gewerkt. Koster H. Vissers uit Den Helder maakte er deel van uit, evenals de zeilmaker Henk Boendermaker, de al eerder als verspreider genoemde L. Okel en J. Bax, klerk op de Rijkswerf en aanstaande schoonzoon van Drost. Een collega-klerk van Bax, Jan van Urk, die bovendien achterbuurman van Drost was in Broek op Langedijk, waar ze na de evacuatie van Den Helder woonden, werd ook bij het werk betrokken. Ze ontstond een Helders-Langedijker groep.

Van der Put wist van de zoon van Marbus aan de oude schrijfmachine te komen. Bovendien nam Marbus jr. samen met de gepensioneerde marine-officier A.J. Legerstee het stencillen op zich. Bax en Van Urk, de beide klerken, zorgden voor het tikken van de stencils bij Van Urk thuis in de Dorpstraat 317 in Broek op Langedijk.

Toen de oude schrijfmachine het begaf kregen ze een Underwood te leen van E.J. van Doornum, een kennis van Bax en de enige geboren Broek op Langedijker van het *Vrij Nederland*-groepje. Nog steeds werd *Vrij Nederland* – sinds het najaar onder leiding van H.M. van Randwijk en vanaf december 1941 gedrukt verschijnend – in bewerkte vorm overgenomen. Zo plaatsten Bax en Van Urk een keer een oproep om op 10 mei de capitulatie te herdenken door de gordijnen van de woningen te sluiten. Toen ze kort daarna aan het einde van de middag van hun werk terugkeerden, zagen ze tot hun verbazing en vreugde dat overal in Broek op Langedijk de gordijnen gesloten waren.

Tussen Broek op Langedijk en Den Helder, waar het stencillen plaatsvond, kwam het tot een

druk verkeer van stencilkopij en nummers, die werden meegesmokkeld in de trein. Toen bij een treincontrole begin juli 1942 op een koerier bezwarend materiaal werd gevonden, en deze na mishandeling namen noemde, kwam het einde van de groep.

Tussen 8 en 15 juli arresteerde de *Marinehafen-Polizei* uit Den Helder in totaal 11 personen (waarvan er twee al weer snel werden vrijgelaten). Tot de gearresteerden behoorden M.J. Drost, J. van der Put, H. Boendermaker, J. van Urk, J. Bax, koster H. Vissers, E.J. van Doornum, L. Okel en J.J. Vlietstra, een Den Heldenaar die naar Heiloo was geëvacueerd en die aan Bax een keer fotonegatieven had gegeven met afbeeldingen van het bombardement op Rotterdam en van de koninklijke familie. De zoon van Marbus, Daan, en A.J. Legerstee wisten allebei Nederland te ontvluchten, de een naar Engeland en de ander naar Zwitserland, en namen zo een deel van het geheim mee.

Toen de gevangenen elkaar in Den Helder toevallig te zien kregen, waren de meesten verbaasd dat ze allemaal mensen zagen die ze kenden van hun werk of van de kerk, maar waarvan ze niet hadden geweten dat ze ook tot dezelfde verzetsgroep behoorden. Van Den Helder werden ze naar de Euterpestraat in Amsterdam gebracht voor verhoor. De Duitsers maakten een fout door ze de eerste nacht bij elkaar op te sluiten in de gevangenis aan de Amstelveensche Weg. Zodoende konden er afspraken worden gemaakt over de af te leggen getuigenissen. Daardoor bleven niet gepakte medewerkers buiten schot en kregen sommige gearresteerden betrekkelijk lichte straffen. Ze kwamen nog tijdens de oorlog vrij, maar niet ongeschonden. Jan van Urk zou ten gevolge van de ontberingen voor de rest van zijn leven blind blijven. Een tweetal stierf in Duitse kampen: M.J. Drost en J. Bax.

Toen het bericht van de ramp Hos en Boelsma ter ore kwam probeerden ze uit te vinden wat er nog gedaan kon worden. Ze brachten een bezoek aan dokter Van der Nieuwenhuizen, die op dat moment als evacué in Schagen verbleef. Veel konden ze echter niet meer doen. 1942 was een waar rampjaar voor *Vrij Nederland*. In het najaar werden Boelsma, Hos, Speelman en nog enkele anderen gearresteerd. Alleen Boelsma overleefde uiteindelijk de oorlog.

Andere bladen

Zoals al uit het voorafgaande bleek, hing de verspreiding van een illegaal blad vaak af van toevallige faktoren. Zeker in de beginperiode van de illegale pers was de verspreiding sterk gebonden aan bepaalde groepen of netwerken. Kerk, politiek en werkterrein bepaalden heel vaak de lijnen waarlangs een blad zijn lezers vond. Pas veel later gingen sommige illegale bladen er bewust naar streven om hun oplage volgens 'sociologische' methode te verspreiden. Zo werden veel meer bevolkingsgroepen bereikt.

Een aantal bladen heeft daar nooit naar gestreefd omdat ze voortkwamen uit en bestemd waren voor specifieke groepen, zoals kunstenaars, studenten en intellectuelen. Dergelijke 'categorale' bladen, zoals *De Geus* (onder studenten), *De Vrije Kunstenaar* en *De Vrije Katheder*, zijn dan ook nooit systematisch verspreid op het Noordhollandse platteland. Het waren typisch bladen voor de grote steden.

Aanvankelijk gold dat ook voor de bladen van de na de capitulatie ondergedoken Communistische Partij van Nederland, eerst *De Vonk* en later *De Waarheid*. Begrijpelijk, omdat de CPN traditioneel in de grote industriesteden de voornaamste aanhang had. De door de leiding van de partij centraal verstrekte kopij werd in verscheidene plaatsen en industriecentra (zoals de Zaanstreek) gestencild en verspreid. Soms bereikten ze ook al de provincie. Zo hebben exemplaren van het in Haarlem tussen mei 1941 en juli 1942 gemaakte blad *De Vonk*, dat voor het grootste deel identiek was aan *De Waarheid*, een paar maal de Kop van Noord-Holland en Alkmaar bereikt. Pas eind 1941, begin 1942 begon de Amsterdammer Arie Gordon, in opdracht van de partijleiding, met het systematisch op poten zetten van een organisatie die *De Waarheid* in de Kop van Noord-Holland moest gaan verzorgen. Zelfstandig stencillen maakte daar onderdeel van uit. Maar de Zaanstreek bleef tot ver in 1943 de voornaamste leverancier van *De Waarheid*.

Ook *Het Parool* gebruikte een tijdlang de Zaanstreek, waar dit sociaal-democratisch georiënteerde blad goed was vertegenwoordigd, als uitgangspunt voor de verspreiding in de rest van Noord-Holland. Als eerste illegale krant verscheen het blad gedrukt, in de zomer van 1941. Het beschikte daardoor over relatief grote oplagen. Maar ook *Het Parool* was het sterkst in de steden. Verspreiding vond plaats in Alkmaar en Hoorn. De latere LO-districtsleider Piet Ott herinnert zich als een van zijn eerste verzetsdaden de verspreiding van *Het Parool* in Schagen.[14] Verder is er weinig bekend over *Parool*-aktiviteiten in Noord-Holland-Noord in de eerste jaren van de oorlog. Ook in de latere jaren blijven de sporen

vaag en het is niet duidelijk of dat betekent dat *Het Parool* voor West-Friesland geen grote rol heeft gespeeld.

Spartacus

Een blad waar méér van bekend is, dat geruime tijd in West-Friesland is vervaardigd maar er met uitzondering van Alkmaar niet op grote schaal is verspreid, is het blad *Spartacus*. In Sint Pancras bood de handboekbinder Klaas Barten regelmatig onderdak aan het echtpaar Henk en Mien Sneevliet en een aantal van hun medestanders uit de vooroorlogse Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij (RSAP). Sneevliet was voorzitter van die partij. Voornamelijk in Sint Pancras werden de voorbereidingen getroffen voor de illegale voortzetting van de RSAP onder de naam 'Marx-Lenin-Luxemburg Front'. Sneevliet, voormalig voorzitter van het Nationaal Arbeids Secretariaat (NAS), de syndicalistische concurrent van het NVV, kende Barten van diens bindwerk voor het NAS. Niet alleen bood Barten onderdak aan Sneevliet en zijn groep maar ook bemiddelde hij bij de totstandkoming van het contact met drukker Rein Witteveen uit Oterleek, die vanaf september 1941 het blad *Spartacus* en ander materiaal voor Sneevliet ging drukken. Hij nam het werk over van een andere drukker die het te gevaarlijk vond worden.

Het verspreiden van de illegale bladen bleef de voornaamste aktiviteit van het MLL-Front. De provincie had daarbij niet de voornaamste aandacht. Die lag bij de grote steden in Noord- en Zuid-Holland. Wel bestond er een district Alkmaar dat werd geleid door Jan Edel met de Pancrasser Remmert van Graft als koerier. Het werk reikte in dit district echter niet verder dan februari 1942. Na verraad in Haarlem werd Jan Edel op de 25e van die maand gearresteerd. De SD vermoedde al een tijd dat de drukker van het illegale MLL-materiaal zich in de omgeving van Alkmaar moest bevinden. Edel werd door Lages persoonlijk aan een scherp verhoor onderworpen. Door te blijven zwijgen redde hij een aantal mensen het leven.

Jan Edel, leider van het MLL-distrikt Alkmaar.

Toen vond echter de SD op grond van een aanduiding, 'een huis met een witte gevel aan een dijk', de drukkerij van Witteveen in Oterleek. In een serie arrestaties werden ondermeer Witteveen, Sneevliet, Van Graft en Barten opgepakt. Van hen werden alleen de twee laatstgenoemden niet ter dood veroordeeld omdat ze niet onder de sabotageverordening vielen. Gevangenschap betekende voor hen echter geen overleven. Terwijl hun kameraden Sneevliet, Menist, Dolleman, Schriefer, Gerritsen, Koeslag, Rein Witteveen en Jan Edel al eerder gefusilleerd waren, kwamen zij tegen het einde van de oorlog om in het concentratiekamp in Ravensbrück.[15]

Veel nieuwkomers in 1943

Het jaar 1942 eindigde ondanks alles hoopvoller dan het was begonnen. Terwijl aan het begin van het jaar de Duitsers nog oppermachtig leken, getuige hun snelle opmars in Rusland en Noord-Afrika, kondigde zich aan het eind van het jaar de ommekeer aan.

Na El Alamein en Stalingrad waren de Duitsers op de terugtocht. Dit besef drong snel tot de ille-

gale pers door en het maakte iets goed na de bijzonder moeilijke eerste jaren. Bovendien wist men nu dat de stem van het verzet werd gehoord en gewaardeerd in Londen, nadat in de loop van 1942 een goede verbinding tot stand was gebracht.

Dit alles bij elkaar betekende dat de illegale pers meer oog begon te krijgen voor een toekomst nà de Duitse nederlaag. Nog andere veranderingen vonden er plaats in de positie van de ondergrondse kranten. Op 15 mei 1943 werd bepaald dat alle radio's moesten worden ingeleverd en ook voor puur nieuws raakte de bevolking nu op de illegale pers aangewezen. Daarnaast werd het steeds meer noodzakelijk om de bevolking tot verzet op te roepen. De toenemende razzia's, de pogingen om Nederlandse soldaten alsnog in krijgsgevangenschap te laten vertrekken en de bloedig onderdrukte April-Mei-stakingen die daar op volgden, leidden tot een groeiend beroep op het verzet. De illegale pers begon daarom steeds grotere delen van de bevolking op te wekken om de noodzakelijke risico's op zich te nemen. Zelf had de illegale pers de afgelopen jaren al ondervonden welke die risico's waren. In 1942 had een aantal bladen gevoelige klappen te verduren gekregen, maar door schade en schande wijs geworden konden de organisaties worden verbeterd. De spreiding en de verspreiding van de bladen nam toe, vergemakkelijkt door de grotere oplagen die mogelijk waren geworden nadat veel bladen vanaf 1941 overschakelden van stencillen op drukken.

Ook in West-Friesland lijkt in 1943 een verbetering in de situatie van de illegale pers te zijn opgetreden. In ieder geval begonnen bladen te circuleren die pas in 1943 ontstonden, zoals *Ons Volk, Voor God en de Koning* en *Je Maintiendrai*, alle drie oorspronkelijk afkomstig uit Utrecht.

De oprichting van *Trouw*

Begin 1943 verscheen ook de zeer belangrijke nieuwkomer *Trouw*, dat zich tot een der voornaamste illegale bladen ging ontwikkelen. Het blad was in feite een afsplitsing van *Vrij Nederland*. Al in de loop van 1942 waren er wrijvingen gekomen tussen de redactie – sinds het najaar van 1941 gedomineerd door H.M. van Randwijk – en een deel van de verspreiders, onder wie Wim Speelman en Henk Hos. Een verschil van opvatting over illegale techniek en organisatie

Zo werd 'Trouw' vervaardigd. Links Tonny van der Linden, rechts Piet van de Akker.

speelde daarbij een belangrijke rol. En dat alles tegen de achtergrond van verraad en arrestaties die het blad in 1942 teisterden. In de ogen van Van Randwijk vormde de overaktiviteit, het gebrek aan specialisatie binnen het verzet een grote bedreiging voor het illegale werk. Een teveel aan contacten en een gebrekkig overzicht moesten fout aflopen. De pogingen van Van Randwijk om daarin verandering aan te brengen werden door Speelman en de zijnen opgevat als een aantasting van hun bewegingsvrijheid. Hierdoor ontstond een groeiende verwijdering die verhevigd werd doordat zich ook politieke meningsverschillen binnen *VN* gingen openbaren. De toenemende christelijk-humanistische koers die het blad onder Van Randwijk nam, stuitte op bezwaren van het sterk op de ARP-georiënteerde deel van de achterban. De illegale top van die partij had trouwens al eens vergeefs geprobeerd om invloed op het blad te krijgen.

De arrestaties van Speelman en Hos eind 1942, gevolg van verraad in OD-kring, leken Van Randwijk gelijk te geven. Speelman wist gelukkig te ontsnappen en kwam als geroepen voor de redactie van het juist opgerichte *Trouw*, dat zijn organisatie nog geheel moest opbouwen. Speelman nam een groot deel van het verspreidingsapparaat van *Vrij Nederland* met zich mee en een scheuring vond plaats die de emoties soms buitengewoon heftig deed oplaaien.

Het effect van deze overname deed zich vooral voelen in het Noorden en Oosten van het land, waar de gereformeerden een belangrijk aandeel in de organisatie hadden.

In West-Friesland lijken de emoties minder hoog te zijn opgelopen, maar ook hier gingen mensen over van *Vrij Nederland* naar *Trouw*. Voormalige verspreiders en medewerkers van de groep van Marbus bijvoorbeeld.

De verspreiding van *Trouw*

Een van hen, de heer De Glopper, kreeg het verzoek om *Trouw* in de Kop van Noord-Holland te organiseren. Hij kreeg daarbij steun van A. Lever (die inmiddels ook naar Broek op Langedijk was geëvacueerd) en de heren Taeckema en Van Gennip. De kas van de 'Vereniging Vrij Nederland' ging eveneens over naar *Trouw*.[16] Het blad kreeg vooral vaste voet op plaatsen waar gereformeerden sterk vertegenwoordigd waren (Andijk en Enkhuizen bijvoorbeeld), maar ook in de meeste andere steden in West-Friesland. De verspreiding van *Trouw* ging vaak hand in hand met de werkzaamheden van de LO, waarmee een nauwe relatie bestond. Verantwoordelijk voor het reilen en zeilen van *Trouw* in geheel Noord-Holland waren de voormalige VN-man Jaap Boot ('Jaap Noord-Holland') en H. Toby uit Wormerveer, die in contact stonden met de redactie van *Trouw*, bestaande uit Jan Schouten, J.A.H.J.S. Bruins Slot, Gesina van der Molen en J. van Ruller.

Trouw onderhield een nauw contact met de voornaamste verspreiders. Regelmatig kwam men bijeen in weekends om geestelijk bij te tanken, een soort AR-traditie. Al in 1941 vonden er in Broek op Langedijk vergaderingen plaats van de AR-kiesverenigingen in Noord-Holland benoorden Alkmaar, waarop de heer Vermeulen uit IJmuiden, één van Colijn's 'elf apostelen', sprak over de in te nemen houding tegenover de Duitsers.[17] Het principiële geluid van *Trouw* vond veel bredere weerklank dan alleen in AR-kringen. Dat werd mede mogelijk gemaakt door de steeds groeiende oplage van het blad en de goede bevoorrading van Noord-Holland. Een groot aantal van de verspreide *Trouw*-exemplaren was afkomstig uit Hillegom, waar drukkerij J.C. Kat oplagen draaide tussen de 20.000 en 60.000 exemplaren. Door wie *Trouw* in Westelijk West-Friesland precies is verspreid, valt helaas moeilijk meer te achterhalen, een enkele uitzondering daargelaten.

Trouw bereikte in 1943 St. Pancras en omgeving via een soort depot van illegale bladen dat zich bevond in het gemeentehuis van die plaats, met medeweten en steun van burgemeester Kroonenburg. C.J. Schouten, die daar als ambtenaar werkzaam was vanaf begin 1943, had al in zijn vorige standplaats, Warmenhuizen, allerlei herderlijke schrijvens verspreid die hij ontving van burgemeester Nolet. Deze op zijn beurt ontving ze weer van zijn broer in Amsterdam, die daar deken was. Vanaf eind september 1941 verspreidde Schouten eveneens *Vrij Nederland*. Na zijn overplaatsing naar St. Pancras raakte hij betrokken bij de LO maar ging hij tevens het depot voeren van een groot aantal illegale bladen. Behalve *VN* en *Trouw* waren dat in 1943 *Je Maintiendrai*, *Het Parool*, *Ons Volk* en *Voor God en de Koning*.[18]

Het Medemblikse Comité

Trouw werd beslist niet alleen verspreid door mensen die er geestelijk of politiek nauw mee verwant waren. In zeer veel gevallen speelde dat zelfs nauwelijks een rol: verspreiders verspreidden wat hun hand vond, ongeacht de politieke kleur van een blad. Een ander voorbeeld hiervan vormde een vijftal mensen dat afkomstig was uit een comité dat in Medemblik de Nederlandsche Unie

DE WAARHEID.

4e Jaargang. No. 26 1 Juni 1944

= =

SCHOTEN KNALLEN BIJ HET MORGENKRIEKEN .....

DE VERSCHERPTE TERREUR ,DE OORZAAK EN ONS ANTWOORD!

= =

Als een razende Roelandt moordt de mensenslachter van Berchtesgaden met
zijn vazallen en satrapen in de bezette landen omzich heen.Geen dag wel-
haast gaat voorbij of bij 't morgenkrieken hebben een sombere gevangenisbin-
nenplaats ergens in Nederland de schoten van het vuurpeloton geknald,een
einde makend aan het leven van menig dapper strijder voor Nederlands vrijheid
en toekomst.De gesel der twintigste eeuw voelt zich de macht ontglippen.Nu
zijn er geen remmen meer,waar het er om gaat,vertwijfeld het bestaan te rek-
ken,nu de zaak reeds verloren is.
En heel de machteloze,moordbeluste woede keert zich tegen het Kommunisme.
De slachtoffers worden in hoofdzaak nog steeds gedoodverfd als "leden der
C.P.N." en de z.g. motiveringen der vonnissen verzuimen niet,de belachelijk-
ste gruwelsprookjes over het Kommunisme aan den man te brengen.Strijders,
die reeds een jaar of langer in een concentratiekamp waren opgesloten,moe-
ten thans opeens met hun leven de tol betalen voor de doodsangst van het
Nazidom voor het Kommunisme.
De moderne Alva's zijn nu al zo ver gekomen dat zij de doodstraf hebben ge-
steld op het geven van bijdragen aan de C.P.N. als op het verspreiden van
"DE WAARHEID".Ons komt dit niet onverwacht.Zij die leven door leugen,laster
en bedrog kunnen slechts de Waarheid vrezen.Maar hun rijk duurt niet lang.
Zij kunnen gaan door stromen bloed,aan het eind overwint de Waarheid.Zo is
het ook gesteld tussen hen en ons.
Wat willen zij bereiken met hun monsterlijke vonnissen?Een verzwakking,een
verlamming wellicht van onze activiteit?Wij voorspellen hun zeer weinig re-
sultaat.Met het best denkbare spionnen en politie-apparaat zijn zij er,op
het toppunt van hun macht,niet in geslaagd het Kommunisme in Duitsland zel-
ve totaal uit te roeien.Met het sterkste en voortreffelijkst uitgeruste le-
ger zijn zij er,op het hoogtepunt van hun glorie,niet in geslaagd het Kommu-
nisme in de Sovjet-Unie te vernietigen.Het tegendeel is gebeurd,zij hebben
tegen het Kommunisme de zwaarste nederlagen geleden.
Armzalige geweldenaars!
Nu dreigt ge,met Uw ondergang voor ogen,iedereen te zullen vermoorden,die
"DE WAARHEID" verspreidt.Maar ondanks Uw jarenlange bloedige vervolging,is
"DE WAARHEID" reeds geworden tot een der meest verspreide bladen in Neder-
land.Haar oplage overtreft die van tal van Uw leugenachtige bladen en blaad-
jes te zamen en stijgt nog steeds.Om Uw bedreiging uit te voeren zoudt ge de
helft der Nederlandse bevolking moeten uitroeien en dan nog zoudt ge de ne-
derlaag lijden.Want "DE WAARHEID" tesamen met de andere organen der illega-
le pers,vlees en bloed van ons volk,zijn strijdbaar-heden en hoopvolle toe-
komst,die geen geweld vernietigen kan.
Nog een ander doel mogen de Nazi's nastreven bij hun tomeloze campagne te-
gen de C.P.N.Door hun laster- en terreurveldtocht streven zij er naar,een
wig te drijven in het Nederlandse verzetsfront,en de groeiende eenheid der
illegale beweging te doorkruisen.Hier voorspellen wij hen al even weinig
succes.De tijd is voorbij dat men kon trachten,door een trommelvuur tegen de
Kommunisten,de splijtzwam in ons volk te dragen.De barbaarsheid en wreed-

"De Waarheid"; 1 juni 1944.

vertegenwoordigde. Na het verbod op de Unie, eind 1941, zetten zij hun werk ondergronds voort. De leden bekleedden voor de oorlog allen min of meer vooraanstaande posities in de oude politieke partijen en ze hadden bovendien bijna allemaal de werkkring gemeen: het Provinciaal Ziekenhuis in Medemblik. De centrale leiding, tot zijn onderduik, berustte bij de eerste geneesheer van dat ziekenhuis, dr. R. Zijlstra, die politiek 'neutraal' was. Dan waren er een aantal SDAP-ers, de tuinman C. Bobeldijk, de veilingmeester W.W. Schra en het gemeenteraadslid F. Houkes, tuinman van het Provinciaal Ziekenhuis. Het vijfmanschap werd gecompleteerd door de Vrijzinnig Democraat P.F. Brittijn, boekhouder van het ziekenhuis, die na Zijlstra de leiding kreeg. Een aantal van hen was betrokken bij LO en OD maar als geheel fungeerde de groep als verspreidingskern van een groot aantal illegale bladen. Aanvankelijk waren dat voornamelijk *Vrij Nederland, Het Parool* en *Je Maintiendrai*, daarnaast later, na september 1944, *De Vrije Stem, Zuiderzeebode* en *Trouw*. Bij de verder verspreiding waren nog meer personeelsleden van het ziekenhuis aktief, onder wie W. Boonstra (eerste verpleger, AR-lid), J. v.d Klauw (verpleger en lid van de RK Volkspartij) en W. Schilstra (eveneens verpleger en lid van de CDU). Daarnaast werkte mee de postbode K. Spijker (lid AR). Van deze groep werden Brittijn en Boonstra, evenals de zijdelingse medewerker R. Oost, een kantoorbediende van het ziekenhuis, begin 1945 gearresteerd en op 12 maart 1945 in Amsterdam op het Weteringplantsoen gefusilleerd, met nog tientallen anderen.[19]

Tot de bladen die door het Medemblikse Comité werden verspreid behoorde niet *De Waarheid*. De reden daarvan is onbekend. De oude tegenstelling tussen SDAP en CPN zou een rol gespeeld kunnen hebben, maar dat hoeft niet. Veel sociaal-democraten waren tijdens de oorlog voor *De Waarheid* aktief. Het is dan ook waarschijnlijker dat *De Waarheid* beschikte over een eigen verspreidingsorganisatie in Medemblik.

Het werk van Arie Gordon begon in 1943 langzamerhand zijn vruchten af te werpen. Doordat *De Waarheid* op een aantal plaatsen in de streek zelf werd gestencild (vermoedelijk is er ook nog een keer gedrukt, in Hoorn), was het blad minder afhankelijk van aanvoer dan de andere landelijke bladen. Deze werden op voortdurend wisselende plaatsen, verspreid over het gehele land, gedrukt en daarna via een ingewikkeld systeem verspreid en onderverspreid met alle logistieke problemen vandien.

Vanaf begin 1943 was er sprake van een min of meer systematische verspreiding van *De Waarheid* in plaatsen als Alkmaar (waar Jaap Heemskerk het blad vertegenwoordigde), Langedijk, Schagen, Wieringen, Heiloo, Limmen, Castricum, Bergen en nog wat kleinere plaatsen. In Barsingerhorn bijvoorbeeld was een reserve-stencilstation gevestigd, dat evenwel gelukkig nooit heeft hoeven inspringen. Ruurd van der Waan, Willem Moes en Henk Koster waren daar voor het blad aktief en ze verzorgden vanuit Barsingerhorn eveneens Schagen. Nog wat namen van verspreiders: in Wieringen werkte Harm Bodde, in de Zijpe waren het de gebroeders Ott, in Nieuwesluis Jan Bennekamp en in de Langedijk Piet en Klaas Borst.[20]

VN begint opnieuw

Terwijl in 1943 de zaak voor *De Waarheid* goed begon te draaien, moest *Vrij Nederland* in dat jaar bijna helemaal opnieuw beginnen.

Het ontstaan van *Trouw* bracht *Vrij Nederland* in grote problemen. Bewerkt door Wim Speelman en zijn vrienden kozen veel voormalige verspreiders van *VN*, vooral de gereformeerden die inhoudelijke bezwaren tegen het blad hadden gekregen, voor het nieuwe blad *Trouw*. Automatisch gingen daardoor hele onderverspreidersnetten vaak ongevraagd en ongewild mee over naar het AR-verzetsblad. Vooral in het Noorden en Oosten van het land betekende dat zoals reeds opgemerkt, een gevoelige klap voor *Vrij Nederland*, maar ook elders ontstonden er problemen door het wegvallen van verspreiders en drukkers. In Noord-Holland was dat eveneens het geval, al was het minder dramatisch dan bijvoorbeeld in Groningen, waar de gereformeerden veel sterker waren vertegenwoordigd. Jook Logger, een student farmacie uit Utrecht die begin 1943 van *VN* de opdracht kreeg om in Noord-Holland de organisatie te redden, stootte hier een paar maal zijn neus. W. Boot uit Wormerveer, die bijna vanaf het begin voor *VN* had gewerkt maar was overgegaan naar *Trouw*, weigerde aan Logger oude *VN*-adressen in Noord-Holland uit te leveren. Zogenaamd, deelde Logger aan de leiding van *VN* mee, omdat hij die niet wist, maar de werkelijke reden was dat Boot ze voor *Trouw* wilde gebruiken.

Al met al was er sprake van een erg verziekte sfeer tussen beide bladen, die bij sommigen tot na de oorlog zijn sporen naliet. *Vrij Nederland*, dat nu onder duidelijke leiding van H.M. van Randwijk was gekomen, zag zich genoodzaakt een geheel nieuwe organisatie op te bouwen. Het enige voordeel daarvan was dat fouten uit het verleden konden worden vermeden door een strakkere en professionelere opzet. Het land werd verdeeld in diverse distrikten, vaak maar niet altijd samenvallend met provincies, die weer werden onderverdeeld in regionen en daarbinnen in plaatsen. Er werden provinciale, regionale en stedelijke vertegenwoordigers aangesteld (zgn. PV's, RV's en SV's), waartussen horizontaal contact niet was toegestaan. Verticaal contact vond slechts plaats via tussen-adressen. Deze werkwijze, waaraan overigens niet altijd strikt de hand werd gehouden (zeker niet tegen het einde van de oorlog), vrijwaarde *VN* na 1942 voor grote oprolarrestaties.

Als PV voor Noord-Holland benoorden het Noordzeekanaal (Haarlem, Amsterdam en het Gooi waren aparte takken) werd Jook Logger aangesteld. In Utrecht, waar hij studeerde, was hij in het illegale werk verzeild geraakt en kwam hij ook in contact met *Vrij Nederland*, in de persoon van het kernlid Hebelotte Kohlbrugge, één van de meest aktieve vrouwen uit het Nederlandse verzet. Toen er in Utrecht in 1942 arrestaties plaatsvonden, vluchtte Logger naar zijn broer in Purmerend, die daar een apotheek hield en aktief was in de plaatselijke illegaliteit, o.m. als helper van Joden.

Trouw aan *VN*

Van Randwijk, die regelmatig in Purmerend kwam, waar zijn schoonouders woonden, en diens rechterhand mr. A.H. van Namen vroegen Logger om te gaan optreden als vertegenwoordiger van *VN* voor Noord-Holland. Dit moeilijke karwei nam Logger met veel voortvarendheid en steun van o.m. zijn broer ter hand.[21] Gelukkig trof hij ook enkele oud-*VN*-contacten die niet, zoals Boot, waren overgestapt naar *Trouw*. In Heerhugowaard was vanaf 1942 de scheikundige Willem van Slooten actief met het verspreiden van *VN* en het innen van gelden voor het blad. Bij diens moeder aan de Middenweg A 92, werd een soort depot voor *Vrij Nederland* opgericht vanwaaruit Alkmaar, Heerhugowaard en de Langedijk werden bevoorraad. Voor Logger vormde de familie Van Slooten het contactadres met deze plaatsen en de medewerkers aldaar. In Alkmaar bijvoorbeeld was dat dominee Frits Kuiper.[22]

Een ander belangrijk contact werd Logger geleverd door de Zaandamse havenloods Martin Arends. Deze was in 1941 via de OD met *Vrij Nederland* in aanraking gekomen en had het blad een tijdje herstencild, tot september van datzelfde jaar. Problemen met zijn Amsterdamse contact leidden toen tot een breuk en Arends ging een tijd *Het Parool* verspreiden, dit alles naast zijn andere illegale werk in OD en LO. Begin 1943 werd Arend door Logger weer overgehaald om *Vrij Nederland* te gaan verspreiden. Veel plezier had hij daar niet van, schreef Arends na de oorlog aan *VN*, want op 5 november 1943 vond er een inval plaats in zijn huis waarbij 20 exemplaren van *Vrij Nederland* werden aangetroffen. Ondanks mishandelingen zweeg Arends en er volgde voor hem een tocht die via Euterpestraat, Weteringschans, Vught en Sachsenhausen naar Buchenwald leidde, waar hij in april 1945 werd bevrijd.[23]

Enkele maanden voor zijn arrestatie introduceerde Arends zijn *VN*-contact Logger in Spanbroek, waar hij had meegeholpen om de plaatselijke LO-afdeling op te zetten. Op de Zomerdijk leerde Logger enkele centrale figuren uit het verzet in en rond Spanbroek kennen, te weten Jan en Kees Schipper en de familie Piet Schipper met de zonen Piet en Hil Schipper, bijgenaamd 'de Cat' De Schippers waren al bij allerlei vormen van verzet betrokken, maar dat vormde geen belemmering om ook de illegale pers een handje te helpen. Hil Schipper wist voor *Vrij Nederland* contacten te leggen in ondermeer Schagen, Warmenhuizen en Hoorn. In Spanbroek en de dorpen van het district verzorgde 'Oom Piet' Schipper de contacten voor de verspreiding. Er ontstond een belangrijke *VN*-kern, die door zijn eigen karakter en grote mate van zelfstandigheid als een 'geval apart' gold voor Provinciaal Vertegenwoordiger Logger. Er kwam na verloop van tijd zelfs een eigen regionale vertegenwoordiger voor het gebied in de persoon van het voormalig hoofd van de RK school in Spanbroek, C.J. Hof ('Meester').

De LO van Hensbroek, die was opgezet vanuit Spanbroek met een door de Schippers verstrekt tientje handgeld, bedroop zich met de opbrengst uit de 'abonnee-gelden' voor *VN* (overigens een ook elders niet ongebruikelijke financieringswijze van andere verzetsaktiviteiten en steunwerk). Een dergelijke samenwerking tussen LO en *VN* kwam wel meer voor. Volgens een verspreidingsschema uit de zomer van 1944 werden zo'n 550 exemplaren van de voor Noord-Holland-Noord bestemde oplage (in totaal ongeveer 1800 exemplaren) via LO-kanalen verspreid.[24] Waarschijnlijk gold de samenwerking tussen LO en *VN* meer voor het westelijke deel van West-Friesland dan voor het

Oostelijke deel, waar de LO, vooral rond Enkhuizen, vrijwel samenviel met *Trouw*-verspreiding. Daar was de gereformeerde achtergrond veel sterker de bindende factor.

Drukkerij Poldervaart

Niet alleen moest *Vrij Nederland* zijn verspreidingsapparaat voor een groot deel opnieuw opbouwen, maar ook moesten er nieuwe contacten gelegd worden om aan drukkers te komen. Ook dát was voorheen het werk geweest van Wim Speelman en de zijnen. De rechterhand van Van Randwijk, de advokaat A.H. van Namen, nam die taak voor een belangrijk deel over, gesteund door een aantal nieuwe medewerkers. In de tweede helft van 1943 ondernam Hetty van Klaveren, secretaresse van de Centrale Leiding van *VN* een aantal malen de riskante treinreis van Amsterdam over Alkmaar naar Schagen om daar de centrale kopij af te geven bij Drukkerij v/h De Westfriesche Kerkbode, waarvan de directeur, Menno Poldervaart bekend stond als een notoire anti-fascist. Het eerste contact was gelegd ergens in de late zomer van 1943, toen Menno Poldervaart bezoek kreeg van meneer Vijfling uit Zeist, een lid van het Stichtingsbestuur van de *Westfriesche Kerkbode* dat hem enkele jaren daarvoor als bedrijfsleider in Schagen had aangesteld. Vijfling kwam Menno namens diens vader, die dominee was in Naarden en daar ook actief deelnam aan het verzet, polsen of hij bereid zou zijn om *Vrij Nederland* te drukken. Vader Poldervaart had door zijn illegale werkzaamheden contact gekregen met *VN* en zijn steun toegezegd bij het vinden van een drukker. Dat hij daarbij aan zijn zoon dacht was niet vreemd. Na de dood van de vorige directeur van de kleine drukkerij, die behalve een groot aantal kerkelijke weekbladen ook *Vrije Geluiden* van de VPRO drukte, had de predikant Poldervaart ervoor gezorgd dat zijn zoon de nieuwe bedrijfsleider werd. Menno was van huis uit geen drukker ('Zelfs een letter als een koe kon hij nog niet drukken' aldus zijn weduwe) maar helemaal vreemd was het werk hem niet.[15] De in 1917 geboren Poldervaart was oorspronkelijk christen-socialist maar werd later lid van de Communistische Partij van Nederland. Op jonge leeftijd colporteerde hij al met antifascistische bladen in Bussum en ging hij als vertegenwoordiger per fiets het land in om boeken te slijten van de Uitgeverij Boekenvriend Solidariteit. Deze uitgeverij was een initiatief van een emigranten-hulpcomité dat bestond uit ondermeer Martien Beversluis, Nico Rost, Dick van der Linden, Jef Last, Johan Visser en de Duitser Hein Kohn. Ze hielpen Duitse kunstenaars en schrijvers, die voor Hitler gevlucht waren.[16]

Toen Menno Poldervaart via zijn vader de kans kreeg om in Schagen te gaan werken, kreeg hij van de communistische geheim agent en latere verzetsman Daan Goulooze de opdracht om zich tot directeur te laten benoemen. Ger Harmsen, de biograaf van Goulooze, die dit voorval vermeldt, geeft geen reden hiervoor. Waarschijnlijk maakte dit alles deel uit van de voorbereiding op een illegaal bestaan van de CPN in geval van een bezetting. Na de Duitse inval hadden Poldervaart en Goulooze nog een paar maal contact en volgens Harmsen zou het Goulooze geweest zijn die Menno verzocht had om *Vrij Nederland* te gaan drukken.[17] Hoe het ook zij, nadat Poldervaart hiervoor benaderd was en zich bereid had verklaard het werk op zich te nemen, kreeg hij zijn eerste rechtstreekse contacten met *Vrij Nederland*.

Wisselende aanvoerkanten

Gedurende een aantal maanden werd met wisselende tussenpozen (maar niet meer dan hooguit drie keer) *Vrij Nederland* gedrukt. Het feitelijke drukwerk werd verzorgd door Henk Altman en Roel Prins en vermoedelijk heeft ook de drukkerij van de gebroeders Wim en Siem Plukker wel eens assistentie verleend. De gemiddelde oplage bestond uit zo'n 48.000 exemplaren die per binnenschip vanuit Schagen naar Amsterdam werden vervoerd om daar te worden geteld en verdeeld naar provincie, stad of streek.

De Schagense advokaat en latere waarnemend burgemeester van het stadje, mr. dr. J.A.E. Buiskool, ontving zijn pakje *Vrij Nederland* gewoonlijk per post vanuit Amsterdam of Leiden. Het kostte hem later enige moeite en het overwinnen van een zeker wantrouwen voordat hij geloofde dat *VN* ooit een tijdje in Schagen gedrukt was en hij daar niets van had gemerkt.[18] Dat was evenwel typerend voor de werkwijze van een landelijke illegale krant. De drukkerijen werden beschermd door in hun omgeving niets van de door henzelf vervaardigde oplage te verspreiden.

De exemplaren die Buiskool ontving kwamen dus via een omweg en het is niet onwaarschijnlijk dat zijn *VN*'s elders waren gemaakt. Vaak werd een nummer op verscheidene plaatsen tegelijk gedrukt om zo aan een grote oplage te kunnen komen. Daartoe verhuisde het zetsel soms van de ene drukkerij naar de andere, maar dikwijls werd de kopij van een bepaald nummer op drie plaatsen tegelijk gezet. Inhoudelijk identieke nummers konden er uiterlijk heel verschillend uit zien. Ook om herkenning te voorkomen (voor vaklieden was het soms een klein kunstje om aan de manier van zetten en drukken de vervaardiger te herkennen) werd daarom een oplage niet in de eigen omgeving verspreid. Deze werkwijze heeft een aantal drukkers (helaas niet alle) beschermd.

Begin februari 1944 werden beurtschipper Lou Hoogland en Menno Poldervaart gearresteerd op verdenking van betrokkenheid bij het illegaal drukken en transporteren van het nummer van *Vrij Nederland* uit december 1943. De Duitsers slaagden er echter niet in om hun zaak te bewijzen (ook omdat sprake zou zijn geweest van de tijdige verdwijning van belastend materiaal door toedoen van het verzet). De beide mannen kwamen na enige tijd weer vrij. *Vrij Nederland* werd toen al lang weer ergens anders gedrukt.[29]

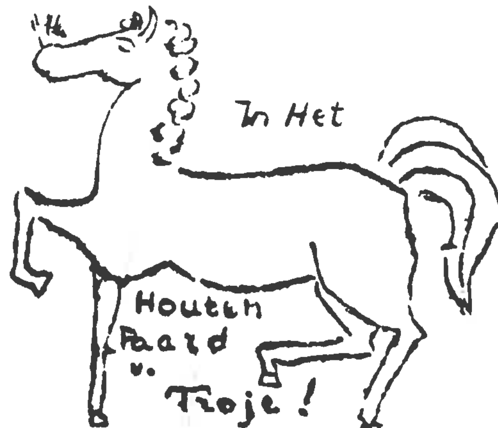
Plaatselijk nieuws

Tot aan september 1944 werden in West-Friesland de meeste illegale bladen geïmporteerd. Van de landelijke verzetsbladen werd alleen *De Waarheid* in de streek zelf vervaardigd op basis van centraal aangeleverde kopij, waarbij echter wel af en toe van de mogelijkheid gebruik werd gemaakt om ook plaatselijk nieuws op te nemen. In het nummer van 3 maart (nr. 15 uit de vierde jaargang) stond bijvoorbeeld het artikeltje 'Tuinders weigeren werk voor de Moffen', waarin werd gemeld hoe tuinders uit de Langedijk met succes een oproep hadden gesaboteerd om in Schoorl voor de *Wehrmacht* tijdelijk werk te verrichten.

In de loop van 1943 en 1944 begonnen er echter, net als elders in het land, nieuwe bladen op te duiken als reactie op de verplichte inlevering van radiotoestellen. Deze nieuwe categorie illegale bladen legde zich hoofdzakelijk toe op het verschaffen van nieuws, meer dan de landelijke bladen die naast algemene informatie vooral de verzetsgeest trachtten te stimuleren. De nieuwsbladen bevatten berichten die waren opgenomen van de Engelse radio of afkomstig waren uit door vliegtuigen afgeworpen krantjes. Ook in West-Friesland verschenen dergelijke bladen; voor het eerst in 1943, in het oostelijk deel voornamelijk in Enkhuizen. Het eerste blad – voor zover bekend – dat in het westelijk deel verscheen was het Alkmaarse *Robu* (afkorting van rose bulletin, naar de kleur van het stencilpapier), dat vanaf juli 1943 door onderduikers werd vervaardigd. Dit blad komt later uitgebreider ter sprake. In september van hetzelfde jaar verscheen eveneens in Alkmaar een nieuwsbulletin dat, na het een jaar zonder naam te hebben gesteld, pas in november 1944 de naam *De Strijder* kreeg en vanaf januari 1945 *De Vrije Pers*. Het blad werd gemaakt door D. Groen uit St. Pancras en de Alkmaarders C. Neef en J. Houtman.[30]

De verspreiding in het najaar van 1943 van een aantal uit Utrecht afkomstige illegale bladen (*Ons Volk*, *Je Maintiendrai* en *Voor God en de Koning* – dit laatste was een soort landelijk nieuwsblad) bracht de hoofdonderwijzer A. Monster uit St. Pancras op het idee om zelf een blad te gaan uitgeven. Monster (wiens schuilnaam 'Staal' luidde) was al buitengewoon aktief in de LO. De al eerder genoemde stadhuisambtenaar C.J. Schouten ontving ondermeer van hem zijn opdrachten voor de levering van persoonsbewijzen en *Ausweise* voor onderduikers. Omstreeks de jaarwisseling van 1943 en 1944 begon hij samen met een onbekend gebleven medewerker, die de cyclostyle (stencilmachine) in zijn bezit had, een blaadje uit te geven dat wekelijks gedurende drie maanden zou blijven verschijnen onder de sprekende naam *In het Houten Paard van Troje*. Het vaak gebrekkig gestencilde krantje bracht allerlei nieuws over de vorderingen op de diverse fronten, naast wat binnenlandse berichtjes. Ook stonden er af en toe

ZWIJGT! ZWIJGT! ZWIJGT!

Onlangs drukten wij de volgende slagzin in ons blad af: "Indien bij het illigale werk 3 mensen weten wat er maar 2 behoeven te weten, is er een fout gemaakt." Wij willen U nog even bij deze waarheid bepalen. Leert die zin uit Uw hoofd en houdt deze leus immer voor ogen. Maakt hem tot Uw parool. Handelt dienovereenkomstig.
Het is zo teleurstellend te weten, dat wij hier ook nog vele illigale werkers moeten toeroepen: "In naam van Ons Vaderland, in naam vanons volk en de goede zaak, waarvoor wij strijden: ZWIJGT! ZWIJGT ZWIJGT!!!"
In dit verband kunnen wij zeggen, dat: "Spreken de dood en zwijgen het leven", kan betekenen.
Wij kunnen rustig aannemen, dat het grootste gedeelte van onze medestrijders, die op worden gejaagd, wier namen in het politieblad staan gesignaleerd, of die zijn gearresteerd, en wier leven veelal eindigt voor het vuurpeleton, dit te danken hebben aan het "geklets" van hun medevaderlanders.
Wij vragen U: "Wenst Gij de dood van een dezer helden op Uw geweten te hebben?"
Neen toch zeker!
Daarom: "ZWIJGT ZWIJGT ZWIJGT!!!"

Ieder mens heeft in zich een zekere mate van nieuwsgierigheid. Aan de andere kant hebben wij ook de behoefte in ons, om anderer nieuwsgierigheid te bevredigen.
Wij kunnen niet anders vragen dan U op beide punten te beheersen, te beheersen, ja, tot in het schijnbaar belachelijke. Momenteel bestaat er op het punt van zwijgen geen superlatief. Daarom landgenoten roepen wij Uw medewerking in tot de invoering en bevestiging van een nieuwe sport, die in de kortst mogelijke tijd moet worden: "De Nederlandsche Nationale Sport, de ZWIJGSPORT".
Propageert deze sport onder Uw beste vrienden, wekt allen, die Gij kunt vertrouwen op tot de beoefening van de Zwijgsport. Indien Gij even nadenkt, zult Gij inzien, dat er na de oorlog, hoogstmerkwaardige en veelal vermakelijke situaties kunnen ontstaan door de opheffing van het zwijggebod. Maar de hoofdzaak is toch, dat Ge op deze manier kunt medewerken om arrestaties e.d. tot een minimum te beperken!
Daarom, nogmaals, werkt allen mede tot de verspreiding van de Zwijgsport. Ons gehele volk moet bewerkt worden om beoefenaar van deze nieuwe nationale sport te worden.
Geeft de luistervinken van de moffen geen kans meer!!

IEDER ORANGIST, ZWIJGSPORTPROPAGANDIST!!!

IEDER NEDERLANDER, KLETSPRAATJESVERBRANDER!!!

Donkey-Shot

"In het houten paard van Troje"; maart 1945.

stukjes in onder het pseudoniem Donkey Shot, waarin de lezers werden gemaand om voorzichtig te zijn en niet het verzet in gevaar te brengen door loslippigheid: 'Iedere Orangist, Zwijgsportpropagandist!!! Iedere Nederlander, Kletspraatjesverbrander!!!'

Het is niet bekend of het juist aan dat soort praatjes heeft gelegen, maar rond april 1944 wisten de Duitsers de cyclostyle in beslag te nemen en hield het blad op te bestaan. Slachtoffers vielen er gelukkig niet. Monster begon kort daarop met de verspreiding van *Trouw* en droeg zo bij tot de sterke positie die dit blad zich in St. Pancras wist te verwerven.[31]

De illegale pers na 'Dolle Dinsdag'

September 1944 was één van de enerverendste maanden van de oorlog. Na de invasie in Normandië zaten de geallieerde troepen enige maanden vast, totdat ze in augustus eindelijk uit het bruggehoofd wisten te breken. Daarna raasden ze door Noord-Frankrijk en België en overschreden de Nederlandse grens op 4 september. 'Dolle Dinsdag' (5 september) was daarvan het gevolg: NSB'ers vluchtten en de bevrijding leek nabij. De Spoorwegstaking werd afgekondigd, de geallieerden voerden grote luchtlandingen uit bij Arnhem. Maar toen de bevrijding eerst dagen, toen weken en vervolgens meer dan een maand op zich liet wachten, zakte het aanvankelijke optimisme in en moest een grote teleurstelling worden weggeslikt. De moeilijkste periode van de oorlog brak aan.

Ook de illegale pers kwam voor allerlei nieuwe moeilijkheden te staan. Verbindingen werden steeds slechter en er trad schaarste op aan allerlei benodigdheden voor de produktie van bladen. Tegelijkertijd nam de Duitse repressie en de slavenjacht op arbeidskrachten enorm toe. De behoefte aan nieuws en aan informatie werd steeds groter. De landelijke bladen konden die taak onmogelijk alleen aan. Bovendien gingen de ontwikkelingen zo snel, dat ze met hun lange productie- en verspreidingstijd niet genoeg op de actualiteit konden inspelen. Daarom kwam het vanaf september 1944 tot een ware vloedgolf van nieuwe illegale bladen, plaatselijk gestencild, voornamelijk gevuld met het laatste nieuws over de vorderingen op de diverse fronten en wekelijk of zelfs dagelijks verschijnend. Sommige uitgaven verschenen op initiatief of onder auspiciën van de grote landelijke bladen, maar het merendeel ontstond spontaan. Ze werden door allerlei mensen gemaakt en in uiteenlopende vormen en maten, vaak voorzien van de meest fraaie namen. Sommige hielden het slechts kort uit, andere bleven zelfs tot na de bevrijding bestaan.

Lokale initiatieven

Westelijk West-Friesland vormde op dit patroon geen uitzondering. Naast reeds bestaande nieuwsbladen verscheen in september 1944 al in Schagen het blad *Het Nieuws*, dat in totaal 182 afleveringen zou kennen. Het krantje verscheen dagelijks en er was dus veel papier nodig. Toen de overheidsinstanties uit Den Helder naar Schagen werden geëvacueerd, konden deze als leveranciers optreden. Alle benodigdheden moesten 'achterovergedrukt' worden. Verantwoordelijk voor de uitgave waren W. Biersteker (directeur van het Arbeidsbureau in Schagen), L. de Boer, J.E.L. van Ketel en G. Anneveldt. Deze laatste verzorgde het tikken en stencillen. Aanvankelijk gebeurde dat in Schagen bij zijn ouders, later in de Rijkslandbouwwinterschool. Daarna verhuisde de machine (die afkomstig was uit het gemeentehuis) naar Piet Frans in Stroet en vervolgens naar de boerderij van Levendig in Dirkshorn. De Boer haalde daar de blaadjes op, passeerde zonder moeite de Duitse wacht en leverde ze af bij het Arbeidsbureau vanwaaruit ze door Biersteker en hemzelf werden gedistribueerd naar ondermeer 't Zand, Anna Paulowna, Barsingerhorn en later ook Den Helder. Bij de drukker Van Ketel werd het blad ook wel eens gestencild en tevens werden bij hem de berichten van Radio Oranje opgenomen.[32]

In Schagen werden nog meer bladen vervaardigd. In januari 1945 verscheen heel kort *De Vrije Schager*, een blad dat zich vooral richtte tegen de zwarte handel. Wie het maakte is niet bekend. Dat staat wel vast voor het vanaf najaar 1944 dagelijks in een oplage van 15 exemplaren verschijnende *Aan den Dijk*. Dit blaadje werd vervaardigd door de landbouwer S. Borst. Grootscheepser was het werk dat door de drukkerij van Wim en Siem Plukker werd geleverd. Ze hadden goede contacten met de Zaanstreek, de daar verschijnende bla-

den *De Luistervink* (dat vanaf de zomer van 1944 gedrukt verscheen) en *De Typhoon* (dat in december van stencillen op drukken overging) werden bij Plukker wel eens gedrukt, al is niet bekend vanaf welk tijdstip en hoe vaak. De kopij voor *De Typhoon* werd vanuit Zaandam naar Schagen gebracht in de stang van een oude fiets. Het contact was gelegd door Cas Rayer, lid van de Zaanse onderduikorganisatie Rooms Katholieke Centrale, waarvan de spil werd gevormd door de kapelaan Gerrit de Groot, die in 1939 Schagen als zijn eerste standplaats had gehad.[33]

Een bonte verzameling

De verspreiding van *De Typhoon* gebeurde voornamelijk door meisjes en vrouwen. Maar ook mannen deden dat werk. Henk Koomen bracht exemplaren naar het klooster in Nieuwe Niedorp waar ze in ontvangst werden genomen door de pater Gardiaan (de overste), Henricus Huissen. Het klooster speelde een belangrijke rol als knooppunt van de illegaliteit, waaronder de verzetspers.[34] Vanaf november 1944 werd van daaruit een eigen blad verzorgd onder de naam *Je Maintiendrai*, dat evenwel niets te maken had met het landelijke blad van die naam, behalve misschien de geest (JM was voorstander van de zogenaamde volksbeweging, een samenwerking van allerlei geestelijke groeperingen). Het blad was een initiatief van pater Huissen en F.J. Wessels, het hoofd van de plaatselijke openbare lagere school. Ze zaten allebei in de LO en hoopten door de uitgave van een blad geld binnen te krijgen om onderduikers te helpen (dit motief speelde trouwens bij heel veel illegale bladen een rol).

Navolging in de geest van een landelijk blad vond wel meer plaats. Het Medemblikse comité onder leiding van dokter Zijlstra, dat al beschreven is, gaf bijvoorbeeld vanaf oktober het nieuwsblad *De Vrije Stem* uit, waarbij geprobeerd werd de gedachtensfeer van *Je Maintiendrai* te volgen, die wel een beetje in het verlengde van de Nederlandse Unie lag.

In St. Pancras bestond klaarblijkelijk contact met het landelijke rooms-katholieke blad *Christofoor*, maar toen die relatie in september verbroken werd, viel het besluit zelf een blad uit te geven op basis van de *Christofoor*-gedachte (namelijk de noodzaak tot het verbreken van het isolement van de katholieken in de samenleving en de doorbreking van verouderde tegenstellingen). Dit blad, *Eendracht maakt macht* genaamd, werd uitgegeven door J. Bol en J.P. Weel. Wegens allerlei technische problemen echter moest de verschijning, waarmee in oktober begonnen was, al na drie afleveringen gestaakt worden.

Meer succes had de uitgave van een ander duo, de uit Schoorl afkomstige arts J. Heringa en de jurist A. Jansen. Zij brachten vanaf 31 oktober 1944 tot 8 mei 1945 dagelijks een gestencild nieuwsbulletin uit in een oplage van tussen de 50 en 100 exemplaren onder de naam *De Vrije Nieuws Centrale*.[35]

Ook in andere plaatsen, die evenals Schoorl eigenlijk tegen de grens van West-Friesland aanliggen, verschenen allerlei nieuwsbladen, waarvan sommige af en toe ook elders doordrongen. Bijvoorbeeld in Schermerhorn (het blad *Contact*), Heiloo (*De Onderduiker, De Nieuwsbode, Telex* en *De Vrije Krant*), Alkmaar (o.m. het *Morgenbulletin*, het *Front en Wereld Nieuws, Recht door Zee*) en Bergen (*De Duinstreek*). Verder verschenen in Hoorn, zo'n beetje op de grens tussen oostelijk en westelijk West-Friesland, een aantal bladen (*De Gazette, Spitfire* en *De Zuiderzeebode*).

Naast al deze locale initiatieven bleven ook de landelijke bladen aktief. Zij wisten door hun goede organisatie de problemen voor een belangrijk deel te overwinnen en een hoofdaandeel te houden in de nieuwsvoorziening.

De Waarheid

Van de landelijke bladen die in westelijk West-Friesland werden verspreid had *De Waarheid* de minste problemen met de aanpassing aan de situatie zoals die na de Spoorwegstaking was ontstaan. Voor die tijd werd er al plaatselijk geproduceerd en daar ging men gewoon mee door. Alleen kreeg het aktuele nieuws een grotere plaats in de uitgaven. Gedurende een periode van ongeveer zes maanden werd *De Waarheid* in Koedijk gestencild door Arie Gordon, Klaas van Wijk en Frans Wezel, op het adres Oostwijk 215 waar de moeder van Wezel woonde. Verder waren ondermeer bij het werk betrokken Klaas Halff uit Schoorldam, Freek Reurslag uit Zaandam en Roel de Rover uit Groet.

Later werd *De Waarheid* ook in Bergen vervaardigd. Cor Sijpheer, ambtenaar bij het GEB en vurig sociaal-democraat, was al vanaf het begin van de oorlog aktief in het verzet. Samen met zijn vrouw wist hij dertien Joodse onderduikers onder te brengen, voor een deel bij hemzelf thuis. In de Hongerwinter begon hij zijn woning ook ter beschikking te stellen als 'drukkerij' van *De Waarheid*. Er werden wekelijks oplagen van ongeveer 1600 exemplaren vervaardigd die bestemd waren

DE WAARHEID

VOLKSDAGBLAD IN BEVRIJD GEBIED
WEEKBLAD IN BEZET GEBIED

5e Jaargang — No.21 — 5 April 1945.

T E N   L A A T S T E N   M A L E !

De bestorming van Hitler's laatste en voornaamste vesting is begonnen.

EENHEID MAAKTE VRIJHEID ONOVERWINNELIJK.

Op het ogenblik, dat wij dit schrijven, dringen de geallieerde legers over een breed front, dat zich uitstrekt van de Nederlandse grens tot bezuiden Karlsruhe over de Rijn. Tientallen bruggehoofden zijn gevormd, sommigen ervan reeds vele kilometers diep, de bovenloop van de Main is bereikt, Aschaffenburg gevallen. Essen en het Roergebied vormen thans het voornaamste zwaartepunt van de aanval der Brits-Amerikaanse legers, nadat tengevolge van generaal Patton's stormachtige tank-operaties kort tevoren het Saargebied reeds voor de Duitse oorlogvoering verloren was gegaan.

De glorieuze overtocht over de Rijn, die zowel wat betreft de omvang van de operatie als de slagvaardigheid, waarmede zij wordt uitgevoerd, de herinnering oproept aan de Sowjet-Russische overwinningen aan de Dnjeper en de Weichsel, betekent de bestorming en vernietiging van het laatste grote bolwerk, dat het Hitler-rijk in het Westen beschermde. Tesamen met de zich reeds áftekenende nieuwe stormloop van het Rode Leger vanuit het Oosten, luidt de slag om de Rijn de beslissende slotphase van de oorlog in Europa in.

Met ingehouden adem, met een hart, waarin de hoop op bevrijding hoog opvlamt, volgen wij het geweldig gebeuren, dat voor lange tijd over de toekomst van de wereld en van ons vaderland wel mede zeer in het bijzonder, gaat beslissen.

Voor de tweede maal naderen de oprukkende geallieerde legers ons grondgebied, thans, verrassend, vanuit het Oosten. Zullen zij, als deze regelen onder de ogen van onze lezers komen, de grens reeds hebben overschreden? Zullen de bewoners van de Gelderse Achterhoek, van Twente, eerder dan wij in het Westen, bevrijd zijn van de al te ondraaglijk geworden druk van dennwreedaardigen vijand? Wij kunnen het nu nog slechts hopen en vermoeden.

In ieder geval: de IJsel-linie, tot welker aanleg zoveel duizenden Nederlandse mannen zijn geprest en als slaven weggevoerd, is voor de Mof reeds nu vrijwel waardeloos geworden. Zij stortte ineen, tegelijk met die andere, nog grotere illusie van den vijand: dat de Rijn een afdoend "Halt" zou toeroepen aan de geallieerde opmars en dat men achter deze "Waterwal" de kans zou krijgen, den oorlog nog lange tijd voort te zetten.

"De Waarheid"; 5 april 1945.

voor de Kop van Noord-Holland. De kopij voor de nummers werd uit Amsterdam meegebracht door de onvermoeibare Arie Gordon of 'Ome Gerrit', zoals zijn schuilnaam luidde. Aanvulling vond plaats met het laatste nieuws van de BBC en Radio Oranje, waarvan de berichten werden opgevangen door de Joodse onderduikers Anita en Bob Citroen. Een deel van de kopij werd bovendien ook nog doorgegeven aan Dirk Smit die in Bergen vanaf februari 1945 het blad *De Duinstreek* uitgaf.

Op dinsdag was het altijd spitsuur bij de Sijpheers. Drie tot vier man waren dan de hele dag in touw om het nieuwe nummer te vervaardigen. De datering van de nummers werd altijd gesteld op de donderdag erop volgend. Dat was een slimmigheidje om het krantje actueler te laten lijken en de verspreiding meer speelruimte te geven. In het nummer van 1 februari 1945 stond dan ook trots: 'De verspreiding is zodanig geregeld dat geen van onze vaste lezers de krant LATER DAN VIER DAGEN NA DE VERSCHIJNINGSDATUM, die rechts bovenaan de krant vermeld is, behoeft te ontvangen.' Mocht dat onverhoopt toch gebeuren 'verstaat u dan met de bezorger, opdat een snellere toezending mogelijk worde.'

Het tikken van de stencils werd ondermeer verzorgd door de Alkmaarse vertegenwoordiger van *De Waarheid*, Jaap Heemskerk en diens vrouw. De door hen vervaardigde stencils waren herkenbaar aan een soort stralenkrans (van het morgenrood?) die de kop van de krant omringde.[16]

Regionale Nieuwsbulletins van *Vrij Nederland*

Vrij Nederland had minder last van de Spoorwegstaking dan andere bladen omdat al een tijd daarvoor overgeschakeld was op het gebruik van binnenvaartschepen (zoals ook al blijkt uit het verhaal over Poldervaart). Maar die verbinding was soms te langzaam en had ook andere praktische nadelen: in de strenge winter van 1944-'45 verhinderde de vorst lange tijd het varen. Snelle nieuwsvoorziening was daardoor erg moeilijk.

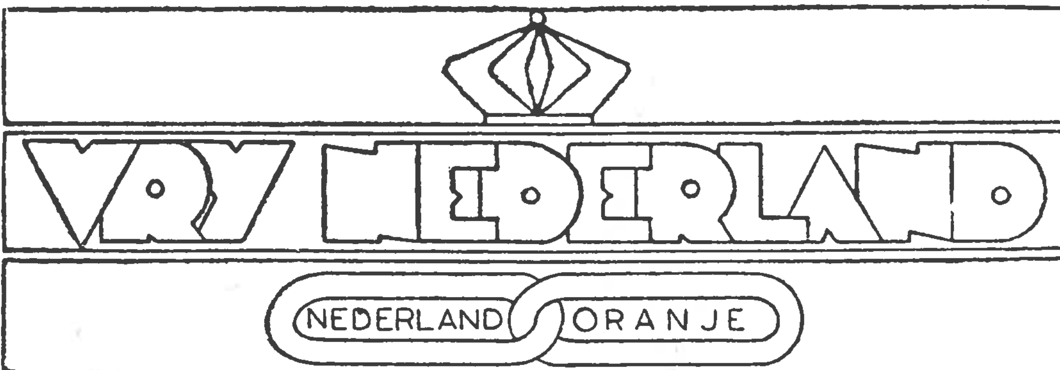
Net als andere bladen had *Vrij Nederland* evenwel al een plan gereed liggen voor het geval door oorlogshandelingen de verbindingen bemoeilijkt zouden worden. Vanaf september 1944 werd in vrijwel het gehele land overgegaan op regionale produktie. Er verschenen pure nieuwsbulletins onder de naam *Vrij Nederland*, meestal gestencild, maar ook plaatselijk gedrukte kranten die hoofdzakelijk waren gevuld met vanuit Amsterdam per koerier aangeleverde kopij. De centrale redaktie probeerde de inhoud van de regionale nummers op die wijze zoveel mogelijk in dezelfde geest te houden, maar gaandeweg de oorlog werd dat steeds moeilijker.

In tegenstelling tot andere delen van het land, wist de Centrale Leiding met Noord-Holland in het algemeen redelijk contact te bewaren met de producenten en verspreiders. Voor een belangrijk deel kwam dat ook door het energieke werk van de Provinciale Vertegenwoordiger Jook Logger. Hij wist met behulp van plaatselijke medewerkers een groot aantal regionale uitgaven draaiende te houden, al werd ook dat in de laatste maanden voor de bevrijding steeds lastiger.

Op 11 september verscheen voor het eerst het *Vrij Nederland Nieuwsbulletin voor Midden Noord-Holland*, dat werd vervaardigd in Purmerend, de standplaats van Logger. Aanvankelijk werd het blad, dat door Logger werd samengesteld uit kopij die hij van de leiding in Amsterdam had gekregen, gestencild. Vanaf 11 oktober echter verscheen het in druk, evenals het vanaf 25 oktober verschijnende bulletin voor Noord-Holland-Noord, dat vooral bestemd was voor Alkmaar, Heiloo, Bergen, Schoorl, Broek op Langedijk en omgeving. Dit blad was al op 18 september een keer gestencild uitgebracht. Het drukken van beide edities werd verzorgd door de drukker-boekbinder Siem Rijser uit Purmerend. Hij was een relatie van Loggers broer, de apotheker, voor wie hij altijd de etiketten van de medicijnflesjes drukte. Onder gevaarlijke omstandigheden bleef Rijser tot het eind van de oorlog zijn werk verrichten.[17]

De Noord-Noordhollandse editie werd door Logger naar het vertrouwde depot van de familie Van Slooten in Heerhugowaard gebracht waar vervolgens de verspreiders hun pakketjes voor de diverse plaatsen ophaalden.

NIEUWS BULLETIN VOOR NOORD NOORD-HOLLAND No. 29, 27 Jan. 1945

BEZET GEBIED.

Dra wisten wij: niet scherp genoeg was 't zwaard gewet
Bij het schennend binnenvallen der Teutonen-horden;
Wij waren rust gewend, wij waren niet verworden:
De nacht die ons verwon, heeft geenszins ons verplet.

Na vier jaar heeft de wolven-leer ons niet besmet,
Hoezeer wij onder 't afgedaan regiem ook morden:
Nóóit legden wij ons neer bij 's vijands nieuwe orde,
Wij kennen slechts één orde: de orde van het verzet.

Stik, moffen, met Uw orde waar wij nooit om vroegen!
Wij willen ons naar eigen aard en wet slechts voegen,
Géén macht ter wereld heeft dat blijvend ons belet.

Wij slaan U van ons erf, gelijk de vaderen sloegen,
Wij zijn als zij, die nimmer vreemde dwang verdroegen,
Slechts kennend deze orde: de orde van 't verzet!

Nil.

REGEERINGSVERKLARING, via Radio Oranje.

Het is de Reg. ter oore gekomen, dat in enkele gevallen spoorwegmannen weer aan het werk zijn gegaan, gedeeltelijk misleid door de Duitsche leugens, volgens welke de hongersnood een gevolgzou zijn van de spoorwegstaking, gedeeltelijk tengevolge van het in handen vallen der Duitschers bij razzia's. De Regeering begrijpt volkomen dat voedselgebrek sommigen beinvloed heeft, wijst er echter op dat dit gebrek niet aan de staking doch aan het onverantwoordelijk en roekeloos wegvoeren der transportmiddelen door de Duitschers moet worden geweten, aangezien het levensmiddelenvervoer in Nederland slechts voor een zeer klein percentage per spoor pleegde te geschieden. De regeering wijst er met nadruk op, dat de gall. luchtmacht gedwongen zal zijn onverbiddelijk op te treden tegen alle spoorwegverkeer. Samenvattend komt zij er toe te gelasten dat de spoorwegstaking over de geheele linie onverzwakt moet worden voortgezet.

NIEUWE DUITSCHE SCHANDDAAD.

Geruimen tijd geleden verklaarden de D. midden Limburg, evenals reeds eerder Luxemburg, in strijd met het volkenrecht, tot Duitsch gebied, met alle daaruit voor de bevolking voortvloeiende ellende Met ingang van 17 Jan. j.l. zijn zij overgegaan om, naar het voorbeeld van hun ras- en noodlot-genooten in N. Noorwegen, de bevolking onvrijwillig te evacueeren. Stadswijk voor stadswijk in Venlo en Roermond werden afgezet en de menschen uit hun huizen gejaagd en hen in groepen van 50—60 tegelijk weg te voeren....

Ook voor deze schanddaad zal het geheele Duitsche volk aansprakelijk gesteld moeten worden, en dienovereenkomstig gestrafd!

FRANKRIJK EISCHT......

Op een persconferentie verklaarde generaal De Gaulle, dat Frankrijk den oorlog niet zal beëindigen, alvorens de zekerheid te hebben verkregen, dat de linker Rijnoever voorgoed zal worden bezet. Of dit uitsluitend door Fransche troepen, dan wel door geall. zal geschieden dient nader overeengekomen te worden. De industriegebieden van Westfalen en het Ruhrgebied dienen als één geheel te worden beschouwd en onder controle te komen. Hij billijkte deze eisch, met een verwijzing naar de noodzakelijkheid ervan voor de beveiliging van W.-Europa. Tevens verklaarde hij, dat Frankrijk ook met Italië nog het een en ander had te regelen. In de Italiaansche reg. Bonomi zeide hij het volste vertrouwen te hebben.

GIFGAS.

In het Lagerhuis antwoordde Churchill op een desbetreffende vraag, dat de D. alleen daarom geen gifgas gebruikten, omdat zij wisten dat de geall. het hun tienvoudig weerom zouden geven!

HET NIEUWE LAGERHUIS.

De bouwplannen voor het nieuwe Eng. Lagerhuis zijn goedgekeurd. Churchill sprak bij deze gelegenheid de hoop uit, dat de oude zaal in haar geschonden staat zou blijven bestaan als een herinnering aan de doorstane moeilijkheden.

HET EERSTE TRIBUNAAL GEINSTALLEERD.

De Min. van Justitie, Mr van Heuven Goedhart heeft Donderdag in 's Hertogenbosch het eerste Tribunaal geinstalleerd. In zijn daarbij gehouden rede wees hij er o.m. op, dat de 5 K.B.'s ter extra snelle bestraffing van landverraders en collaborateurs en nalatigen, waartoe ook het Tribunaalbesluit behoort, ontworpen zijn door zijn ambtsvoorganger Min. van Angeren. Voor het tribunaal kunnen ook personen terecht staan, die zich niet aan bepaalde reeds omschreven misdrijven schuldig maakten. In dit eerste tribunaal hebben zitting een journalist, een dokter, een ambtenaar, een lid van de vakbeweging en een aannemer. Z.E. wenschte hun geluk ermee dat zij door H.M. tot deze eervolle en verantwoordelijke taak geroepen waren. Vervolgens stelde de minister hen gerust die bezwaar maakten tegen het tribunaalbesluit vanwege het buitenwerking stellen van art. 1 Strafwetboek, volgens hetwelk geen feit strafbaar is, dan uit kracht van eraan voorafgaand misdrijf. In dit verband wees hij erop, dat zeker niet alles wat in vier en een half jaar geschiedde door verklaring van terugwerkende kracht onder het Tribunaalbesluit kwam te vallen. Op twee uitz. na is alles al strafbaar sinds invoering Wetboek van Strafrecht van 1887 te weten: de misdrijven genoemd in art. 26 en 27 van het Trib. besluit nl. 1. Blootstellen van landgenooten aan maatregelen door de vijand of diens handlangers genomen met voor hen schadelijke gevolgen en 2. het opzettelijk gebruik maken van den oorlogstoestand en landgenooten te benadeelen of zichzelf ten koste van anderen te bevoordeelen. Er zou een storm van verontwaardiging volgen indien dit straffeloos ware gebleven.

Aan de omschrijving der andere misdrijven is niet getornd, slechts is de strafmaat verzwaard.

De President van het tribunaal zei o.m.: wij hebben

"Vrij Nederland" (Noord-Holland-Noord); 27 januari 1945.

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o

o " H E T P A R O O L " - B U L L E T I N o

o voor Alkmaar en omgeving verzorgd door "ROBU" o

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

No. 26/530 Nieuwjaar 1944

AAN ONZE LEZERS.
1945 ! Eén belofte houdt het zéker in: de komende bevrijding ! Wel hebben wij nog een paar moeilijke maanden voor de boeg, maar wij spreken de wensch uit, dat gij deze maanden zult doorworstelen
moedig, omdat ge beter tijden tegemoet gaat,
met zuiver geweten, omdat ge deed wat ge kon om onze bevrijding te bespoedigen,
met ongeduld, omdat ge er naar verlangt mede te kunnen helpen aan de opbouw van ons beproefde vaderland.
Wij hopen ook in 1945 - zoolang het noodig is - het contact met U te kunnen bewaren.

-o-

Op Oudejaarsmiddag sprak H.M. de Koningin tot Haar Rijksgenooten in Oost- en West-Indië. Haar woorden van bemoediging gingen vergezeld van een heilwensch voor het nieuwe jaar, waaraan Zij eenige regels in het Maleisch toevoegde. Oudejaarsavond sprak onze Minister-President Prof.Mr.P.S.Gerbrandy. Hij releveerde de vele gunstige militaire gebeurtenissen van het afgeloopen jaar. Hij verklaarde het voor ons allen zoo teleurstellende feit, dat de geall.legers juist tusschen Zuid- en Noord-Nederland stilhielden, als voortkomende uit de steeds na een opmarsch noodzakelijke nieuwe concentratie van krachten. De Min Pres.sprak zijn groot vertrouwen uit in de bevrijding van ons land en Indonesië en van zijn geloof in de Almacht van God, met welk vertrouwen en geloof hij hoopte dat wij allen het nieuwe jaar in zouden gaan.

-o-

DE GEBEURTENISSEN VAN HET AFGELOOPEN JAAR. De beschouwing hieraan door R.O. gewijd, begon met een vergelijking - welke geen gelijkstelling wilde zijn - van deze oorlog met die door Napoleon gevoerd. Hitler is echter geen Napoleon en waar de gedachten der Fransche revolutie verbreid door zijn legers, Europa hebben bevrucht, gaat van het nationaal-socialisme een doodelijke infectie uit, waarvan de kiemen nog moeten worden bestreden als de besmettingshaard reeds zal zijn uitgeroeid. Het jaar 1944 werd omschreven als het jaar waarin de grondslagen zijn gelegd voor de overwinning op Duitschland, waarvan de belangrijkste werd geacht het slagen van de landingen in Frankrijk en het tot stand komen van het front in West-Europa. Het zal de historische verdienste van Churchill blijven van meetaf aan, ook in de donkerste maanden van 1940, te hebben ingezien, dat de oorlog tegen Dlnd. nooit passief kon worden gewonnen, doch slechts actief door de vernietiging van de D.strijdkrachten, een vernietiging die alleen kon plaats vinden in Europa, als de D. zich niet buiten Europa zouden wagen. De zuivering van Afrika en het nabije Oosten in '40, '41 en '42 en de campagne in Libië en Tunis in 1943, de landingen op Sicilië en Z.Italië, waren noodzakelijke voorbereiding van het Westelijk front. Doch dit had niet kunnen slagen zonder de werking van de volgende vier factoren. 1o. De zware slagen die door de Russen aan de D.strijdkrachten werden toegebracht sinds de Zomer van '41, maar bovenal sinds het Stalingrad-offensief van Nov.'42. Geen enkele groep van volken is in deze oorlog zoo gehavend als de volken van de Sovjet-Unie. De offers waarmee zij de bevrijding van Europa hebben mogelijk gemaakt, hadden zij nimmer kunnen brengen zonder de leiding van Maarschalk Stalin en de Comm.partij. Dit vast te stellen is een daad van eenvoudige historische rechtvaardigheid. 2o. De overwinning ter zee, het beslissend verslaan van de U-booten. Deze strijd is gevoerd en gewonnen op de Oceanen en op de scheepswerven der Vereenigde Volken. 3o. De werking van de geall.luchtmacht. Hierbij wordt niet alleen gedacht aan de mate waarin de D.oorlogsindustrie is gehavend en beperkt door het strategisch luchtoffensief, maar vooral aan de beslissende beteekenis van de luchtmacht voor het isoleeren van het slagveld in Normandië.

'Het Parool'-bulletin; januari 1945.

VN hier en daar sterk

Naast de twee gedrukte edities uit Purmerend verscheen vanaf 26 september een VN *Nieuwsbulletin voor West-Friesland*, dat werd gestencild in Hoorn. Het blad was opgezet door de plaatselijke verspreider van het landelijke *Vrij Nederland*, L. Osinga en H. van Hulst, met medewerking van ir. C. Rietsema, W. Blok en A.W. Goetmakers. Verder was er een groot verspreidingsapparaat actief. Al snel ging bovendien het blad *Spitfire*,[38] dat werd uitgegeven door H.C.J. Geurtz, naar VN over.

Het in Hoorn vervaardigde VN was, behalve op de stad zelf natuurlijk, vooral op het oostelijk deel van West-Friesland gericht, maar er werd erg nauw samengewerkt met het iets later opgerichte VN *Nieuwsbulletin* uit Spanbroek, dat evenals Hoorn kopij en stencils door Logger kreeg aangeleverd. Uitgever van deze editie, welke zoals veel activiteiten in en rond Spanbroek onder patronage stond van Hil Schipper, was de al eerder genoemd regionale vertegenwoordiger van VN, het schoolhoofd C.J. Hof. Hij werd bij zijn werk geholpen door C. Schipper jr. uit Hoogkarspel en A. Koeman uit Zaandam. Het stencillen vond plaats bij de gebroeders Klaver en hun dappere huishoudster Gré Schipper ('tante Gré'). Wanneer er gevaar dreigde werd het bulletin vervaardigd bij de familie Entius in Zuidermeer. De samenwerking met VN uit Hoorn was daarnaast zodanig dat in noodgevallen voor elkaar kon worden ingesprongen. De oplage van het *Nieuwsbulletin* uit Spanbroek was zo'n 500 à 600 exemplaren per dag.[39]

Vrij Nederland speelde ook een belangrijke rol in het vanaf februari 1945 in Alkmaar en omgeving verschijnende blad *De Vrije Alkmaarder*. Het initiatief daartoe was uitgegaan van de vrijzinnige dominee Frits Kuiper, die VN in Alkmaar vertegenwoordigde maar daarnaast ook de steun en toeverlaat voor menig ander blad was. Kuiper beoogde een samenwerking van de progressieve ondergrondse bladen en wist daarvoor naast VN, *Het Parool* en *Robu* te interesseren. Het al eens genoemde *Robu* werd vanaf juli 1943 vervaardigd in het kadaster, door het conciërge-echtpaar Boer-Klut en het ondergedoken Joodse echtpaar Tas-Callo. Vooral mevrouw E. Tas-Callo ('Wil Verbeek') speelde vanaf die tijd een belangrijke rol in de illegale pers. Aanvankelijk werden ook wekelijkse *Parool-Nieuwsbrieven* (de zogenaamde *Nieuwsbrieven uit Engeland*, vanaf begin 1944 *Buitenlandsch Overzicht van Het Parool* genaamd) vervaardigd. De samenwerking tussen *Robu* en *Het Parool* leidde vanaf 27 november 1944 tot de uitgave van *Het Parool-Bulletin; voor Alkmaar en omgeving verzorgd door Robu*. Vrij kort daarna ontstond *De Vrije Alkmaarder* waar zich in maart 1945 nog *Je Maintiendrai* en *De Waarheid* bij voegden. *Vrij Nederland*, in de persoon van Kuiper, domineerde echter.

Niet overal steunpunten voor VN

De centrale rol van Kuiper, die zich in de laatste maanden ook steeds aktiever begon te weren in de gebundelde illegaliteit teneinde het voortbestaan van een progressieve dagbladpers in Noord-Holland te waarborgen, leidde wel eens tot strubbelingen met Logger. Deze had het tegen het einde van de oorlog trouwens toch al bijzonder moeilijk. Vanaf begin maart werd het steeds gevaarlijker voor hem. Van Randwijk waarschuwde: 'Kerel wees voorzichtig en wees met onderduiken liever weken en maanden te vroeg dan vijf minuten te laat.'[40] Maar Logger wilde zijn werk niet in de steek laten vanwege het gevaar opgepakt te worden in de Duitse slavenjacht. Vooral de Kop van Noord-Holland begon voor hem de laatste maanden een 'zorgenkind' te worden waaraan hij veel energie moest besteden.

Het kwam steeds vaker voor dat pakken *Vrij Nederland* bleven liggen in het depot bij de familie Van Slooten in Heerhugowaard. De man uit Alkmaar die VN ophaalde voor de Kop moest in maart onderduiken. Het koerierstekort werd steeds nijpender en bovendien leek de animo af te nemen. Logger klaagde hierover bij de Centrale Leiding: 'Zoo willen ze mij bijv. de Noord Noord-Hollandsche naar Warmenhuizen laten brengen en vinden ze dat ze toch heusch zelf niet naar Hugowaard kunnen komen om ze daar tegelijk met de anderen in ontvangst te nemen.' En: 'De W. meer wordt (...) bestreken en alleen de oude Kop van N. Holland, Schagen en noordelijker niet aangezien de menschen daar wel van ons willen hebben, maar alles gebracht.'[41]

Alleen in Broek op Langedijk, Sint Pancras en de Waard waren de problemen iets minder, omdat daar een aktieve groep zat. Daartoe behoorden naast VN-depothouder W. van Slooten, de Alkmaarse hulpagent Th. Eilander, uit Heerhugowaard de kruidenier W.E. Oldenbroek en uit Broek op Langedijk de fondsbode R.R. Neumann, de tuinbouwers D. Wiering en J. Bak jr, de bloemist/belastingconsulent J.G. Glas en de gebroeders A., H. en J. Dirkmaat. Deze laatste was tevens groepscommandant van de KP (onder de schuilnaam 'Cornelis Tromp'), daarna sectiecommandant in de BS en tevens assistent-districts-

De vertegenwoordiger van 'Vrij Nederland' in Noord-Holland, Jook Logger uit Purmerend, achter op de motor.

leider van de LO. Jan Dirkmaat onderhield nauw contact met Hil Schipper en Logger. Ook stond hij in verbinding met de al eerder genoemde C.J. Schouten, die naast zijn werk voor diverse illegale bladen, aktief was voor de LO in Bergen, St. Pancras en Koedijk.

Deze groep, waartoe ook nog een groot aantal onderverspreiders behoorde, nam vlak voor de bevrijding ter ontlasting van Logger de redactie en vervaardiging van de Noord-Holland-Noord-editie van *VN* over.

Logger, die voorheen twee maal per week naar de Waard moest komen, bracht wekelijks kopij voor de frontpagina terwijl de rest van het blad werd gevuld met radioberichten die ondermeer door Eilander en Neumann werden doorgegeven. De samenstelling was in handen van A. Dirkmaat en J.G. Glas, terwijl er werd gestencild bij onder andere Jan Dirkmaat en Willem Oldenbroek.[42]

De zorgen van Logger namen hierdoor wel wat af, maar er bleef één hoofdoorzaak voor zijn problemen bestaan, namelijk de dominante positie die *Trouw* vanaf september 1944 in vrijwel geheel West-Friesland wist in te nemen, gesteund door de LO en talloze onderduikers, terwijl 'onze menschen alles in hun vrije tijd moeten doen', aldus Logger in een brief aan de Centrale Leiding. Soms speelde daarbij ook de oude vete nog een rol, zoals Logger over de Kop berichtte: 'Bestaande organisaties zweeren (op enkele gunstige uitzonderingen na) bij *Trouw*'. (. . .) Dit is waarschijnlijk het werk van 'Kees' (vermoedelijk Cees Haeck, hoofdonderwijzer van de prot.-chr. school te Heerhugowaard, die zich een 'puur LO'er noemde) die beweerde van haver tot gort op de hoogte te zijn van alles wat aan de afscheiding van *Trouw* vooraf was gegaan.'[43] Maar hoewel dergelijke kwaadsprekerij zeker her en der ten nadele van *VN* werkte, was het toch in hoofdzaak de eigen verdienste van de *Trouw*-organisatie dat dit blad alle oplage- en verspreidingsrecords brak.

Het succes van *Trouw*

Evenals *Vrij Nederland* ging *Trouw* na de Spoorwegstaking over op gedecentraliseerde verschijning, zij het op een veel grotere schaal (landelijk kreeg *Trouw* zo'n zestig verschillende edities; VN ongeveer vijfentwintig). Er werden plaatselijke of regionale redacties gevormd, die kopij vanuit Amsterdam, waar de leiding zetelde, samenvoegden met eigen artikelen en berichten.

Evenals bij alle andere aktiviteiten van *Trouw*, was ook bij het op poten zetten van deze nieuwe organisatie Wim Speelman de drijvende kracht. Gedreven, hyperactief en bezield door het vuur van de verzetsman van het eerste uur, stimuleerde en organiseerde hij waar hij maar kon. Des te vreselijker was de klap toen hij in januari 1945 (voor de tweede keer) werd gearresteerd in Amsterdam en enkele weken later de dood vond voor een vuurpeloton in Halfweg.

Ondanks zijn dood ging het werk gewoon door omdat de basis was gelegd. Dat gold ook voor Noord-Holland, waar, na overleg met Speelman, in het najaar van 1944 een groot aantal edities het licht zag. Zo verscheen in Middenmeer in de Wieringermeer een speciale uitgave voor die polder. In Hoorn en later Enkhuizen werd vanaf 7 december *Trouw; speciale uitgave voor West-Friesland* I vervaardigd in een dagelijkse oplage van tussen de 2400 en 4000 exemplaren.

In het westelijk deel van West-Friesland werden ook een aantal edities uitgebracht. Ergens in het najaar verscheen vanuit Schagen *Trouw; speciale uitgave voor Noordhollands Noorderkwartier* met een onbekende oplage. Bij deze uitgave waren de gebroeders Wijnja uit Schagen betrokken, maar het ontbreekt jammer genoeg aan nadere gegevens. Dat geldt niet voor de editie *Trouw*; (voor) *Alkmaar en omstreken*. De op Koninginnedag 1944 uit de gevangenis in Amsterdam bevrijde P. de Graaf, die daarna in Alkmaar met het *Front- en Wereldnieuws* was begonnen, ging in november een samenwerking aan met de plaatselijke *Trouw*-vertegenwoordiger J. de Jonge, die daar in opdracht van de leiding begonnen was met een plaatselijke editie. De Graaf en De Jonge kwamen echter tot de conclusie dat er meer behoefte was aan een blad voor de omgeving van Alkmaar.

West-Friesland II

Besloten werd dat De Graaf vanuit Heerhugowaard met een speciale editie voor de Langedijk zou beginnen, die ter onderscheiding van de editie uit Hoorn *Trouw; speciale uitgave voor West-Friesland* II werd genoemd. Er ontstonden enige strubbelingen met het toen ruim een jaar oude blad *De Luistervink* dat echter een week nadat *Trouw* voor het eerst was verschenen (22 november) met alle medewerkers, die voornamelijk tot de LO behoorden, naar het blad van De Graaf overging. Nadat in januari 1945 de Alkmaarse stencilpost was opgeheven, werden de beide edities in Heerhugowaard vervaardigd, waarbij ondermeer van een lijkenhuisje en een hooiberg als schuilplaats gebruikt werd gemaakt. Ondermeer vanwege het papiergebrek (dat overigens in Noord-Holland door de nabijheid van de grote papierindustrieën nooit zo nijpend is geweest als in bijvoorbeeld Groningen en Drente) werden de edities vanaf 10 april gecombineerd uitgegeven. Twee weken later werd door verraad een groot aantal medewerkers uitgeschakeld, onder wie ook De Jonge en De Graaf.[44]

Er waren evenwel genoeg anderen om het werk voort te zetten. *Trouw* profiteerde al vanaf december van een stroom nieuwe medewerkers, waardoor elk district zichzelf gemakkelijker kon bedruipen. Op 2 januari meldde 'Jaap Noord-Holland' (J. Boot) aan Amsterdam: '. . .de laatste maanden zijn diverse flinke kerels, die reeds vanaf het begin af meegewerkt hebben, gekoomen, omdat ze hun werk of hun baas hebben verlaten.'[45] Uit dit legertje onderduikers, dat aan de Arbeidsinzet was ontsnapt, werden de opvolgers van de gearresteerden gerecruteerd.

Klaas Norel

Iemand die al langer was ondergedoken, vanaf 12 oktober 1943 om precies te zijn, toen de Duitsers de Enkhuizer LO-LKP een fatale slag toebrachten, en die ook nu weer aan de arrestaties ontkwam, was Klaas Norel. Naast de editie West-Friesland I redigeerde hij vanaf begin februari de editie II die in Heerhugowaard werd vervaardigd. De eigen artikelen van Norel die naast de kopij uit Amsterdam werden afgedrukt, gaven de Westfriese *Trouw*-edities een geheel eigen karakter. Kritiek werd niet geschuwd. In het nummer van 21 maart 1944 nam Norel een artikeltje op van een hervormd predikant die zijn teleurstelling uitsprak over de geringe bereidheid bij veel

Zaterdag
7 April '45
Nummer 113.

Trouw

VERSCHIJNT DAGELIJKS.

Speciale uitgave voor WEST FRIESLAND II

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

MUITERIJ OP TEXEL.
Het eiland in handen der Mongolen.

Er is muiterij uitgebroken onder het Duitsche garnizoen op Texel, dat voor het overgroote deel bestaat uit Mongolen, Russische krijgsgevangenen, die tot dienstname in het Duitsche leger zijn geprest. Op Vrijdag 6 April was het geheele eiland in handen van de muiters en beschoot Duitsche artillerie uit Den Helder hun stellingen.

Vrijdagmorgen bereikten berichten over de ongeregeldheden Den Helder. Er werden eenige booten (oorlogschepen hadden de Duitschers in deze marinehaven niet!) met troepen bemand, om naar Oudeschild te varen om de muiterij te onderdrukken. Nauwelijks waren evenwel deze schepen de haven uit, of ze werden van Texel af met geschut beschoten. Ze zijn daarop in de Heldersche haven teruggekeerd.

Uit dit verloop kan worden afgeleid dat de muiterij een groote omvang aangenomen heeft en de Mongolen het geheele eiland in handen hebben.

Wat het lot is van het Duitsche kader en de Ortskommandant van Texel, kan men slechts gissen. Vermoedelijk zijn ze door de Mongolen afgemaakt.

En wat zij in den laatsten tijd vooral doden - het weghalen van voorraden bij zwarte handelaren en N.S.B.-ers (en nooit bij anderen!) - dat dient om onduikers en illegale werkers voor honger te bewaren. Dat de leden der K.P. zal garen spinnen bij die kraakjes om er royaal van te leven, is een laster.

De K.P. is een keurkorps van het binnenlandsche front. Straks wordt zij een keurkorps in het nieuwe Nederlandsche leger.

AAN JONG NEDERLAND.

Wij hebben menschen noodig met fut,
die doen wat zij weten en willen,
voor het land en het volk een sterigen stut,
die hun tijd niet met praten verspillen.

Wij hebben menschen noodig met geest
met een laaienden vuurgloed van binnen
voor moeite, gevaar en voor druk niet bevreesd,
volvaardig hun taak te beginnen.

Wij hebben menschen noodig met pit
met van werklust tint'lende oogen,
die niet kijken of hun boordje of dasje wel zit,
maar doorzetten al hun pogen.

Wij hebben menschen noodig, waarin
een vuur brandt dat nooit is te dooven
die vechten vol vonkende vlammende zin
voor de wereld, waar zij vast in gelooven

Daarom, jonge mannen, sluit nu U aaneen
Jonge vrouwen, gij moe in de rijen.
Zij komen!. In 't front ontbreekt er niet één,
dejeugd gaat op marsch om te strijden.

"Trouw" (West-Friesland II); 7 april 1945.

Dondordag
19 April '45
Nummer 128/123.

Trouw

VERSCHIJNT DAGELIJKS.

Speciale uitgave voor ALKMAAR e.o. & WEST FRIESLAND II

-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

DE INUNDATIES.

De inundaties, die thans op vele plaatsen in Noord-Holland worden aangekondigd, hier en daar reeds uitgevoerd, en waarover nog veel meer geruchten loopen, verwekken een groote onrust in ons land.

Hoe onze gevoelens zijn onder deze volkomen zinnelooze verwoesting van ons schoone en goede Holland hebben wij in ons artikeltje over de Wieringermeer reeds gezegd.

Thans is het zaak om de hoofden koel te houden en niet toe te geven aan een redelooze angst.

Stellig kan veel vernield worden en er veel ellende komen. Maar wij hoeven niet te vreezen dat het water zoo hoog zal komen als het bijvoorbeeld bij den watervloed van 1916 in Waterland is geweest.

In de eerste plaats hebben wij het weer mee. Geen storm, geen regens; het is een droog voorjaar. De stand van het water in het IJselmeer is laag, veel lager dan de Duitschers zouden wenschen. Inlaten van water uit de Noordzee door de spuisluizen of zelfs door het doorsteken van den Afsluitdijk, zal dat peil niet aanmerkelijk doen stijgen, gelijk de ervaring van de jaren '28 - '32 uitgewezen heeft, toen het water dat door de sluitgaten binnenkwam zelfs bij hoogen vloed het peil in de Zuiderzee slechts minimaal beïnvloedde.

De Wieringermeer ligt zeer laag. Er zijn nog enkele polders met een zeer laag peil, ofschoon die reeds verder van de zee af liggen, zoodat het water langer werk heeft om er heen door te dringen. Een belangrijk deel van Holland zal in de gegeven omstandigheden nauwelijks onder water loopen.

De bevrijding wordt door deze inundatie's misschien een weinig vertraagd. Verhinderd wordt ze echter niet. Wij halen aan, wat Radio-Oranje Dinsdagavond zeide in dit verband: "Alleen het geallieerd opperbevel en de Nederlandsche regeering zijn volkomen op den hoogte van den waterstaatkundigen toestand en van de militaire mogelijkheden".

Hoe weinig weken is het geleden, dat hij met een diepe uithaal en een pose van de grootste zelfverzekerdheid sprak van de groote mogelijkheden, die de militaire situatie in zich borg voor nieuwe, groote Duitsche offensieven? En hoeveel honderdmaal heeft hij den spot gedreven met de Nederlanders die koppig bleven hopen op de geallieerden?

Nu zit hij in de gevangenis, nadat hij werd gegrepen te Groningen, waarheen hij, ondanks zijn daverende betuigingen van rotsvast geloof in Hitler uit het Westen was gevlucht. Hij is den Canadeezen in de armen geloopen.

Dit is het einde van een veel bewogen loopbaan. Cabaretszanger, journalist; geheim agent der Nazi's in vollen vredestijd; toeziend Standaard-redacteur!; paladijn van Göbbels vóór de Duitsch-Japansche radio van Hilversum. En thans gevangen man.

Wat zei Vondel? Het leven is een schouwtooneel.

Max speeld' zijn rol en krijgt zijn deel!

EEN DUITSCH GENERAAL AAN HET PRATEN.

De Duitsche generaal Boehlsen, die dezer dagen krijgsgevangen werd gemaakt heeft zich tegenover een Amerikaansch journalist zeer openhartig uitgelaten over de toestanden in Duitschland, en over Hitler, met wien hij drie weken voor zijn gevangenname nog een ontmoeting had gehad. Hij vertelde dat Von Runstedt als opperbevelhebber aan het Westelijk front ontslagen was, omdat de Führer hem een seniele oude man vond. Kesselring, die onder de Duitsche opperofficieren de bijnaam van "de stier" draagt, werd in zijn plaats benoemd , vanwege zijn verdiensten in Italië. Boehlsen deelde mee, dat er een groote spanning bestaat tusschen S.S. en Wehrmacht, om niet te zeggen een openlijke breuk.

"Trouw"(West-Friesland II); 19 april 1945.

boeren om halfverhongerde stadskinderen op te nemen, vanwege de 'extra-drukte' die dat gaf. Norel spoorde vervolgens aan om hulp te bieden: 'En die argumenten, ach kom! (. . .) het gaat voor de stadskinderen om leven en dood.'

Ook waarschuwde Norel tegen 'een vergaand chauvinisme ten aanzien van de eigen organisatie' bij allerlei verzetsgroepen, dat hij ook bij zijn eigen *Trouw* aantrof. Hoewel er volgens hem niet moest worden gestreefd naar een 'schijneenheid' in het verzet, moest er wel eensgezindheid blijven, zodat na de bevrijding samen aan de wederopbouw kon worden begonnen. De gereformeerde Norel zag daarbij ook mogelijkheden voor een samenwerking met de SDAP, bij wie hij tijdens de oorlog een 'gunstige kentering' signaleerde, minder marxistisch, 'koningsgezind en nationaal, Christendom en kerk genegen, afkeering van klassenstrijd en van de revolutie.'

Met dergelijke opvattingen bewoog Norel zich al een stuk af van die van de landelijke *Trouw*-redactie onder leiding van Jan Schouten en J.A.H.J.S. Bruins Slot. Maar dat Norel eigenzinnig en principieel tegelijk was had hij al in 1940 getoond, toen hij met zijn *Vrije Westfries* het voorbeeld gaf van het eerste verzet van een ongebonden pers tegen de Duitse overheersing.

Naoorlogse perikelen

Na de Bevrijding was het niet zo dat de voormalige illegale bladen direkt ophielden te bestaan. De meeste nieuwsbulletins bleven nog een aantal weken verschijnen, totdat er weer echte kranten konden worden uitgebracht. Dat laatste had nogal wat voeten in de aarde. Naast praktische problemen, zoals tekorten aan papier en machines (die door de Duitsers geroofd waren), speelde het conflict tussen de 'oude' en de 'nieuwe' pers. De oude pers bestond uit de vooroorlogse kranten die al dan niet onder druk van de bezetter hun verschijning hadden moeten staken of toestemming hadden gekregen om door te gaan. Zij zouden zich moeten verantwoorden tijdens de perszuivering. Daarnaast waren er de ambitieuze, vooral uit het linkergedeelte van het verzet voortgekomen nieuwelingen. Zij wilden hun ideële doelstellingen uit de oorlogstijd na de bevrijding verwezenlijken. Bovendien had de 'oude' pers zich in het algemeen zo gecompromitteerd, dat die alle recht van spreken verloren had.

Al tijdens de winter van 1944-'45 hadden er ook in West-Friesland discussies plaatsgevonden over plannen voor nieuwe kranten.[46] Ook vonden er gesprekken plaats tussen vertegenwoordigers van de illegale pers en mr. A. Schenkeveld, de Commandant Bewakingstroepen van het district Alkmaar van de Binnenlandse Strijdkrachten. Deze was door het commando van de BS belast met de zorg voor de verschijning van een streekdagblad, direkt na de bevrijding. Schenkeveld wilde een 'neutraal' blad dat niet alleen zou fungeren als streekorgaan voor Noord-Holland-Noord, maar ook als officieel orgaan voor de BS. De illegale bladen vreesden dat er voor hen straks geen plaats zou zijn. Daarom vond op verzoek van ds. Frits Kuiper, de 'vertrouwensman van de Alkmaarse illegale pers' en Klaas Norel, de gewestelijk redakteur van *Trouw*, een gesprek met Schenkeveld plaats. Dat leidde er toe dat zijn plan werd uitgesteld, ook omdat spoedig bleek dat de BS helemaal niet bevoegd was in dit soort aangelegenheden. Maar de illegale pers zou al spoedig merken dat de ideeën van Schenkeveld daarmee niet van de baan waren.

Na de bevrijding ging een aantal voormalige verzetsbladen direkt aan het werk. Vooral de oude bulletins van *Vrij Nederland* waren daarbij aktief. Het moederblad in Amsterdam zette als progressief weekblad zijn bestaan voort. Samenwerking van het weekblad met 'geestelijk verwante' dagbladen in Noord-Holland maakte wederzijdse steun mogelijk. Vandaar dat de nieuwe kranten op alle steun van VN konden rekenen. Dat zou later ook nodig blijken.

Hoorn en Schagen

Uit een fusie van de illegale bladen *Spitfire* en het *Vrij Nederland-bulletin* uit Hoorn ontstond de *Vrije Hoornse Courant*.

In Schagen kwamen de illegale drukkers Van Ketel, Plukker en Poldervaart tot overeenstemming om *De Nieuwe Schager* te gaan publiceren. Dat ging niet voetstoots. Waarnemend burgemeester Buiskool kreeg namelijk toestemming om *De Vrije Schager* uit te geven, gedrukt bij Trapman, de drukker van de oude, 'foute' *Schager Courant*. Buiskool, die meende dat er geen plaat-

DE VRIJE PERS

Redactie en Administratie: Voordam 9 boven
Telefoon 3902 (K 2200)

Dagblad voor Alkmaar en Omgeving
Maandag 16 Juli 1945. No. 590

Abonnementspr. 90 ct. p. maand. Prijs der advertenties
0,10 per m.m. Giro 459799 t. n. van C. Neef, Alkmaar

DINSDAG 24 JULI 1945

1e Jaargang — Nr. 1

KENNEMER KOERIER

Uitgave Stichting Kennemer Koerier i.o.
Abonnementsprijs f 1.— per maand.

Dagblad, ontstaan uit de illegale
editie Kennemerland van Vrij Nederland.

Dir. L. Christophersen — Red. P. H. Spruit.
Red. en Adm.: Breestr. 38, Beverwijk. Tel. 3033.

Bevrijdingsjaar No. 1

Zaterdag 19 Mei 1945

De vrije Schager

Redactie en administratie: Laan 201, Schagen
Hoofdredacteur: Mr. Dr. J. A. E. Buiskool
Telefoon tijdelijk No. 27 · Postgiro 23330

Schager Courant

89e Jaargang No. 11621
Laan 201, Schagen.
Tijd. Hoofdred. A. ERIKS
MAANDAG 7 MEI 1945
Directeur J. KEESMAN

HELDERSCHE COURANT

ZATERDAG 5 MEI 1945

HOOFDREDACTEUR: J. BIJLSMA

De Vrije Alkmaarder

Bevrijdingsnummer

No. 71/636
Zaterdag 5 Mei 1945

Administratie en Redactie: Westerweg 27, Alkmaar
Minimum-prijs 10 cent

Enkele bladen die vlak na de oorlog in Noord-Holland verschenen; 1945

selijk blad uit de illegaliteit was, kreeg de toestemming op voorwaarde dat zijn nieuwe krant niet de gecamoufleerde voortzetting van de oude zou zijn. Het voormalige illegale blad *Het Nieuws* protesteerde met enkele anderen toen bleek dat de krant van Buiskool het adressenmateriaal en de agentschappen van de oude *Schager Courant* gebruikte. Daarop volgde een verschijningsverbod en kreeg *De Nieuwe Schager* zijn kans.

Alkmaar

Ook in Alkmaar deden zich dergelijke problemen voor. Het Militair Gezag gaf *De Vrije Alkmaarder*, het voormalige illegale blad dat in de persoon van dominee Frits Kuiper goede banden met *Vrij Nederland* onderhield, toestemming om te verschijnen. Datzelfde gold echter ook voor *De Vrije Pers*, een nieuwsbulletin dat nog tijdens de oorlog verklaard had na de bevrijding te zullen stoppen. Terwijl *De Vrije Alkmaarder* duidelijk voor zijn politieke standpunten uitkwam, wilde *De Vrije Pers* een neutrale krant zijn. Het blad verscheen bij een firma waarvan de eigenaar tevens de directeur was van het verboden *Dagblad voor Noord-Holland*. Die krant was ontstaan uit een door de Duitsers afgedwongen fusie van enkele plaatselijke bladen. Vandaar dat de voormalige illegale pers bij het Militair Gezag klaagde dat *De Vrije Pers* als camouflage diende voor de oude *Alkmaarse Courant*. De militair commissaris, majoor Bokhorst, bleek daar niet van overtuigd te zijn.

Er ontstond al snel een geprikkelde sfeer. Door de militair commissaris was het hele apparaat van de NV Dagblad voor Noord-Holland gevorderd. Daarop werden *De Vrije Alkmaarder, De Vrije Pers* gedrukt, evenals de *Helderse Courant*, een 'oude' krant die ondanks protesten uit de illegaliteit een verschijningsvergunning had gekregen. Maar het tevens drukken van *De Nieuwe Schager, De Vrije Hoornse Courant* en *De Kennemer Koerier* (het voormalige *VN-nieuwsbulletin* uit Beverwijk) werd door de drukkerij afgewezen, omdat de capaciteit niet toereikend zou zijn. Dat argument wekte argwaan omdat tegelijkertijd bekend werd dat de NV Het Dagblad voor Noord-Holland pogingen deed om zelf weer een (neutrale) krant uit te brengen. Bij de presentatie van het plan, dat nog steeds op de sympathie kon rekenen van de vertegenwoordigers van het Militair Gezag, was gezegd dat de drukkerij voldoende capaciteit had om ook nog aparte streekedities te drukken.

Het argument van het capaciteitsprobleem ging niet meer op toen eind juli *De Vrije Pers* toch door een verschijningsverbod werd getroffen. Majoor Bokhorst, de militair commissaris, had er steeds niet aan gewild. Hij vond niet dat 'wettig en overtuigend' bewezen was dat *De Vrije Pers* een voortzetting was van de verboden *Alkmaarse Courant*. Daar dacht de Persraad anders over en zodoende moest de drukkerij nu ook de *Kennemer Koerier* gaan drukken. *De Vrije Hoornse Courant* en *De Nieuwe Schager* werden nog steeds afgewezen. Bovendien ontstonden er de daaropvolgende maanden voortdurend problemen. Telkens was er iets niet in orde op de drukkerij. Machines waren onklaar, personeel kwam te laat en vergissingen waren aan de orde van de dag. Er ontstond irritatie over het feit dat de *Helderse Courant* en een driemaal wekelijks streekbijblad van *Trouw (De Noord-Hollander)* wèl steeds op tijd konden verschijnen. De gebrekkige medewerking van de gevorderde drukkerij kwam ook de redactionele en technische uitvoering van de bladen niet ten goede. Het gebeurde zelfs een keer dat een drukker weigerde om hem onwelgevallige kopij af te drukken. H.M. van Randwijk, de hoofdredacteur van *Vrij Nederland*, moest als lid van de Persraad er aan te pas komen om dat conflict op te lossen.

Op initiatief van het Militair Gezag werd zelfs even geprobeerd om tot een samenwerking van oude en nieuwe pers te komen, maar dat mislukte. De 'oude' pers wilde redacteuren aan het werk stellen die tijdens de oorlog gewoon op hun post waren gebleven, ten koste van de 'dilettanten' die uit het verzet afkomstig waren. Van het ideële doel dat de oud-illegale bladen zich voor ogen stelden zou dan weinig meer overblijven. Dat plan was dus snel van de baan. Om sterker te staan tegenover de pogingen om de oude pers weer te doen herleven probeerden de oud-illegale bladen van Noord-Holland zelf tot een samenwerking te komen. Het goede moment daarvoor bleek echter al te zijn gepasseerd. Er waren niet alleen allerlei praktische bezwaren, maar in de loop van 1945 en 1946 begonnen ook de politieke meningsverschillen op te leven, zoals over de verhouding tot de net opgerichte Partij van de Arbeid en de Eenheids Vak Centrale, die overal stakingen organiseerde.

De positie van de voormalige illegale pers was dus al verzwakt toen de strijd tussen de oude en de nieuwe pers eind 1946 een hoogtepunt bereikte. De NV Dagblad van Noord-Holland mocht na een uitspraak van de Raad van Beroep voor de Perszuivering (in verband met het verbod op *De Vrije Pers*) weer met een eigen krant uitkomen. Die kreeg gewoon weer de naam de *Alkmaarse Courant*. Vervolgens weigerde de NV om de

oud-illegale bladen nog langer te drukken. De machines zouden anders overbezet raken. De voormalige verzetsbladen verschenen zodoende een tijdje met nooduitgaven die in hun vorm deden denken aan de oorlogstijd. Op een keer moesten de bladen hun kopij zelfs met behulp van een deurwaarder aan de drukker aanbieden. Uiteindelijk kwam de rechter er aan te pas om de NV Dagblad van Noord-Holland te dwingen zijn verplichtingen na te komen.

Het bleek voor de oud-illegale regionale bladen neer te komen op een uitstel van executie. De een na de ander moest de daaropvolgende jaren de strijd opgeven. Ze fuseerden alsnog met de oude pers, zoals *De Vrije Hoornse Courant* en *De Nieuwe Schager* of ze stopten er gewoon mee. *De Vrije Alkmaarder* wist zijn bestaan nog tot in 1950 te rekken. Alleen de Zaanse *Typhoon* verwijst in naam nog naar het bestaan van een illegale pers in Noord-Holland tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De betekenis van de verzetsbladen bij de naoorlogse pogingen om de aan de 'vernieuwing' van het maatschappelijke en politieke leven bij te dragen, is dus ook in Noord-Holland van weinig betekenis geweest. Daar staat tegenover dat tijdens de oorlog de illegale bladen, ook in West-Friesland, hun eigen en belangrijke rol gespeeld hebben. Als echte kranten brachten zij het nieuws, ongecensureerd. Maar bovendien wakkerden ze de geest van verzet aan, gaven ze waarschuwingen en goede raad en waren ze het toonbare bewijs dat niet iedereen zich bij de bezetting neerlegde. Op die verdiensten, waarvoor ook veel offers gebracht zijn, kan ook nu nog steeds met bewondering worden teruggezien.

Noten

1 – L. Winkel, *De ondergrondse pers 1940-1945* ('s Gravenhage 1954) 285. (In het vervolg: Winkel).

2 – Gegevens afkomstig uit *Nota aan den heer H.M. van Randwijk inzake de Pers in Noord-Holland-Noord*, door ds. Frits Kuiper, 2-1-1946 (arch. *Vrij Nederland*, Amsterdam. Verder als: arch. *VN*).

3 – B. van Kaam, *Opstand der gezagsgetrouwen. Mannenbroeders en zonen in de jaren 1983-1945* (Wageningen 1964) 86-92.

4 – Gegevens afkomstig uit een verslag van P. Marbus, kort na de oorlog opgesteld ten behoeve van een beoogd *VN*-gedenkboek. (Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie/RVO arch. 263, Onderzoekingen illegale pers, doos 3, map *VN*).

5 – Winkel, 322-324; over de relatie tussen *VN* en Van Tongeren, zie *Beknopt verslag van de werkzaamheden van Groep 2000*, z.pl., z.d. (bibliotheek RVO) en de mémoires van mej. J.J. van Tongeren, ongepubliceerd manuscript, 1966 (bibliotheek Orde van Vrijmetselaren, Den Haag).

6 – Gegevens afkomstig uit het proces tegen Jan van der Neut (*Marinegericht* J II-358/41, 8-8-1942) RVO.

7 – M.P.H. van Houweninge aan directie Stichting Vrij Nederland, 23-5-1945 (arch. *VN*).

8 – Winkel, 184.

9 – Een schets van de kaart is afgedrukt in *Beknopt verslag van de werkzaamheden van Groep 2000*, a.w.

10 – Gegevens afkomstig uit: verslag P. Marbus (zie noot 4); corresp. P. Marbus met Stichting VN, juli 1945, 7-12-1945; J. van Urk aan Stichting VN, 22-10-1945 (arch. *VN*); *Anklageschrift* tegen Drost e.a. (I STA 1307/42, 24-9-1942) en het vonnis (*Obergericht* VR 86/42-0 22/42, 13-10-1942) RVO.

11 – Gegevens over de contacten van Boelsma afkomstig uit: H. Boelsma aan Stichting VN, 22-5-1945 (RVO, arch. *VN* 185A, 6-c).

12 – Mededeling J. van Urk, 18-10-1986.

13 – Idem.

14 – Blijkens een interview met Piet Ott door Eric Molenaar, *Schager Courant* 9-2-1985.

15 – Jan van Baar, *De illegaliteit in St. Pancras e.o.*, ongepubliceerde scriptie (Amsterdam 1978) 9-11; S. Baarda en G. Valk, *Alkmaar in oorlogstijd 1940-1945* (Bergen 1983) 39.

16 – Verslag P. Marbus (zie noot 4).
17 – Mededeling H. Boendermaker, 18-10-1986. Als vertegenwoordiger van de geëvacueerden uit Den Helder was Boendermaker bij zo'n bespreking, die werd gehouden in de consistoriekamer van de gereformeerde kerk in Broek op Langedijk, aanwezig.
18 – Mededeling C.J. Schouten, 16-8-1986.
19 – F. Houkes aan Stichting VN, 27-5-1945; persoonsgegevens uit het kaartsysteem van de 'Vereniging Vrij Nederland in oorlogstijd' (arch. *VN*).
20 – Mededeling J. Heemskerk, 21-10-1986.
21 – Mededeling van J. Logger, wegens ziekte bij monde van zijn zuster mej. M.C. Logger, 18-10 en 22-10-1986.
22 – Volgens een opgave van *VN*-medewerkers, opgesteld door Th. Eilander (RVO, arch. *VN* 185A, 6-b).
23 – M. Arends aan Stichting VN, 22-1-1946 (arch. *VN*).
24 – 'Verdeelschema Kop NH', z.d. (arch. *VN*).
25 – Mededeling van de weduwe van M. Poldervaart, mevr. C. van den Berg-Snoek, 15-11-1986.
26 – *Hilversum – Onderdrukking en verzet 1940-1945*, uitgave van de werkgroep 'Beschrijving Hilversums verzet 1940-1945' (Hilversum 1985) 104-105.
27 – G. Harmsen, *Rondom Daan Goulooze. Uit het leven van kommunisten* (Nijmegen 1980) 139.
28 – Mr. dr. J.A.E. Buiskool aan directie VN,17-7-1945 (arch. *VN*).
29 – 'Illegaal *Vrij Nederland* op pers bij Poldervaart', door Eric Molenaar, *Schager Courant* 15-3-1985.
30 – Baarda en Valk, a.w., 64.
31 – Gegevens en betreffende illegale bladen afkomstig uit collectie C.J. Schouten, Schoorl.
32 – L. de Boer aan L. Winkel, 4-12-1951 (RVO, arch. Onderzoekingen illegale pers, 263, doos 2).
33 – 'Drukken illegale krant kwestie van veel geluk', door Eric Molenaar, *Schager Courant* 28-12-1984.
34 – 'Klooster centraal punt voor verzetsactiviteiten', door Eric Molenaar, *Schager Courant* 3-5-1985.
35 – Winkel, a.w., 113, 351.
36 – Gegevens over *De Waarheid* gebaseerd op: Winkel, a.w., 364-370; ongepubliceerde herinneringen van H. en C. Sijpheer, *De belevenissen van een gezin in de oorlogsjaren 1940-1945* (Bergen, z.d.); mededelingen van J. Heemskerk, 21-10-1986.
37 – Mededeling J. Logger, via M.C. Logger, 18-10 en 22-10-1986.
38 – Winkel, a.w., 337, 263.
39 – C.J. Hof aan L. Winkel, 22-8-1951 (RVO, arch. Onderzoekingen illegale pers, 263, doos 3).
40 – CL (Centrale leiding *VN* aan NH (Noord-Holland/J. Logger), ? maart 1945 (arch. *VN*).
41 – NH aan CL, 1-3-1945 (RVO, arch. *VN* 185A, 6-b).
42 – Zie noot 22.
43 – NH aan CL, 14-4-1945, en NH aan CL, (maart/april 1945) (RVO arch. *VN* 185A, 1-A).
44 – Winkel, a.w., 278, 283, 285, 297, 298.
45 – Ongedateerde brief ('zondagmiddag') van Jaap Noord-Holland (J. Boot, Wormerveer) aan de leiding van *Trouw* (arch. *Trouw* 263; doos 3, map 2. Documentatiecentrum voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme sedert 1800, Vrije Universiteit, Amsterdam).
46 – Het onderstaande verhaal over het lot van de illegale pers na de oorlog is gebaseerd op gegevens afkomstig uit de volgende bronnen: *Nota aan den heer H.M. van Randwijk inzake de pers in Noord-Holland-Noord,* van ds. F. Kuiper, 2-1-1946, (arch. *VN*); enkele rapporten van vergaderingen over de Noordhollandse pers in 1945 en 1946, opgesteld door Frits Kuiper (dossier Kuiper, arch. *VN*); notulen vergaderingen Persraad 20-12-1945, 10-1-1946, 3-10-1946 (arch. Persraad, Ministerie van WVC, Rijswijk); J. Driever en J. Brauer, *Perszuivering. De Nederlandse pers 1944-1951* (Weesp. 1987) 140.

9 – Jan Sinnige, verzetsman in het Geestmerambacht

Sjoerd Leiker †

Jan Sinnige (schuilnaam 'Jan de Vries'), van beroep koopman, werd op 28 september 1917 te Akersloot geboren. Toen wij op maandag 7 oktober 1985 met hem zaten te praten, zei hij: 'Voor de oorlog was ik niks, ik was bloemenventer. In de oorlog dachten ze: Die vent durft alles.' Dat laatste is geen grootspraak. Het wordt bevestigd door dokter R.C. Posthuma, mijn metgezel en getuige bij het vraaggesprek. Posthuma kenschetst zijn vriend Sinnige 'als een van de aktiefste districtsleiders van de LO, die door zijn brutaliteit en inventiviteit in het verzet belangrijk werk heeft verricht'. Het lag waarschijnlijk mee in zijn koopmansaard dat hij risico's durfde te nemen. Vrienden, die voorzichtiger waren dan hij, heeft hij door zijn voortvarend optreden wel eens in verlegenheid gebracht. Het was om die reden op den duur zelfs moeilijk om voor deze brutale en avontuurlijke verzetsman een adres te vinden waar hij zich, na een gewaagde onderneming, schuil kon houden.

Jan Sinnige is districtsleider geweest van de LO in het gebied Geestmerambacht. Samen met Piet Ott ('Van Reeuwijk') volgde hij Gerrit Sloof uit Sint Maarten op, die in november 1943 door de vijand was opgepakt. Piet Ott kreeg het district Zijpe en het Noorderkwartier tot Den Helder; aan Sinnige werd het zuidelijk deel tot Alkmaar toevertrouwd. Met deze mededeling aangaande de verdeling van de bevoegdheden, wordt in feite een momentopname gegeven van het organisatieschema van de LO na augustus 1944. Provinciaal leider was toen Kees Kraay ('Jan van Galen'), gewestelijk leider Kees Haeck, terwijl naast Piet Ott en Jan Sinnige, Gerrit Blaauboer ('Johnny') als districtsleider in de Wieringermeer en Anna Paulowna opereerde.

De uitdrukking 'opereren' heeft in dit verband een militaire klank. Het helpen van onderduikers kan heldhaftig zijn, maar het heeft niets te maken met het gebruik van wapens. De KP was bewapend; niet om met pistolen en stenguns de vijand openlijk tegemoet te treden, tot een veldslag uit te lokken, maar uitsluitend om in geval van nood verweer te hebben. In de KP gold als stelregel: 'Niet met de wapens van het geweld, maar met de wapens van het verstand.' Wapengeweld lokte represailles uit; meestal het neerschieten door de vijand van gevangenen, soms zelfs van onschuldige toeschouwers. Het risico van een moordpartij diende, als het even kon, vermeden te worden.

Piet Ott

Het opbouwen van een hulp- en verzetsorganisatie was een kwestie van zorgvuldig overleg, van het kiezen van de juiste mensen en van improvisatie, want voortdurend vielen er gaten, dat wil zeggen: medewerkers werden door de vijand gearresteerd en afgevoerd naar gevangenissen en kampen.

De eerste vraag die zich voordoet: Hoe komt iemand in het verzet terecht? Piet Ott, in bezettingstijd hoofd van de algemene administratie van het Gewestelijk Arbeidsbureau te Alkmaar, beschouwde het verspreiden van het illegale blad *Het Parool* als zijn eerste verzetsdaad. Later zorgde hij voor het verstrekken van PB's (Persoonsbewijzen), vervalste papieren om mannen te vrijwaren voor tewerkstelling in Duitsland *(Arbeitseinsatz)* en – als het nodig was – wist hij ook langs illegale weg een trouwboekje te bemachtigen.

Met het onderdak brengen van onderduikers – een steeds groeiende onderneming – was het werk niet af. Er was grote behoefte aan bonnen voor levensmiddelen. In de zomer van 1944 pleegde Piet Ott samen met zijn KP-vrienden Piet Blokker, Fritz Conijn en anderen, bij Schagerbrug een geslaagde overval op een bonkaartentransport. De buit: 9000 bonkaarten bestemd voor de distributiekring Zijpe (*Schager Courant*, 9-2-1985).

Pieter Borst

Pieter Borst van Harenkarspel, de senior van de LO-LKP-groep in het district Geestmerambacht, hielp in mei 1940 evacuees uit Amersfoort aan huisvesting. In de loop van de tijd werden de evacuees door onderduikers vervangen. Deze stille overgang naar illegale aktiviteiten maakte voor Pieter Borst niet zo'n verschil. Het onderbrengen van onderduikers was in ieder geval wel minder 'vrijblijvend'. Op lakonieke toon verhaalde hij eens 'dat je soms moest optreden' bij het zoeken naar onderdak voor duikers – 'anders duurde dat te lang'. Zonder stemverheffing of boosheid werd in zo'n geval een onderduiker aan de gastvrouw of gastheer gepresenteerd waarbij hij in onvervalst Westfries duidelijk maakte dat aan de genomen beslissing niet te tornen viel.

Deze kordate werkwijze stond haaks op de eerste hulp aan onderduikers. Met zichtbaar plezier kon hij vertellen hoe een vergadering van acht personen onder wie hijzelf, Cor Wagenaar, Jacob 'Slakkie' Balder, Jb Slot en Jan Dekker van Dirkshorn een hele middag in Broek op Langedijk moest vergaderen om slechts één onderduiker te plaatsen. In die vroege jaren '40 wist Pieter Borst zich omringd door Otto Koedijk, Jan Nieuwenhuizen en Jan Dekker; toen de LO zich in 1943 organisatorisch vertakte, trad Pieter Borst in contact met Jan Sinnige en Rein Posthuma van Warmenhuizen, Willem Dekker en anderen.

Gelijk de strijders van het eerste uur manifesteerde Pieter Borst zich op meerdere terreinen. Met J. Middelhof en Tibie van het Distributiekantoor onderhield Borst een voortreffelijke samenwerking. Er waren periodes bij dat zo'n 1000 bonkaarten per maand werden afgenomen ten behoeve van de ongeveer 400 onderduikers in de gemeenten Warmenhuizen en Harenkarspel. Het restant ging naar Amsterdam. Ook leverde Pieter Borst 'natura' aan de hoofdstad; in een bestek van zes maanden zond hij wekelijks kaas, tarwe en aardappelen naar het hoofdstedelijke kinderziekenhuis.

Later werd Pieter Borst als oudste en meest geschikte persoon nog Plaatselijk Commandant van Harenkarspel en Warmenhuizen. Een oud-strijdmakker van Pieter Borst noemde hem voorzichtig, vastberaden en hulpvaardig: 'Een klop op de deur van de familie Borst was nooit vergeefs'.

Het Plaatselijk Commando 4 (Warmenhuizen-Harenkarspel).
V.l.n.r.: gemeenteveldwachter Brandsen, Tom van den Houten, Willem Dekker, Nic. Dekker, Jac. Glas, Plaatselijk Commandant Pieter Borst, Kees Dekker, Rein Posthuma, Otto Koedijk, Gerrit Veenman, en rijksveldwachter Vermeulen.

Gerrit Sloof

De eerste schreden van het verzet

Voor Jan Sinnige is het ondergrondse werk begonnen in Andijk, voor hem 'de bakermat van het verzet'. Daar hielp hij eind 1942 begin 1943 op aanwijzing van IJle Hovenga ('De Wilde') onderduikers aan onderdak en kwam hij als jongeman van rooms-katholieke huize in contact met gereformeerde families als Ruiter. Als hij zijn verzetsleden overziet, stelt hij vast dat het heel dikwijls gereformeerden waren die zijn onderduikers en ook hem persoonlijk bijstand hebben geboden. 'Na bestudering van J. Presser's standaardwerk *De Ondergang* (I en II) kwam ik tot de conclusie dat de oprichting van de LO (Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers) in de Kerstdagen van 1942 voor de Joden te laat kwam. Mijn verwijzingen naar bewijsplaatsen in het werk van Presser (deel I, *West Friesland in de jaren* '40-'45, pag. 8) vond ik, in tekst en voetnoten, tot mijn verbazing, letterlijk terug in het aardige boekje *Andijkers in verzet* (1985). Compleet met door mij aangebrachte bekortingen in een gruwelijke redevoering van Rauter, gehouden op 21 maart 1943, waarin hij vertelde hoe ver hij was gevorderd met het oppakken en afvoeren van de Joden. Het "vuile werk" was geslaagd en bijna voltooid.

Gevraagd naar de hulp aan Joden verklaart Jan Sinnige: 'We waren met alles te laat. Van de honderd mensen die wij benaderden waren er twee of drie die wat durfden. De medewerking was algemeen bijzonder gering. Totaal hebben we misschien zo'n achtendertig Joodse mensen aan een onderduikadres kunnen helpen. Kwamen zij bij een tuinder of boer terecht dan was het wel de gewoonte dat de onderduikers meewerkten in het bedrijf en aten wat de pot hen schafte'.

De hulp aan onderduikers had verder voornamelijk betrekking op mannen die zich onttrokken aan tewerkstelling in Duitsland, op militairen die waren opgeroepen om zich te melden voor krijgsgevangenschap, op studenten, op verzetsmensen, die gezocht werden, en op geheime agenten. Het vermelden waard is dat districtsleider van de LO, Piet Ott en zijn vrouw Nel, van 24 augustus 1942 af tot aan de bevrijding het Joodse onderwijzersechtpaar Jacques en Jo Elion een schuilplaats boden in hun huis in de Zijpe (*Schager Courant*, 16-2-1985). Jan Sinnige bevestigt dit. 'Piet Ott had Joden op zolder,' zegt hij met bewondering.

Gerrit Sloof moet vrij!

Later had Sinnige het ouderlijk huis van zijn vriend Jan Beemsterboer te Warmenhuizen als uitvalsbasis, en toen hij daar moest vertrekken, zat hij in Dirkshorn en weer later in Schagen. Van Kees Haeck, gewestelijk leider van de LO, kreeg hij zijn aanstelling als districtsleider. Toen dat eenmaal was geregeld brak er een periode aan van nauwe samenwerking met Gerrit Sloof, die ambtenaar was op het Gewestelijk Arbeidsbureau te Alkmaar. Sloof zorgde voor de benodigde papieren *(Ausweise)* en adressen voor onderduikers. Een aantal van die mensen kon worden ondergebracht op het eiland Texel. Dat zullen, schat Sinnige, tot het eind van de oorlog toch in totaal zo'n duizend man zijn geweest. Ook voor Utrechtse corpsstudenten werd een geslaagd onderduikproject opgezet.

'Op Gerrit Sloof kon altijd een beroep worden gedaan,' zegt Jan Sinnige, 'hij wist veel gedaan te krijgen.' Toch liep het op een gegeven moment mis. Op 2 november 1943 werden Gerrit Sloof en zijn medewerker Piet Boogaard na te zijn verraden gearresteerd. Na de Weteringschansgevangenis volgden drie weken Euterpestraat – daarna kamp Vught.

In december 1943 reisde Sinnige naar Brabant. Daar nam hij contact op met mevrouw Timminga die voor het Rode Kruis werkte. Zij regelde dat de gevangenen van Vught voedselpakketten ontvingen. Jan Sinnige zei haar dat hij kon zorgen voor een geregelde aanvoer van gekraakte bonnen. Mevrouw Timminga bracht Sinnige vervolgens in kennis met aannemer Hanegraaf. Hanegraaf werkte voor de Duitsers maar verklaarde zich bereid hulp te verlenen bij het plan Gerrit Sloof uit het kamp te halen.

Op een afgesproken dag reed de T-Ford met Jan Beemsterboer en Jan Sinnige voor bij een meubelopslagplaats aan de Willemsvaart. Daar zou Ger-

rit Sloof volgens de informatie tijdelijk te werk zijn gesteld. De man uit Sint Maarten kwam echter niet opdagen. Sinnige veronderstelde dat Sloof de onderneming te riskant had gevonden. Dat zou geen onterechte gedachte van Sloof zijn geweest, want uit de verhalen van dokter Posthuma weet ik dat Sinnige ondernemend en hondsbrutaal was; soms zelfs een waaghals die door onverwachte manoeuvres een ander in moeilijkheden kon brengen.

De werkelijkheid was echter anders. Gerrit Sloof was te elfder ure naar een andere buitenwerkplaats van het kamp Vught gedirigeerd! Nog zes maanden zou Sloof met zijn Noordhollandse verzetsvrienden Melle Komrij, C. Weeda, W. van Dijk en Piet Boogaard in Vught gevangen zitten. Tot 24 mei 1944. Toen werd hij op transport gesteld naar Dachau. De wilskrachtige Gerrit Sloof doorstond alle ontberingen. Op donderdag 31 mei 1945 te 17.00 uur strompelde een broodmagere man van 76 pond met een asgrauw gezicht door de straten van Alkmaar. Dat bleek Gerrit Sloof te zijn. Zo juist per trein teruggekeerd uit de hel van Dachau (*Schager Courant*, 4-5-1970).

Warmenhuizen

Na de mislukte poging Gerrit Sloof te ontzetten, reden Sinnige en Beemsterboer terug naar Warmenhuizen. Eenmaal in de thuishaven richtte het vizier zich op strikt lokale aktiviteiten.

Op 11 april 1944 was Kleikamp – het Centraal Bevolkingsregister te Den Haag – gebombardeerd. Na de vernietiging van dit centraal depot pleegden Jan Sinnige, Rein Posthuma en Klaas Mink op 13 april 1944 een overval op het bevolkingsregister van Warmenhuizen. Deze overval werd doorgeseind naar Londen en drie dagen later maakte Radio Oranje er melding van. Het nadelig effekt was dat er plotseling veel aandacht op het dorp werd gevestigd. Wellicht ook dat de extreem grote razzia van Warmenhuizen in deze context moet worden geplaatst: in de nacht van 17 mei 1944 omsingelden naar schatting 700 à 800 man onder leiding van Schausz, *Ortskommandant* van Alkmaar, het dorp. Drie ondergedoken Joodse Alkmaarders, Abraham Drukker, J. Drukker-Cohen en hun dochter Marjan Drukker (14), alsmede hun gastheer Piet Kleibroek werden opgepakt en later in Duitse kampen omgebracht.

Een maand eerder werd het LO-district Geestmerambacht opgeschrikt door de aktiviteiten van een zekere 'Scherpenzeel'. 'Scherpenzeel', wiens eigenlijke naam Pieter Hoogland was, zat ondergedoken bij dokter P. Groenhart in de Voorpolder te Dirkshorn. Pieter Borst, LO-leider van Harenkarspel, ontdekte dat de Haarlemmer 'Scherpenzeel' sjoemelde met bonkaarten. 'Scherpenzeel' werd opgesloten, maar wist te ontvluchten. Op 20 april 1944 kon hij opnieuw worden ingerekend en opgesloten, maar hij ontsnapte andermaal. Hierop werd bekend dat 'Scherpenzeel' de wijk zocht naar Amsterdam. Jan Sinnige en Jan Beemsterboer wilden hem vóór zijn eer hij het Noordzeekanaal zou bereiken.

Beide Jannen gearresteerd

De beide verzetsmannen stelden zich op bij de pont van Velsen. In de nabijheid van een post van de *Feldgendarmerie*. Hun aanwezigheid op de vroege zondagmorgen van 23 april 1944 wekte argwaan en zij werden gearresteerd.

Ofschoon Sinnige en Beemsterboer zeiden in de zwarte handel te rommelen (dat was de afspraak bij arrestatie) werden ze weinig zachtzinnig bejegend. Jan Sinnige belandde in Velsen in de cel en werd de andere dag naar de Euterpestraat in Amsterdam gebracht. Hij werd beschuldigd van verzet maar hij hield bij alle verhoren vol dat hem niets anders ten laste kon worden gelegd dan wat zwarte handel.

Voor Jan Beemsterboer liep het betrekkelijk goed af. Na vier weken kamp Amersfoort werd hij door bemiddeling van een Duitse handelsrelatie van zijn vader één dag voor *D-Day*, 5 juni 1944, vrijgelaten.

Hoe anders verging het Jan Sinnige. Die zat op 9 mei 1944 in de Weteringschansgevangenis, verbleef daar dertien dagen in de dodencel en daarna nog twee weken in een apart blok voordat hij, evenals Beemsterboer in eerdere instantie, naar het kamp Amersfoort werd getransporteerd.

In Amersfoort behoorde Sinnige tot de categorie 'onderduikers' maar spoedig – 'Ik was natuurlijk helemaal geen onderduiker' – kwam hij in het politieke kamp terecht. Daar vroegen ze koks voor de SS-keuken en in één week tijd bracht Sinnige het tot eerste bijkok. Maar deze kampbaan was van korte duur. Toen hij betrapt werd met meegenomen keukenvoedsel voor medegevangenen, stopten de Duitsers hem tien dagen in een speciale strafbunker. 'Tien dagen lang, staand, tot de kuiten in het water,' zegt hij.

Aan het kamp ontsnapt

Op 26 september 1944 werd hij, met een grote

groep gevangenen uit het kamp, op transport gesteld naar Duitsland. Daags tevoren waren de veewagens kapotgeschoten. Ze zaten in luxe treinwagons, met compartimenten voor zes personen. Per compartiment vijf mannen en een Duitse soldaat als bewaker. Jan Sinnige zat bij de deur en draaide het raampje omlaag. 'Wat frisse lucht,' verklaarde hij. De Duitser maakte geen bezwaar. Toen stelde Sinnige zijn medepassagiers voor de soldaat 'koud' te maken. De man die naast hem zat, de priester Van Zanten, protesteerde hiertegen met de woorden: 'Dat mag niet, dat is moord.' Hierop draaide Jan Sinnige het raampje steeds wijder open...

'Het was nacht,' zegt hij, 'en hardstikke donker. Toen dacht ik: ik neem wel alle risico van de wereld, maar ik spring er uit. En ik dook er zo uit. Ik ging een paar keer over de kop, maar verder niks aan de hand.' Ongedeerd gleed Sinnige langs het talud naar beneden.

'Ik was terechtgekomen in de buurt van Ermelo op de Veluwe. Ik droeg boevekleren en had een kaalgeschoren kop. Ik belde aan bij een klein huis. Ik zei: "Ik ben een vluchteling uit Arnhem." Die mensen die mij ontvingen – ze heetten De Jong – zeiden: "U hoeft ons niets te vertellen, u bent uit de trein gesprongen." ' Hij kreeg er te eten, een hoed en nette kleren. Op de terugweg naar huis via Ermelo en Putten, vond hij onderdak op een boerderij in Blaricum. 'En weer bij gereformeerde mensen,' zegt hij, 'altijd kwam ik bij gereformeerde mensen terecht.' Een paar dagen later arriveerde de fortuinlijke vluchteling bij zijn broer in Alkmaar. Op de dag dat de dokterswoning van Groenhart te Dirkshorn door de Duitsers in brand werd gestoken, 30 september 1944, keerde Jan Sinnige in Warmenhuizen terug.

De KP'er Jan Sinnige ('Jan de Vries') in het uniform van de Binnenlandse Strijdkrachten.

Een kar vol fruit

Een week later was hij weer aktief in zijn district. Begin oktober 1944 kreeg de NSB-directeur van de melkfabriek te Opmeer bezoek van Jan Sinnige en de zijnen. De zuivelwaar werd in bootjes geladen en weggevoerd. Ook vertelt hij hoe hij met Klaas Mink, Piet Berkhout, Pieter Borst en Rein Posthuma in het begin van december 1944 het koelhuis van Gerrit Sevenhuysen te Warmenhuizen kraakte waar zeven ton fruit voor de Duitse *Wehrmacht* lag opgeslagen. Druiven, appels en peren. De buit werd met pramen weggehaald en opgeslagen op de zolder van de school van Tuitjenhorn, onder de hoede van de hoofdonderwijzeres, juffrouw Van Erp. Rond Kerstmis werd alles verdeeld onder de ziekenhuizen, onder andere het Elisabeth- en het Centraal Ziekenhuis te Alkmaar. 'De zusters gingen rond met karretjes vol fruit. Zo is het allemaal weggekomen. Net op tijd, want het was bederfelijke waar.'

Aktief op alle fronten

Bij districtsbestuurders van de LO denkt men dikwijls, overeenkomstig de inrichting van onze hedendaagse maatschappij, aan een gespecialiseerde functie en vanzelfsprekend aan een dagtaak. De praktijk in bezet gebied, waar de verzetsman voortdurend gevaar liep in handen van de vijand te vallen, was anders. Uit de voorgaande regels is al duidelijk geworden dat bestuurders als Sinnige van alles deden. Zo vertelt hij over 'een eerste wapen*dropping* in de Wieringermeer'. In opdracht van A.C. de Graaf ('Jan, ik krijg het eerste wapentransport. Dat wordt hier afgeworpen in de Wieringermeer') nam hij 2 bazooka's, 15 geweren, 5 stenguns, 1 Remington revolver, 50 landmijnen en een partij munitie in ontvangst. Dat gebeurde naar zijn inlichting nog voor z'n arrestatie dus nog voor 23 april 1944.

Feit blijft echter dat de eerste reguliere wapen*droppings* dateren van september 1944. In de Wieringermeer hebben geen wapen*droppings* plaatsgevonden en de eerste *dropping* in Noord-Holland-Noord geschiedde in de nacht van 8 op 9 september 1944 op het Afwerpterrein 'Mandrill' te Spanbroek-Wognum. De partij die Sinnige via 'A3' de Graaf in handen kreeg, moet welhaast zijn meegenomen met de in de Wieringermeer gedropte geheime agenten.

Jan Sinnige verborg de wapens in de hooiklamp van Jacob Slot te Dirkshorn. Na de arrestatie van Sinnige stopte Jan Nieuwenhuizen de boel in een kist en begroef die in de grond. Na terugkomst groef Sinnige de kist weer op. De inhoud werd een bron van conflict. In strijd met de BS-voorschriften wilde Sinnige wapens en munitie namelijk bij zich houden. Tot ergernis van de BS-leiding in het Gewest XI onder leiding van de Gewestelijk Commandant, overste Wastenecker, die waarschuwde maatregelen te zullen treffen als het spul niet zou worden overgedragen.

De weerbarstige Sinnige liet weten dat ze dat wel konden vergeten. Bemiddeling van de Alkmaarse Districts Commandant Gonlag ('Ome Gerrit'), een man met wie Sinnige op goede voet stond, mocht niet baten. Per saldo had Sinnige niet zo'n hoge pet op van de OD- en BS-leiders. 'Die zitten achter de kachel in Westerlicht en zitten een beetje commando's uit te delen,' zei hij tegen Gonlag.

Ondanks alles achtte de individualist Sinnige zich een bekwaam commandant. Hij voelde zich het meest thuis in kleine KP-groepen. Zich te schikken naar het centrale gezag van de Binnenlandse Strijdkrachten (BS) ging hem aanzienlijk moeilijker af. Hij was in dat opzicht geen uitzondering – de vertegenwoordigers van de 'oude' verzetsorganisaties voelden zich vaak miskend in het hiërarchieke militaire BS-apparaat. Niettemin bracht Sinnige het tot compagniescommandant in BS-verband.

De districtsvoedselofficier

In oktober 1944 was Sinnige reeds aangesteld als Voedselofficier in zijn district. De functie van Voedselofficier werd door de BS in het leven geroepen vanwege de Duitse voedselmaatregel. De Duitse bezetters stopten de voedselbevoorrading van westelijk Nederland 'als represaille-maatregel voor de steun van de Nederlandse bevolking aan de "Slag om Arnhem".' De voedselmannen van de BS kraakten voedselvoorraden of liepen de boeren af op zoek naar landbouwprodukten, schapen, koeien en graan. De opbrengst werd onder ziekenhuizen en dergelijke verdeeld.

Hij noemt als voorbeeld een geval van een boer bij wie hij kwam om partijen uien, kool, aardappelen en tarwe. Daarvoor werd *f* 15,- per mud betaald. Soms geschiedde de levering onder dwang met het pistool op tafel. Bij een boer die 'Zwarte Japie' werd genoemd en die 100 mud tarwe had achtergehouden (van de verplichte levering aan de Duitsers) haalden Sinnige en z'n ploeg op een nachtelijk tijdstip 80 mud uit de schuur.

Jan Beemsterboer

Na de jaarwisseling vernam hij van de Alkmaarder Jan van der Ben dat de tachtig bejaarden van de 'Piusstichting' zonder voedsel zaten. De voedselbrigade nam poolshoogte en sprak met de moeder-overste. De volgende januaridag stond er een vracht voedsel voor de deur: 10 mud tarwe, 1000 kilo aardappelen, 100 pond vlees, 50 pond vet en twee vaten carbid. 'Meneer,' zei de moeder-overste, 'u bent een engel, u komt als van God gezonden'. 'Ach,' reageerde Sinnige, 'een engel ben ik beslist niet. Ik ben Jan de Vries en ik steel hier en daar wat.'

In het laatste half jaar van de bezetting kwam Sinnige steeds moeilijker aan een onderduikadres. Hij werd als te gevaarlijk ervaren. Mevrouw Beemsterboer werd bang zo'n wildeman in huis te hebben. Jan Nieuwenhuizen te Dirkshorn vroeg hem na enige tijd ook naar elders uit te wijken. Bij Peter Verburg te Noord-Scharwoude verbleef hij slechts enkele maanden. Er was niemand die Sinnige graag over de vloer had. Uiteindelijk kreeg hij in de laatste maanden voor de Bevrijding onderdak bij de Langedijker communist, Jan de Bakker.

Bittere nasmaak

Als alles de revue is gepasseerd, valt nog eenmaal de naam van overste Wastenecker. Nóg raakt Sinnige vertoornd als hij de naam van de Gewestelijk Commandant in het Gewest XI hoort. Is hier sprake van het onvermijdelijke conflict tussen de van achter het bureau opererende beroepsofficier van goede komaf en de in de praktijk geharde en getrainde KP'er van aanzienlijk mindere huize? Waarschijnlijk wel.

'Ik zal u vertellen,' zegt Sinnige, 'we kregen van Wastenecker de opdracht om bij Zijpe een Duits transport tegen te houden. We voerden deze opdracht uit en brachten een landmijn aan onder het brugdek van de Helderseweg bij Zijpersluis. Op de weg strooiden we kraaiepoten uit. Maar er was geen houden aan. Zo'n 20 à 30 moffenauto's voeren in kolonne over de weg. Moesten we die allemaal tegen houden? Afijn, een deel van het wegdek werd weggeblazen en een autobus van de *Wehrmacht* raakte te water. Alleen materiële schade.

Van Wastenecker ontvingen we de complimenten. Maar helaas kostte die naar mijn mening onverantwoordelijke opdracht uiteindelijk wel tien mensenlevens. Want op 11 april 1945 werden op last van de Alkmaarse *Ortskommandant* Schausz bij wijze van represaille tien jongemannen bij Zijpersluis doodgeschoten.'

'Later, halverwege april 1945, toen de BS-leiding met het plan kwam de onderwaterzetting van de Wieringermeer te voorkomen, zeiden we van de secties 5 en 7: "Dat doen we niet. We willen wel een bruggetje opblazen en een beetje angst maken, maar we laten ons niet met z'n allen afmaken. Dan de Wieringermeer maar onder water." '

Volledig gerehabiliteerd

'Na de oorlog kreeg ik op instigatie van Wastenecker de Commissie van Zuivering over de vloer. Die commissie vond dat ik in de oorlog weliswaar voortreffelijk werk had verricht, maar in 1941-'42 – in de tijd dat wij het straat en straatarm hadden – zwart was geweest. Bovendien wierpen zij mij voor de voeten dat ik in mijn BS-districtsfuncties als voedselofficier, intendant en compagniescommandant geen opleiding had genoten. En ook privé hadden ze het één en ander op mij aan te merken.

Nou was ik wel een beetje onverschillig, hoor, in die dagen. Maar wat wil je. In de oorlog was ik overal goed voor en dan zo'n Commissie van Zuivering! Alleen omdat ik niet altijd de hiërarchieke weg volgde en Wastenecker had weerstaan door te weigeren mijn wapens aan hem over te dragen.

Later ben ik op 't Loo officieel door Prins Bernhard in ere hersteld. Sicco Mansholt, Rein Posthuma, Gerrit Gonlag, Kees Haeck, Theo van Eekelen en pater Gardiaan van Nieuwe Niedorp hadden in een request aan de Prins op volledig eerherstel aangedrongen. Die steun van mijn vrienden uit het verzet en dat eerherstel heeft mij heel goed gedaan. Daar kijk ik met voldoening op terug.'

Zo kan de illegaal werker Jan Sinnige met voldoening terugblikken op een rijk en turbulent leven. Een temperamentvol persoon die er niet van hield zich als een schaakstuk over het bord te zien schuiven. Geen model verzetsman – meer een karaktervol vechter.

Dit artikel werd uitgewerkt door Jan van Baar.

De hand

De weg is lang, naar noord, naar zuid
en volgt de knik in het kanaal.
De polder strekt zich westwaarts uit,
groen en verlaten, boomloos, kaal.

Omhoog klauwt daar een hand
in machteloos gebaar.
Op deze plaats in 't polderland
vielen de tien, twee nog geen twintig jaar!

Nòg streed men dag en nacht,
maar het einde kwam eraan.
Geen van hen had verwacht,
zó voor de dood te moeten staan.

Hoe eenzaam klopt het hart,
als je in de lopen ziet,
met open oog hun ogen tart,
totdat het moordkommando schiet.

Bedenkt, u die dit leest:
wie zich op ideologie verlaat,
minacht de eigen geest
en pleegt als mens verraad.

R.C. Posthuma

11 april '45. Represaillemoord op tien jonge mensen te Zijpersluis

10 – Neergestorte geallieerde vliegtuigen en pilotenhulp

Jan van Baar

Schattingen naar het aantal neergestorte vliegtuigen in Noord-Holland-Noord vallen in de regel lager uit dan de harde cijfers aangeven. Verwonderlijk is dat niet. De vliegroutes van geallieerde bommenwerpers liepen volgens een vast patroon van Engeland over de Waddeneilanden Ameland, Terschelling en Schiermonnikoog naar Duitsland. Toestellen die boven West-Friesland verschenen hadden òf een speciale opdracht òf waren door pech of anderzins uit de koers geraakt dan wel op de vlucht voor Duitse jagers.

Toch vonden er tussen november 1943 en februari 1945 met name in de periode van het massale geallieerde luchtoffensief in het voorjaar en in de zomer van 1944 wel degelijk lineale vluchten plaats.[1] Op deze streepvluchten passeerden de geallieerde formaties op de heenvlucht de kustlijn ter hoogte van Egmond-Bergen. De terugtocht liep veelal over Midden- of Zuid-Nederland.

Het is voornamelijk in deze periode dat geallieerde toestellen in de lucht door Duitse jagers (gestationeerd op het vliegveld Leeuwarden en aanvankelijk ook Bergen) werden uitgeschakeld of getroffen werden door *Flak (Flieger Abwehr Kanonen)* vanaf de grond. Duits luchtdoelafweergeschut stond opgesteld te IJmuiden, Heiloo, op het Berger vliegveld en langs de Hondsbossche Zeewering. Ook spoorwegstations als die van Alkmaar en Heerhugowaard waren uitgerust met luchtdoelartillerie – de zogenaamde Vierling-*Flaks*.

Aangeschoten toestellen waren tot een nood-

Een formatie Engelse jachtvliegtuigen van het type Hawker 'Hurricane' ergens boven Groot-Brittannië; 1943.

landing gedwongen of stortten neer. Van de naar schatting 7.000 boven Nederland ge*crash*te machines verdwenen er 500 à 700 in het IJsselmeer. Op het platteland en in de steden van Noord-Holland-Noord kwamen er omstreeks 80 naar beneden.

Als een machine werd getroffen en snel hoogte verloor was de hoop op overlevenden vrijwel verkeken. Bestond er voor de valide bemanning echter nog gelegenheid het toestel te verlaten – onder voorwaarde van een minimaal vereiste sprong-hoogte en een perfect functioneren van de parachute – dan was de kans op overlevenden groot. Ook als de *crew* kans zag het toestel aan de grond te krijgen, dan was de hoop op overleven nog ten volle aanwezig. Uiteraard kwamen niet alle *crashes* op conto van Duits tegenvuur. Talloze geallieerde toestellen keerden niet op hun thuisbasis terug wegens technische mankementen.

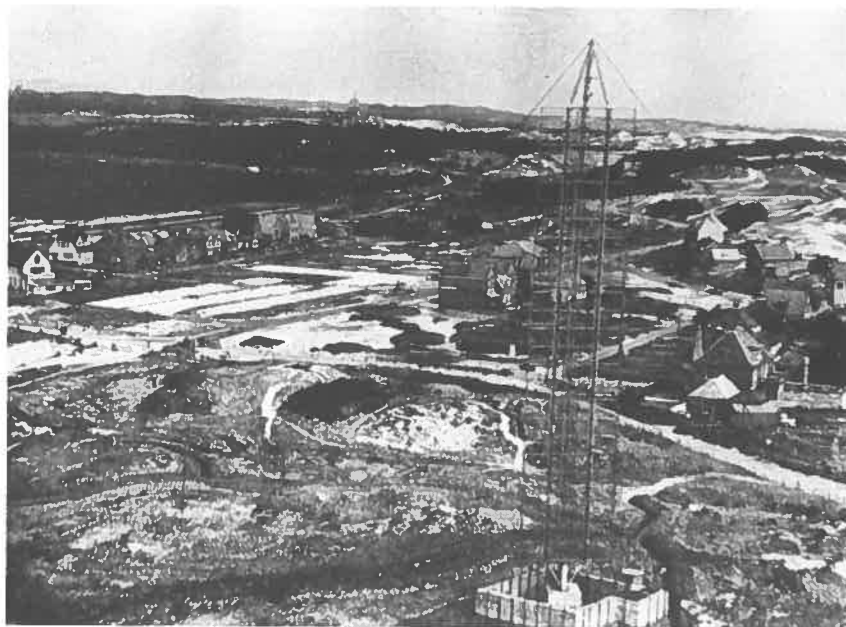
Een tientje beloning

In het geval dat een vliegtuig neerstortte maar de bemanning het toestel op tijd had kunnen verlaten, waren de Duitsers er doorgaans vlot bij om de verspreide vliegeniers op te vangen en in te rekenen. Ook bij een noodlanding waarbij de *crew* ongeschonden neerkwam werden de mannen in de meeste gevallen zonder veel problemen als krijgsgevangenen afgevoerd.

Bij het opsporen en afvoeren kon de bezetter rekenen op de hulpvaardigheid van de Nederlandse politie. Volgens een verordening van Rauter was het de plicht van elke politieman neergestort personeel van de Engelse luchtmacht onmiddellijk bij de Duitse autoriteiten te melden. Burgers die een steentje bijdroegen in het opsporen van ge*crash*te geallieerde toestellen en hun bemanningen werd zelfs een tientje als beloning in het vooruitzicht gesteld.

Overigens stond op het verlenen van hulp aan neergekomen vliegeniers zonder 'het gezag' daarvan in kennis te stellen een bijzonder hoge straf. Het meest afschrikwekkende voorbeeld was de fusillade op 19 september 1941 van vijf inwoners van Westmaas in de Hoekse Waard onder Rotterdam die ervan werden beschuldigd Engelse piloten te hebben geholpen.

Nu waren de omstandigheden in noordelijk Noord-Holland om piloten de helpende hand te bieden niet bepaald optimaal. Het waterrijke, vlakke en open polderlandschap waar – zoals Jacques Brel bezingt – de kerken de enige bergen zijn, leende zich niet voor het ongezien wegwerken van vliegeniers. Zeker bij daglicht was hulp en opvang eigenlijk bij voorbaat uitgesloten. Ondanks de beperking van het aantal vluchten boven Noord-Holland-Noord, het betrekkelijk gering aantal *crashes*, het vlakke polderland en de redelijk grote bevolkingsdichtheid op het platteland, zijn er toch nog genoeg gevallen bekend van het succesvol laten verdwijnen van piloten, om eens

Een door een RAF-toestel tijdens de oorlog gemaakte foto van een zgn. Wassermann-toren. Deze radarinstallatie stond in het gedeeltelijk afgebroken dorp Bergen aan Zee en diende om aanvliegende geallieerde vliegtuigen vroegtijdig op te sporen; 1944.

na te gaan of ook in Noord-Holland-Noord van vast omlijnde vluchtroutes en georganiseerde pilotenhulp sprake is geweest.[2]

Vliegeniers in Noord-Holland-Noord

De Australiër Reginald Giddy is aantoonbaar de eerste geallieerde vliegenier die door het regionaal verzet aan een vluchtweg is geholpen. Zijn Lancaster keerde terug van een *raid* op Düsseldorf en stortte in de nacht van 25 op 26 mei 1943 neer bij Burgerbrug. Bij de *crash* vielen twee doden. Vijf deels gewonde vliegeniers kwamen behouden op de grond. Zij brachten de nacht door op het erf van Jac. Mosch te Schoorldam en gingen de volgende dag afzonderlijk op stap. Vier bemanningsleden werden al spoedig ingerekend, maar Reginald Giddy slaagde er in naar Langedijk te ontkomen. Daar ontmoette hij een melkboer, die hem het adres gaf van 'een timmerman/aannemer die Joden op zolder had', Jaap Balder van Broek op Langedijk. Balder zette de Australiër op een pilotenlijn naar het zuiden, maar verder dan Parijs zou Giddy niet komen. In de Lichtstad werd hij gearresteerd.[3]

De Britten Hutchinson en Guy

Van 25 op 26 juni 1943 voerden 473 bommenwerpers zware bombardementsvluchten uit op vitale ekonomische doelen in Gelsenkirchen en Bochum. Ook de Halifax JB 928 maakte deel uit van deze missie. Op de terugtocht werd het toestel ter hoogte van Stompetoren door Duitse jagers getroffen. Er brak brand uit aan boord en de vierkoppige Britse bemanning besloot de machine te verlaten. Als eersten sprongen de navigator Anthony J. Hutchinson en de radiotelegrafist Aubrey James ('Jim') Guy. Beide sergeanten kwamen ongeschonden neer in de buurt van Stompetoren. Hutchinson werd bij zijn landing niet opgemerkt, verborg zich en probeerde na verloop van tijd in kontakt te komen met de plaatselijke bevolking. Niemand dorst het echter aan de Brit ergens onder te brengen. Hutchinson geraakte in Duitse handen en werd als krijgsgevangene naar Duitsland afgevoerd.

Het lot was Guy beter gezind. Hij kreeg een gastvrij onthaal bij de familie Stam van de Noordervaart in Stompetoren. De buurvrouw Breederveld hielp hem zelfs aan passende burgerkleding. Geheel volgens voorschrift zocht de familie Stam naar een vast en betrouwbaar adres in de buurt. Dat werd gevonden bij A. Jansen, eveneens aan de Noordervaart. Guy verbleef daar vier dagen eer hij werd toevertrouwd aan... Jaap Balder. Via via belandde de radiotelegrafist in Parijs waar hij echter toch nog in Duitse handen viel.

Vermoedelijk later dan Hutchinson en Guy moeten ook de boordwerktuigkundigen A.D. Gillespie en T.L. Roberts het brandende vliegtuig hebben verlaten. Gillespie landde aan de Alkmaarse Friescheweg, werd door de Alkmaarse politie opgehaald en aan de Duitsers overgedragen. Het lot van T.L. Roberts is onbekend. Het toestel stortte uiteindelijk neer aan de Bergerweg tussen Alkmaar en Bergen ter hoogte van de toenmalige zuivelfabriek 'Wilhelmina'.[4]

Halifax onder vuur

De Halifax JB 928 was niet het enige toestel dat in de nacht van 25 op 26 juni 1943 door Duitse jagers was onderschept. Ook de Halifax DX 180 ZL liep zware schade op nadat deze boven Egmond/Bergen onder vuur was genomen. Het toestel raakte op drift en stortte in de Huiswaard ten noordoosten van Alkmaar neer. Eén bemanningslid (Gagnon) vond de dood. Vijf andere leden van de *crew* wisten de Halifax nog bijtijds te verlaten. Twee vliegeniers kwamen in Oudorp terecht. Een van hen trachtte zich nog te verstoppen in de hooiberg van Jaap Blom aan de Herenweg, maar de Duitse politie was snel ter plaatse om hem in te rekenen.

De ander, de Canadese staartschutter sergeant Ray Munson, klopte aan bij de familie S. Piersma eveneens aan de Herenweg te Oudorp. De Canadees bleek echter zo ernstig gewond dat de familie zich genoodzaakt zag de hulp in te roepen van dokter Destrée. Deze arts adviseerde hem zich aan de Duitsers over te geven gezien de slechte staat van zijn verbrijzelde voet. De volgende dag haalden de Duitsers hem op.

Twee andere bemanningsleden belandden eveneens in het buurtschap 'De Nollen' tussen

Oudorp en Sint Pancras. Zij werden lopend gesignaleerd op de spoorlijn Alkmaar-Heerhugowaard, maar bleven buiten bereik van politie of bezetter. De boordwerktuigkundige Kenneth Albert Shannon was vermoedelijk een van de wandelaars. Net als 'Jim' Guy van de Halifax JB 928 kreeg Shannon het adres te pakken van de pilotenhelper Jaap Balder. Na enkele dagen reisde Shannon met Guy, onder geleide, naar Amsterdam en daar vandaan naar het kontaktadres L. Bergmans te Weert. Van Weert vertrokken zij per fiets over de Belgische grens naar Bree. Eenmaal via Brussel in Parijs aangekomen, liepen Shannon en Guy alsnog tegen de lamp. Beide mannen werden overgebracht naar de gevangenis van Fresnes in Parijs.[5]

Clayton en Stegall

Op 11 januari 1944 sprong David C. Clayton uit zijn door pech achtervolgde B17 42-29524. Clayton kwam neer te Oostzaan. De pilotenhelpster Joke Folmer begeleidde hem van Amsterdam naar Venlo. Van Venlo ging de reis naar Maastricht en van Maastricht naar Eysden in België waar de pilotengroep van P.J. Symons opereerde. Via Brussel, Parijs en Portugal bereikte Clayton veilig en wel Engeland.[6]

Het toestel van Stegall stortte neer op 21 februari 1944 bij Edam. Ook Stegall wist dankzij het regionaal verzet uit handen te blijven van de Duitse bezetter. Eenmaal in Limburg passeerde hij met behulp van de zogeheten Belastinggroep de Nederlands-Belgische grens bij Eysden. Over Stegalls verdere tocht zijn geen bijzonderheden bekend.[7]

Tweemaal een B17

De boordwerktuigkundige William E. Elsberry sprong op 6 maart 1944 uit de B17G 42-31919 nadat de machine in de lucht was geraakt door een ander geallieerd vliegtuig. Hoewel het toestel toch nog Engeland heeft weten te bereiken, nam een deel van de bemanning het zekere voor het onzekere. William E. Elsberry landde in Zaandijk, begroef zijn plunje en zocht naar voorschrift kontakt met illegale kringen. Dat lukte. Vier weken vertoefde hij op een onderduikadres in Zaandijk. Vervolgens werd hij naar Amsterdam gebracht en overgenomen door Joke Folmer. Folmer begeleidde Elsberry naar Meppel. Van Meppel werd de reis voortgezet naar Maastricht. De Groep Symons en Frans Kroese hielpen de Amerikaan de Belgische grens over. 'De Witte Brigade' vervoerde hem van Brussel naar Frankrijk en de Groep 'Maquis' bracht hem van Frankrijk naar Spanje. In november 1944 bereikte Elsberry het Britse koninkrijk.[8]

Op 8 april 1944 keerde de B17 G 42-39856 terug van het bombardement op de vliegtuigfabrieken van Brunswijk. Boven Duitsland kreeg het 'Vliegende Fort' echter met machinepech te kampen. Eén bemanningslid verliet het toestel terstond – vier bemanningsleden sprongen in de omgeving van Urk naar beneden. De resterende vier personen in het toestel besloten een noodlanding op het water te maken. De landing lukte wonderwel en even later dobberden Deason, Denny, Hanley en Russell in hun rubberboot op het IJsselmeer. Tegen de avond werd het viertal opgemerkt door een Urker vissersboot die hen (waarschijnlijk te Enkhuizen) aan wal zette. Vandaar reisden de vier naar Amsterdam en van Amsterdam naar Eindhoven.[9]

Hart

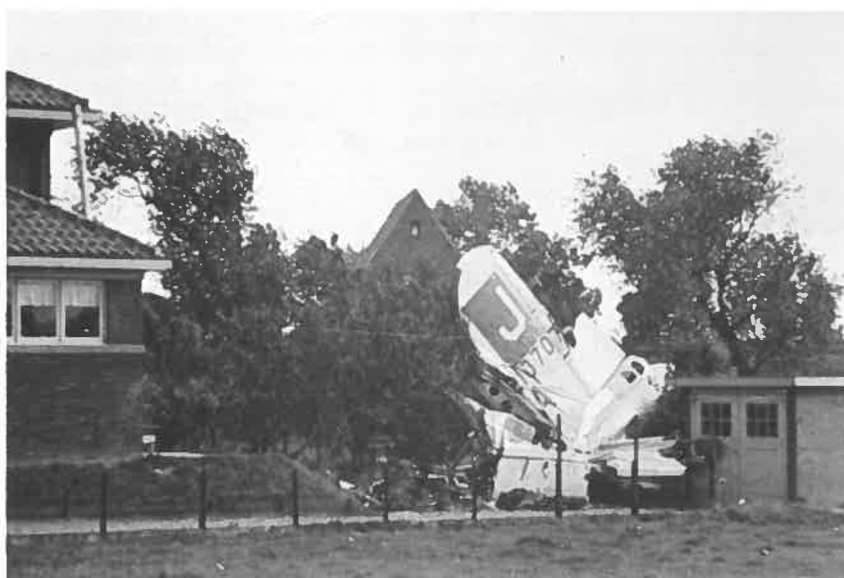
De Amerikaan Francis A. Hart uit Chicago maakte deel uit van de bemanning van de Convair B24 *Liberator* die op 28 juni 1944 boven Obdam ernstig in de problemen raakte. Hart wist het toestel te verlaten. Veilig op de grond beland trad Hart via onbekende kanalen in kontakt met de familie Wim Stomps en 'Swan' Hartog. Stomps tipte vervolgens Jaap Balder die Hart een tijdelijk onderduikadres verschafte. Korte tijd later bracht Balder hem naar Amsterdam. Via de stations Den Haag en Dordrecht verzeilde de Amerikaanse staartschutter in Kaatsheuvel tussen Breda en Den Bosch. Met behulp van de Groep André passeerde hij bij Chaam de grens. Maar ook Harts bevrijdingstocht strandde voortijdig. Bij Turnhout viel hij door verraad van De Zitter alsnog in Duitse handen waarna hij als krijgsgevangene naar Saarbrücken werd afgevoerd.[10]

Botsing in de lucht

Vrijdag 7 juli 1944 om acht uur in de morgen werd Hoorn opgeschrikt door een hevige explosie. Wat bleek? Twee bommenwerpers van het type B17 G40-VE J297983 Z en B17G 42-J107070 A waren op de terugvlucht naar Engeland met elkaar in botsing gekomen. Bij de *crash* kwamen vijf bemanningsleden van de B17 om het leven. De resterende vier wisten zich per valscherm in veilig-

Het staartstuk van de J 297983 Z, een Amerikaanse B 17 G 40-VE, na botsing in de lucht op 7 juli 1944 neergestort in Hoorn.

Restanten van de J 107070 A, een B 17 G 42, waarmee de andere bommenwerper (J 297983 Z) in botsing kwam.

heid te stellen maar werden direkt door de politie ingerekend.

Van de bemanning van de B17G vonden acht vliegeniers de dood. De resterende drie kwamen na hun geslaagde parachutesprong eveneens in Duitse handen. Slechts de zijluikschutter sergeant Arthur F. Brown uit Apakoneta in de staat Ohio wist aan de aandacht te ontsnappen. Tien dagen zwierf de Amerikaan rond eer hij slapend werd aangetroffen op het erf van de familie Commandeur te Venhuizen. De familie haalde Brown naar binnen en schakelde Flip Fluitman in van de Knokploeg van Enkhuizen. Nadat Brown weer wat op verhaal was gekomen stelde Fluitman hem de vraag of Brown in het verzet wilde worden opgenomen dan wel op een pilotenlijn wilde worden gezet. Arthur Brown gaf aan de laatste mogelijkheid de voorkeur.

Twee à drie weken zat de Amerikaan met nog vier onderduikers ondergedoken bij de Commandeurs toen hij een seintje kreeg op te kunnen stappen. In augustus 1944 vertrok Brown met de koerierster 'Thea' Cokky Wittebrood (26) en haar nichtje per fiets naar het station van Hoogkarspel. Daar pakten ze de trein naar Hoorn. Na een overstap in Hoorn gingen Brown en Cokky Wittebrood op Alkmaar af waar de Amerikaan volgens afspraak zou worden afgeleverd op een adres aan de Stationsstraat. Vandaar zou Brown onder geleide van het kontakt 'Hans' naar het zuiden afreizen. Op het adres in de Stationsstraat aangekomen, vernam Cokky Wittebrood echter dat de kontaktpersoon kort tevoren was opgepakt. De pilotenlijn naar het zuiden was tijdelijk buiten bedrijf gesteld en het was beter voor de Amerikaan mee terug te reizen naar Venhuizen. 'Thea' voelde daar bitter weinig voor en vertrok met Brown naar een adres van het verzet in de Alkmaarse Breedstraat om daar een meegenomen pakket bonkaarten af te leveren. De mensen in de Breedstraat kwamen eveneens tot de konklusie dat het voor Brown het beste was voorlopig in bezet Nederland te blijven. Zij wisten nog wel een onderduikadres in de Schermer.

'Arthur van Galen'

Het hoofdstuk Brown was daarmee geenszins afgesloten. Op zijn nieuwe onderduikadres raakte Brown nauw betrokken bij de aktiviteiten van de Binnenlandse Strijdkrachten. Gedurende korte tijd voegde hij zich zelfs bij de eerste sectie van de BS in het Gewest XI onder commando van Gerard Veldman. Als lid van deze ophaalploeg-Afwerpterreinen had Brown een groot aandeel in het gevecht met een groep Landwachters toen de BS'ers in oktober 1944 bij de brug van Rustenburg in een hinderlaag werden gelokt. Na deze zogeheten 'Slag bij Rustenburg' verhuisde Brown onder de naam 'Arthur van Galen', geboren in Bandoeng, doofstom en horlogemaker van beroep, naar de Wieringermeer om te assisteren bij de wapeninstructiecursussen in de boerderij van David Knibbe.

Aan het eind van 1944 gaf Brown andermaal te kennen naar het zuiden te willen. Op Tweede Kerstdag 26 december 1944 reisde hij in gezelschap van de later gefusilleerde Wervershovers Nicolaas Akkerman en Simon Koopman naar Amsterdam. Daar moest hij nog veertig dagen, in de kou en geïsoleerd in een binnenvaartschip, wachten eer hij toestemming kreeg naar Schoonhoven te gaan. Via Schoonhoven en Werkendam bereikte Brown de Biesbosch en het reeds bevrijde deel van Nederland.[11]

'Thea' Cokky Wittebrood in 1943.

Het valse persoonsbewijs van Cecil Belton.

Beltons *nightmare*

Op zaterdag 20 januari 1945 keerde de Boeing B17 G44-6601 terug van een bombardementsvlucht op Duitsland. Ter hoogte van Wervershoof kreeg de bemanning te kampen met een defekte zuurstofleiding. De ontploffing die daarop volgde zette het toestel in een mum van tijd in brand zodat de *crew* zich genoodzaakt zag het vliegtuig zo spoedig mogelijk te verlaten. Boven Oostwoud sprongen de eerste twee vliegeniers van wie er één met zijn parachute aan de machine bleef hangen. De andere zeven kregen waarschijnlijk geen gelegenheid meer hun valschermen te ontvouwen of waren reeds bij de explosie omgekomen. Onder Midwoud plofte de *'Lucky Lady'* neer en brandde uit. Totaal werden acht lijken geborgen. Slechts de eerste springer, de 22-jarige luitenant Cecil Kenneth Belton, bracht het er levend af.

Spoedig trad Belton in kontakt met mensen van het verzet en met de Knokploeg van Enkhuizen. Aanvankelijk werd hij ondergebracht in Hauwert, later in Zwaagdijk. Na een kort verblijf bij de familie Galis belandde de Amerikaan bij de Zwaagdijker kooiboer Gerrit Kanis. Hier kreeg Belton te horen hoe onfortuinlijk het de anderen was vergaan. Hij weigerde dit verhaal te geloven... De overige leden van de bemanning lagen allen opgebaard in de nederlands-hervormde kerk van Midwoud en er zat dus niets anders op dan hem met de harde feiten te konfronteren. Op een nachtelijk tijdstip bezochten Belton en Ko Singer van de KP-Enkhuizen Midwoud. Het bezoek aan de kerk zou Cecil Belton zijn verdere leven blijven achtervolgen.

Naar bevrijd gebied

Op het bedrijf van Kanis kreeg Belton een plaatsje toegewezen in de schuur bij diens eendekooi, die tevens dienst deed als hoofdkwartier van de KP-Enkhuizen. Twee weken later brachten Fluitman en Trenk Koter hem van daaruit naar Jan Schipper van de Zomerdijk te Spanbroek/Wognum. Belton bleek niet de enig aanwezige vliegenier want op dat moment zat bij Schipper een waar internationaal gezelschap op vervoer naar het zuiden te wachten. Belton werd er voorgesteld aan de Schotse navigator M. Radcliff (vermoedelijk op 17 januari 1945 in de Wieringermeer neergekomen), twee Amerikaanse boordschutters en een Noorse Spitfirepiloot.

Ruim twee weken na Beltons noodsprong vertrokken hij en Radcliff via de Zaanse kontaktman van de Schippers, Johan Hellema, en de KP'er van Spanbroek, Manus Hofland, per fiets naar Amsterdam. De vliegeniers bleken geen geoefende fietsers (een algemeen euvel) vandaar de vele tussenstops bij Jan Groeneveld aan de Middenweg te Heerhugowaard, bij niet nader genoemde adressen en bij Agnes Honig-Klinkenberg in Koog aan de Zaan. Op het laatste adres ontvingen de Amerikaan en de Schot hun valse papieren. Cecil Bel-

ton heette in het vervolg 'Willem Schenk', was boekbinder van beroep en in Zaandam woonachtig. In Amsterdam werden beide mannen overgedragen aan de Groep-Otto onder leiding van de commandant van de KP-Amsterdam, V. Ph. Vermeer. Een maand moest Belton nog wachten eer hij via Rotterdam naar Sliedrecht werd gebracht. Via de Biesbosch maakte hij de oversteek naar bevrijd gebied.[12]

Van de vliegenier Earl R. Thornsen zijn weinig gegevens bekend. Zijn vliegtuig, een *Liberator* met een 12-koppige bemanning, strandde op 31 maart 1945 in de buurt van Nieuwe Niedorp. Waarschijnlijk hebben alle bemanningsleden het toestel kunnen verlaten voordat het in de gemeente Nieuwe Niedorp neerstortte. Kennelijk heeft alleen Earl R. Thornsen aan de aandacht kunnen ontsnappen. Dankzij de Niedorper Bruun Goedhart en diens dochter Alie kwam de Amerikaan terecht in het klooster van Nieuwe Niedorp. Vermoedelijk heeft Thornsen daar de Bevrijding afgewacht.[13]

De pilotenhulp in het algemeen

Vóór de georganiseerde hulp aan piloten goed op gang kwam waren al tal van anonieme personen en kleine kernen (Rode Hulp) aktief in de opvang en in het onderbrengen van (Duits)-Joodse refugees en politieke vluchtelingen die na de machtsovername van Hitler naar Nederland waren gevlucht. Later kwamen hier de uit Duitse gevangenschap ontsnapte krijgsgevangenen bij.

Tot in de eerste jaren van de bezetting kon geen specifieke pilotenlijn worden onderscheiden. Hulp aan vluchtelingen, hulp aan piloten en het doorspelen van belangrijke informatie vielen feitelijk samen. Na de eerste massale geallieerde aanvallen op Duitse doelen slopen er gaandeweg meer organisatie en taakverdeling in de hulp. Deze verandering werd mede bevorderd doordat de bemanningen van de geallieerde luchtmacht een strikter opdracht kregen 'zo mogelijk naar de basis van vertrek terug te keren' in plaats van zich zonder slag of stoot als krijgsgevangenen af te laten voeren. De toegenomen bereidheid bij het Nederlandse volk hen te helpen speelde hierbij zeker een rol.

De eerste vluchtroutes

Het initiatief voor georganiseerde pilotenlijnen (aanvankelijk via Zwitserland) lag bij de Britten. In het voorjaar van 1943 volgde het Bureau Inlichtingen van Jan Somer dit voorbeeld door in de nacht van 23 op 24 maart 1943 de BI-agent Piet R. Gerbrands ('Kees Verhoeff') te droppen. Gerbrands had tot taak een veilige vluchtroute naar Spanje te organiseren. Het vliegtuig – een Handley Page Halifax van de *RAF* – werd echter boven Amersfoort aangeschoten en was gedwongen een noodlanding te maken op het IJsselmeer. De marconist Noud Bergman kwam bij deze manoeuvre om het leven. Gerbrands en de zevenkoppige Engelse bemanning werden opgepikt door een Lemster vrachtschip dat op Enkhuizen voer. In de haven van het Zuiderzeestadje wachtte het gezelschap de komst af van de inmiddels gealarmeerde Duitse politie. Met een smoes wist Gerbrands de schuit te ontvluchten. Hij pakte de bus naar Hoorn en bereikte tenslotte zijn kontaktadres in Den Haag. Spoedig daarop zocht hij kontakt met Jan C. Wannée van de groep 'Luctor et Emergo', het uiteindelijke doel van zijn instructiemissie.

Nel Lind

De berichtengroep 'Luctor et Emergo' later 'Fiat Libertas' genaamd, was zich meer en meer gaan toeleggen op hulp aan bemanningsleden van neergeschoten geallieerde vliegtuigen. De Alkmaarse Nelly Elisabeth Lind (29) ('Nel' of 'Suze de Wit'), Wubbo Graafhuis ('Bob') en later ook Jet Roosenburg, zorgden, geassisteerd door vele naamlozen, voor de aanvoer van wat 'konijnen' werden genoemd. Zij begeleidden de geallieerden tot Weert-Stramproy waar zij door Wannée werden overgenomen. Deze hielp hen bij Baarle-Nassau over de grens waarna de reis werd voorgezet naar Brussel. In Brussel droeg hij ze over aan Belgische en Franse organisaties, die verantwoordelijk waren voor verder transport richting Spanje.[14]

Op 27 september 1943 werd de groep 'Fiat Libertas' door verraad uiteengeslagen. Jan Wannée, Wubbo Graafhuis en Nel Lind werden van hun bed gelicht en opgesloten. Nel Lind verbleef eerst in de gevangenis van Scheveningen en later te Haaren. Zij hoorde tweemaal de doodstraf tegen zich uitspreken. Op 'Dolle Dinsdag', 5 septem-

Duitse militairen (links 'Luftwaffe', rechts 'Wehrmacht') bij de op 19 mei 1944 nabij Tuitjenhorn na een noodlanding terechtgekomen Amerikaanse bommenwerper 'Boomerang' van het type 'Liberator'. Eén bemanningslid kwam om het leven; de andere Amerikanen werden door de Duitsers gearresteerd; het toestel was 'total loss'.

ber 1944, toen de geallieerden de Nederlandse grens bereikten, werden zij overgebracht naar gevangenissen in Duitsland. De *Nacht und Nebel*-gevangene Nel Lind overleefde de oorlog. Zij werd op 7 mei 1945 door de Russen bevrijd.

Na het verraad gingen de pilotenhulporganisaties omzichtiger te werk. Ook al vanwege de grotere toeloop van geallieerde vliegeniers werden de kandidaten in het vervolg onderworpen aan testen van betrouwbaarheid.

Joke Folmer

Het wegvallen van Lind en anderen betekende dat de taak van de 19-jarige pilotenhelpster Johanna Maria Folmer ('Joke') zwaarder werd. Zij werkte al een tijdje voor het verzet en stond sedert de zomer van 1943 via pater Kloeg met Nel Lind in verbinding. Joke Folmer ging bijzonder systematisch te werk. De uit Zeist afkomstige studente aan de Sociale Academie beschikte over uitstekende kontakten op het politiebureau van Zeist, waar haar vader werkte. Later had zij die ook in Amsterdam. Binnengekomen telexberichten over neergestorte geallieerde toestellen werden naar haar toegespeeld. Bij ontvangst van dergelijke berichten belde zij plaatselijke kontaktpersonen om hen aan te sporen uit te kijken naar mogelijk rondzwervende vliegeniers. Anders dan Nel Lind, die de piloten eerst onderbracht op een schuiladres te Amsterdam, nam Joke Folmer haar piloten direkt over op de belangrijkste stations in de randstad. De reis werd dan vervolgd in de richting van Zeeuws-Vlaanderen of Roermond-Maastricht. De uiterst autonoom opererende Folmer, die per dag soms zes of zeven geallieerden op weg hielp naar het zuiden, stond dan ook met talrijke binnenlandse lijnen en passeursorganisaties in Zeeland, Noord-Brabant en Limburg in verbinding. Buitenlandse organisaties als 'De Witte Brigade', de *Dutch-Paris-Line* van Jean Weidner en de groep 'Maquis' vingen de stroom uit Nederland op en zorgden voor een verdere aftocht richting Frankrijk, Spanje en Portugal.

Toen Joke Folmer op 28 april 1944 op het Centraal Station van Amsterdam door de SD werd

De allround verzetsman Jacob Balder uit Broek op Langedijk.

gearresteerd, had zij liefst 180 geallieerde piloten en 140 Franse en Belgische krijgsgevangenen en 'gewone' Nederlanders naar de grensplaatsen begeleid. Na haar arrestatie verbleef zij onder meer in de strafgevangenis van Scheveningen en in het concentratiekamp Vught. Na tot vijfmaal ter dood te zijn veroordeeld werd zij, evenals Nel Lind, op Dolle Dinsdag als *Nacht und Nebel*-gevangene naar Duitsland afgevoerd. Op 7 mei 1945 werd ze tezamen met Nel Lind en Jet Roosenburg uit de gevangenis van Waldheim-Saxen bevrijd.[15]

De anonieme Jacob Balder

Uit de verzamelde gegevens kan worden opgemaakt dat de pilotenhulp in West-Friesland niet een der voornaamste illegale aktiviteiten is geweest. De enig 'erkende' pilotenhelper was de timmerman-aannemer Jacob Balder uit Broek op Langedijk. De nederlands-hervormde Balder stond vanaf oktober 1942 met velerlei organisaties in kontakt. Hij was aangesloten bij de hervormde Groep 2000, onder de kode 1400 J en bij de Ordedienst in Noord-Holland. Ook met de Raad van Verzet wist Balder zich goed te verstaan. Sinds begin 1944 vervulde hij bovendien een leidende rol in de LO.

Kreeg Balder bericht van neergestorte vliegtuigen in de omgeving dan trok hij er 's nachts op uit, maar in verreweg de meeste gevallen wisten de rondzwervende vliegeniers zijn adres in Broek wel te vinden. Voor de verdere aftocht van zijn 'konijnen' stond Jaap Balder in verbinding met personen en groepen in Amsterdam en Rotterdam. Ook met de groep rond de VU-hoogleraar J. Coops ('Oom Jan') onderhield hij lijnen voor verder transport. Zijn logees werden doorgaans door zijn kontaktpersonen opgehaald. Soms leverde Balder hen ook zelf af en reisde hij als treingeleider mee. Balder kon trouwens ook beschikken over een politieauto. In dat geval werden de piloten als zogenaamde arrestanten op een of ander adres afgeleverd. Helaas heeft Jaap Balder de oorlog niet overleefd.

Op 23 juni 1944 werd hij, waarschijnlijk als gevolg van verraad, door Rühl, Viebahn en Kuiper van de Amsterdamse SD in zijn woning te Broek op Langedijk gearresteerd en gevangen gezet in de Weteringschansgevangenis. Op 16 juli 1944 stond Jaap Balder, 43 jaar oud, tezamen met de Alkmaarse KP'ers Prins, Ritzema en Kleising voor het vuurpeloton in de duinen van Bloemendaal.[16]

Minder verkeer

Na de landing van de geallieerden op de kust van Normandië op 6 juni 1944 *(D-Day)* lieten de pilotenhulpgroepen en hun vele anonieme helpers de vliegeniers niet langer naar het zuiden vertrekken. De tocht bracht onnodig veel risico's met zich mee terwijl de algemene verwachting was dat Nederland toch spoedig zou worden bevrijd. Na de verloren 'Slag om Arnhem' in september 1944 onderging de pilotenhulp drastische wijzingen. Sindsdien werden de vliegeniers hoofdzakelijk via de Biesbosch naar bevrijd gebied gebracht. De reis daarheen was weliswaar minder ver maar tevens moeilijker vanwege de reisbeperkingen als gevolg van de Spoorwegstaking, de streng bewaakte rivierovergangen en de verscherpte SD-terreur. Van 'onze piloten' hebben in ieder geval Arthur Brown en Cecil Belton nog van de rivierenoverzet gebruik kunnen maken.

Bijlage

Tabel neergestorte geallieerde vliegtuigen in Noord-Holland-Noord

Lokatie	**Datum**	**Tijd**	**Type toestel en bijzonderheden**
Winkel	16/17-11-1940		Vickers Wellington P 9286. Door Duitse jager neergehaald. Zes doden geborgen.
Noordzee bij Egmond	15/16-12-1940		Wellington of Whitley. Getroffen door Duitse jager. Zes *crew*leden nooit gevonden.
Callantsoog (Zwanenwater)	15-01-1941	22.30	Armstrong Whitworth Whitley. In de lucht neergehaald. Vier lichamen geborgen.
Wieringerwaard/Anna Paulowna	17/18-01-1941		Type onbekend. Alle vijf overleefden. Piloot **Stevens** neer bij N.R. Doornbos, Waardeweg A3.
Alkmaar (Overdie)	10/11-02-1941	3.56	Hampden X 3001. Aangeschoten. Drie springers gev. genomen – een dode.
Opperdoes	12/13-03-1941	21.46	Wellington Mk IC 1326. Vier doden en twee overlevenden: **Binnie** en **Parfitt**.
Hoogwoud/Opmeer	10/11-05-1941	0.20	Short Stirling N 3654. Neergehaald door Duitse jager. Allen gedood – een lichaam geb.
Hoogkarspel	11/12-05-1941	2.57	Hampden. Twee doden en vier vliegeniers krijgsgev. gemaakt.
Wervershoof	01-06-1941	0.37	Wellington.
Zwaagdijk/Wevershoof	12/13-06-1941		Vickers Wellington T 2996. Toestel neergehaald. Vijf stoffelijke overschotten geborgen.
Medemblik	12/13-06-1941	1.10	Whitley. Neergehaald. Vier vliegers omgekomen.
Hoogkarspel/Lutjewinkel	19/20-06-1941	0.10	Wellington. Poolse *crew*. Twee doden geborgen. Anderen (w.o. **S. Lewek** uit Deblin) gearr.
Grootebroek/Lutjebroek	18/19-06-1941	0.53	Wellington. Twee doden, twee of vier krijgsgevangen.
Nieuwe Niedorp	22/23-06-1941	2.13	Wellington T 2990. Zes Tsjechische *crew*leden omgekomen. Een (**Bufka**) krijgsgev.
Opperdoes	25-07-1941		Vickers Wellington. Neergeschoten. Geen overlevenden.
Slootdorp	25-08-1941		Type onbekend. Een piloot per valscherm veilig geland bij A. Vellinga, Wierweg, Slootdorp
IJsselmeer/Medemblik	7/8-11-1941	0.41	Vickers Wellington R 1606. Allen omgekomen.
Noordzee (Egm.-Bergen)	7/8-11-1941		Vickers Wellington. Slechts een overlevende. Zou zijn ondergedoken in de omgeving.
Berkhout	8/9-11-1941	21.07	Waarschijnlijk een Hampden P 1206. Vier leden tellende bemanning gedood.
Barsingerhorn	8/9-11-1941		Whiley Z 6567. Neergeschoten door Duitse jager. Alle vijf inzittenden gesneuveld.
IJsselmeer bij Enkhuizen	8/9-03-1942		Manchester L 7426. Aangeschoten toestel stortte neer op bevroren IJsselmeer. Allen dood.
Warmenhuizen ('t Meertje)	25/26-03-1942	0.32	Manchester L 7518. Door jager neergehaald. Vijf dood – twee (**P. Jones** en **T.C. Stanley**) overlevenden.
Bovenkarspel/Enkhuizen	26/27-03-1942	23.58	Wellington W 5372. Neergehaald en neergestort. Allen kwamen om.
Noordzee (St M'brug)	27/28-03-1942		Hampden. Geraakt, geëxplodeerd en in zee gestort. Waarsch. geen overlevenden.
Kolhorn	10/11-04-1942	0.23	Wellington KX-2 (Z 8838). Zes Tsjechische bemanningsleden omgekomen.
Slootdorp	5/6-06-1942	1.21	Wellington. Geen bijzonderheden bekend.
Andijk	25/26-06-1942	2.37	Vickers Wellington Mk IC T 2612. Door machinepech neergestort. Vijf Poolse bem. gedood.

Neergestorte Engelse bommenwerper op het erf van boer Klaver te Opperdoes.

Lokatie	Datum	Tijd	Type toestel en bijzonderheden
Wieringermeer	25/26-06-1942	0.39	Short Stirling.
IJsselmeer (Andijk)	25/26-06-1942	2.37	Wellington 18 O.T.U.
Wervershoof/Andijk	25/26-06-1942	3.00	Whitley.
Harenkarspel	2/3-07-1942	2.20	Vermoedelijk een Wellington AD 605. Twee van de vier brachten zich per valscherm in veiligheid.
Spierdijk	22-07-1942	2.30	Wellington.
Bergen	28-07-1942		Boston AL 765 OM. Door *Flak*vuur getroffen. Stortte neer bij vliegveld Bergen. Vijf doden.
Bergen	31-07-1942		Boston W 8326. Door *Flak* geraakt. Stortte neer op Berger vliegveld. Alle 3 leden omgek.
Bergen	16-08-1942		Hawker Typhoon. Boven vliegveld Bergen neergeschoten. Piloot gedood.
Wervershoof	27/28-08-1942	1.37	Type onbekend. Alle vijf inzittenden gedood.
Medemblik	3/4-01-1943	19.45	AVRO-Lancaster. Alle (6?) inzittenden gedood.
Hoogwoud	12/13-03-1943	21.58	Wellington. Vijf inzittenden als krijgsgevangenen afgevoerd.
IJsselmeer	12/13-03-1943	21.35	Wellington. Vijf leden van de *crew* omgekomen.
Noordzee (Petten)	12/13-03-1943		Wellington.
IJsselmeer	23/24-03-1943		Handley Page Halifax. BI-agent **Gerbrands** overleefd – marconist **Bergman** gedood. Eng. gered.
IJsselmeer	20/21-04-1943		Type onbekend. Vliegtuig brandend in IJsselmeer. Van *crew* niets vernomen.
Bergen	26-04-1943		Wellington Mk HE 737. Maakte noodbuiklanding op Kogendijk. **Pozer, Cairns** en **Lang** ingerek.
Slootdorp	09-05-1943	20.15	Brits type. Overlevenden **Peter Hall** gearr. – **Woodruff** dook ergens onder.
Bovenkarspel/Enkhuizen	24-05-1943	0.55	Halifax. Neergeschoten. Vier van de zeven bemanningsleden kwamen om.
Burgerbrug	25/26-05-1943		Lancaster. Bemanning gered maar gearr. Op **Australiër Giddy** na.
Wieringerwaard	12/13-06-1943	2.11	Lancaster ED 816. Een dode. Lot van de anderen onbekend.
Schagen	12-06-1943	2.46	Wellington HE 392. Twee doden, vier overige bemanningsleden gev. genomen.
Hoogwoud	21/22-06-1943	2.44	Stirling.
Avenhorn (Mijzenpolder)	22/23-06-1943		Halifax BV DK 225. Kwam brandend neer op boerderij van Rood-Avenhorn. **Mitchell** overleefde.
Bergen	25/26-06-1943		Halifax JB 928. Deel van de *crew* gev. genomen. **Guy** op vluchtlijn gezet.
Beemster	25/26-06-1943	0.10	Lancaster ED 988. Drie lichamen geborgen – vier niet gevonden.
Alkmaar	25/26-06-1943	2.34	Halifax DK 180 ZL. Een dode, aantal krijgsgev. gemaakt, aantal (w.o. **Shannon**) gered.
Wognum	28/29-06-1943	3.07	Lancaster ED 569. Neergeschoten door Duitse jager. Alle 7 dood.
Middenmeer	25/26-07-1943	0.17	Halifax B II. **John E. Loudon** sprong en overleefde. Andere zes omgekomen.
Bergen	23/24-08-1943	23.35	Lancaster LM 333 HW. Twee van het vijftal **Gargini, Noble, Henry, Adelstrein** en **Fidler** ontsn.
IJsselmeer	3-11-1943	12.30	Type onbekend.
Bergen	3-12-1943		Halifax EB 137 SE-'N'. Brand aan boord. Alle bemanningsleden omgekomen.
Oterleek/Stompetoren	16-12-1943	18.15	Lancaster JB 656. Een overlevende. Waarschijnlijk de **Australiër F.W. Rush.**
Niedorp/Langedijk	4-01-1944	14.15	Boeing B-17. Aangeschoten boven HHW. Een v/d springers opgepakt – rest onbekend.

Lokatie	Datum	Tijd	Type toestel en bijzonderheden
Oostzaan	11-01-1944		B-17 42-29524. Allen omgekomen? **David C. Clayton** redde zich per parachute.
IJsselmeer	11-01-1944		B-17 F 42-3486. Zeven van de tien sprongen boven het IJsselmeer en verdronken.
IJsselmeer	11-01-1944		B-17 42-37719. Door *Flak*vuur geraakt. Tenminste een (**John Lantz**) redde zich.
Kolhorn	14-01-1944		Lancaster ND 357. Geraakt en neergestort. Totale bemanning kwam om.
Schoorl	30-01-1944	13.33	B-17 42-31643. Aangeschoten en neergestort.
IJsselmeer bij Hoorn	15-02-1944	23.19	Lancaster II LL 689 KO-'P'. Vier waagden een noodsprong. Twee (**Ratcliff** en **Young**) omgek.
IJsselmeer bij Andijk	20-02-1944	0.50	Halifax JD 271. Drie leden der bemanning aangespoeld. Lot van de andere vier onbekend.
Bergen	2-03-1944	6.55	*Liberator*. Helft van de 12 bemanningsleden gedood, rest krijgsgevangenen gemaakt.
Spijkerboor	6-03-1944	12.10	B-17G. Door *Flak* getroffen. Deel v/d *crew* sprong boven Spijkerboor. Gev. genomen.
Zaandijk (géén *crash*)	6-03-1944		B-17 G 42-31919. Botste in de lucht. Kwam toch in Engeland aan. **Elsberry** sprong.
IJsselmeer (bij Urk)	8-04-1944	15.00	B-17 G 42-39856. Deel sprong – machine landde op IJsselmeer. **Russell-Deason, Hanley, Denny.**
Tuitjenhorn/Enigenburg	19-05-1944	14.30	B-24 J *Liberator* 44-40171 *'Boomerang'*. Maakte noodlanding. Een dode – rest opgepikt.
Tuitjenhorn/Enigenburg	24-05-1944		Waarschijnlijk een *Thunderbolt* P-47 42-76585. Piloot sprong. Gev. genomen door Duitsers.
Dirkshorn (Woudmeer)	25-05-1944		*Thunderbolt*. Piloot **William H. Genge** krijgsgevangene gemaakt. (wellicht zelfde als boven)
Oudkarspel (Woudmeer)	29-05-1944		Amerikaanse jager P-47 D. (wellicht zelfde als boven)
Obdam	28-06-1944		B-24 *Liberator.* **Frank A. Hart** wist aan de *crash* te ontkomen.
Hoorn	7-07-1944	8.04	B17 G40-VE, J297983 Z. Kwam in botsing met andere B-17. Vijf kwamen om – rest gev. genomen.
Hoorn	7-07-1944	8.04	B-17 G 42-107070 A. Kwam in botsing met andere B-17. Acht omgekomen – **Arthur Brown** gered.
Venhuizen	5/6-11-1944		Short Stirling. Moest wapens afwerpen. Vloog tegen IJsselmeerdijk. Zes geall. gedood.
Wieringermeer	6-11-1944	13.45	B-17 *Fortress* II. Maakte een noodlanding op de Tussenweg. Alle 9 ongedeerd gearresteerd.
Wieringerwaard	17-01-1945		Type onbekend. Toestel met Canadees **D.W. Gaunt** maakte noodlanding. **M. Radcliff** ontsnapte?
Midwoud	20-01-1945		Boeing B-17 G 44-6601. Totaal werden acht bem. leden gedood. **Cecil K. Belton** overleefde.
Anna Paulowna	4-02-1945		Bommenwerper A 338242 P. Noodlanding. 9 man ongedeerd en gev. genomen.
Akersloot-Schermer	6-02-1945		B-24 J *Liberator* 24-50505. Neergeschoten. Deel v/d bemanning (allen sprongen) gearrest.
Lutjewinkel (Zoutkaag)	31-03-1945	10.45	B-24 44-49972. Toestel had pech. Bemanning sprong. Allen gev. genomen.
Nieuwe Niedorp	31-03-1945		*Liberator*. 12-koppige bem. sprong. Slechts **Earl R. Thomsen** ontkwam aan arrestatie.

NB – De tabel is samengesteld op basis van: Jansen, A.A. *Wespennest Leeuwarden*, dln I, II en III. Baarn, 1979; Jansen, A.A. *Sporen aan de hemel*, dln I, II en III. Baarn, 1979, 1980 en 1981; Jansen, A.A. *Gevleugeld Verleden*. Baarn, 1983; Rijnhout, B.M. *In dienst van hun naaste*... Rotterdam, 1980; Visser, F. *De bezetter bespied*, 1940-1945. Zutphen, 1983; *Gedenkboek Hoogkarspel 1940-1945*. Hoogkarspel, 1947; Mededelingen verstrekt door het Gemeente Archief Wieringerwerf; *Alkmaarse Courant/NHD* 11-10-1985 en 30-4-1985; Mededelingen R. Posthuma te Schagen, d.d. 8-4-1986; Brieven W.J.M. Willemsen-Venray d.d. 7-9-1985.

Geallieerde toestellen die ver van de kustlijn in de Noordzee zijn terecht gekomen, zijn buiten beschouwing gelaten. Evenzeer geldt dit de vliegtuigen die ver van de oevers van het IJsselmeer in het water zijn gestort.

J.v.B.

Op de Geallieerde Begraafplaats in Bergen NH liggen 250 Britse bemanningsleden van in Noord-Holland verongelukte vliegtuigen begraven. Op de achtergrond het Groot Offerkruis. Elk jaar op 4 mei vindt hier een herdenking plaats; 1985.

Eén van de propellerbladen van een Amerikaanse 'Liberator' is bij de noodlanding in de grond geslagen. Crash op 19 mei 1944 bij Tuitjenhorn (zie ook elders).

Geraadpleegde literatuur

Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie: Collectie LO-LKP, verslagen AG-2 (Haeck), AG-3 (Van de Berg), DG-1 (Coster en Brunekreef) en EC-1 (Pierre de Bie).

Gemeente Archief Alkmaar: Brief Frank A. Hart d.d. 3-6-1946 aan de familie Stomps.

Het Grote Gebod, deel I en II. Gedenkboek van het verzet in LO en LKP Bilthoven, 1979 (Derde druk). **Grote Gebod I en II.**

Jansen, A.A. *Sporen aan de hemel,* dln I, II en III. Baarn, 1979, 1980 en 1981. **Jansen-Sporen I, II en III.**

Jansen, A.A. *Wespennest Leeuwarden,* dln I, II en III. Baarn, 1979. **Jansen-Wespennest I, II en III.**

Jansen, A.A. *Gevleugeld Verleden.* Baarn, 1983. **Jansen-Gevl. Verl.**

Jong, L. de *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog,* dln VI, VII en X-B. 's-Gravenhage, 1975, 1976 en 1982. **De Jong.**

Ojen, van *De Binnenlandse Strijdkrachten.* Band I en II. Den Haag, 1972. **Van Ojen.**

Onderdrukking en Verzet. Nederland in Oorlogstijd. Dln I-IV. Arnhem/Amsterdam, z.j. **Onderdrukking en Verzet.**

Rijnhout, B.M. *In Dienst van hun naaste...* Rotterdam, 1980. **Rijnhout.**

Stroom, G.P. van der *Nederlandse agenten, uitgezonden door geallieerde geheime diensten te Londen.* **Stroom.**

Tongeren, J.J. van *'Groep 2000'.* Bergen, z.j. **Tongeren.**

Visser, F. *De bezetter bespied,* 1940-1945. Zutphen, 1983. **Visser.**

Brief T. Laagland aan Sj. Leiker d.d. 10-10-1985 **Brief Laagland.**

Brief W.J.M. Willemsen-Venray d.d. 9-9-1985 en 9-12-1985. **Brf Will.**

Noten

1 – De Amerikaanse Achtste Luchtvloot lag reeds vanaf 20 februari 1942 in Engeland gestationeerd. Het strategisch luchtoffensief van geallieerde zijde kwam feitelijk in 1943 op gang toen op 27 januari 1943 de eerste 53 B 17-bommenwerpers boven Wilhelmshafen verschenen.
Op 3 februari 1943 volgde het eerste zware bombardement op Hamburg door 263 RAF-bommenwerpers. In februari-april 1944 namen de massale bombardementsvluchten op Duitse vliegtuigfabrieken, olieopslagplaatsen, spoorwegstations en elektrische centrales een aanvang met als voorlopig hoogtepunt de aanval op Berlijn op 6 maar 1944.

2 – Jansen-Sporen I pag 58, II pag 119-121 en III pag 18, 29, 66, 94, 137, 164, 227, 237, 379; Jansen-Wespennest I pag 37, II pag 25, 35, 43, 144, 235 en III pag 166; Jansen-Gevl Verl pag 15; Rijnhout pag 74 en 162; De Jong-IV pag 734 en Onderdrukking en Verzet pag 580.

3 – Informatie R. Posthuma d.d. 8-4-1986.

4 – Jansen-Wespennest II pag 235-245.

5 – Jansen-Wespennest II pag 256-261; Brief Willemsen 9-12-1985.

6 – Rijnhout pag 61, 82 en 125.

7 – Brief Willemsen 7-9-1985

8 – Rijnhout pag 216, 219 en 220.

9 – Rijnhout pag 267.

10 – Brieven Willemsen 7-9-1985 en 9-12-1985; Brief F.A. Hart 3-6-1946.

11 – Jansen-Sporen III pag 244-251; Rijnhout pag 315-320; LO-LKP DG-1 en EC-1. Een ander contact in de vluchtlijnen was Henry Scharrer uit Amstelveen. Henry Scharrer voorzag de KP van Alkmaar van Fritz Conijn van valse SD-papieren. Op 20 augustus 1944 werd hij bij een treincontrole tussen Utrecht en Den Haag gearresteerd. Aan het kontakt werd zoveel waarde gehecht dat Conijn hem à raison van 10.000 gulden probeerde vrij te kopen. Dinsdag 29 augustus 1944 kwamen Fritz Conijn, de vrouw van Scharrer, de NSF'ers Millord en Bal en het SD-kontakt daartoe bijeen op een terras nabij de Amsterdamse Berlagebrug. De SD-kontaktpersoon bleek dubbel spel te spelen en allen werden gearresteerd. Henry Scharrer en Fritz Conijn sneuvelden daags na 'Dolle Dinsdag', op 6 september 1944, te Vught voor het vuurpeloton.

12 – Jansen-Sporen III pag 354-370; Van Ojen pag 944-995; Brief Willemsen 9-12-1985 en Brief Laagland 10-10-1985.

13 – Jansen-Sporen III pag 416 en 420; Brief Willemsen 7-9-1985.

14 – De Jong VI pag 145; Stroom pag 41; Visser pag 195-198 en 250; De Jong VII pag 950-954; Rijnhout pag 93 en LO-LKP AG-2 (Haeck).

Door Haeck wordt ook Fransen uit de Heerhugowaard als passeur bij Baarle-Nassau genoemd. Fransen over wiens persoon verder niets bekend is stond naar deze informatie in kontakt met de Belgische organisatie 'De Witte Brigade'. Hij hielp 27 personen over de grens. In 1943 of 1944 is Fransen bij Baarle-Nassau gefusilleerd.

15 – Jansen-Sporen III pag 127; Rijnhout pag 55, 93, 100, 125, 203, 220, 235, 245, 248, 266, 309 en 330; Grote Gebod pag 59 en 62; Grote Gebod pag 382 en 385; Onderdrukking en Verzet pag 726 en De Jong Xb pag 544.

16 – LO-LKP AG-2 en AG-3; Van Tongeren pag 24; Grote Gebod I pag 246.

11 – Autobiografie van Thomas Charles Stanley, MBE*

R.C. Posthuma (vertaling en annotaties)

In de nacht van 25 op 26 maart 1942 werd de Manchester L 7518 boven het dorp Warmenhuizen (NH) neergeschoten. Eén van de twee overlevenden was sergeant Thomas Charles Stanley ('Tail Charley').

Door middel van een advertentie in de Liverpool Echo, geplaatst door de *Air War Study Group*, kwam na 42 jaar het contact met T.C. Stanley weer tot stand en kon hij aanwezig zijn bij de onthulling van het gerenoveerde oorlogsmonument te Warmenhuizen (maart '84) . Door Stanley werd de navolgende levensgeschiedenis aangekondigd als: *A Little story about a Liverpool lad.*

De *Royal Air Force*

'Ik ben geboren op 25 september 1911 in Widnes. Widnes ligt aan de oever van de rivier de Mersey nabij Liverpool. Toen ik zes maanden was verhuisde ons gezin van St Mary's Road Widnes naar St Mary's Road Garston in de havenstad zelf.

Als jongen van veertien ging ik werken in een garage waar motoren en elektrische apparaten werden gerepareerd. Ik bleef daar 3½ jaar. Daarna trad ik bij een boer in dienst. Ik werd in het gezin opgenomen, maar het betekende ook hard werken en lange dagen. Toch was het beter voor mijn gezondheid dan de garage. Ongeveer 5½ jaar bracht ik op boerderijen door – lang genoeg om een Ford-vrachtwagen te kunnen kopen voor een groentezaak en lichte vrachtrijderij.

Gedurende de eerste twee jaar liep dat goed, maar daarna ging het bergafwaarts. Ik verdiende niet genoeg dus verkocht ik het bedrijfje. In 1937 nam ik dienst bij de RAF als chauffeur-monteur. Na de basisopleiding van de RAF in Cardington in Bedfordshire doorliep ik met goed gevolg de motorschool in St. Athens in Zuid-Wales.

Ik diende op verschillende plaatsen als chauffeur, tot aan de oorlogsverklaring in september 1939. Op dat moment hielpen de chauffeurs bij het laden van twee schepen in de havens van Zuid-Wales waarna de schepen koers zetten naar Saint-Nazaire in Frankrijk. Na het lossen gingen we in konvooi naar Noord-Frankrijk om in de streek van Arras een vliegveld klaar te maken voor twee *squadrons* jagers (615 en 607). We kregen te maken met veel luchtaanvallen en tal van luchtgevechten boven ons. De winter van 1939-'40 was bijzonder streng; alles was bevroren. Toen het weer verbeterde werden de gevechten hervat. We trokken verder naar het westen naar een ander vliegveld en bij het gebulder van zware kanonnen en temidden van duizenden vluchtelingen gingen we op de Franse kust en Duinkerken af. Onze vliegtuigen waren inmiddels naar Engeland teruggekeerd om van daaruit te opereren. Wij kregen tot taak alle voorraden en vrachtwagens te vernietigen. Toen die opdracht was voltooid wist ik met veel geluk met een bootje naar Engeland te ontkomen.
Vele goede kerels van allerlei nationaliteiten sneuvelden bij Duinkerken.

De boordschutter Stanley

Na een paar dagen verlof werd ik geplaatst bij het *Squadron* 607 in de streek van Newcastle. Kort daarna werd ik gestationeerd in Noord-Wales in Hawarden F.T.S. Dit betekende dat ik niet ver van Liverpool was gelegerd en dus vaker mijn ouders kon opzoeken.

Het was bij een van deze bezoeken, tijdens een zeer zware luchtaanval, dat ik besloot dienst te nemen bij *Bomber Command*. Ik werd naar Finningly gezonden, een trainingscentrum voor vliegtuigbemanningen. Omdat ik al boordschutter was, was mijn opleiding van korte duur. Vervolgens werd ik naar Noord-Luffenham ver-

* MBE (Member of the Order of the British Empire)

plaatst, waar ik mijn collega-bemanningsleden ontmoette. Ik werd gestationeerd bij *Operational Station* Woolfox in de buurt van Rutland bij het 61-ste *Squadron Manchesters*.

Vaak hadden we geluk, de keren dat we vol gaten terugkwamen, vooral na aanvallen op de duikbootbasis te Brest. Als we de zoeklichten, het afweergeschut en de kabelballonnen achter ons lieten, moesten we de nachtjagers trotseren; zij wachtten ons daar op.

Op zekere dag rond 11.30 uur gingen wij er haastig vandoor. Het was erg koud en onze opdracht was om ter hoogte van Hoek van Holland het Duitse slagschip SCHARNHORST en haar twee zusterschepen te onderscheppen. Die waren uit Brest ontkomen onder de dekking van laaghangende bewolking. We kregen ze ten noorden van Hoek van Holland in het vizier en samen met de Swordfish-vliegtuigen met hun torpedo's losten we een salvo dwars over de boeg van de SCHARNHORST. Onze piloot Hubbard verklaarde dat er een treffer bij was. Daarna brak de hel los. Wij werden geraakt door een granaat van een van hun zware stukken geschut. De ene kant er in en de andere kant er uit. We hadden geluk dat we weer op onze basis wisten terug te keren. We kregen een paar dagen rust, wachtend op een vervangend vliegtuig.

Na deze rustdagen kregen we een ander toestel waarmee geregelde bombardementen werden uitgevoerd op de Ruhr, Essen, Keulen en de zware industrie in die streek. Een andere bij dag uit te voeren taak was mijnen leggen in de mond van de Elbe; inderdaad een erg gevaarlijke klus, laag boven het water en zo langzaam mogelijk. We waren bijzonder opgelucht toen we daarmee klaar waren.

'No German'

Op zekere keer kwamen we terug van het Ruhrgebied om 1 uur 's nachts, na vele malen bijna geraakt te zijn door *FLAK (= Flieger Abwehr Kanone = luchtdoelgeschut)*. We hadden problemen met een van de motoren: die vertoonde een sterke rookontwikkeling. We vlogen laag boven Holland en laag boven het water van de Noordzee om zonodig op dat water te kunnen dalen. Het lukte ons de Engelse kust te bereiken ter hoogte van de Wash. Van *captain* Hubbard moesten wij ons gereed te houden om te springen aangezien hij het toestel niet langer onder controle had. Het was een goede zet dat we eruit sprongen: vlak daarna explodeerde de motor en stortte het toestel neer.

Ik kwam boven in een boom terecht. Na enig geworstel wist ik me te bevrijden. Vervolgens vond ik de weg uit het bos. Toen bespeurde ik dat ik achterna werd gezeten. Het was onze *Home Guard*, bewapend met dubbelloops jachtgeweren. Op z'n Liverpools en met een onvervalst accent slingerde ik een aantal verwensingen naar hun hoofd waarna ik de *Home Guards* naar elkaar hoorde roepen: "Het is in orde, het is geen Duitser."

One wheel only

Weer een paar dagen rust, en opnieuw gingen we naar het Ruhrgebied. Deze keer was Keulen ons doelwit. Zoeklichten en zeer zwaar luchtafweergeschut. Het vliegtuig achter ons kreeg een voltreffer, vermoedelijk in de bomruimte, want het verdween als het ware in een grote lichtflits. Wij vielen aan... doel in het vizier... bommen los... en wij er vandoor. "Bang!" klonk het van de *Flak* vlak onder ons. Het leek of ons toestel meters werd opgetild. Piloot Hubbard zei: "Dat was dichtbij, jongens! Als de bliksem ervandoor!" Toen we boven de Noordzee vlogen namen we de eventuele schade op. Alles scheen in orde, maar marconist Clelland en navigator Heggie rapporteerden dat de klap was aangekomen direct onder de plaats waar zij zaten. De tweede piloot, sergeant Joslin, die toentertijd een grote vriend van mij was, vroeg de *captain* het landingsgestel te controleren met alle lichten aan. "In orde," zei hij, "de lege bomruimte moet getroffen zijn." Maar was dat zo? We daalden boven de landingsbaan... we raakten de grond... toen begon het toestel als een tol in het rond te draaien in een regen van vonken. Het landingsgestel was uit, zoals het hoorde, maar er ontbrak aan een kant een wiel... Het geluk was met ons: met slechts enkele snijwonden en diverse kneuzingen verlieten we het toestel.

Een noodlottige nacht

Weer enige dagen rust. Toen, nadat onze tweede piloot, sergeant Joslin, zijn aanstelling had gekregen voor een eigen toestel en bemanning – toen volgde de noodlottige nacht van maart 1942. Onze nieuwe tweede piloot was een jonge Canadees, *pilot-officer* Buchan. Het zou zijn eerst en laatste operationele vlucht worden. Op de avond van vertrek naar Essen, vertelde hij mij nog hoe blij hij was te vliegen met een ervaren bemanning. Hij was nog zo jong, pas twintig jaar.

In het Ruhrgebied was het luchtdoelgeschut al-

Thomas Charles Stanley, MBE *en echtgenote.*

tijd zeer aktief... en als altijd: vele zoeklichten. Maar deze nacht leek het nog erger te zijn. We kregen een flinke afstraffing, zowel bij het naderen van het doel als bij de *run off*. Het leek onze snelheid wat te minderen maar de piloot zei: "Alles in orde, jongens, we halen het wel."

We passeerden de Zuiderzee, zoals wij Engelsen zeggen. Plotseling naderde onder ons een Duitse nachtjager. Hij gaf een lange stoot vuur toen hij onder ons draaide. Op het moment dat zijn geschut zweeg, kreeg ik hem te pakken met m'n Vierlinggeschut. De volgende aanval kwam recht van voren. Toen werd het kwaad aangericht. Alle kameraden vooraan moeten de volle laag hebben gekregen. De kist maakte een krappe draai, mijn geschutstoren was uitgeschakeld en de olie spoot in het rond. Ik wist de koepel met de hand te draaien zodat ik er uit kon kruipen. Daarna ging ik naar voren. Wat een aanblik! Zij leken allen wel dood te zijn. De piloot had de stuurknuppel nog in zijn handen, maar zijn hoofd lag plat op zijn schouder. Op dat moment werd ik achterwaarts geworpen door een muur van vlammen en een explosie.

De dokter van Warmenhuizen

Ik slaagde er in sergeant Jones uit de middenbovenste geschutskoepel te helpen (de geschutskoepels waren zo nauw dat ze niet bezet konden worden met een parachute op de rug) waarop ik hem te verstaan gaf zijn "chute" om te doen en te springen. "Maar Tom," zei hij, "ze hebben je geraakt." Ik duwde hem naar buiten en kreeg daarna met moeite mijn eigen parachute vast. Ik sprong de deur uit, maar het toestel lag in zo'n krappe bocht dat ik met de neus vooruit tegen het staartvlak dook, waarbij ik bijna het bewustzijn verloor. Vervolgens had ik grote moeite om mijn parachute open te trekken (Men moest de parachute openen door met de rechterduim aan een ring te trekken. Stanley had schotwonden en granaatsplinters in de rechterschouder en in de rech-

Gedenksteen op het oorlogsmonument te Warmenhuizen met de namen van de vijf omgekomen bemanningsleden van de Manchester L *7518 van LXI-Bomber Squadron (RAF) die in de nacht van 25 op 26 maart bij Warmenhuizen neerstortte. Boordschutter Thomas Charles Stanley kon het toestel tijdig per parachute verlaten; 1990.*

terzij. Hij had onvoldoende kracht in de rechterduim. Hij pakte dan ook met de linkerhand de rechter vast en wist op deze wijze de "chute" tot ontplooien te brengen – R.C.P.). Vlak daarna raakte ik de grond of moet ik zeggen water en modder? Ik kwam namelijk terecht in de wal van een slootje.

Op enige afstand kon ik het toestel zien branden. Ook zag ik daar een gedaante rondlopen. Ik veronderstelde dat het sergeant Jones zou zijn en floot dus ons herkenningsdeuntje. Maar nee, het was hem niet. Het bleek een Hollandse arts te zijn uit het nabijgelegen dorp. Hij had het luchtgevecht gezien en was met zijn buurman (Willem Sevenhuysen) naar hier gekomen om te zien of hij hulp kon bieden. Zij brachten mij in een schuitje terug naar het dorp, naar de verbandkamer van de arts. Hier werden mijn wonden verzorgd. Men waste de modder van mijn kleren en ik kreeg te eten en te drinken. Zij vertelden mij dat ik naar het ziekenhuis moest. Ik had een kogel in mijn rechterschouder, een in mijn rechterzij en een in mijn rechter dijbeen, vele granaatsplinters in mijn lichaam plus een gebroken neus. De dokter sprak Engels en in de paar uur tijds dat ik in de behandelkamer zat, werden wij grote vrienden.'

Met grote stelligheid durf ik te beweren dat Stanley een exacte en waarheidsgetrouwe beschrijving van deze gebeurtenissen heeft gegeven. Het vliegtuig kwam namelijk uit het oosten. Het luchtgevecht heb ik 's nachts gezien dankzij de lichtspoormunitie. Het vond plaats even ten westen van Warmenhuizen. Nadat ik mijn huisgenoten gewaarschuwd had en weer naar buiten kwam, lag het toestel al brandend op de grond. Ongeveer 800 meter ten oosten van de NH *kerk. Sergeant Jones werd gevonden in een weiland ten westen van het dorp. Stanley vonden we ongeveer 100 meter oostelijk van het brandende wrak.*

Tussen het neerstorten van het toestel en het vinden van sergeant Stanley moet toch zeker 30 à 40 minuten hebben gelegen. Mijn buurman Sevenhuysen en ik moesten namelijk met een schuitje een vaarweg afleggen van circa duizend meter. Vlot ging dat niet want er dreef hier en daar nog ijs in het water – R.C.P.

Warmenhuizen-Amsterdam

'Het deed me veel genoegen de glimlachende gezichten te zien van de Hollanders toen ik ze vertelde dat Engeland allesbehalve op zijn knieën lag. Volgens de Duitse propaganda hadden wij in Engeland geen voedsel meer, lag het vervoer stil, waren wij verstoken van gas en elektriciteit en zouden alle grote steden platgebombardeerd zijn. Dus toen de Duitsers mij op kwamen halen wist ik in ieder geval één ding zeker: de Hollanders zouden in een gelukkiger gemoedstoestand achterblijven.

De Duitsers gooiden mij in een oude vrachtwagen. Ik werd naar een ziekenhuis in Amsterdam gebracht. Ik kwam door donkere gangen in een ondergrondse kamer terecht met twee bedden. Eén ervan was bezet door een Poolse jongen, die in een Wellington-bommenwerper was neergeschoten. Hij was erg ziek.

De volgende ochtend kregen we wat water en

een stuk zwart brood. In de namiddag werd ik naar een andere kamer gebracht om ondervraagd te worden door een Duits officier. Het verhoor nam een uur in beslag. Hij zei me het erg dom te vinden dat ik maar steeds mijn naam, rang en nummer herhaalde – ik vroeg hem om medische behandeling. Uiteindelijk antwoordde hij: "Morgen misschien."

De volgende morgen kregen we hetzelfde te eten en te drinken. Daarna werd ik naar een andere ondergrondse kamer gebracht. Twee mannen en een arts wachtten mij daar op. De twee ontkleedden me volledig en scheurden het verband van de Hollandse arts weg. Ik werd op een tafel gelegd en de Duitse arts begon toen te sonderen op de plaatsen waar het bloedde. Hij vond de kogels en gaf mij een injektie in de schouder met een lokaal anaestheticum. Toen duwde hij de kogel in mijn dij eruit met een lange sonde. Toen de kogel in mijn ribben met dezelfde sonde op dezelfde manier. Hij zei dat ik geluk had gehad dat de kogel de rib had geraakt.

Daarna werd ik met het gezicht omlaag gedraaid en vastgehouden door de twee mannen. Hij sondeerde m'n schouder en begon daarna te snijden. Hij sondeerde opnieuw waarna een snede volgde. Niet tevreden sneed hij verder. Deze keer raakte hij metaal. Hij groef diep en daar kwam de kogel, gevolgd door enkele stukjes bot. Geen hechtingen, slechts drie stroken kleefpleister om het samen te houden. Hetzelfde gebeurde op het been en op de zij. Tot slot: papieren verband. Het bloed werd niet weggewassen.

Daarna werd ik teruggezonden om verder ondervraagd te worden. Ongeveer op de vierde en vijfde dag kregen we een bord waterige soep en een stuk brood. Op diezelfde vijfde dag werd ons verteld dat we op de trein zouden worden gezet.

Onder vuur naar Frankfurt

We werden in een wagen gestopt aan het eind van een goederentrein, twee liggend op een brancard en twee zittend op de grond. Deze treinreis werd een nachtmerrie. In de eerste nacht werden we op een zijspoor gezet tijdens een zeer zware luchtaanval. Niet zo leuk om door je eigen mensen gebombardeerd te worden. Ten gevolge van de schade aan de spoorbaan verliep de tocht uiterst traag.

De tweede nacht was een herhaling van de eerste nachtreis en ook de derde dag zaten we midden in een luchtaanval. Drieëneenhalve dag duurde het voordat we Frankfurt bereikten en een Duitse spoorwegbeambte de deuren ontsloot. Naar een Duitse officier riep hij: "Hier zitten Engelsen in." Toen ik hem vertelde hoe lang we daar hadden verbleven zonder water, zei hij dat hij niet op de hoogte was gesteld van onze komst naar Frankfurt.

Na een lang twistgesprek met andere officieren werden we uitgeladen en neergelegd op de vloer van het station. We kregen wat te drinken en men vertelde ons dat we moesten wachten op een luchtmachtofficier. Twee uur later, nadat vele burgers ons geschopt en bespogen hadden, noteerde een luchtmachtkapitein onze namen. Toen werden we in een oude ambulance zonder zitplaatsen gelegd: twee brancardpatiënten en de andere twee zittend op de vloer.

Krijgsgevangen in 'Hohe Mark'

De rit van het station te Frankfurt via Ober Hessen naar het ondervragingskamp in *Dulag Luft* (kamp voor zieke en gewonde krijgsgevangenen; *Du = Dienstuntauglich*) duurde een klein half uur. Hoewel we gewond waren werden we daar twee dagen vastgehouden totdat een Duitse officier zich beklaagde over de stank. Pas naar aanleiding hiervan werden we naar het reserve hospitaal 'Hohe Mark' gestuurd, ongeveer op een mijl afstand van *Dulag Luft*.

Ik kreeg eenzame opsluiting op de bovenste verdieping met tralies voor het raam. Een Duitse hospitaalsoldaat met een medisch distinctief op zijn uniform, kwam met een verbandwagen voorzien van papierwindsels en een paar flessen. Het eerste wat hij deed was het raam ontsluiten. Hij zette het wijd open met de opmerking: "Man, man, wat stink jij."

Hij sprak voldoende Engels om mij duidelijk te maken dat er weldra een dokter bij zou komen. Daarna knipte hij het vuile verband met één hand weg, terwijl hij met de andere z'n neus dicht kneep. Toen vervolgens de dokter verscheen droeg hij de verpleger op de zaak schoon te maken. De dokter zou later terugkomen. Bij terugkomst had de arts een aantal *drains* meegebracht. Een ervan plaatste hij in m'n been, een in m'n zij en een grote met gaten er in in mijn schouder. De *drains*, bedoeld om de afvloed van pus te bevorderen, waren noodzakelijk omdat ik gangreen in mijn schouder gekregen had.

Tweeëneenhalve maand werd ik in die kamer vastgehouden. In de eerste maand kwamen verschillende officieren mij ondervragen. Daarbij vertelden zij mij steeds dat wij (de Engelsen) die nacht boven Essen een speciale bom hadden geworpen aangezien de schade buitengewoon groot was. Ik antwoordde voortdurend met mijn naam,

rang en nummer en dat had tenslotte succes. Een jong officier, die perfekt Engels sprak, vertelde mij bij de ondervraging dat de naam Stanley wees op verwantschap met Lord Derby. Toen hij wegging bracht hij de nazi-groet met een "*Heil* Hitler". Het antwoord met mijn goede arm was "*Heil* Churchill". Hiervoor werd ik gestraft met harde slagen op beide kanten van mijn gezicht. Ik waarschuwde hem dat hij geïnfecteerd kon zijn door de brandwonden op mijn gelaat. Het laatste wat ik van hem gezien of gehoord heb, was dat hij de kamer uitrende en om een dokter riep.

EHBO komt van pas

Een paar dagen nadat die jonge officier mij geslagen had, werd ik naar beneden gebracht. Ik bevond mij in een groot lang portaal waar vele kamers op uitkwamen. Ik ontdekte dat die bezet waren door vele RAF-bemanningen. Ze waren allen verwond of vertoonden ernstige brandwonden. De meeste waren bedpatiënten.

Ik had één goede arm en was nu in staat om rond te lopen. Twee grote kamers aan het eind bleken gereserveerd voor brandwondpatiënten, apart van de andere in verband met infectiegevaar. Het personeel bestond uit een oudere hospitaalsoldaat, een oude Duitse soldaat en een grote, overvoede, dikke Duitse dokter. Als onze wonden tweemaal per week of eens in de tien dagen werden verschoond en verbonden, was dat veel. Aangezien ik enige kennis had van EHBO en mijn rechterarm goed herstelde, maakte ik mezelf nuttig door te helpen bij het verbinden. Ik kreeg toestemming van de Eerste Officier op voorwaarde dat ik alléén onze mensen zou helpen. De dikke Duitse arts werd weggezonden omdat hij een *Gestapo*-man beledigd had. Daarna kregen we een jonge arts die kort geleden van het front was teruggekeerd. Hij was bij de *Luftwaffe* maar had een verwonding opgelopen op een of ander vliegveld. Deze jonge arts heeft zich met grote toewijding ingezet voor onze gewonden.

Velen van ons, zoals ikzelf (die mijn rechterarm had behouden), waren dankbaar gestemd. Vele amputaties van ledematen wist hij te voorkomen en dankzij hem kreeg ik toestemming van de Duitsers en van de oudste RAF-officieren, om daar als hulp te blijven. Desalniettemin verbleef ik daar niet lang: ongeveer drie maanden. Toen werd een grote selectie ingesteld en ieder die kon lopen werd weggestuurd. De dokter deed zijn best om mij daar te houden, maar dat baatte niet. Zijn superieuren vertelden hem dat er meer Duitse hospitaalsoldaten zouden komen en veel meer RAF-gewonden: er waren zeer zware bombardementen geweest.

Stalag 3

Met ongeveer twintig anderen werd ik naar *Stalag* (*STALAG* = *STammLAGer* = krijgsgevangenkamp) 8 b gezonden. We bleven daar niet lang want het kamp zat overvol. Vervolgens werden we op een trein gezet en naar *Stalag* 3 gestuurd. Het duurde twee dagen en nachten voordat we het rangeerterrein bereikten. Daarna moesten we nog een behoorlijk stuk lopen. *Stalag* 3 was nieuw. Het was aangelegd aan de rand van een bos. Zand in overvloed en vele vliegen. *Stalag* 3 werd bekend door de tunnels en de vele ontsnappingen. Eén van betekenis vond plaats toen ongeveer honderd man door een tunnel er vandoor gingen. Het duurde enige tijd voordat de meesten weer gepakt waren. Vijftig van hen werden daarop naar buiten gebracht en gefusilleerd. De Duitse rechtvaardiging was: "Neergeschoten tijdens een ontvluchtingspoging".

Terug naar Frankfurt

Op zekere dag werd ik door twee Duitsers uit het kamp gehaald en in een betonnen cel gestopt. Men vertelde mij dat ik direct bij aankomst van een trein met die trein zou vertrekken. Onze eigen Eerste Officier in het kamp werd door de Duitse commandant verwittigd dat ik teruggezonden werd om weer in het hospitaal te gaan werken. Toen het treinstel naderde werd ik geketend aan een soldaat-bewaker. Hij kreeg papieren mee met de opdracht mij in Frankfurt af te leveren.

Tengevolge van vernielingen aan de spoorbaan duurde de reis twee dagen en nachten. Te middernacht werd ik naar het ziekenhuis gebracht terwijl een zeer zwaar bombardement gaande was op de ICI-fabrieken te Frankfurt. Het was werkelijk beangstigend door je eigen vliegtuigen te worden gebombardeerd. Deze fabriek namen ze overigens goed te pakken; die werd letterlijk opgeblazen.

De volgende ochtend werd ik meegenomen naar het ziekenhuis en *Reserve Lazarett* "Hohe Mark" ongeveer 7 à 8 mijl verwijderd van Frankfurt am Main. De Duitse dokter was zeer verheugd mij weer terug te zien. Ik werkte daar zo'n achttien maanden. Het was er hard werken om de gewonden te verzorgen: vele keren dag èn nacht want in die tijd waren er legio luchtaanvallen. Soms kwamen ze, d.w.z. de gewonden, om 3.00

uur 's nachts, toen onze soldaten dicht bij de Rijn stonden op ongeveer 15 km afstand.

De Amerikanen

Geheel onverwacht, midden in de nacht, werden wij uit het hospitaal gehaald. Twee patiënten en ikzelf werden achter in een vrachtauto geplaatst, omringd door Duitse bewakers. Eén patiënt was een RAF-generaal (Stanley vertelde mij dat de RAF-generaal nadat hij de datum van *D-Day* had gehoord, en ondanks het verbod van Churchill, toch nog een vlucht boven Frankrijk had gemaakt – in verband met een geplande *raid* op een *Gestapo*-hoofdkwartier. De generaal werd gemarteld maar liet niets los. Toen Stanley hem te behandelen kreeg, liep hij al een paar maanden met een ontwrichte schouder. Met behulp van de goede Duitse arts is deze hoge officier weer opgelapt – R.C. Posthuma), de ander een Amerikaanse *captain*. Men vertelde ons dat wij als gijzelaars werden vastgehouden.

Naarmate het front dichterbij kwam, werden wij meer oostwaarts verplaatst; één week hier en één week daar in een kamp. Buchenwald was berucht: veel doden en uitgehongerde mensen. Wij eindigden in een concentratiekamp voor vrouwen. Het lag even noordoostelijk van Nürnberg. Ik zag dat vele vrouwen werden doodgeschoten; de Duitsers hadden geen voedsel voor hen. Op deze wijze decimeerden zij het kamp voordat de Amerikanen zouden komen. De Duitse soldaten vertelden ons dat wij de volgende dag zouden worden gefusilleerd. Maar de volgende dag was er een *1000 bomber raid* in onze buurt. Dat was werkelijk angstaanjagend.

Na de *raid* werd het kamp vernield door een grote Amerikaanse tank. Hij verpletterde de hoofdingang en bereikte de betonnen bunker waarin wij opgesloten zaten. De tank vernielde het beton van de bunker. Een grote Amerikaanse officier schreeuwde: "Kom op, vlug een beetje, wij zijn voor jullie kerels een lange weg gegaan." Nog voor we vertrokken werd de vrouwenmoordenaar met een pistoolschot geliquideerd. Daarna werden we naar de Amerikaanse linies teruggebracht. We kregen voedsel en drinken en werden toen naar Parijs gevlogen. Er werd ons veel eten en drinken aangeboden, maar we konden het niet verdragen. Zo veel na niets zou ons einde hebben betekend.

Kraandrijver Charley

De volgende dag werden we naar Londen gevlogen. Na veel gesprekken over bepaalde gebeurtenissen die voorgevallen waren toen wij in Duitsland verbleven, werden we naar een ziekenhuis van de RAF gestuurd om gedurende een paar weken te herstellen. Na een grondig onderzoek van onze gezondheid, kregen we te horen, dat we er een stuk beter uitzagen... Dus kregen we toestemming om onze families thuis op te zoeken. Na een mooie, lange vakantie moesten we ons melden bij een revalidatiecentrum te Scarborough. Daar konden we elke universitaire studie opnemen die we wilden. Ik ging verder met mijn vooroorlogse werk als monteur en nam elke kans waar om weer bij het wegvervoer en het zware goederenvervoer te komen.

Ik ontving mijn achterstallig salaris over 3½ jaar, trouwde en ging eerst eens mooi met vakantie. Na de vakantie bofte ik toen ik een baan kon krijgen bij een bouwfirma. Ik ging rijden met een grote mobiele kraan. Bij die firma bleef ik 22½ jaar in dienst. Toen de firma geliquideerd werd, tengevolge van het overlijden van de eigenaar, werd ik boven de sterkte geplaatst. Opnieuw had ik het geluk in een baan te belanden bij een staalfirma, iets dergelijks als de voorgaande: rijden met mobiele kranen met een hefvermogen tot 20 ton. Bij die firma werkte ik nog 9 jaar. Tot ik met pensioen ging op 65-jarige leeftijd.'

12 – De grote razzia van 17 mei 1944 in Warmenhuizen

R.C. Posthuma

Toen een paar jaar geleden mijn medewerking gevraagd werd aan de geschiedschrijving van het verzet in West-Friesland, kreeg ik toevallig een rapportje in handen uit de archieven van het Rijks Instituut voor Oorlogsdocumentatie. Het was een verslag over het LO-district Schagen-Warmenhuizen. Aangezien ik onder-districtsleider èn plaatselijk LO-leider van Warmenhuizen ben geweest, was ik uiteraard zeer geïnteresseerd want noch in *Het Grote Gebod* (gedenkboek van het verzet in LO en LKP) noch in *De mannen van overste Wastenecker* staat iets bijzonders beschreven over het voormalige LO-district dat het Geestmerambacht besloeg. In dit rapport las ik tot mijn verbazing: 'Razzia's zijn er bij ons niet geweest, dus alles is tot de capitulatie rustig verlopen.' De verdere verslaggeving was uiterst summier, onvolledig en voor een deel zelfs misleidend.

Indien men zich realiseert dat de archieven van Oorlogsdocumentatie de bronnen vormen voor wetenschappelijke geschiedvorsing dan is het duidelijk dat deze gegevens correctie en aanvulling behoeven. Ik heb mij daarom voorgenomen alsnog een verslag te schrijven van deze merkwaardige razzia en de mogelijke achtergronden met vermelding van zoveel mogelijk feiten en namen om maximale kansen te bieden voor verificatie.

Voorspel

De onrust en moeilijkheden in ons LO-district begonnen toen in november 1943 Gerrit Sloof uit Sint Maarten werd gearresteerd. Sloof, die werkzaam was op het gewestelijk Arbeidsbureau te Alkmaar, heeft in die functie talloze jongens helpen onderduiken. Jan Sinnige, die LO-districtsleider was, verklaart nu nog: 'Gerrit Sloof stond altijd klaar, was altijd tot hulp bereid'. Mede door zijn grote brutaliteit raakte hij wijd en zijd bekend en dat is hem noodlottig geworden. Tot de Bevrijding zat hij in een concentratiekamp.

De gebeurtenissen in Warmenhuizen geraakten in een stroomversnelling toen burgemeester Nolet op 1 januari 1944 onderdook. Nolet weigerde arbeiders aan te wijzen voor spit- en graafwerkzaamheden in het kader van *Gemeinde – Einsatz* (zie De Jong, deel 7, pag. 1290). Zijn echtgenote werd daarop gearresteerd, waarna de burgemeester zich meldde. Hij belandde tenslotte in het concentratiekamp Vught, maar met Kerstmis 1944 kwam hij weer vrij.

Burgemeester Nolet werd ten slotte vervangen door de NSB'er Roos. Dit was een uitermate gevaarlijk sujet. Gewapend met een pistool maakte hij in zijn functie, als het zo uitkwam, ook jacht op onderduikers. Op 21 oktober 1944 werden Gert Groen en Thijs Prins, beiden uit Egmond afkomstig, door Roos aangehouden en beschoten toen ze op de vlucht sloegen (informatie: Jan Tesselaar). En op 24 februari 1945 gebeurde hetzelfde met Eddie Arends uit Alkmaar. Roos schoot hem dwars door de dij. Naar Roos later beweerde was dit een waarschuwingsschot. Op zondag 25 februari 1945 heb ik die schotwond behandeld bij Niek Dekker te Tuitjenhorn.

Een gevaarlijk sujet

Maar de lijst is nog niet compleet. Begin 1944 werd de onderduiker Scherpenzeel via Jan Sinnige bij de familie Groenhart geplaatst. Het heette dat hij een ontsnapte gevangene van Vught was. Al spoedig werd hij door de arts Groenhart ingezet bij de distributie van bonkaarten. Pieter Borst, de LO-leider van Harenkarspel, vertrouwde hem evenwel niet. Toen hij Scherpenzeels gangen liet nagaan werd ontdekt dat Scherpenzeel vele bonkaarten verduisterde en op de zwarte markt verhandelde. Scherpenzeel had toen al, jammer genoeg, kennis van verschillende illegale akties, on-

der andere van de verdwijning van het bevolkingsregister van Warmenhuizen.

Toen Scherpenzeel het wantrouwen merkte en voelde dat een ontmaskering aanstaande was, heeft hij nog geprobeerd de gehele illegaliteit kwijt te raken. Zo kreeg bijvoorbeeld Jan Beemsterboer een anoniem telefoontje, waarin gewaarschuwd werd dat de Duitsers van alles op de hoogte waren gebracht en dat ieder moest onderduiken. Groot alarm dus. De gehele LO was plotseling verdwenen. Ik sliep die nacht in de Wieringermeer.

Onze districtsleider Jan Sinnige en Piet Groenhart koesterden een vage achterdocht tegen Scherpenzeel. Diezelfde nacht hebben ze hem onder handen genomen. Tenslotte zakte deze levensgevaarlijke psychopaat met zogenaamde *pseudologia phantastica*, dat wil zeggen iemand die dusdanig kan liegen dat hij het zelf gelooft, door de mand. Hij bekende alles en werd toen opgesloten in een kamer bij Piet Groenhart. 's Nachts wist hij echter te ontsnappen, maar hij werd 20 april 1944 in Koedijk achterhaald. Hij werd opnieuw vastgezet maar andermaal wist hij te ontkomen; ditmaal door met behulp van een schaar het slot uit de deur te peuteren. Jan Sinnige en Jan Beemsterboer hebben hem nog geprobeerd op te vangen bij de Velser pont, maar dat liep slecht af. Hun aanwezigheid, vroeg in de ochtend van zondag 23 april 1944 in de nabijheid van de *Ortskommandantur*, wekte achterdocht. Enige dagen daarvoor was namelijk ter plaatse een foute politieman neergeschoten. Beide Jannen werden gearresteerd. Via de Euterpestraat en de gevangenis aan de Weteringschans te Amsterdam, belandden ze in het concentratiekamp Amersfoort. Voor ons betekende dat opnieuw onderduiken. Om geen extra achterdocht te wekken deed ik evenwel overdag normaal mijn werk in de plattelandspraktijk. Aangezien er verder niets bijzonders gebeurde moest ik wel aannemen dat de *Sicherheitsdienst* niet door Scherpenzeel was benaderd.

Misschien onderschatte ik de ondervragingstechniek van de Duitsers, maar de mogelijkheid dat een van de Jannen zou doorslaan, leek mij zeer onwaarschijnlijk (beiden zouden heelhuids terugkeren). Toch was onder invloed van al deze gebeurtenissen mijn slaapdiepte sterk verminderd. Het minste gerucht maakte me al klaar wakker. Ik voelde mij als een stuk wild in de nabijheid van bloeddorstige jachthonden.

Vijand aan het kraambed

De juiste datum van de razzia was ik kwijt, maar Jan Tesselaar vermoedde: woensdag vóór Hemelvaartsdag 1944. Dat vermoeden werd bevestigd door de heer J.C. Rozendaal te Warmenhuizen, die op de ochtend van de razzia is geboren. Als curiositeit vertelden zijn ouders hem dat het eerste bezoek bestond uit twee Duitse soldaten, die in de kraamkamer waren geposteerd.

Na de arrestatie van mijn vrienden Sinnige en Beemsterboer sliep ik in een oude schuit van de visser Vet. Die plek was alleen per kano bereikbaar. Soms ook verbleef ik bij goede kennissen. In de bewuste nacht van 17 mei 1944 sliep ik bij de familie Vogelaar, eigenaars van een kassenbedrijf aan de Oudewal.

Door de geringe slaapdiepte registreerde ik elke passerende auto. In die tijd en op die plaats overigens een zeldzame gebeurtenis. Ik werd wakker van vele auto's. Die raasden voorbij. Het meest onaangename echter was het gebrul en geschreeuw van Duitse commando's. Al deze geluiden herinnerde ik mij van de Februaristaking 1941 in Amsterdam, toen de overvalwagens over de trottoirs en door de plantsoenen de demonstranten achtervolgden. En nog steeds word ik niet goed als ik geschreeuw in het Duits hoor, hoewel mijn verstand zegt dat ik moet vergeten.

De razzia

Ik was meteen klaar wakker en begreep dat ik er zo snel mogelijk vandoor moest. In een ommezien was ik gekleed en vervolgens wilde ik de voordeur uitgaan, maar daar stond al een soldaat met het geweer in aanslag. Dan maar door de achterdeur, dacht ik, en dwars door sloten en over de akkers het land in. Ook dat hoefde ik niet te proberen, want in de kassen achter het huis liepen vijf soldaten de achteruitgang te bewaken.

De situatie was veel grimmiger dan ik mij aanvankelijk realiseerde. Ik wekte de familie Vogelaar en vroeg of ze een schuilplaats hadden. Dat was niet het geval. Dus stelde ik voor mevrouw Vogelaar een galsteenkoliek te laten krijgen. Mijn aanwezigheid zou anders niet te verklaren zijn.

De 'patiënt' lag in bed toen het huiszoekingscommando binnenkwam. Ik liep in de slaapkamer heen en weer en zorgde ervoor gezien te worden om geen achterdocht te wekken. In de voorkamer moest de heer Vogelaar zich legitimeren. Het commando bestond uit twee of drie officieren. Ze riepen me naar voren en toen ze mijn persoonsbewijs bekeken, moest ik uitleggen waarom ik niet thuis was. Met enig argwaan werd mijn verhaal aangehoord. 'Hoe laat bent u hier dan gekomen?' vroegen ze. Daar kon ik niet op antwoorden, want

ik wist niet hoe laat in de nacht de Duitsers het dorp bezet hadden. Het antwoord luidde dus: *'Das weisz ich nicht genau.'* Na enige aarzeling hunnerzijds kreeg ik de opdracht met PB en distributiestamkaart naar de controle te gaan in het Patronaatsgebouw.

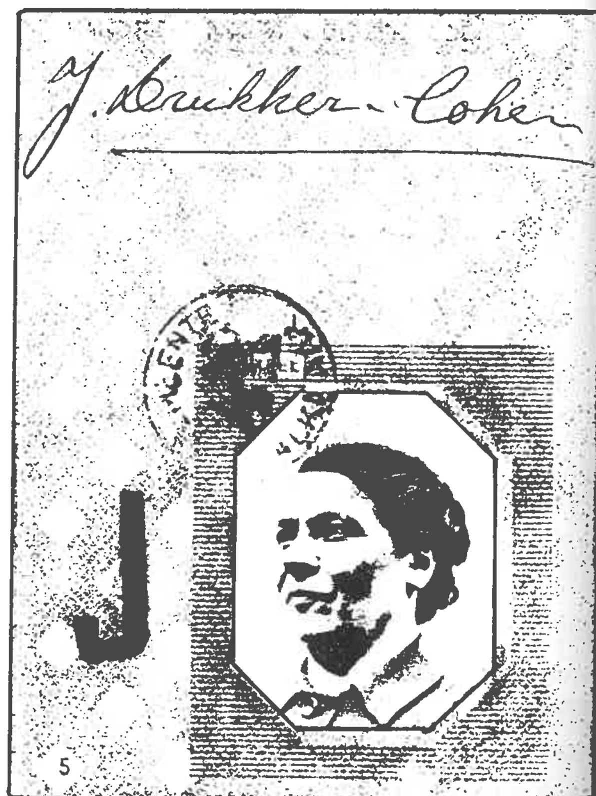
Langs de Oudewal

Indien ik de indruk heb gewekt nogal koelbloedig te zijn, dan haast ik mij dat te weerspreken. Een kille angst had mij bevangen en hoe ik mij voelde is met geen woorden te beschrijven. Gelukkig wist ik mijn nervositeit te maskeren en vreemd genoeg, zodra ik het gevoel had met de rug tegen de muur te staan, zodra ik besefte dat er niets meer te kiezen viel, kwam een ijzige kalmte over me. Een soort reflex op een onafwendbaar en dodelijk gevaar, een reactie die vermoedelijk vrij algemeen is in de biologie. Aan de biologie dacht ik overigens niet toen ik heel in de vroegte op die meimorgen over de Oudewal naar huis fietste.

Het was intussen licht geworden. Het gehele dorp bleek omsingeld te zijn. Op de akkers en de weilanden lagen soldaten achter mitrailleurs. De schuitjes waarmee de ongeveer vijftig onderduikers de polder in hadden moeten vluchten, waren 's nachts door de vijand ingepikt en gebruikt om een ijzeren ring om het dorp te leggen. Ik had ze schromelijk onderschat, want juist vanwege de vluchtmogelijkheid over het water, zoals die bestond vóór de verkaveling van het Geestmerambacht, had ik me over mogelijke razzia's niet zo druk gemaakt. Ook al niet omdat razzia's in onze omgeving vrijwel onbekend waren. Behalve de dreigende mitrailleurnesten rondom het dorp werden de alleenstaande woningen ook nog eens bewaakt door groepjes van vijf tot tien soldaten.

Intussen was ik bij Oudewal 45 aangekomen, waar mijn verloofde Trijnke woonde. Nadat ik mijn ervaringen had verteld verdwenen haar broers en een paar onderduikers achter de lambrizering. Ik ging weer verder. Kort na mijn vertrek arriveerden prompt Duitse officieren op nummer 45. Mijn aanstaande schoonmoeder voerde, koelbloedig als altijd, een fraaie *act* op van 'slonzige vrouw in *négligé* met afzakkende kousen, die geen Duits verstond en er overigens ook niets van begreep wat er aan de hand was.'

Persoonsbewijzen van het echtpaar Drukker-Cohen uit Alkmaar, ondergedoken bij Kleibroek in Warmenhuizen en, met hun dochter opgepakt bij de razzia van 17 mei 1944. Allen kwamen later om het leven.

...en langs het ouderhuis

Thuis gekomen werd de stemming er niet beter op. Onze onderduiker Wim ging namelijk elke avond met een schuit ver de polder in. Aangezien hij als Utrechtenaar niet goed overweg kon met de vaarboom werd de vaarafstand steeds korter. Uitgerekend deze nacht sliep hij vlak achter de huizen met het gevolg dat hij 's ochtends door Duitse soldaten gewekt werd. Ook hij werd verwezen naar de controle in het Patronaatsgebouw. Wij stopten hem echter in een loze ruimte boven een kast, maar nauwelijks zat hij daar of hij moest er weer uit om een plas te doen. Later knielden de Duitsers op het luik om met een lucifer onder de bedden te kijken.

Wim aan de zorgen van mijn moeder en zuster overlatend, ging ik vervolgens naar de controle. Ik verwachtte niet daar last te zullen krijgen aangezien mijn papieren in orde waren. Maar ik was er niet gerust op wat er zou gebeuren als ze een paar onderduikers grepen. Stel dat ze er achter kwamen van wie ze de bonkaarten ontvingen? In het Patronaatsgebouw aangekomen, zag ik achter de tapkast een Joods echtpaar staan met een dochtertje van ongeveer veertien jaar. Naast hen stond Piet Kleibroek, de boer die ze had verborgen. De Joodse mensen kende ik niet. Met gezichten strak en uiterlijk onbewogen wachtten ze op hun lot. Geen van die vier is ooit teruggekomen. Zoiets te zien... en niets te kunnen doen.

Bijeengedreven

In het midden van de zaal zat een aantal Duitse officieren met grote opsporingsregisters voor zich. Na de controle werden we buiten opgesteld onder bewaking van enige soldaten. Die zorgden ervoor dat we niet konden vluchten, maar wat ze niet door hadden was dat een aantal onderduikers de controle in het gebouw vermeed door zich stiekem in onze rijen te voegen. Op het moment dat we moesten afmarcheren kwam mijn kameraad Jan Tesselaar de binnenplaats op. Hij herinnert zich dat heel duidelijk en beweert ook dat ik nog op het laatste moment een onderduiker binnen de rijen trok. Ik weet daar niets meer van. Blijkbaar ging het nogal makkelijk, anders was het me wel bijgebleven.

Onze groep belandde op het erf van boer Ruiter in de Fabrieksstraat. Het was nog vroeg in de ochtend en het regende pijpestelen. Daarom mochten we tenslotte schuilen in de schuur. Daar had ik op gewacht. Langs de koegang ging ik naar voren om het neefje van de kapelaan uit zijn bed te halen. Die zat daar namelijk ondergedoken en wie kon dat beter weten dan ik. Ook hij sloot zich bij ons aan en de wachtposten hadden niets in de gaten. Het is niet waarschijnlijk dat wij dit aan domheid hadden te danken. Velen in de *Wehrmacht* waren geen partijlid en vermoedelijk interesseerde de razzia hen niet. Mogelijk zullen enkelen, de goeden, een oogje dichtgeknepen hebben. Hoe het ook zij, voor de *Grüne Polizei* en de *Feldgendarmerie* moest je oppassen. De *Wehrmacht*soldaten leken niet zo gemotiveerd voor de mensenjacht.

Naar het hol van de leeuw

Het vooruitzicht nog vele uren te moeten wachten tot het einde van de razzia met de kans dat ze me alsnog zouden inrekenen stond me niet aan. Toen dus op een gegeven moment het huiszoekingscommando ter plaatse verscheen wendde ik me tot degene die mij het meest toeschietelijk leek. Ik vertelde hem van de vele zieken en van het vele werk daaraan verbonden en vroeg hem of ik geen *Ausweis* kon krijgen om zo spoedig mogelijk te beginnen. Mijn verhaal werd welwillend aangehoord en even later zat ik achter in een Duitse auto met chauffeur. De officier zat voorin, naast me lag een Schmeiszer-machinepistool. Nogal zorgeloos voor iemand die op jacht is naar *Terroristen*.

Ik bekeek dat apparaat met enig afgrijzen. Ik voelde niet de geringste neiging de held te gaan uithangen, want ik was er zeker van een veel betere methode te kennen. Misschien ook was mijn geleider een goed psycholoog en daarom minder zorgeloos dan ik dacht. Mijn stemming was er niet op verbeterd. Ik besefte dat we op weg waren naar het hol van de leeuw.

Ortskommandant Schausz van Alkmaar resideerde in het gemeentehuis. Hij had de leiding, zo vertelde men mij. Alleen hij mocht *Ausweise* afgeven. Zo reed ik door het dorp langs het huis van Jan Beemsterboer. Antje, de vrouw van Jan, zag me gaan en moest wel veronderstellen dat ze mij gearresteerd hadden. *Herr* Schausz was uiterst voorkomend en zette vlot zijn handtekening. Overigens zou ik diezelfde Schausz spoedig weer treffen toen op 19 mei 1944 een Amerikaanse *Liberator* in Tuitjenhorn was neergekomen. Alleen de staartschutter was omgekomen, de rest van de bemanning was ongedeerd. Hoewel ik mijn hulp aanbood kreeg ik met deze Amerikanen geen enkel contact. Met Engelsen ging dat altijd veel vlotter. Later heb ik wel eens gehoord dat ze van de geografische situatie veelal geen benul hadden en ons vermoedelijk voor Duitsers hadden aange-

Der Kommandant von Alkmaar

Major

De handtekening van Ortskommandant Schausz onder een Duitse verordening; 1944.

zien. Maar wie kwam er wel onmiddellijk met uitgestoken hand op me af? Jawel, *Herr* Schausz, de *Ortskommandant* van Alkmaar.

Balans van de razzia

Achteraf erover nadenkend heb ik mij vaak verwonderd over die gang van zaken. Zou er toch iets van het magisch aureool van de arts zichtbaar zijn geweest? Ik kan het me nauwelijks voorstellen. Of was het de kwaliteit van mijn Duits? Op de Rijks-HBS van Alkmaar had ik voortreffelijk taalonderricht gehad. De Duitse officieren die ik heb ontmoet, waren in die zin niet zo *gebildet*. Ze spraken bijvoorbeeld geen woord Engels en zodoende heb ik meerdere malen als tolk moeten fungeren. Hoe het ook zij, ik had mijn *Ausweis* en de macht van een dergelijk kattebelletje heb ik nooit meer kunnen waarderen dan tijdens die grote en zeer grondige razzia op 17 mei 1944.

Ik passeerde vlot alle wachtposten en wachtte in Krabbendam het einde af bij de familie Paarlberg. 's Middags tegen drie uur was ik weer thuis. Toen bleek dat, behalve de drie Joodse mensen en de heer Kleibroek, slechts één onderduiker was gegrepen. Deze laatste verbleef bij de familie Klaas Molenaar. Hij wilde overlopen naar een reeds gecontroleerd huis en werd toen gesnapt. Verder – zo bleek naderhand – was ook de directeur van de zuurkoolfabriek, de heer J. Strijbis, weggevoerd. Hij weigerde aanvankelijk een afgesloten kast te openen, waarin hij een radiotoestel bleek te hebben verborgen.

De rest van de onderduikers had aan de razzia weten te ontkomen door op het kritieke moment met alles wat voorhanden was te improviseren. Zo zat er één in de ketel van de melkfabriek, anderen verstopten zich in dorsmachines of onder hooiopers. Weer anderen gooiden kratjes in een regenwaterbak en lieten zich dan zakken. Velen zaten in geheime bergplaatsen.

De naam P. Kleibroek staat bovenaan op de steen van het oorlogsmonument in Warmenhuizen. Zijn naam staat daar terecht. Maar de namen van het echtpaar Drukker-Cohen en die van hun dochtertje Marianne Drukker zal men nergens vinden. Een completer vernietiging is niet denkbaar.

Speculatie over de achtergronden

De grootte en de grondigheid van de razzia hadden ons overrompeld. Waarom speciaal aan Warmenhuizen zoveel aandacht en moeite besteed? Eerst meende ik dat de NSB'er Chr. Roos de enige en voldoende verklaring vormde. Roos was zijn bevolkingsregister kwijt en zon op wraak. De gehele opzet van deze razzia verried een grondige plaatselijke kennis, die de Duitsers alleen maar van Roos hadden kunnen krijgen. In de Burgerstraat, een paar huizen verwijderd van het huis van Roos, verbleef bij een familie gedurende de nacht van de razzia een vrouwelijke administratieve kracht, vermoedelijk de secretaresse van Schausz.

Het Patronaatsgebouw moet van tevoren reeds aangewezen of besproken zijn geweest. Letterlijk alles wijst er op dat Roos op zijn minst voorkennis moet hebben gehad van deze onderneming.

Later heb ik mij afgevraagd of het bombarderen van gebouw Kleykamp op 11 april 1944, het weghalen van het bevolkingsregister op 13 april 1944 en de vermelding voor Radio Oranje op 16 april 1944, niet te veel de aandacht op Warmenhuizen heeft gericht. Dan kwam daar nog bij de arrestatie

van Jan Beemsterboer en Jan Sinnige, zoals eerder beschreven. Vooral Jan Sinnige werd gezien als 'een zware jongen' – hoewel er geen bewijzen voor waren. Jan Sinnige heeft zelfs een poos in de dodencel aan de Weteringschans gezeten. De uitzonderlijke razzia in Warmenhuizen werd voor het plaatselijk verzet gelukkig geen débacle; wel resulteerde hij in de gruwelijke dood van vier ingezetenen.

De oorlogsmisdadiger Schausz

Op de chromotopografische kaart nummer 14 (verkend in 1946) uitgezet, blijkt dat voor de omsingeling van Warmenhuizen een afstand van ruim acht kilometer bestreken moet worden. Daarnaast werden alleenstaande huizen bewaakt door vijf tot tien man per huis. Bij Jan T. stonden er tien achter de woning. Hieruit valt op te maken dat de schatting van 700 Duitse militairen vermoedelijk nog te laag is.

Dat Schausz zelf het initiatief tot deze grootscheepse razzia heeft genomen, mag zeker niet worden uitgesloten. Deze *Ortskommandant* van Alkmaar stond aan het einde van de oorlog als oorlogsmisdadiger bekend. In dit verband kan een reeks van wandaden worden genoemd waarvoor Schausz direkt of indirekt verantwoordelijk gesteld kan worden:

– De 'Slag bij Rustenburg' en het drama 'Houtlust' op 11 oktober 1944 waarbij op 'Houtlust' zes mensen, onder wie de eigenaar en diens vader, in koelen bloede werden vermoord;

– De fusillering van 17 november 1944 aan de Wilhelminalaan te Alkmaar van de veehandelaar Arie Kaptein uit de Zijpe, samen met vier anderen;

– De represaille-moord te Limmen van 6 april

Het monument te Warmenhuizen vermeldt bovenaan de naam van P. Kleibroek. Hij werd gearresteerd bij de grote razzia in Warmenhuizen op 17 mei 1944 wegens het verborgen houden van het Joodse gezin Drukker uit Alkmaar. Kleibroek kwam 14 dagen vóór de Bevrijding om in Duitse gevangenschap. Ook het gezin Drukker kwam tijdens de oorlog om het leven; 1990.

1945 op tien mensen, onder wie de chirurg Haverkamp uit Alkmaar;
- De represaille-moord van 11 april 1945 op tien jonge mannen te Zijpersluis onder wie twee van negentien jaar (Zie 'De Hand', het monument ter plaatse van de beeldhouwer Willem Reyers);
- De represaille-moord van 15 april 1945 te Sint Pancras op twintig jonge mensen.

Ik vraag me nog steeds af of er in de archieven van de *Ortskommandantur* Alkmaar iets over te vinden is. Die worden bewaard in Freiburg-Duitsland. Van de heer Zwaan, oud-archivaris van Oorlogsdocumentatie, heb ik vernomen dat althans in de catalogi van de archieven van Freiburg en Kansas City (USA) waar het schaduwarchief wordt bewaard, geen gegevens over Schausz te vinden zijn. De conclusie dringt zich op dat zijn archief blijkbaar in 1945 reeds is vernietigd, hetgeen de voornaamste belanghebbende – *Ortskommandant* Schausz – bijzonder welkom moet zijn geweest.

Het monument in de Wilhelminalaan te Alkmaar. Op deze plek werden op 17 november 1944 Frans van der Zeijden, Marinus Post, P. van Velzen, Arie Kaptein uit Zijpersluis en P. Booij gefusilleerd. Het beeldje is gemaakt door Jeanne Kouwenaar-Bijlo; de tekst op de sokkel is van Adriaan Roland Holst; 1990.

13 – De Spoorwegstaking in Alkmaar en West-Friesland

Jan van Baar

Op 'Dolle Dinsdag', 5 september, gonsde het van de geruchten dat de geallieerde troepen de Nederlandse grens hadden overschreden en tot Breda waren doorgedrongen. Goed en fout en lieden uit het schemerland daartussen wachtten in spanning nadere berichten af of troffen voorbereidingen op de te verwachten gebeurtenissen.

Hoewel in werkelijkheid alleen Brussel en Antwerpen op de Duitsers waren veroverd, bleef de geruchtenstroom aanhouden en ook de verwachting dat Nederland 'ten spoedigste' zou worden bevrijd. In deze golf van optimisme proclameerde de Nederlandse regering in Londen, ter ondersteuning van het geallieerde offensief op zondag 17 september 1944, de Spoorwegstaking. De verloren 'Slag om Arnhem' betekende echter een niet verwachte streep door de rekening. Het offensief kwam tot staan en slechts het zuidelijk deel van Nederland kon tot bevrijd gebied worden gerekend. Het gevolg was dat het effect van de staking op den duur verloren dreigde te gaan. De Nederlandse regering handhaafde echter het stakingsparool waarmee de Spoorwegstaking uitgroeide tot een nationale zaak van groot prestige. Toch kwam deze unieke staking op vele plaatsen in Nederland hortend en stotend op gang. De verwikkelingen rond de Spoorwegstaking in Alkmaar en West-Friesland zullen deze stelling illustreren.

De April-Mei-stakingen van 1943

Aan de Spoorwegstaking gingen twee proteststakingen vooraf: de Februari-staking van 1941 en de April-Mei-stakingen van 1943. Op de Februari-staking als inspirerend protest tegen de vervolging der Joden volgden het Artsenprotest, de akties van de studenten tegen de Loyaliteitsverklaring, de eerste grote aanslag op een bevolkingsregister (te Amsterdam) en een toenemend verzet tegen de *Arbeitseinsatz*. De groeiende bereidheid zich teweer te stellen tegen de Duitse onderdrukking, manifesteerde zich voor het eerst op nationale schaal in de April-Mei-stakingen van 1943.

De aanleiding tot het April-Mei-protest was gelegen in de aankondiging dat enkele honderdduizenden soldaten van het voormalige Nederlandse leger alsnog als krijgsgevangenen naar Duitsland zouden worden afgevoerd. Op de Duitse verordening braken overal in het land spontane stakingsakties uit.

In Noord-Holland benoorden het IJ viel enig stakingsprotest te bespeuren in Alkmaar, in de land- en tuinbouwgebieden van West-Friesland, in de Zaanstreek en in Velsen. Te Alkmaar legden de 120 personeelsleden van de Alkmaarse IJzer- en Metaalgieterij het werk een middag plat en staakten de 15 krantenbezorgers van het *Dagblad voor Noord-Holland*. In Andijk, Enkhuizen en Broek op Langedijk sloten winkeliers uit protest hun winkels. Korte werkonderbrekingen vonden plaats op de zuivelfabrieken van Wognum, Opmeer, Ursem en Stompetoren. Ook de agrarische sector liet zich niet geheel onbetuigd. Tuinders en landarbeiders van Andijk, Bovenkarspel, Enkhuizen en Venhuizen legden het werk neer en vele boeren uit de omtrek verklaarden zich solidair met de stakingsakties op de zuivelfabrieken.

'In dankbare opdracht en ter herinnering aan Uw hulp bij onze ontvluchting.' G.A. Margé werd na ontvluchting uit een transport op 9 september 1944 door de familie Bunk te Amersfoort opgenomen en geholpen.

De balans

Hoewel na vier dagen de stakingsakties zowel regionaal als landelijk waren beëindigd, mogen deze niet worden gebagatelliseerd. Van de stakingen ging een duidelijke signaalfunctie uit en ze eisten ook een zware tol. Totaal werden 116 doodvonnissen uitgesproken, werden er 80 mensen gefusilleerd en 95 personen op straat neergeschoten. Naast de honderden gewonden, verdwenen er tussen de 500 en 900 mannen en vrouwen via Vught naar Duitse concentratiekampen.

Niet onvermeld mag blijven dat het spoorwegpersoneel geheel buiten de staking is gebleven. De personeelsraad van de Spoorwegen had hen aangeraden 'rustig te werken, vertrouwen te hebben in de directie en de personeelsraad'. Tot dan toe had het spoor dan ook loyaal alle transporten uitgevoerd: eind april 1943 hielp zij 11.000 van de 300.000 ex-militairen op weg naar Duitsland. Ook hadden de Spoorwegen zonder protest van directie, personeel en personeelsraad extra treinen ingeschakeld voor deportatie van naar schatting 80.000 Nederlandse Joden naar Duitse vernietigingskampen. Naar de mening van Rüter, de historicus van de Spoorwegstaking, was het spoorwegpersoneel 'tamelijk volgzaam en weinig geneigd tot zelfstandig reageren'.[1]

De proclamatie van de Spoorwegstaking

Anders dan de spontaan uitgebroken April-Mei-stakingen was de Spoorwegstaking er een van taxatie en planning. Sinds de invasie van de geallieerden in Normandië (*D-Day*, 6 juni 1944) speelde de Nederlandse regering in Londen reeds met de gedachte een staking te proclameren zodra de geallieerden met hun bliksemveldtocht zouden beginnen. Deze kans deed zich voor in september 1944 toen de geallieerde troepen tot in Vlaanderen waren doorgedrongen, luchtlandingen op Nederlands grondgebied werden uitgevoerd en de bevrijding van Nederland 'nog een kwestie van 14 dagen' leek.

Op zondag 17 september 1944 om 19.00 uur Nederlandse tijd ging de historische regeringsoproep door de ether. De regering had tot de Spoorwegstaking besloten 'teneinde het vijandelijk vervoer... zoveel mogelijk te beletten'.[2] Ook repte de regeringsverklaring via Radio Oranje van een zeer nabijgelegen bevrijdingsdag. Het enthousiasme onder het Nederlandse volk was groot en de aanwezige stakingsbereidheid onder het spoorwegpersoneel overstemde de gedachte aan eventuele represailles. Op staken stond immers nog altijd de doodstraf...

Een strijd van prestige

Na de verloren 'Slag om Arnhem' moest worden vastgesteld dat de geallieerden voorlopig niet bij machte waren de grote rivieren te overschrijden. De Spoorwegstaking kwam daarmee enigszins in de lucht te hangen temeer daar de bezetter spoedig in staat bleek de locomotieven met Duits personeel te bemannen en eigen spoorboekjes voor

voornamelijk militair vervoer op te stellen. Toch was op één punt een gigantische winst geboekt: het politiek prestige van de bezettende macht was ernstig geschonden.[3]

Op de stakingsoproep werd overigens verdeeld gereageerd. De grote stations van Amsterdam, Utrecht, Den Haag, Zaandam, Haarlem en met enige vertraging Rotterdam, lagen er binnen enkele dagen uitgestorven bij. Per saldo was het, de provincie Friesland uitgezonderd, een staking op halve kracht. Tamelijk veel werkwilligen werden gesignaleerd in het Noordhollandse Alkmaar, Castricum, Velsen-IJmuiden Oost en Driehuis-Westerveld. Toch was het beeld, in de zienswijze van Rüter, overwegend gunstig.[4]

Zoals gezegd kwam de stakingsoproep voort uit de gedachte dat de bevrijding erdoor bespoedigd kon worden en dat deze ook op korte termijn zou worden gerealiseerd. Dat nu was een grove misrekening gebleken. Vervolgens had de Nederlandse regering dan ook de dure plicht het spoorwegpersoneel niet aan zijn lot over te laten. Vandaar dat hen werd aangeraden onder te duiken. De Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers en het Nationaal Steunfonds zouden worden ingeschakeld om de ondergedoken spoormannen en hun gezinnen financieel en geestelijk bij te staan.[5]

De staking te Alkmaar

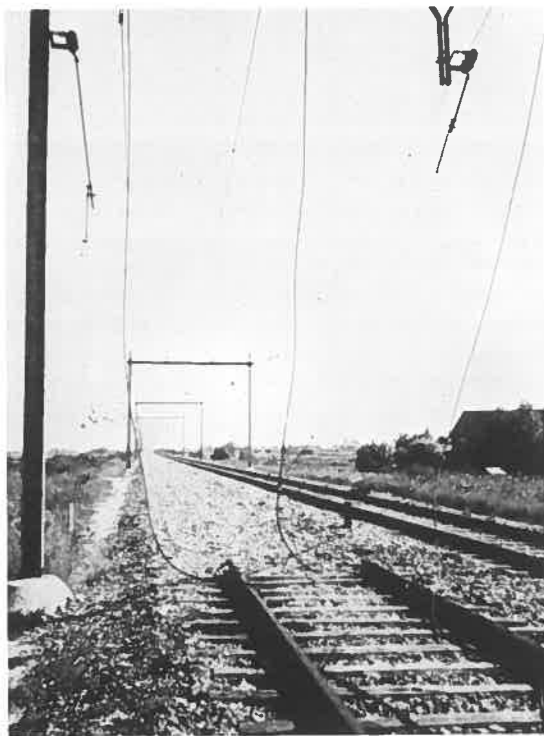
Als Alkmaars correspondent van de ambtelijke personeelsraad der Nederlandse Spoorwegen, kreeg de wagenvoerder A. Steenis ongeveer veertien dagen voor de staking opdracht bij proclamatie daarvan zich ziek te melden of onder te duiken. Andere employees – met name werden locomotiefpersoneel en wagenbestuurders genoemd – zouden zijn voorbeeld moeten volgen. Steenis heeft zijn chefs en collega's op het Alkmaarse station kennelijk niet voldoende kunnen overtuigen, want toen hij maandagmorgen 18 september 1944 naar het emplacement toog om poolshoogte te nemen geleek het een normale werkdag. De instructie aan de stationschef, de depotchef en het plaatselijk hoofd van het seinwezen op zondagavond dan wel maandagmorgen vroeg onder te duiken, hadden zij in de wind geslagen. Slechts de chef van de afdeling Wegen en Werken bleek afwezig, maar deze meldde zich prompt de volgende dag. In zijn functie als commandant der Spoorwegtroepen in het BS-Gewest XI had hij overste Wastenecker gevraagd naar zijn standplaats te mogen terugkeren 'opdat hij toezicht op het materieel zou kunnen houden en verschillende bescheiden redden'.[6] Wastenecker zou hierin hebben toegestemd, hoewel deze het niet wenselijk zal hebben geacht dat de chef Weg en Werken zijn personeel opriep weer aan het werk te gaan (en ook niet-stakers loon liet uitbetalen).

Eindelijk, op vrijdag 22 september 1944, raakten de stationschef, de depotchef en de chef van het seinwezen ervan doordrongen dat hun aanwezigheid een staking blokkeerde. De chef van de afdeling Weg en Werken dook weer geruime tijd later onder. Het talmende optreden van de chefs en andere hoge ambtenaren veroorzaakte bij het Alkmaarse NS-personeel klaarblijkelijk een even aarzelende houding de schouders onder de nationale zaak te zetten. Op het eind van 1944 waren nog ruim 70 personen van de 110 werknemers op het station werkzaam. In februari 1945, nadat paal en perk was gesteld aan het uitbetalen van niet-stakers, liep dat aantal terug tot 20.[7]

De staking, een strijd van allen

Onderwijl pleegde de correspondent Steenis regelmatig overleg met vertegenwoordigers van directie en personeelsraad. Van hen kreeg hij kort na de afkondiging van de staking opdracht zich in verbinding te stellen met de LO en het NSF en een spoorwegcomité te vormen teneinde de uitbetaling aan stakende spoormannen te regelen. Spoedig trad Steenis dan ook in kontakt met de districtsleider van het NSF, de OD'er Theo van Eekelen, en Jan Soutendijk van de NSF-Alkmaar. De plaatselijke LO was reeds op eigen initiatief bezig geweest stakende spoorlieden aan onderduikadressen te helpen. Korte tijd later kreeg de inmiddels gevormde commissie de beschikking over een adressenlijst van spoorwegpersoneel en nam het NSF de uitbetaling voor haar rekening.

Het eerste maandgeld – het zogenaamde invasiegeld – werd nog zonder medewerking van het NSF uitbetaald. De onoverzichtelijke situatie zorgde ervoor dat ook de niet-stakers deze uitkering in handen kregen. Per half oktober ontving de kas-

Na de afkondiging van de Spoorwegstaking.

bewaarder van het NSF, de belastingambtenaar Soutendijk, de eerste reguliere salarissen. Tot en met november 1944 verliep de uitbetaling vlot en regelmatig. De loonzakjes werden door een koerierster opgehaald die ze weer verdeelde over de overige koeriersters en koeriers. In december 1944, toen de eerste razzia's ten behoeve van de *Arbeitseinsatz* in Alkmaar plaatsvonden, trad er enige vertraging op in het betalingsverkeer.

Het stond voor Steenis overigens wel vast dát er uitbetaald moest worden, anders zou de staking onherroepelijk verlopen. 'De mensen dachten er over het algemeen niet over na van welke betekenis de Spoorwegen waren in de oorlogsvoering.' Naar de mening van de uitbetaler Jan Soutendijk voelden de Alkmaarse stakers de staking niet aan als een strijd van zichzelf. Bovendien dachten zij dat het om een paar dagen zou gaan. 'Na verloop van tijd konden zij weer uit hun onderduikadressen naar huis terugkeren en dat deden ze maar al te graag.'[8]

Controle van de personeelsraad

In november 1944 gingen de vertegenwoordigers van de personeelsraad op onderzoek uit hoe de staking er in de verschillende plaatsen voor stond. Ook waren ze benieuwd of de verzorging van de stakers naar behoren verliep. Geheel content waren de heren Leeuw, Van de Weerd en Jongstra niet. Naar het idee van de vertegenwoordigers was de plaatselijke correspondent (Steenis) de meest aangewezen persoon om leiding te geven aan uitbetaling en verzorging. En dat was in Alkmaar niet het geval. Steenis' samenwerking met de organisaties van het verzet marcheerde echter zo harmonieus dat Steenis van geen verandering wilde weten. Administratie en uitbetaling van lonen en pensioenen, de regeling van onderduikadressen en de verzorging van bonkaarten, berustten gezamenlijk bij het NSF en LO. De correspondent Steenis had als lid van het Spoorwegstakingscomité, waarin namens het NSF Zuurbier en namens de LO Peters zitting hadden, naar zijn idee voldoende zicht op de financiële en verzorgende aspekten. Ook de Betalingscommissie met Soutendijk van het NSF, Steenis zelf en de plaatselijk directeur van Van Gend en Loos, de heer T. Dankers, functioneerde naar tevredenheid.

De Betalingscommissie, die eerst in de Langestraat zetelde, later verhuisde naar het Centraal Ziekenhuis en tenslotte onderdak vond in het Elizabeth-ziekenhuis, werd in haar werk bijgestaan door mejuffrouw N. Leyen en J. Prins. Neen, Steenis voelde niets voor wijziging in de organisatie. Wel vonden de vertegenwoordigers bij Steenis gehoor om korte metten te maken met de uitbetaling aan niet-stakers. Zoals eerder vermeld leidde dit in februari 1945 tot een drastische inperking van het aantal werkwilligen.[9]

Verzorging van de stakers elders in West-Friesland

Ook de stakers in het noordelijk deel van Noord-Holland alsmede Beverwijk en Uitgeest werden vanuit Alkmaar verzorgd. De rest van Noord-Holland boven het IJ werd door de Zaanstreek bestreken. De zakjes met geld, in Alkmaar in orde gemaakt, gingen per koeriersdienst naar de verschillende plaatsen.

In Heerhugowaard, waar de tien werkzame

spoormannen direkt na de stakingsoproep door de LO werden bezocht en aan onderduikadressen waren geholpen, waakte de plaatselijke LO onder leiding van Jan Leegwater over de financiën. Leegwater en de zijnen verzorgden tevens de gelden van de ondergedoken spoorlieden in de Langedijk.

In Hoorn fungeerde de adjunct-commies B. Orsel als plaatselijk correspondent van de personeelsraad. De reumatische Orsel speelde tijdens de Spoorwegstaking geen aktieve rol want vanaf augustus 1944 tot de bevrijding zat hij ziek ondergedoken. Dat mocht niet verhinderen dat het voltallige personeel van het station Hoorn minus één NSB'er na de proclamatie in staking ging en onderdook. Wellicht bij gebrek aan een persoon die de staking leidde, brachten vertegenwoordigers van de personeelsraad (Van de Weerd en Jongstra) meermalen aan Hoorn een bezoek. De lonen voor de stakers kwamen via Alkmaar in handen van J. Vet van de plaatselijke LO. In samenwerking met mejuffrouw C.H. Lernei distribueerde Vet de loonzakjes onder de verspreide spoormannen van Hoorn, Bobeldijk, Oost- en West Blokker en Westwoud.

Te Enkhuizen gaf de plaatselijk correspondent J.J. Meerten leiding aan de staking. De stationschef J. Floor wilde aanvankelijk de kat uit de boom kijken, maar door druk van buitenaf (de Knokploeg van Enkhuizen) werd de spoormannen van Enkhuizen, Bovenkarspel, Westwoud en Hoogkarspel 'verboden' het werk voort te zetten. Op woensdag 20 september 1944 was ook hier de staking een feit. J. Floor kreeg onderdak in Hoogkarspel. Correspondent Meerten bleef evenals alle plaatselijke correspondenten in regelmatig kontakt met Jongstra. De plaatselijk vertegenwoordiger van het NSF, G. Jonkman, handelde de financiën af. Van de stations Schagen – waar de betaling geschiedde door mr. J.A.E. Buiskool – en Den Helder, waar de betaling verliep via de NSF'er Volmaers, en andere stationnetjes op de lijnen Alkmaar-Den Helder en Alkmaar-Hoorn-Enkhuizen, zijn geen nadere details bekend.[10]

Geraadpleegde bronnen en literatuur

RIOD Archief Spoorwegstaking, nrs 254 en 262 a. **Arch-Sp st.** Baarda, S. en Valk, G. *Alkmaar in Oorlogstijd*, 1940-1945. Bergen, 1983. **Baarda en Valk.**

Bouwman, P.J. *De April-Mei-stakingen van 1943*. Den Haag, 1950. **Bouwman.**

Gedenkboek 1940-1945 Hoogkarspel, 1947. **Gedenkboek Hoogkarspel.**

Het Grote Gebod, dln I en II. *Gedenkboek van het verzet in LO en LKP*. Bilthoven, 1979 (derde druk). **Grote Gebod.**

De Jong, L. de *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. Dln VI-Xb. 's-Gravenhage, 1975-1982. **De Jong.**

Rüter, A.J.C. *Rijden en Staken*. De Nederlandse Spoorwegen in Oorlogstijd. 's-Gravenhage, 1960. **Rüter.**

Noten

1 – De Jong VI pag 129, 626, 761, 799-818 en 844-861; Xa pag 356; Xa pag 828-844; Xb 503; Bouman, pag 182-185; Arch-Sp st 262 a Doos 2 (Alkmaar).

2 – De Jong, Xa pag 358 en Xb pag 1-11; Grote Gebod pag 64.

3 – Rüter pag 261; De Jong Xa pag 371-372 en 413, Xb pag 194.

4 – Rüter pag 227; De Jong Xa pag 369-370.

5 – Rüter pag 418.

6 – Rüter pag 230; Baarda-Valk pag 67. De getuigenis van een spoorwegbeambte als zou er die dag nauwelijks personeel zijn komen opdagen, zand in motoren zijn gestrooid, sleutels zijn zoekgemaakt, zekeringen van elektrische treinen en personeelslijsten zijn ontvreemd, moeten gezien de andere getuigenissen in de archiefstukken met een flinke korrel zout worden genomen (zie Baarda-Valk op pag 67).

7 – RIOD Archief Sp-st nr 254, doos 14 en nr 262a doos 2; Baarda en Valk pag 54 en 67; Rüter pag 230.

8 – Archief Sp st nr 254 doos 14.

9 – Rüter pag 290, 294, 295 en 322.

10 – Archief Sp st nr 262a doos 2 en 3; LO-LKP: AG-1 en EC-1; Rüter pag 230, 294 en 295; Gedenkboek Hoogkarspel pag 77.

14 – De Wieringermeer in verzet

J. Zwaan

De 17e april 1945 ging de Wieringermeer onder water. Die dag waren de mannen van de Stoot- of Stormtroepen van Hollands Noorderkwartier geconcentreerd in en nabij de Meer en was aan Prins Bernhard, de bevelhebber van de Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten, de NBS, verzocht tot gewapende aktie tegen de vernielingstroepen te mogen overgaan. Er bestond echter een streng consigne voor de sinds september 1944 in de BS gebundelde KP'ers, OD'ers en RVV'ers (nu secties Strijdend Gedeelte van de BS) dat niet aktief mocht worden opgetreden, d.w.z. gewapend, tegen de vijand, voordat het geallieerde hoofdkwartier had laten weten dat binnen 36 uur hulp van de geallieerde troepen verwacht kon worden.

Supreme Head Quarters, de aanduiding voor genoemd geallieerd hoofdkwartier gaf die toezegging in dit geval niet. Ze konden aan de commandant van de BS, deze toezegging, gezien de militaire situatie op dat moment, niet geven, omdat op zo korte termijn, de gestelde 36 uur, de Wieringermeer, c.q. Noord-Holland niet te bereiken was, noch via de door sterke forten versperde Afsluitdijk, (Friesland was al bevrijd) noch over het door de Duitse *Wasserschutz* beheerste IJsselmeer. En zo moest de BS bij het verdrinken van de polder werkeloos toezien. Een voor de naar aktie verlangende KP'ers en RVV'ers moeilijk te verstouwen opdracht.

Voedselreservoir

Met de nog steeds voortdurende strijdvraag wie verantwoordelijk moet worden gesteld voor de inundatie van de Wieringermeer wil ik mij, hoe interessant deze vraag ook is, in dit kader niet bezighouden. Wel ligt het op mijn terrein iets te zeggen over de gevolgen van de onderwaterzetting voor het verzet in de Meer en de plaatsen in de omgeving. In de toenmalige hoofdplaats van de polder, Middenmeer, waren graanvoorraden opgeslagen, die deels konden worden gered. Een gedeelte van de voedselvoorraden, die in de polder waren opgeslagen, behoorde tot de reserves van de Binnenlandse Strijdkrachten, de NBS, die begin september was ontstaan uit een fusie van de gewapende verzetsorganisaties OD, KP en RVV.

Aan de Wieringermeer

Jij rijke polder met je koren en lange rechte
wegen,
Na jaren strijden, moeizaam, stoer de
Zuiderzee ontstegen,
Jij Hollands trots, o technisch wonder,
Door Duits geweld sta je nu ónder!

Je boerderijen wijd verspreid in het eens zo
vruchtbaar land,
Alleen de daken zichtbaar nog, met water aan
alle kant.
Je velden met je golvend graan, zij zullen niet
meer ruisen,
Door Duitse wraakzucht hoor je thans de
grauwe golven bruisen.

Maar Lely's volk treedt straks weer aan,
Geleid door kundige koppen
Om in je dijken met zuiger en kraan,
De gapende wonden te stoppen,

Want Duitsers noch water kunnen Hollanders
knechten,
Al moeten wij jaren na jaren nog vechten,
Zonder dat iemand de weg hoeft te wijzen,
Zal Nederland, ons Nederland, in glorie
herrijzen!

April 1945
Joke Charisius-de Leur

Deze van bovenaf opgelegde fusie of bundeling had om allerlei redenen binnen de diverse gewapende verzetsgroepen nogal wat weerstand opgeroepen. De door de regering in ballingschap te Londen opgelegde bundeling van politiek en maatschappelijk zeer verschillende organisaties, met sterk onderscheiden achtergronden en doelstellingen, had tot velerlei strubbelingen aanleiding gegeven. De regering hield vast aan haar voornemen en de leiding van de verzetsorganisaties berustte ten slotte.

De BS in de Wieringermeer werd ingedeeld bij Gewest XI, globaal Noord-Holland benoorden het IJ, zone VI (de zone-indeling gold zolang het betreffende gebied door de vijand bezet werd gehouden). In maart 1945 deelde men de gebundelde strijdkrachten op in een Strijdend gedeelte en z.g. Bewakingstroepen. In het kader van deze indeling werden ook z.g. Stormtroepen, ook wel Stoottroepen genoemd, opgericht. Het zou mij te ver voeren de gehele organisatie van de BS uiteen te zetten. Ik wil dan ook volstaan met te vermelden dat ook in de Wieringermeer een dergelijke Storm- of Stoottroep ontstond. Leider hiervan was de intussen overleden Koos Hoekstra. Leen Silvis was zijn ondercommandant. De troep bestond uit plus minus 80 man, verdeeld over 2 pelotons. Leen Silvis verzorgde de training en wapeninstructie. De Stormtroep Wieringermeer evacueerde na de inundatie naar het oude land ten westen van de polder en kwam na de oorlog in Den Helder terecht.

De dijk en het water

In feite eindigde de geschiedenis van het verzet in de Wieringermeer op 17 april 1945, de dag waarop de Duitsers de 'Meer' onder water zetten. Rond deze inundatie is echter nogal wat te doen geweest.

De BS heeft geprobeerd de onderwaterzetting te voorkomen. Men had deze maatregel lang van te voren zien aankomen. De Duitsers waren al geruime tijd, vanaf 15 februari, bezig installaties aan te brengen in de dijk, die de polder scheidde van het IJsselmeer. Om na te gaan wat daar in de dijk gebeurde en wat de Duitsers van plan waren, had Leen Silvis twee mannen van zijn Stormtroep laten infiltreren in de ploeg werklieden die de gaten in de dijk waarin later vliegtuigbommen zouden worden geplaatst, moest graven. De Duitsers hadden na de voorbereidende werkzaamheden het niet-militaire, meestal Nederlandse personeel echter geconsigneerd en de afronding van de plaatsing der installaties en werkzaamheden zelf ter hand genomen. Pogingen via spionage het een en ander over de voortgang van de werkzaamheden aan en in de dijk aan de weet te komen leidden niet tot resultaat.

Gemeente Wieringermeer.
Waarschuwing aan de bevolking.

Door den bevoegden Duitschen militairen commandant is mij medegedeeld, dat bij het optreden van terroristen of partisanen in georganiseerd verband in de Wieringermeer de Duitsche weermacht genoodzaakt zal kunnen worden de dijken te laten springen, met het gevolg, dat de Wieringermeer onder water komt.
Het is van het grootste belang, dat wij voor deze ramp bespaard blijven en ik doe daarom een ernstig beroep op de bevolking om alles in het werk te stellen waardoor het optreden van partisanen of terroristen wordt verhinderd.

Voorts werd mij medegedeeld, dat door geallieerde vliegtuigen soms straatversperringen worden neergelaten. Deze moeten door de bevolking onmiddellijk worden opgeruimd. De gebruiker van den grond, in de nabijheid waarvan deze versperringen op den weg worden aangetroffen, wordt aansprakelijk gesteld en kan op zware repressaillemaatregelen, van het in brand steken van de woning rekenen.
Wieringerwerf, 14 April 1945
De Burgemeester van
Wieringermeer, A. SAAL.

("Wieringermeerbode", zaterdag 14 april 1945).

Nog op zaterdag 14 april 1945 lieten de Duitsers de bevolking van de Wieringermeer via het plaatselijke blad 'De Wieringermeerbode' en bij monde van burgemeester Saal waarschuwen dat bij voortgaande sabotage en terreur van de zijde van de verzetsbeweging de polder zou worden geïnundeerd.
Waarschijnlijk probeerden de bezetters zich reeds bijvoorbaat een rechtvaardiging te verschaffen voor de al voorgenomen onderwaterzetting. De overstroming zou, althans volgens hun interpretatie van de wapenstilstandsvoorwaarden van 12 mei 1945, overeengekomen tussen Duitsers enerzijds en regeringsvertegenwoordigers en de top van de BS anderzijds, geoorloofd worden bij voortgaande aktiviteiten der illegaliteit.

In de aanhef van dit hoofdstuk meldde ik al dat de concentratie van BS-eenheden in de vroege morgen van die berucht geworden 17e april werd opgeheven. De Stoot- en Stormtroepen (ze kwamen uit verschillende rond de polder gelegen plaatsen en werden niet overal gelijk benoemd) verlieten nog voor de zon opging hun verzamelplaatsen rond de Wieringermeerpolder.

Een overeenkomst?

De gehele nacht hadden de ongeveer 400 Stormtroepers doorgebracht met wachten op het bevel op te treden tegen de Duitsers, die, zo was gemeld, bezig waren de laatste voorbereidingen te treffen voor de inundatie van de polder. Nu, bij het aanbreken van de dag werd, aan de in spanning wachtende mannen van de BS (OD'ers, KP'ers en RVV'ers) meegedeeld, dat het onder water zetten van de Meer niet zou doorgaan. Er zou overeenstemming zijn bereikt tussen de Duitsers en de top van de BS: De Duitsers waren, zo heette het, bereid vernielingen en inundaties te beëindigen als de geallieerden hun opmars in Nederland zouden staken en de ondergrondse, de BS, en de rest van de illegaliteit, haar tegen de Duitsers gerichte verzet eveneens zou staken. De Stoottroepers, zo zal ik ze in het vervolg noemen, geloofden echter niets van deze mededeling. Ze waren razend. Zij beschouwden de 'overeenkomst' als een capitulatie. Zij begrepen niets van de gewijzigde omstandigheden en de BS-taktiek. 'Politiek en militair gedoe. Gedoe het verzet onwaardig', was hun standpunt. Zij huldigden nog onverkort de uitgangspunten van het 'Verzet' en dat uitgangspunt was: 'Nooit praten met de Duitsers'. De rivaliteit, het verschil in mentaliteit tussen KP'ers, het leeuwendeel van de Stoottroepers in dit gebied, de RVV'ers enerzijds en de OD'ers (althans velen van hen) kwam opnieuw aan de oppervlakte. De OD was van meet af aan een hiërarchisch opgebouwde militaire organisatie geweest. De topfiguren van deze, op het opvullen van een eventueel ontstaand machtsvacuüm, na het vertrek van de Duitse bezetters gerichte organisatie, waren voor een aanzienlijk deel gerecruteerd uit vooroorlogse legerofficieren. Deze personen, meestal niet getraind in het verzet en gelouterd door de verzetsmentaliteit en kameraadschap, handelden nog steeds in de geest van het vooroorlogse Nederlandse leger. Zij opereerden voorzichtig, taktisch en diplomatiek. Zij speelden op zekerheid en veiligheid. Ze volgden slechts bevelen van bovenaf op. Improvisatie en het nemen van risico's behoorden niet tot hun manier van optreden. Dit in tegenstelling tot de meestal emotioneel, impulsief en fel reagerende, niet aan militaire discipline gewende KP'ers en RVV'ers. Het waren deze laatsten die ook in dit geval tegen het dreigende onder water zetten van de Wieringermeer wilden optreden. Zij wilden de strijd met de vijand aanbinden.

Wikken en wegen

De BS-leiding daarentegen dacht in termen van krachtsverhoudingen. Op Wieringen waren ± 2000 Duitsers gelegerd met als reserve in de rug de 10.000 man tellende bezetting van de Stelling Den Helder. De BS was een slechts improvisorisch geoefende en licht bewapende, nog weinig homogene troep. De leiding besloot geen gevechtscontact met de Duitsers te riskeren en de tot Stoottroepers omgevormde verzetters, gehoorzaamden, zij het knarsentandend. Nu, meer dan veertig jaar later terugziende op deze episode, kan men m.i. niet anders concluderen dan dat deze beslissing van de BS-top een bloedbad aan de zijde der BS heeft voorkomen. De krachtsverhoudingen zouden te ongelijk zijn geweest. Een aanval en een daaruit voortvloeiend direkt treffen zou, zo concludeerde na de oorlog een BS'er, oud-Stormtroep-commandant, regelrechte zelfmoord zijn geweest.

Intussen sliep op het ogenblik van de afgelasting der 'voorkom de inundatie' operatie, de bevolking van de Wieringermeer nog gerust. Zij vertrouwde erop dat de illegaliteit samen met de bondgenoten de inundatie zou voorkomen. Ondanks het feit dat bekend was dat de gaten in de dijk waarin de Duitsers een aantal niet ontplofte Amerikaanse vliegtuigbommen (blindgangers) van 200 tot 500 kilo per stuk hadden geplaatst, op 15 april gereed waren gekomen, had men in de polder, waarschijnlijk teveel vertrouwend op de ondergrondse, onvoldoende maatregelen tot evacuatie getroffen. Even over twaalf in de middag op die 17e april 1945 dreunden twee explosies: de dijk was gesprongen. De bewoners van de Meer waren als verdoofd. Het ongelooflijke was gebeurd.

Ondermijnen

De rentmeester-dijkgraaf van de Wieringermeer, het waterstaatkundig hoofd van de polder, was al op 10 februari 1945 telefonisch benaderd door een Duitse officier van de *Wehrmachtsbauleitung* te Alkmaar/Leeuwarden met het verzoek tekenin-

Boeren bereiden zich voor te vertrekken uit het bedreigde gebied.

gen van de dijkprofielen aan de *Bauleitung* ter beschikking te stellen. De dijkgraaf onttrok zich met verzonnen argumenten aan deze opdracht en liet de betreffende documenten naar veiliger oorden verdwijnen. De 14e vervoegde zich een officier van dezelfde *Bauleitung* bij een technisch ambtenaar van het Heemraadschap te Medemblik. Deze slaagde erin de aanwezige ambtenaar van de technische dienst om de tuin te leiden en de gewenste inlichtingen te bemachtigen. Reeds de volgende dag werden bij een razzia in Schagen opgepakte mannen en op Wieringen geronselde grondwerkers bij boeren in de nabijheid van de Wieringermeerdijk, waar de ondermijningsinstallaties in de dijk zouden worden geplaatst, ingekwartierd. Kalkzandsteen en cement werden aangevoerd. De gaten dienden, om de ontploffingskracht van de te plaatsen mijnen te vergroten, te worden ommuurd. De Stormtroep Wieringermeer infiltreerde onmiddellijk twee van haar leden in de ploeg arbeiders. Tevens werd de aanvoer van kalkzandsteen en andere materialen effectief gesaboteerd.

De sabotageaktiviteiten van de ondergrondse noopten de Duitsers het ommetselen van de mijngaten op te geven en over te gaan tot improvisaties. Inplaats van de geplande mijnen werden nu de al genoemde, niet ontplofte Amerikaanse vliegtuigbommen in de gaten geplaatst. De hoop van de BS-leiding dat deze bommen geen kracht genoeg zouden hebben om de dijk voldoende voor een inundatie te vernielen, bleek ijdel.

Volgens Jan Werkman in *De Mannen van Overste Wastenecker*: de geschiedenis van de BS in Noordhollands Noorderkwartier (Den Helder, 1947) (Overste J.G.M. Wastenecker was de Gewestelijk Commandant in het BS-Gewest XI) trok op 15 april een afdeling Duitse troepen via de Afsluitdijk vanuit Friesland terug op Wieringen. Daar aangekomen, en de enorme vlakten van de Wieringermeer ziende, besloot een kolonel der pioniers, uit angst voor geallieerde luchtlandingen, de polder te inunderen. Onder zijn persoonlijke leiding marcheerden uit Wieringen Duitse troepen op 16 april naar de Wieringermeer. Ze werden ondergebracht bij boeren in de buurt van de mijnschachten. De bommen in de gaten werden op scherp gesteld. De komst van deze Duitsers belette tevens de BS, tengevolge van de ontstane Duitse overmacht, gewapend op te treden. In de vroege morgen van de 17e april maakten de Duitsers bekend dat de polder die dag zou worden geïnundeerd. De mannen van de BS, waarschijnlijk terecht geïnformeerd als zou tussen de Duitsers enerzijds en de BS, het waterschap en de gemeente Wieringermeer anderzijds een overeenkomst zijn bereikt om de polder te sparen, trokken zich terug, gedesillusioneerd.

Eerder ondernomen pogingen om de werkzaamheden aan de dijkgaten te beletten door beschietingen uit de lucht, door middel van aanvragen aan de BS- en de geallieerde legerleiding hadden geen effect. En zo gebeurde dus waar men al lang bang voor was geweest, maar waarin men on-

danks alle Duitse voorbereidingen toch niet in had geloofd. De polder ging onder water.

Een chaotische evacuatie

Ondanks de al op 26 februari 1944 bekend gemaakte richtlijnen voor een evacuatie verliep de ontruiming van de polder vrij ongeorganiseerd. Het duurde een volle week voor de laatste bewoners waren uitgeweken naar het oude land. De illegaliteit kwam echter sneller in aktie. Toen de districtscommandant van de LO in deze regio uit één van de Westfriese randdorpen in Middenmeer aankwam met de bedoeling de voedselvoorraden, die hier lagen opgeslagen, af te voeren om ze veilig te stellen voor de Nederlandse bevolking, maar vooral voor de proviandering van de illegaliteit, leek men in de Meer de ernst van de toestand nog steeds niet ten volle te beseffen. Hoewel de schepen gereed lagen, maakten de beheerders van de magazijnen nog geen haast om met het inladen te beginnen.

De toenmalige LO-districtscommandant in 'de Kop', Gerrit Blaauboer, pakte de zaak echter meteen aan. Hij begon direct de voedselvoorraden – zowel de regeringsopslag als de nog te schonen partijen en de door de voedselofficier van de BS, A.C. de Graaf, verzamelde partijen plus het zaaizaad, in te schepen. Het werd tijd, want in de polder waar op boerderijen en in 'ondergedoken', dat wil zeggen in tochtsloten verborgen, vaartuigen, veel clandestiene voedselvoorraden voor de hongergebieden en voor de BS lagen opgeslagen, was men al op grote schaal gaan plunderen. Vooral etenhalers, mensen op hongertocht, afkomstig uit de grote steden, personen, die de Wieringermeerboeren toch al geen goed hart toedroegen, probeerden op de hoeven en op de schepen alles wat eetbaar was te bemachtigen. Omdat hierdoor het gevaar dreigde dat grote partijen gedropte wapens voor de BS, die vaak samen met het voedsel in de schepen waren verborgen, ontdekt zouden worden, met alle gevolgen van dien, was het in hoge mate urgent de inhoud van de vaartuigen in veiligheid te brengen. Te meer daar ook de in de polder aanwezige Duitse militairen zich van de achtergelaten voedselvoorraden trachtten meester te maken. Bovendien dwongen de Duitsers de nog aanwezige boeren hun woonsteden te verlaten (wapens waren eveneens ondergebracht op boerderijen). De eigenaren van deze boerderijen-wapendepots, die draalden met vertrek werden in een aantal gevallen met geweld bedreigd door de Duitsers en door de in de polder rondzwalkende hongertrekkers en zwarthandelaren. Om aan al

G.J. Blaauboer. Deze foto werd gemaakt ten behoeve van een vals persoonsbewijs.

deze moeilijkheden het hoofd te kunnen bieden kreeg de Ondergrondse in de Wieringermeer en de omliggende dorpen handen vol werk. Bij de voedseltransporten liep de boel spaak.

Plunderingen

Er deden zich onverkwikkelijke tonelen voor. Sommige schippers zorgden dat ze zelf beter werden van het hun opgedragen transport. Zij verdwenen spoorloos met hun ladingen. Ook de Duitsers, die met een kolonne auto's kwamen 'meehelpen', verdonkeremaanden veel. (Zij verkeerden uiteraard in de mening dat het hier alleen om legale voedselvoorraden voor de distributie in Nederland ging). Overal onderweg ruilden en verkwanselden de vervoerders (en hun begeleiders, BS'ers) de waren met de etenhalers en zwarthandelaren. De Duitsers dirigeerden schepen (ze stelden ook zelf schepen voor transport ter beschikking) naar Den Helder voor eigen gebruik (Den Helder was een militair bolwerk waaruit de burgerbevolking bijna volledig was geëvacueerd). De leiders van de illegaliteit gelastten de vervoerders naar Noord-Scharwoude te varen. Hevige ruzies tussen BS-commandanten ontbrandden over de

De Duitsers hebben de dijk doorgestoken. Het graan dat nog gered kon worden, wordt aan de rand van de polder machinaal gedorst, in zakken gedaan en vervoerd.

bestemmingen. Ieder probeerde voor zich en zijn groep zoveel mogelijk in de wacht te slepen. Handtastelijkheden tussen schippers en hun BS-'bewakers' kwamen geregeld voor; sleepkabels werden gekapt om aan de begeleiders te ontkomen. Tengevolge van dit alles kwam tenslotte slechts een klein gedeelte van de zo dringend nodige voedselvoorraden op de door de BS-leiding voor dit doel aangewezen verzamelpunten te Noord-Scharwoude en Oudkarspel aan. Een en ander was mede het gevolg van de dood van de gewestelijke voedselofficier en laadmeester van de BS, de Wieringermeerboer A.C. de Graaf. Deze man, die vanaf het begin der bezetting aktief was geweest in het verzet en was ondergedoken, werd in de morgen van de 17e april gearresteerd en tijdens het transport naar Hoorn door de Landwacht bij Wognum doodgeschoten. Hij deelde dit lot met 29 andere illegale strijders en vluchtende onderduikers, die op de dag van de inundatie door de Duitsers bij het verlaten van de polder werden doodgeschoten. A.C. de Graafs plaatsvervanger, S.L. Mansholt, later bekend geworden als Minister van Landbouw, bleek op dat ogenblik onvindbaar. Een van de schuiladressen van Mansholt was bij de heer J. de Veer.

Duizenden tonnen voedsel

De door Natura verzamelde en beheerde voedselpartijen werden dikwijls onder bescherming van ir. S.L. Louwens, de directeur-generaal voor de voedselvoorziening in Nederland, een familielid van Mansholt, met officiële geleidepapieren gedekt en bereikten zo hun bestemming. Medewerkers van Mansholt waren J. Bottema, J. Postel en J. de Veer.

Aan voedselvoorraden, bijeengebracht door het Natura Apparaat, was een deel verzameld door Mansholt en Bottema. Er werd naar gestreefd hulp te bieden aan hongerende stedelingen, illegale werkers en onderduikers. En vanzelfsprekend aan de NBS, de Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten. Voor dit doel lagen in de illegale magazijnen te Middenmeer en elders in de polder, volgens Mansholt en andere naoorlogse berichtgevers, de navolgende voorraden: 2000 ton tarwe, 2200 ton groenten, 2600 liter spijsolie, 3000 ton aardappelen, 14 ton kaas, 3 ton vlees en 750 ton peulvruchten. Vervoerd waren reeds 340 ton aardappelen, 70 ton tarwe, 90 ton fruit, 1100 liter spijsolie, 19 ton kaas en uit diverse streken in West-Friesland grote partijen groente en andere landbouwprodukten. De opgegeven hoeveelheden lijken ons rijkelijk hoog! Er kunnen ook legale partijen meegeteld zijn.

Deze voedselzendingen gingen naar Amsterdam, Haarlem en Zaandan, maar ook naar Hilversum en andere plaatsen in het Gooi, dat bevoorraad werd door schepen, die afvoeren van Enkhuizen. De aanvoer naar de haringstad geschiedde via de talloze sloten van West-Friesland, met tuin-

Vlucht uit de Wieringermeer tijdens de inundatie.

dersvletten, die de polder door de Medemblikkersluis verlieten.

De reis over het IJsselmeer, per binnenschip, vaak tegelijk met wapens die onder peen of bieten, aardappelen, turf of groenten werden verborgen, was als gevolg van de scherpe Duitse controle vaak een uiterst gevaarlijke onderneming. In dit verband verdient schipper Roelof ter Stege uit Huizen, die o.a. drie wapentransporten Enkhuizen-Eemnes verzorgde en ook voedsel, onderduikers en piloten aan boord had, zeker een pluim.

Het in veiligheid brengen van de wapens uit de verdronken polder was een nog gevaarlijker karwei dan het vervoeren van voedsel. De geallieerden hadden deze wapens gedurende de maanden na september 1944 boven een aantal Westfriese afwerpterreinen gedropt.

Partijen wapens en munitie

Veel van deze voor de BS afgeworpen wapens, zoals stenguns, brenguns (automatische handwapens), geweren, handgranaten en zelfs bazooka's en Piats (tegen pantservoertuigen) plus de daarvoor benodigde munitie, en explosieven ten behoeve van sabotageaktiviteiten, waren van de afwerpterreinen *(dropping fields)* naar de Wieringermeer gebracht, waar ze door een speciaal daarvoor opgeleide groep werden schoongemaakt en in elkaar gezet. (De wapens kwamen in onderdelen, gebundeld in containers naar beneden). Vanuit de montagewerkplaatsen, soms gevestigd in boerderijen maar vooral op 'ondergedoken' schepen, werden de bedrijfsklare en vaak zelfs met de benodigde munitie geladen wapens gedistribu-

eerd over de ± 3000 man troepen van het SG (Strijdend Gedeelte) der BS in Noord-Holland. Sommige transporten gingen zelfs verder of over het IJsselmeer (in binnenschepen) naar Friesland of naar het oosten en midden van Nederland (vooral naar het Gooi); Zuid-Nederland was toen al bevrijd.
Uiteraard waren na de inundatie aanzienlijke partijen wapens en ammunitie in de polder achtergebleven. Verscheidene van de rond de polder samengetrokken Stoottroepers hielden zich na de inundatie bezig met het in veiligheid brengen van deze wapens. Zij trotseerden hiermee gevaren van velerlei aard. Zowel wat het varen boven de ondergelopen polder als wat de ontdekking door patrouillerende Duitse militairen betreft. Al op de 19e april waagden de ondergrondsen zich met schuiten, tuindersvletten en pramen, al of niet voorzien van motoren, op de intussen wat tot rust gekomen wateren die de polder gemiddeld drie tot vier meter hoog overdekten. Op sommige plaatsen stond zelfs zes meter water. Er waren echter ook ondiepe plaatsen, niet zichtbare boomstompen, hekken, schuurtjes, goed verankerde, maar ook veel drijvende hindernissen. En vaak moest in het donker worden gevaren, over een binnenzee waar geen licht kon worden ontstoken vanwege de verduisteringsvoorschriften.

Bovendien maakte een zware storm, die op 20 april opstak, het varen op de wateren boven de polder bijna onmogelijk vanwege het overal ronddrijvende meubilair, ontwortelde bomen, verdronken vee, uiteengewaaide huizen en het woeste water. Desondanks slaagde men er in het grootste deel van de wapens uit de polder naar veiliger oorden over te brengen. Een gelukkige omstandigheid hierbij was, dat de wapenrevidatie-ploegen hun werkplaatsen uitsluitend hadden ingericht op tussen het hoge riet in de tochtsloten verborgen schuiten en kleine schepen. Doordat men deze vaartuigen op de dag van de inundatie had losgekapt van de palen in de tochtslootaluds, waaraan ze vastlagen, en het weer de eerste dagen, tot de 20e april, rustig bleef, slaagde men erin deze schepen en schuiten veilig naar de dijken rond het oude land te loodsen.

De uitvalsbases voor deze wapenreddingsakties waren een aantal dorpen op het voormalige Zuiderzee-eiland Wieringen, waar de illegaliteit nauw met die in de polder samenwerkte en plaatsen aan de oude Westfriese Zeedijk. Hier moeten worden genoemd de beide Niedorpen, Barsingerhorn en Kolhorn, Aartswoud en Opperdoes, de zolders van de zuurkoolfabriek van Rustenburg in het laatstgenoemde dorp en het klooster te Nieuwe Niedorp, waar Commando Noord Gewest XI der BS was gevestigd en waar grote voorraden voedsel voor de hongerenden in de steden lagen opgetast. Het waren de eerste aanloopadressen voor de geredde wapens.

Een mensenstroom

Een ander hoofdstuk is het in veiligheid brengen van de meer dan 2000 illegaal in de polder verblijvende personen, *Arbeitseinsatz*-ontduikers, Joden en ondergrondse werkers. De meesten van hen slaagden erin met de stroom evacuees, de eigenlijke bewoners van de Meer, die op fietsen, met handkarren en op met paarden bespannen wagens en zelfs te voet uit de polder wegvluchtten, over de dijk weg te komen. Een aantal gelukte dit niet. Enkelen werden gegrepen en gevankelijk weggevoerd. Zelfs kwamen schietpartijen voor op vluchtelingen, waarbij zeker 29 slachtoffers vielen. De Duitsers en Nederlandse Landwachters controleerden alle dijkovergangen die uit de polder naar de oude Westfriese dorpen voerden.

Diegenen die achterbleven werden later door illegale werkers uit dijkmagazijnen of van schuiten en zolders gehaald en naar elders overgebracht. Het in veiligheid brengen van deze onderduikers, de wapens en het voedsel is voor het verzet in de Wieringermeer de omvangrijkste operatie geweest. Ook zeer riskant. Tengevolge van de inundatie en de daaruit voortvloeiende evacuatie raakten de bewoners van de Wieringermeer verspreid over een groot gedeelte van West-Friesland. Het onderlinge verband, ook van het verzet in de pol-

Het Franciscaner klooster te Nieuwe Niedorp waar het Commando-Noord was gevestigd; 1990.

der en de verschillende verzetsgroepen, ging verloren. Hierdoor is het vrij moeilijk een bevredigend beeld van het verzet in de Wieringermeer te geven. Het duurde bijna twee jaar voordat de Wieringermeergemeenschap zich herstelde.

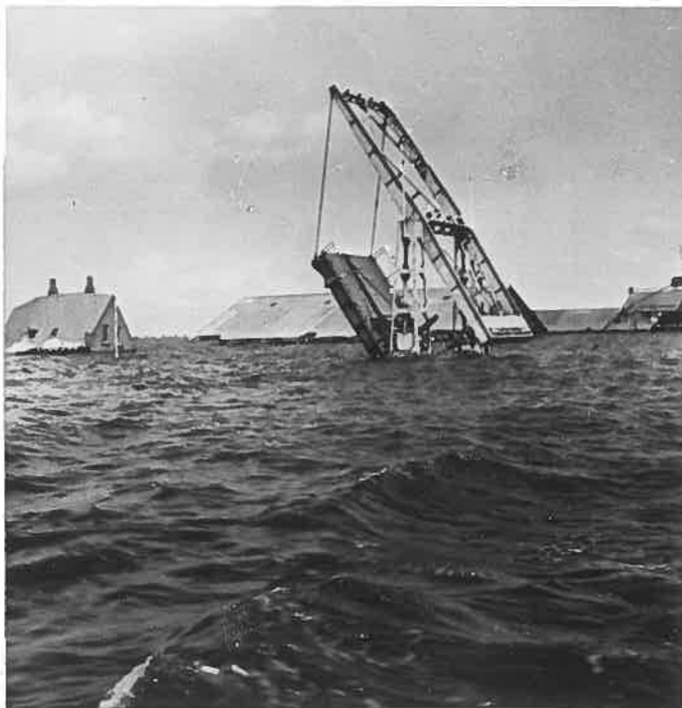
Het onder water zetten van de polder deed wat eraan vooraf was gegaan, verbleken in de herinnering. Het was in de gesprekken van secundaire betekenis geworden. Het leed van de inundatie deed alle andere zaken naar het tweede of derde plan verdwijnen.

Toch leeft de herinnering aan het verzet, hoe veel minder opzienbarend dan de gebeurtenissen rond de overstroming, bij een aantal mensen in de Wieringermeer, nog voort. Ik wil proberen, hoeveel stukjes van de puzzel ook verloren zijn gegaan, er iets van te vertellen.

De eerste verzetters

Aan de bronnen van het verzet in Nederland stonden zij die de snelle capitulatie van het Nederlandse leger niet accepteerden. En dat waren als eersten o.a. militairen. Zij organiseerden direkt na de nederlaag in 1940 het LOF (Legioen Oud-Frontstrijders). Naast hen stonden gewone burgers, die de anti-menselijkheid van het nationaal-socialisme al lang hadden onderkend. Het waren dezen, onder wie veel intellectuelen, die met hun brochures en illegale blaadjes weerklank vonden voor hun oproep tot weerbaarheid en verzet, vooral bij mensen van positief christelijke levensbeschouwing, bij vrijheidslievenden en linkse socialisten. Het was in deze kringen dat van meet af aan een principieel verzet tegen de onderdrukking der bezetters groeide. Uit het LOF en de Zeemanspot, een organisatie die zich ten doel stelde achtergebleven gezinnen van in geallieerde dienst varende zeelieden te verzorgen, ontstond als eerste grote clandestiene organisatie de OD (Orde Dienst). Wat deze organisatie beoogde heb ik in het begin van mijn stuk al uiteengezet. Beschuldigd van passiviteit, elitarisme, en militante arrogantie, was deze oudste en numeriek ook grootste verzetsorganisatie, zo men wil clandestiene organisatie, bij de later ontstane, aktievere verzetsbewegingen niet bepaald geliefd. Velen zien haar niet als een 'echte' verzetsbeweging. Desalniettemin, ik kan daar niet onderuit, heeft ze de oudste rechten, kwantitatief, zij het dan misschien niet kwalitatief, was zij er als verzetsbeweging zeer nadrukkelijk. In verzetsterminologie, vanaf den beginne. Zo ook in de Wieringermeer.

Middenmeer onder water.

De OD'ers rondom Ferwerda

Het begon hier in september 1940. M.F. Ferwerda, ex-reserve-kapitein van 2-15 RA (Regiment Artillerie) die gedurende de meidagen 1940 met zijn batterij bij de Grebbeberg had gevochten en woonachtig was in Alkmaar, werd al in augustus 1940 door de beroepsofficier J.W.D. Meihuizen, kapitein van de luchtafweer te Alkmaar en initiatiefnemer voor de oprichting van de OD in Noord-Holland, aangezocht om deel te nemen aan de vorming van de OD in Noord-Holland. Ferwerda verklaarde zich bereid aan dit werk te gaan deelnemen. Hij kreeg de Wieringermeer als eerste operatiegebied voor het werven van oud-militairen als leden van dit te vormen ondergrondse leger, toegewezen. In september 1940 nam hij met dit doel voor ogen contact op met de BVL-man Bronner uit Wieringerwerf. De schoenmaker G.B. Bronner, die tegen de OD-instructies in ook ander illegaal werk deed (hij verspreidde illegale bladen als *Trouw* en *Vrij Nederland* en redigeerde de illegale *Wieringermeerbode*) werd in april 1942 gearresteerd, maar ondanks het feit dat illegale blaadjes en OD-documenten bij hem werden gevonden, na korte tijd weer vrijgelaten.

De heer Ferwerda moest ten gevolge van deze

arrestatie en de gevonden, door hem uitgegeven OD-instructies, onderduiken. De heer Hoogkamer, een arts uit Winkel, nam daarna zijn taak als contactman van de OD voor de Wieringermeer over. De afdeling Wieringermeer groeide uit tot 250 man. M.F. Ferwerda (niet te verwarren met Aebele Ferwerda, LO-leider te Kolhorn, die ook in de Wieringermeer werkte) was intussen sinds september 1940 commandant van het district Alkmaar, één van de vijf, waarin de afdeling Noord-Holland was verdeeld. De groep Wieringermeer werkte nauw samen met de groep Wieringen van J. Wiersma, een voormalig sergeant van het Nederlandse leger. Mevrouw Kolff, de echtgenote van de burgemeester van Wieringen, fungeerde als contactpersoon tussen Ferwerda en de groepen in de Wieringermeer en op Wieringen. Later ontstond ook nog een groep Den Oever (Van Kalsbeek). De Wieringers onderhielden per schip contacten met de OD'ers in Den Helder en op Texel.

Groep-Ritmeester

De kontakten met Den Helder waren vooral van belang in verband met spionageaktiviteiten in dit belangrijke *Kriegsmarine-* en *Wehrmachts*centrum. De wachtmeester der marechaussee Lunshof was hier de officiële vertegenwoordiger van het OD-district van kapitein Ferwerda. Officieus werkte in dit kader ook de groep-Ritmeester, genoemd naar de burgemeester van Den Helder. Deze groep, waartoe verschillende oud-marineofficieren en intellectuelen, ook buiten Den Helder, behoorden onder wie de in de Wieringermeer wonende boer Sicco S.L. Mansholt, was de facto een OD-groep buiten verband, die zich bezighield met informatiewerk en interregionale officieuze OD-contacten. De heer Mansholt die als contactman tussen deze groep en de OD in het district Alkmaar optrad, deed toezegging dat te zijner tijd, dus bij aktief optreden van de OD of het opvullen van een eventueel, na het vertrek der bezetters ontstaand gezagsvacuüm, de groep-Ritmeester de OD zou steunen. Aldus de heer F.M. Ferwerda in een na de Bevrijding opgesteld memorandum. Er dient ten deze nog te worden opgemerkt dat deze officieuze OD-organisatie, die in 1941 officieel tot de OD ging behoren een belangrijk aandeel had in de organisatie van de BS na september 1944. De groep-Ritmeester onderhield ook relaties met spionage- en inlichtingengroepen in België (Groep-Wim).

Behalve de Wieringermeer en Wieringen, omvatte het OD-district Alkmaar ook groepen in Broek op Langedijk, Schagen-de Zijpe en Bergen-Egmond. Alhoewel enkele wijzigingen in deze organisatorische opbouw zijn voorgekomen is dit district, later in deze samenstelling Gewest Noord-Holland geheten, steeds opgesplitst in vijf afdelingen, blijven functioneren. Den Helder vormde een eigen district met Texel en de Kop (van Noord-Holland). De schrijver-drukker Keizer, was de leidende figuur in Broek op Langedijk. Hij verzorgde tevens het druk- en stencilwerk voor de gehele afdeling.

De LO en 'Frits de Zwerver'

En dan komen wij bij de LO, later LO-LKP, de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers (LO) en (Landelijke) Knokploegen (L)KP, opgericht in het najaar van 1942 op initiatief van ds. F. Slomp, een ondergedoken gereformeerde predikant, op instigatie van mevr. Kuypers-Rietberg, uit Winterswijk, bij wie ds. Slomp was ondergedoken. Deze organisatie, althans de leiding, werd vooral bemand door gereformeerden en andere calvinisten.

Ds. Slomp ('Frits de Zwerver') reisde het gehele land door, waarbij hij vooral gereformeerde kerkeraden en jongelingenverenigingen bezocht en bewerkte om overal in den lande verzetscellen te vormen, die onderduikers zouden huisvesten, gastadressen voor deze duikers zouden zoeken en voor hun onderhoud moesten zorgen. Ds. F. Slomp bezocht in het kader van de illegale aktiviteiten in januari 1943, op een rondreis door West-Friesland, ook Middenmeer.

Na de Ordedienst, de OD, was de LO-LKP numeriek de grootste verzetsorganisatie in Nederland. Eind 1942 ontstond in Enkhuizen een uit Zeist geïnspireerde afdeling van de LO. Eén van de leiders in Enkhuizen, de journalist K. Norel, breidde zijn aktiviteiten voor het plaatsen van onderduikers uit tot de omgeving.

Te beginnen met Andijk, in welke plaats zich op den duur een eigen LO-district, los van Enkhuizen, ontwikkelde. Via de schaarse Gereformeerde kringen in West-Friesland te Medemblik en Opperdoes en bij gebrek aan gereformeerden in deze streken, via de besturen der voormalige, toen verboden, Nederlandse Unie, bouwden de LO'ers hun organisatie in West-Friesland gestaag uit. Behalve in een reeks andere plaatsen vormden de Andijkers ook een LO-groep in de Wieringermeer. Dat gebeurde in het begin van 1943. A.C. de Graaf, een gereformeerde boer en wethouder in de Meer (nog familie van de staatsman Colijn) was een van de eerste LO-deelnemers in de Meer. De

Catrinus Douma, rayonleider van de LO in de Wieringermeer. Op 31 januari 1945 op de Beurs van Middenmeer gearresteerd en op 9 februari 1945 geëxecuteerd.

Wieringermeer werd organisatorisch, binnen LO-verband, verdeeld in twee districten. Zuid en Oost kwamen bij Andijk, Noord en West bij district Noord-Holland-Noord (Gerrit Blaauboer).

Een brede groepering

In 1944 werd ook in de Wieringermeer een zogenaamde ondersteuningssectie van de LO (Stormtroep) ingesteld. Daarvóór was het kraakwerk vanuit Enkhuizen en Alkmaar in KP-verband uitgevoerd. Ondanks het feit dat de Wieringermeer in LO-verband formeel tot twee verschillende districten behoorde, ontstond, vooral na de April-Meistakingen van mei 1943 binnen de polder een gemeentelijke samenwerking. Zo nam bijvoorbeeld A.C. de Graaf ook deel aan de districtsbesprekingen in Noord-Holland-Noord, samen met Catrinus Douma uit Slootdorp, alhoewel hij (De Graaf), wonende onder de rook van Opperdoes, dat gedeelte van de Wieringermeer vertegenwoordigde dat was ingedeeld bij het district Andijk, eerder Enkhuizen. C. Douma vertegenwoordigde dat gedeelte van de Wieringermeer dat was ondergebracht bij Noord-Holland-Noord (de Kop) waaronder aanvankelijk Heerhugowaard, Oude en Nieuwe Niedorp, Barsingerhorn, Kolhorn, Anna Paulowna, Breezand, Stelling Den Helder en Wieringen ressorteerden. Bouwe van den Bergh was hier de eerste districtsleider. Na enige tijd werd ook dat district opgesplitst. Gerrit Blaauboer werd toen leider van het noordelijke district, waaronder de Wieringermeer. De vergaderingen van dit district vonden gewoonlijk plaats in de consistorie van de gereformeerde kerk te Slootdorp. Een enkele keer bij particulieren aan huis. Aan deze vergaderingen namen gemiddeld 10 personen deel. Eén van de vaste bezoekers was de kruidenier Aebele Ferwelda uit Kolhorn (niet te verwarren met M.F. Ferwerda van de OD).

De aktiviteiten van de LO en de OD vloeiden echter vaak in elkaar over. Een duidelijke grens tussen deze twee organisaties valt, althans hier, niet te trekken. Regelmatige aanwezigen waren Wagenaar (Heerhugowaard), J. Balder (Broek op Langedijk), Colijn en Peeters (Breezand), C. Douma (Wieringermeer), K. Snip (Zwaagdijk), J.W.J. Aalders (Middenmeer), B. v.d. Bergh (Heerhugowaard), P. Blokker (Zijpe) en A.C. de Graaf plus G. Blaauboer (Wieringermeer). Soms waren ook andere personen aanwezig zoals Cees Haeck, Frits de Tombes, Leen Beynes en Ale Bouma van de RVV-Kolhorn en de in de Kop bekende Jodenhelper Piet Ott, die alleen al in de Wieringermeer 70 à 80 Joden aan een onderduikadres heeft geholpen. De bredere vergaderingen werden meestal in Spanbroek gehouden.

Zo werkte een groot aantal mensen uit verschillende levenskringen, verschillend van godsdienstige en politieke overtuiging, samen. Allen waren, de een meer de andere minder betrokken bij het verzetswerk; voor sommigen werd het dagwerk. Ze ontvingen daarbij medewerking van koeriersters. De aktiviteit van vrouwen in de verzetsorganisatie was niet gering. Als voorbeeld noemen wij Anneke Postema, telefoniste bij de Hoornse Brug. Met haar koeriersters verzamelde zij inlichtingen voor illegale werkers in de polder en waarschuwde zij bij naderend gevaar, zoals razzia's en huiszoekingen.

Het illegale werk

Zoals elders in het land hield de LO zich hoofdzakelijk bezig met het onderbrengen en verzorgen

van onderduikers. Meestal waren dat jonge mensen, die zich hadden onttrokken aan verplicht werk in Duitsland, maar ook, we zagen dit al, Joden en andere door de SD gezochte personen. Dit werk vereiste veel werk en tijd. Er deden zich ook hier nogal eens moeilijkheden voor met geplaatste onderduikers. Het oplossen van problemen die ontstonden uit het gedwongen samenleven van vaak zeer verschillende personen vergde veel geduld, begrip en energie.

Het zoeken van onderduikadressen was vaak moeilijk. Er moest daarbij dikwijls veel overredingskracht worden aangewend om de potentiële gastgezinnen te overtuigen van de noodzaak de verdrevenen onderdak te geven. En ondanks het feit dat de voedselsituatie in de polder weinig problemen opleverde eiste de verzorging, zowel materieel (kleding, zakgeld etc.) als immaterieel, takt en vindingrijkheid. Niet weinigen van deze onderduikers werden ingeschakeld in het aktieve illegale werk. Vooral de reeds genoemde aanvoer en het verder transporteren van gedropte wapens, het omslachtige transport, de revidatie (het nakijken en het in elkaar zetten) en het opbergen; het kostte allemaal tijd en mankracht. Deels jonge onderduikers werden hierbij intensief betrokken. Velen van hen kwamen via de KP, RVV of OD ten slotte in de BS terecht. Onderduikers, die niet onderdak waren gebracht bij boeren en geen taak kregen in het verzet, werkten veelal op de bedrijven of werden ingeschakeld in het Natura-apparaat, bij clandestien dorsen, oliepersen of zaadschonen.

Voor zo ver ze waren ingedeeld bij formaties van de BS dienden al deze mensen militair te worden getraind en te worden geoefend in het hanteren van wapens. Voor dit onderricht werd op 26 augustus 1944 de boerderij van David Knibbe, gelegen onder de rook van Opperdoes, als centrale instructieplaats aangewezen.

De wapeninstructies

De wapeninstructies begonnen in oktober 1944. Een uit Engeland hier gedropte geheime agent, de reserve-2e luitenant Frank J.L. Hamilton, die 'Guus' werd genoemd, gaf leiding aan dit onderricht. Hij werd bijgestaan door Arthur Brown ('Art'), een in de Meer ondergedoken Amerikaanse oorlogsvlieger.

Nadat 'Guus' naar elders werd verplaatst nam de op de boerderij van Knibbe ('Oom David') ondergedoken gereformeerde predikant Leo Verschoor uit Sint Pancras de instructie over. Hij had Brown als tolk terzijde gestaan en zich op die manier bekwaamd in het behandelen van wapens. Toen Arthur Brown op 2e Kerstdag 1944 naar het bevrijde Zuiden van ons land vertrok stond ds Verschoor er alleen voor. Zijn predikantenwerk zette hij gewoon voort. Eén van zijn preekdiensten werd bezocht door een verrader. Deze bracht hem aan. Verschoor kon nog net op tijd onderduiken. Zijn taak als instructeur werd overgenomen door Kees Haeck, leider van de LO in Noord-Holland, die ook als tolk had gefungeerd.

In november 1944 werd de centrale oefen- en wapeninstructieplaats overgebracht naar de boerderij van J. van Oord aan de Molenweg. Personeel op deze illegale kaderschool geïnstrueerd, gaf vervolgens weer les in wapengebruik aan groepjes BS'ers van vijf tot tien man op vele plaatsen in het district.

De voor de instructie benodigde wapens waren ondergebracht op de boerderij van S. Breebaart, eveneens in de Wieringermeer. De wapens voor de Stormtroep-Wieringermeer van Koos Hoekstra en Leen Silvis, werden ondergebracht op de boerderij van K. Dekens. Maar naast het onderduikerswerk en het wapengekletter in de BS, hield de nog steeds zelfstandig werkende LO zich ook bezig met andere, uit het verzorgingswerk voortvloeiende aktiviteiten.

Klaas Postema

Uit Middenmeer werd al vrij kort nadat het verzet was begonnen met een geheime zender gewerkt. Klaas Postema, de zoon van een gereformeerde predikant, die sinds 1938 als ambtenaar bij het Provinciaal Voedsel Commissariaat Noord-Holland werkzaam was in de Wieringermeer, en na zijn militaire diensttijd in mei 1940 daar was teruggekeerd, zorgde voor zendercontact. Na de oorlog werd hij boer op de plaats van A. Saal. In de bezettingstijd was de NSB'er A. Saal burgemeester van de gemeente Wieringermeer.

Na een gevaarlijke en avontuurlijke tocht slaagde Postema erin een zender uit Harderwijk naar Middenmeer te brengen. Hij moest zijn verzetswerk al op 29 september 1941 bekopen met een lange gevangenschap (tot 27 april 1945) in verschillende Duitse gevangenissen.

Postema legde mede de grondslag voor het OD-verzet in de Meer. Twee keer probeerde Postema via Wieringen naar Engeland te komen. Beide pogingen mislukten ten gevolge van verraad. Zijn verzetskameraad Jelke Bosch lukte het wel, aldus een verklaring van de heer Postema in een gesprek dat ik met hem voerde. Met spionage-materiaal

dat ze samen met S.L. Mansholt bijeengebracht hadden, bereikte Bosch de overkant. Hij had onder meer bij zich een overzicht van alle toentertijd bestaande Duitse versterkingen langs de kusten van Nederland, België en Noord-Frankrijk.

De groep J. Sickenga waar Postema mee samenwerkte had weer relaties met personen, die via een zekere Offerhaus contact hadden met de spionagegroep-Zwaantje in Delfzijl. De relatie via Sickinga en Offerhaus met Groningen verliep betrekkelijk gemakkelijk omdat de vader van Postema predikant was geweest in de provincie Groningen. Ook in Friesland, waar Sickenga o.a. werkte (zijn standplaats was Bilthoven) en met aan de spionageorganisatie 'Packard' geliëerde inlichtingengroepen in Wassenaar en De Bilt werden gegevens uitgewisseld.
Met behulp van de uit Harderwijk door Postema overgebrachte zender onderhield de elektriciën Nipshagen contact met Bilthoven. In het kader van deze aktiviteiten werd ter bediening van een zender vanuit Engeland een geheim agent in de Wieringermeer gedropt. Deze agent onderhield samen met de kinderarts dr. G.M.H. Veeneklaas tot de datum waarop de organisatie werd opgerold, waarschijnlijk in de zomer van 1941, door verraad van de beruchte dubbelspion Anton van der Waals, zendcontact met Engeland. Bijna alle medewerkers aan dit inlichtingennet, verspreid over een groot gedeelte van ons land, verdwenen door dit verraad naar Duitse gevangenissen. Onder hen bevond zich Klaas Postema.

De onderduikhulp

Verder was er onder verzetsmensen van het eerste uur Barend Mes ('Gerard Molenaar') die al in 1942 begon met Joden bij de polderboeren en in de dorpen onder te brengen. Verschillende Joodse onderduikers vonden, door bemiddeling van ds J. Kampman, christelijk-gereformeerd predikant te Opperdoes, een weg naar schuiladressen.

Zelden deden de mensen van de LO vergeefs een beroep op geestverwante arbeiders, boeren en middenstanders in de wijde polder als mensen in nood onderdak zochten. Het begon met Joden, onder wie enkele agrarische Palestina-pioniers uit het Joodse Werkdorp in de Wieringermeer (de 'Oostwaard-Hoeve') waar o.a. S.L. Mansholt zich mee bemoeide. Ze werden gevolgd door studenten, werkweigeraars voor Duitse objecten in binnen- en buitenland, ex-militairen die in mei 1943 werden teruggeroepen in krijgsgevangenschap en jongens die in de Arbeidsdienst moesten, gezochte verzetsmedewerkers, stakende spoorwegmannen en zelfs Duitse deserteurs en leden van geallieerde vliegtuigbemanningen, die het ongeluk hadden dat hun vliegtuigen werden neergeschoten en het geluk hadden te overleven.

Piloten

Crashes van geallieerde gevechtsvliegtuigen (jagers en bommenwerpers) waaruit overlevenden 'verdwenen' (het is niet gezegd dat deze bemanningsleden ook echt allemaal door de illegaliteit werden opgevangen of onderdoken) vonden plaats:

1 – op 17 januari 1941 (op de boerderij van N.R. Doornbos aan de Waardweg; één der overlevenden van dit toestel, de sgt. Stevens, vond naar verluidt een schuilplaats in de polder.

2 – op 25 augustus 1941 op de hoeve van A. Vellinga aan de Wierweg en op 9 mei 1943 eveneens aan de Wierweg op het bedrijf van boer J. van Oord.

De 31e januari 1942 verdwenen twee 'piloten' (zo werden de bemanningsleden van geallieerde vliegtuigen generaliserend aangeduid) na een *crash* bij Medemblik en in juni 1942 werden twee uit Duitse gevangenschap ontvluchte Engelse vliegers in de Wieringermeer ondergebracht. Het is moeilijk na te gaan hoeveel van deze 'piloten' uit ge*crash*te geallieerde vliegtuigen 'verdwenen', lees onderdoken, en naar Engeland, via de z.g. pilotenlijnen werden teruggeloodst, omdat de officiële documenten daar terecht over zwijgen. In totaal *crash*ten 15 geallieerde vliegtuigen in de Wieringermeer. Dat in een aantal van deze gevallen 'piloten verdwenen' (voor de Duitsers althans) staat, als men de officiële Nederlandse rapporten daarover goed leest op de gedurende de bezetting aangeleerde wijze (tussen de regels door) zo goed als vast. Een aantal van hen kwam in de polder terecht, sommigen werden door de illegaliteit opgevangen en doorgesluisd naar plaatsen vanwaar ze verder werden gebracht naar adressen die ervoor zorgden dat ze naar Engeland konden terugkeren enz. enz.

Studenten

In ander verband slaagde, om een voorbeeld te noemen, in mei 1943 de LO te Schagen erin om een gehele klas van de Koloniale Landbouwschool te Deventer in de Wieringermeer onder te laten duiken. De koloniale landbouwstudenten waren tegelijk met 72 studenten van de Rijksuniversiteit te Utrecht, die allen door de Duitsers met depor-

tatie werden bedreigd, in de Kop van Noord-Holland aangekomen, omdat deze 'plutocratenzoontjes', zoals ze door de bezetters werden genoemd, weigerden de z.g. loyaliteitsverklaring te tekenen. Deze verklaring hield in dat de studenten beloofden zich niet tegen de nazi's te verzetten maar loyaal met hem samen te werken. Utrechtse studenten werden via Wieringen op Texel ondergebracht.

LO-beurs

In juni van datzelfde jaar vergaderde de provinciale LO-beurs van Noord-Holland in de consistoriekamer van de gereformeerde kerk aan de Vinkenstraat te Zaandam. Op deze beursvergadering, waar geen geld of zaden werden verhandeld, maar duik-adressen, en duikers werden uitgewisseld (in het klein gebeurde dit ook op de zaadbeurs in Middenmeer), was ook een vertegenwoordiger uit de Wieringermeer aanwezig, waarschijnlijk C. Douma. Samenwerking met het NSF, de financier of de bank van het landelijke verzet, kwam op de beurs in Alkmaar dd. 12 oktober 1943 tot stand. Door middel van z.g. pasjes zou het contact tussen het NSF en de plaatselijke vertegenwoordigers worden onderhouden. De financiering van het verzetswerk was daarvóór steeds geregeld via persoonlijke giften, huis- en kerkcollecten, vooral in de kerken van de gereformeerde gezindten, en door het zwart verhandelen van gekraakte levensmiddelenbonnen (uit distributiekantoren) en goederen (van foute boeren of gefingeerde inbraken bij handelaren en landbouwers, waarbij de illegaliteit dan voor verplichte inlevering gereserveerde producten 'roofde').

Om de boeren voor boetes, die op het niet nakomen van de inleveringsplicht stonden, te vrijwaren, liet men de politie proces-verbaal van de 'diefstal' opmaken. Deze middelen werden in de polder voortdurend aangewend en met succes. Politie en ambtenaren verleenden hierbij nuttige medewerking. Sinds mei 1944 was binnen de LO-organisatie in de Wieringermeer, die zoals reeds gemeld, over twee districten was verdeeld, als plaatselijke eenheid bij district Heerhugowaard ingedeeld. De organisatorische situatie in het LO-verband veranderde overigens zo vaak, dat een totaal beeld van de vele wijzigingen moeilijk is te reconstrueren. Het lijkt mij in het kader van dit overzicht ook van ondergeschikt belang.

Het wrak van de gereformeerde kerk te Wieringerwerf.

De bevolking vaart door haar verdronken dorp.

In de Hongerwinter, 1944-'45.

Etenslepers
(Hongerwinter 1944-'45)

Bij honderden komen ze door honger gedreven,
met karren, op fietsen, in stromende regen,
bij honderden zoeken ze, elke dag weer,
naar aardappelen, tarwe in de Wieringermeer.

De hele dag zie je ze zwoegen en sjouwen
op een fiets zonder banden,
aan karren met touwen,
steeds witter en magerder trekken ze weer,
voor uien en wortelen naar de Wieringermeer.

Hun zolen kapot, de kleren versleten
zoeken duizenden mensen
het nodige eten.

Zo sloven ze voort, zo vallen ze neer,
tussen Amsterdam, Hoorn en de Wieringermeer.

Februari 1945
Joke Charisius-de Leur

De zogenaamde Terp, een vluchtheuvel, het enige drooggebleven stuk land in de Wieringermeerpolder, waarop zo'n honderd boeren met hun vee en machines een toevlucht hebben gezocht.

Valse papieren

Mr. J.F. de Groot, laatstelijk burgemeester van Monnickendam en tijdens de oorlog gemeenteambtenaar in de Wieringermeer, vertelde mij tijdens een met hem op 11 februari 1986 gevoerd gesprek, dat hij voor een belangrijk illegaal werker een vals PB had afgegeven met daarop de vermelding 'doofstom'. Deze belangrijke illegale werker zou Arthur Brown kunnen zijn geweest. De heer De Groot zorgde gedurende zijn ambtsperiode in de Wieringermeer, met zijn vrouw, H.J. de Groot-Bregman (Adri), voor valse en vervalste persoonsbewijzen (PB's) ten behoeve van illegale werkers en onderduikers, vooral Joodse, in samenwerking met het hoofd van de rooms-katholieke school te Middenmeer, J.W. Aalders.

Het huis van meester Aalders fungeerde als een doorgangshuis voor vluchtelingen en Joden. Vanuit zijn woning vonden velen in de loop van de oorlogsjaren een veilig of bijna veilig tehuis in de polder. De voor de valse papieren, PB's, *Ausweise* etc. benodigde stempels werden door De Groot geleverd. Zijn vrouw tekende de vereiste handtekeningen vakkundig na.

Toen ter verkrijging van bonkaarten, stamkaarten en zegeltjes voor de tweede distributiestamkaart, die door de Duitsers was verordend met als doel een groot aantal onderduikers op te sporen, een overval op het distributiekantoor te Wieringerwerf nodig werd geacht, maakte De Groot een tekening van het deurslot waarna een passende sleutel kon worden gemaakt.

De illegaal werkende gemeenteambtenaar vervaardigde eind 1944, nadat hem was meegedeeld dat het plaatselijk bevolkingsregister zou worden gekraakt, een schaduwbevolkingskartotheek waaruit alle gevaar opleverende gegevens waren verwijderd. Het bevolkingsregister verdween op Oudejaarsavond 1944 met zijn medeweten uit het gemeentehuis. De kraak zelf werd gepleegd door Kees (Hoekstra), 'Han', Jan Simon Blijdorp, Arie en Bernard Niehof. In vijf zakken verpakt werd de administratie verborgen op de boerderij van Huub de Graaf.

Het koelbloedig optreden bij de overvallen, als boven beschreven, van de gemeenteambtenaar Bep Lindenberg, die zeer moedig optrad bij het bezoek van Duitsers aan het gemeentehuis, dient hier met ere te worden vermeld. Ook op het Arbeidsbureau, waar de heer Geusebroek directeur was, werden door mevrouw De Groot de nodige vervalsingen gepleegd.

Centraal wapendepot

Er zou verder nog veel te verhalen zijn over de wapentransporten van de afwerpterreinen naar de Wieringermeer. Het is verleidelijk een beschrijving te geven van de vaak zeer avontuurlijke tochten die J. Blijdorp ('Jan de Rijder') in weer en wind met paard en wagen, auto en schuit maakte en de vele gevaarlijke avonturen die hij hierbij beleefde.

Het eerste wapentransport van het afwerpterrein 'Mandrill' arriveerde op 21 oktober 1944 in de Wieringermeer; het bestond uit 24 containers met wapens en 2 pakketten diversen, bevattende springstoffen, die voor sabotagedoeleinden in de Zaanstreek te Kolhorn aan de RVV (de Raad van Verzet, een in Noord-Holland merendeels uit communisten bestaande gewapende verzetsbeweging) werden overgedragen. De RVV was binnen de BS-organisatie in deze streek vooral belast met het sabotagewerk. Tussen oktober 1944 en de Bevrijding werden, zoals reeds vermeld, 3000 wapens en 10 ton springstoffen naar de Wieringermeer vervoerd in 40 transporten. Hulde aan die koene werkers die dit presteerden. In het bijzonder doordat de Wieringermeer als wapendistributiecentrum fungeerde en als opslagplaats voor voedsel, wapens en munitie werd deze polder tot één van de belangrijkste verzetscentra en wijkplaatsen voor onderduikers van ons land. Hoewel de polder volgens de ervaringen, die vele voedselzoekers gedurende de beruchte Hongerwinter in de Wieringermeer opdeden, een slechte naam had, mag worden gezegd dat de werkers in het verzet zich in dit deel van Nederland voorbeeldig hebben gedragen. Laten wij allen deze werkers dankbaar zijn voor wat zij voor ons en onze bevrijding deden.

15 – A.C. de Graaf, een bezielende verzetsman uit de Wieringermeer

J. Zwaan

De toen 42-jarige, sinds 1935 aan de Koggerandweg in de Wieringermeer boerende, uit de Haarlemmermeer afkomstige verzetsman Adrie de Graaf, werd op 17 april 1945 – de dag dat de Wieringermeer door de Duitsers opnieuw aan het water werd prijsgegeven – bij het dorp Wognum door de Landwacht doodgeschoten.

De Graaf bekleedde in de Wieringermeer het ambt van wethouder in de gemeente Wieringermeer, die in 1941 op 1 juli werd ingesteld als voortzetting van het Openbaar Lichaam De Wieringermeer. Daarvóór maakte hij sinds 1938, het jaar van de instelling, deel uit van het Openbaar Lichaam De Wieringermeer. Hij was bovendien een belangrijke figuur in het gereformeerd kerkelijk leven in de Meer.

Gedurende de bezettingsjaren 1940-'45 was De Graaf één van de leiders van het verzet in de polder. Die verzetsaktiviteiten noopten hem in augustus 1944, omdat de Duitsers hem zochten, onder te duiken. Verschillende keren inspecteerden Duitse soldaten de boerderij met getrokken revolvers. Op de dag van de inundatie, 17 april 1945, kwam Adrie de Graaf uit zijn buiten de Wieringermeer gelegen duikplaats te voorschijn. Hij achtte het zijn plicht de evacuatie van zijn gezin en het eventueel veilig stellen van voedselvoorraden en materiaal op zijn bedrijf te regelen.

Neergeschoten

Deze terugkeer werd hem noodlottig. Het opblazen van de dijk tussen de polder en het IJsselmeer gaf de bezetter de gelegenheid de vele in de Meer vertoevende onderduikers en andere gezochten bij hun vlucht voor het water te onderscheppen. Daartoe was het voldoende de dijkovergangen naar het oude land te blokkeren en de hoeven waar gezochte personen konden worden verwacht, te bewaken. De Graaf liep in de val. Hij werd gearresteerd en op transport gesteld naar Hoorn. Waarschijnlijk doordat hij tijdens dit transport heeft proberen te ontvluchten werd hij bij Wognum door een lid van de Nederlandse Landwacht, een zg. 'Jan Hagel', een soort uit opportunisten en NSB'ers gevormd hulp-politiekorps, neergeschoten.

Laadmeester

Sinds oktober 1944 fungeerde De Graaf als laadmeester van de BS voor de afwerpterreinen, *droppingfields*, voor wapens vanuit Engeland, in Noord-Holland. In deze functie was hij verantwoordelijk voor de wapentransporten naar de Wieringermeer van de afwerpterreinen in West-Friesland: Spanbroek, Zwaagdijk, Zomerdijk/Wognum, Venhuizen, Wijdenes, Spierdijk en andere plaatsen. In de Wieringermeer werd een centrale opslagplaats voor het onderbrengen en construeren van de wapens ingericht. Naar schatting bereikten drie à vierduizend wapens, geweren, sten- en brenguns, piats en bazooka's, en nog eens tien ton aan springstoffen, brandbommen, landmijnen hier een voorlopige bergplaats. Bovendien radiozenders en radio-ontvangers.

Sicco Mansholt

Al dit gevaarlijke materiaal werd vervoerd gedurende het laadmeesterschap van De Graaf tussen oktober 1944 en de inundatie van de Wieringermeer. Sicco Mansholt, de naaste medewerker van De Graaf, zorgde bij het transport voor de dekladingen of liever camouflage-ladingen in de vorm van turf, aardappelen, bieten, graan, riet en wat niet al. Het vervoer vond bijna uitsluitend plaats met schuiten en tuindersvletten. De retour-

Adriaan C. de Graaf, op 17 april 1945 doodgeschoten. Adrie de Graaf ('A3', 'Cor' of 'Oom Cor') was laadmeester, Commandant van het wapentransport en Gewestelijk Voedsel Officier.

vrachten, de distributie van de wapens en ook levensmiddelen (De Graaf was nl. ook Voedselofficier van de BS) vonden veelal plaats met vrachtwagens, auto's en paardetractie.

Voedselofficier

In zijn hoedanigheid van Voedselofficier zorgde Adrie, zo werd hij meestal genoemd, voor het transport van honderden tonnen in de polder en de omringende tuinders- en boerendorpen geproduceerde tarwe, peulvruchten, oliezaden, aardappelen, groenten en verwerkte produkten vanuit de Wieringermeer naar de (N)BS: (Nederlandse) Binnenlandse Strijdkrachten en andere illegale organisaties, waaronder het 'Natura'-apparaat, dat zorgdroeg voor de voedselvoorziening van onderduikers en noodlijdende burgers, vooral in de hongerwintermaanden van groot belang, in geheel Noord-Holland.

In totaal verzorgde De Graaf in de hem toegemeten periode ruim veertig wapentransporten, soms gecombineerd met ravitaillerings- of provianderingstransporten naar o.a. Amsterdam, Haar-

Het gedenkteken voor J. Bellis die vele 'Engelandvaarders' de dijk bij Petten hielp oversteken. Bellis werd opgepakt; hij overleed in Duitse gevangenschap; 1990.

lem, Zaandam, 't Gooi, Alkmaar en zelfs naar plaatsen aan de overzijde van het IJsselmeer, in Friesland, Overijssel en Gelderland; dit laatste uiteraard tot aan de bevrijding van deze gebieden, die plaatsvond in april 1945.

De A.C. de Graafweg

De weg, waar de grote verzetsman Adrie de Graaf werd neergeschoten en waar negen jaar na de fatale datum een monument te zijner nagedachtenis werd onthuld, heet nu A.C. de Graafweg. Het monument bestaat uit drie balken en een gebeeldhouwde palmtak. In 1954 werd in Wieringerwerf, de hoofdplaats van de polder, een straat naar hem genoemd.

De Graaf, die voorzitter was van de graanbeurs te Middenmeer, maakte als leidende figuur van het verzet in de Wieringermeer, o.m. als LO-voorman, de beurs al van meet af aan tot een trefpunt voor illegale werkers op allerlei terrein. Onderduikersadressen werden genoteerd, contactpersonen ontmoetten elkaar, vergaderafspraken werden gemaakt en waarschuwingen gegeven. De drukbezochte beurs leende er zich uitstekend voor: men viel niet op en bleef anoniem tussen de vele passanten.

Engelandvaarders

Adrie de Graaf was tot in de zomer van 1941 tevens betrokken bij een z.g. Engelandvaardersorganisatie: die van Jan Bellis in Petten. Eric Molenaar meldt in één van zijn artikelen, geschreven voor de *Schager Courant*, in 1985 gebundeld onder de titel 'Ondergronds', dat handelt over de Engelandvaardersorganisatie van Jan Bellis, dat deze in het begin van 1941 werd benaderd door een zekere De Graaf uit Zunderdorp, die informeerde naar de mogelijkheid om vanaf de Hondsbossche Zeewering de Noordzee over te steken. Uit dit contact ontstond de 'groep-Bellis', bestaande uit dijkbaas Jan, zijn zoon Arie, zijn broer Gerrit en Maartje, de vrouw van Gerrit.

Gedurende het voorjaar en de zomermaanden van 1941, ontsnapten tussen de 150 en 180 'piloten', Joden, militairen en andere Engelandvaarders met bootjes naar de overkant. De groepjes varieerden, al naar gelang de grootte van de boot, van 6 tot 23 personen.

De onveilige kust

Alhoewel ik het niet kan bewijzen, lijkt het mij niet uitgesloten dat De Graaf uit Zunderdorp dezelfde persoon is als De Graaf van de Koggerandweg uit de Wieringermeer. Ik leid dit af uit een persoonlijke ervaring, opgedaan in het late voorjaar van 1941; ik denk dat het eind mei begin juni was. Als 18-jarige werd ik in die tijd benaderd door een plaats- en klasgenoot van de lagere school, een nogal avontuurlijk aangelegde gereformeerde jongen. Hij vertelde mij, dat er een mogelijkheid bestond via de Hondsbossche Zeewering met bootjes naar Engeland te gaan. Of ik zin had mee te gaan? Ik voelde wel voor het plan. En dus togen wij op een winderige avond naar het adres waar je je volgens mijn maat kon aanmelden voor de oversteek. We kwamen terecht op de boerderij van A.C. de Graaf. De Graaf, een overtuigd gereformeerde calvinist, kende mijn makker van de kerk; mij kende hij niet, omdat ik niet tot zijn kerkgenootschap behoorde. Na wat heen en weer gepraat verklaarde De Graaf zich bereid ons in te delen bij een in de toekomst samen te stellen Engelandvaardersgroep. Hij noteerde onze namen. Wij zouden er te zijner tijd meer van horen. Enkele malen informeerden wij wanneer wij zouden kunnen vertrekken. Er bleken echter een aantal keren, aldus mededelingen van De Graaf, belangrijker gegadigden te zijn. Eindelijk, in augustus, zou onze oversteek plaatsvinden. Er kwam echter een kink in de kabel. Een groep vertrekkenden was ontdekt, weliswaar ontkomen, maar het vertrekpunt was nu bij de Duitsers bekend. Een ander groepje was zelfs gepakt. Wij zouden moeten wachten tot de kust weer veilig was. Het overzetten werd echter niet hervat. En wij bleven tengevolge daarvan in bezet gebied.

Een imposant strijder

De Graaf hield nog enige maanden contact, maar nadat hervatting van de ontsnappingslijn tengevolge van arrestaties niet meer mogelijk bleek, ging dit contact verloren. Mijn ervaringen kloppen, wat datering en omstandigheden betreft, echter zodanig met het verhaal van Eric Molenaar, dat vereenzelviging m.i. zeer wel mogelijk is. Indien er een echte De Graaf in Zunderdorp bestaat of heeft bestaan, die met dit werk bezig is geweest, bied ik hem mijn excuses aan voor mijn onjuiste identificatie en veronderstelling.

Met deze korte en incomplete schets over het verzetswerk van A.C. de Graaf hoop ik een imposante strijder tegen de nazi-tyrannie die buiten

zijn strijdgebied, zo goed als vergeten schijnt, voldoende tot zijn recht te hebben laten komen. Hij verdient dit ten volle. Zoals zovele principiële calvinisten, handelde ook deze statige, rustige gereformeerde boer, zonder uit te zijn op roem of carrière, volgens zijn karakter, geloof en geweten.

Het gedenkteken voor A.C. de Graaf langs de A.C. de Graafweg bij Wognum. Op 17 april 1945 werd De Graaf op deze plek doodgeschoten; 1990.

16 – Kroniek van dag tot dag

Samengesteld door Sjoerd Leiker † en Jan van Baar

10 mei – Om ca. 3.30 uur in de ochtend overschrijden Duitse troepen, over een breed front, onze grenzen.
14 mei – Capitulatie na bombardement op Rotterdam.
24 mei – Demobilisatie van de Nederlandse Weermacht.
29 mei – Het Duitse Militaire Gezag draagt het civiele bestuur over aan dr. Seyss-Inquart, die verzekert, dat onze geestelijke vrijheid zal worden gewaarborgd.
1 juni – Bij decreet van de *Führer* worden alle krijgsgevangenen vrijgelaten.
4 juni – *Meldung* uit Leeuwarden: de Hollandse soldaten moeten zo gauw mogelijk weer aan het werk, want zij verspreiden de *tollsten Gerüchte*. Hollandsche chauffeurs brengen in beslag genomen levensmiddelen naar het front. Zij zouden 20 RM per dag verdienen, waarmee bereikt wordt, dat zij ook ingezet kunnen worden in gebieden, die nu nog onder *Feindwirkung* staan, 'wat de chauffeurs natuurlijk niet bekend mag worden'.
25 juni – Den Haag – Ontstaan van Convent van Kerken, samenwerkingsorgaan van zeven protestantse kerkgenootschappen, ter stimulering van het verzet tegen de nazi's.
26 juni – Prof. dr. K. Schilder in de *Reformatie*: 'de schuilkelder uit en het uniform aan'.
Tagesmeldung uit Groningen: 'Geen spoor aanwezig, dat de kranten uit eigen beweging in de Duitse geest schrijven. Meer dan in de eerste dagen brengen de kranten thans *Berichte* en teksten uit de Bijbel. Zelfs bij dagbladen heeft men de indruk, dat de schrijvers uit kerkelijke kringen stammen'.
27 juni – K. Norel, hoofdredakteur van *De Vrije Westfries* te Enkhuizen door de Duitsers gearresteerd. Tot 19 juli vastgehouden.
29 juni – 'Anjerdag'. Verjaardag van Prins Bernhard. Nationale demonstratie.
14 juli – Opbouwdienst ingesteld.
15 juli – H.J. Woudenberg commissaris van het NVV.
23 juli – Nederlandse Unie opgericht.
6 aug. – Volgens *Meldung* uit Groningen ontdekt de SD dat de gereformeerde kerk gelijk te stellen is met de *Bekentniskirche* in Duitsland.
19 aug. – Geen vlaggetjes rood-wit-blauw meer aan de fiets.
28 aug. – Spreken op het IJsclubterrein te Leeuwarden dr. H. Colijn, mr. R. Pollema en ds. Hoekstra tegen de Nederlandse Unie.
5 sept. – De Orde van Vrijmetselaren in Nederland ontbonden op bevel van de Duitse bezetter.
6 sept. – De Duitsers houden grote oefeningen op zee bij Harlingen.
10 sept. – De algemene vergadering van de kerken in H.V.: 'Het rechtmatig overheidsgezag berust nog steeds bij H.M. de Koningin'.
17 sept. – De *Battle of Britain*, op 7 september in alle hevigheid begonnen, ten gunste van Engeland beslecht.
Verklaring van gehoorzaamheid geëist van iedere nieuwe ambtenaar, onderwijzer enz., dat hij niets zal ondernemen tegen de Duitse *Wehrmacht* en het 'Derde Rijk'.
21 sept. – Opvoedersgilde opgericht.
8 okt. – Gijzelaars opgepakt voor in Ned.-Indië geïnterneerde Duitsers.
14 okt. – Luitenant ter zee Van Hamel met enkele reisgezellen op het Tjeukemeer gevangen genomen, terwijl zij wachtten op het vliegtuig, dat hen naar Engeland zou brengen.
17 okt. – Invoering van het persoonsbewijs.
22 okt. – Winterhulp Nederland opgericht.
24 okt. – Protest van zes prot. kerkgenootschappen aan de Rijkscommissaris tegen het verbod van benoeming en bevordering van Joodse ambtenaren.
1 nov. – Spertijd van 24-4 uur. Dansverbod.
18/19 nov. – Komt bij Kippenburg in Gaasterland de agent C.H. van Brink aan een parachute neer. Hij was de tweede agent van de CID te Londen na Van Hamel. Hij heeft moeilijkheden met het zendappa-

raat, zodat van berichtgeving niet veel terecht komt. Een half jaar later verdwijnt hij weer.

20 nov. – Boerenfront van de NSB en 'Landbouw en Maatschappij' vormen samen het Nederlands Agrarisch Front. De NV Agrarische Pers blijft bestaan.

29/30 nov. – In verschillende gemeenten de eerste collecten voor Winterhulp-Nederland gehouden.

1941

21 jan. – De contact-commissie der CH- en AR-kiesverenigingen in West-Stellingwerf waarschuwt: 'De Nederlandse Unie is dictatoriaal'.

23 jan. – De hoofdredacteur van het *Fries Dagblad* treedt af. Conflict met de *Pressereferent* onvermijdelijk.

25 jan. – Metaalarbeiders opgeroepen voor Duitsland.

2 febr. – 'De liefde voor het vaderland te beoefenen is een deugd en een plicht volgens het vierde Gebod', aldus een herderlijk schrijven op Maria Lichtmis.

6 febr. – Elfstedentocht.
Dr. Colijn neemt afscheid in de *Standaard*.

9 febr. – Een predikant uit Leeuwarden, *Prototyp eines evangelisch-klerikalen Hetzers*, na afloop van een preek op Texel gearresteerd.

11 febr. – De WA marcheert door Amsterdam, rukt op naar de Jodenbuurt. Veldslag op Waterlooplein. WA-man Koot dodelijk gewond.

14/15 febr. – Collectes voor Winterhulp. Politie moet meewerken.

22 febr. – Eerste razzia van de Duitsers in de Jodenbuurt te Amsterdam. 425 Joodse jongemannen weggevoerd naar Schoorl; later overgebracht naar Buchenwald en Mauthausen.

25 febr. – (dinsdag): Arbeiders uit Amsterdam, Zaandam, Wormerveer, IJmuiden en omliggende plaatsen leggen het werk neer, uit protest tegen de Jodenvervolging. Februaristaking.

13 maart – Achttien doodvonnissen uitgesproken tegen leden van de 'Geuzengroep'.

2 april – Padvindersorganisatie opgeheven.

21 april – *De Vrije Westfries* te Enkhuizen definitief verboden.

1 mei – Het *Fries Dagblad* staakt eigener beweging de uitgave. Men wil zich niet aansluiten bij het Verbond van Journalisten, dat door de bezetters wordt beheerd.

13 mei – Rudolf Hess in Engeland met een vliegtuig geland. Begin van het einde, denken velen.

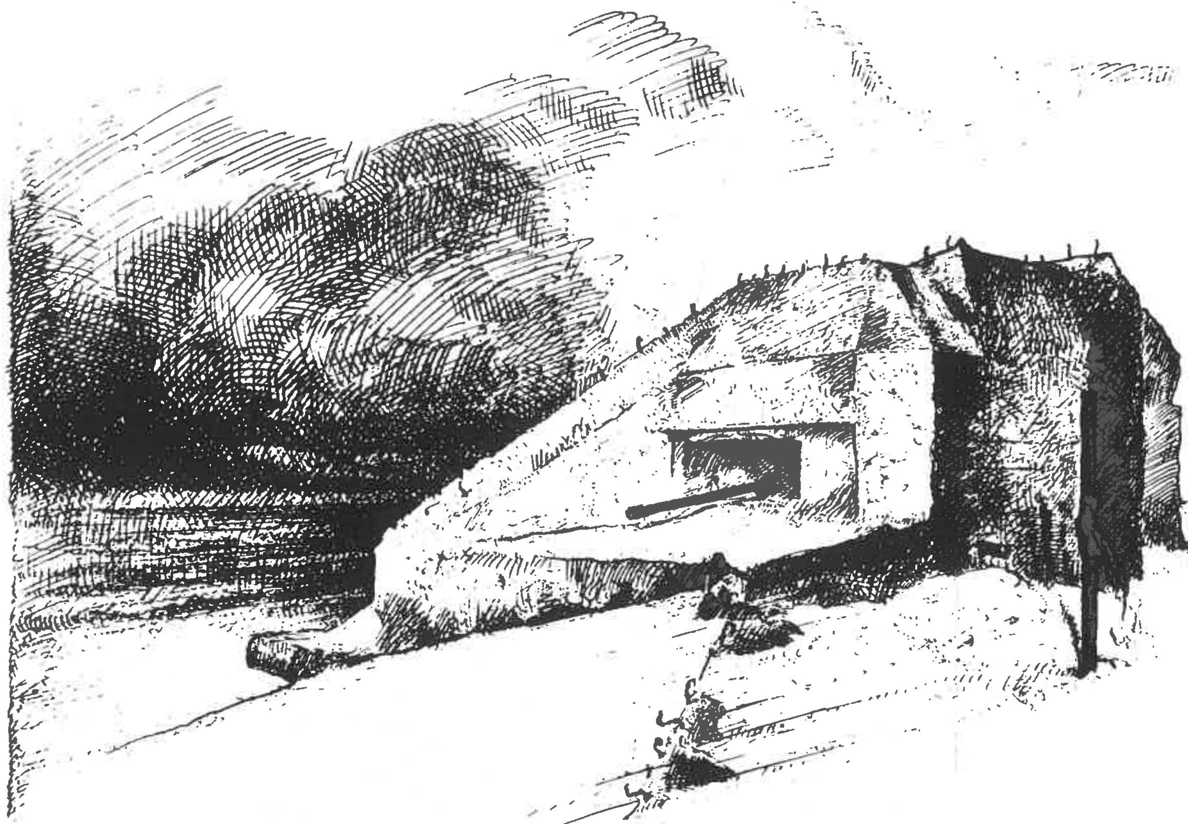
Het kamp Schoorl aan de Oorsprongweg; eind 1940.

26 mei – Invoering van de verplichte arbeidsdienst. De AD moet zijn 'een opvoedingsinstituut der nieuwe wereldbeschouwing, de AD kan niet onpolitiek zijn', aldus *Reichsarbeitsführer* Hierl te Lunteren.
18 juni – Koper, nikkel en tin moet vóór 10 aug. worden ingeleverd.
22 juni – Duitsland valt Rusland binnen.
25 juni – Communisten naar Schoorl overgebracht.
30 juni – Anti-Revolutionaire Tweede Kamerleden gevangen genomen en naar Schoorl overgebracht.
3 juli – Een begin gemaakt met het merken van Joodse persoonsbewijzen met een 'J'.
5 juli – De politieke partijen opgeheven.
15-20 juli – V-aktie voor de Engelse radio.
17 juli – Goebbels neemt V-aktie over: V = Victorie; Duitsland wint voor Europa op alle fronten.
25 juli – De confessionele vakverenigingen gelijkgeschakeld, de werklozenkassen in beslag genomen en Woudenberg als leider aangesteld.
28 juli – Nederlandse Volksdienst opgericht.
31 juli – Communisten uit kamp Schoorl gedeeltelijk weer naar huis.
3 aug. – Op straffe van onthouding der Sacramenten aan rooms-katholieken verboden om lid te blijven van het RK Werkliedenverbond en van mantelorganisaties der NSB (Herderlijk schrijven).
12 aug. – Werkzaamheden van gemeenteraden en Provinciale Staten geschorst. De burgemeester wordt in de gemeenten het éénhoofdig gezag. Een overeenkomstige wijziging in het Prov. bestuur.
24 aug. – Voortaan zal onder alle H. Missen in de RK kerken op zondag en door de week een aparte schaal rondgaan voor de 'Bijzondere noden van het Episcopaat'.
14 sept. – Eerste landelijke bijeenkomst van Medisch Contact te Utrecht, waar de verschillende provincies vertegenwoordigd zijn.
29 sept. – Arrestatie van Klaas Postema. Postema verbleef tot 17 april 1945 in Duitse gevangenissen en keerde behouden terug.
16 okt. – *Enkhuizer Courant* verboden.
22 okt. – Nederlands Socialistische Werkgemeenschap ontbonden.
28 okt. – In Friesland postverzendingen in beslag genomen, die nr. 5 van het *Hetzeschrift, Vrij Nederland* bevatten, volgens *Meldung* van die datum.
5 dec. – Aanbieding van bezwaarschrift van artsen aan Seyss-Inquart tegen de instelling van de Artsenkamer. Het is ondertekend door 4.300 artsen.
10 dec. – Alleen de NSB als uiting van politieke wilsvorming geduld.
14 dec. – Nederlandse Unie en Nationaal Front ontbonden.
Kerstmis – Voor het eerst *Vrij Nederland* gedrukt te Koudum (Fr.). Daarvóór werd het illegale blad gestencild.

1942

19 jan. – Prof. Titus Brandsma gevangen genomen op grond van het schrijven van richtlijnen voor de katholieke journalisten (oorspr. Anno Sjoerd Brandsma, geb. 23-2-1881 te Wonseradeel, overl. 2-6-1942 te Dachau).
25 febr. – Arrestatie van Jan Edel, leider van het RSAP-district Alkmaar. Daarop volgde de arrestatie van Rein Witteveen en dochter Jellie, die te Oterleek *Spartacus* drukten. Ook de Sint Pancrassers Klaas Barten (die Henk Sneevliet en anderen onderdak had verschaft) en Remmert van Graft geraakten in handen van de bezetter.
14 maart – Aanstelling en tewerkstelling van arbeiders slechts met toestemming van het gewestelijk arbeidsbureau.
18 maart – Inval in een drukkerij te Koudum, waar *Vrij Nederland* werd gedrukt. Even tevoren had men een sein gekregen, dat het in Amsterdam niet pluis was. Er wordt niets gevonden, daar de tweede gedrukte editie van *VN* weg is.
22 maart – Invoering van dienstverplichting arbeid in Duitsland.
April – Begin van de beperkt-gedwongen tewerkstelling in Duitsland: *Sauckel-*, *Holland-* en *Stahl-und-Eisen-Aktionen*.
13 april – RSAP'ers Sneevliet, Menist, Dolleman, Schriefer, Gerritsen, Koeslag, Jan Edel en Rein Witteveen gefusilleerd. Klaas Barten, Remmert van Graft en Jellie Witteveen waren tot levenslang veroordeeld; Klaas Barten en Remmert van Graft kwamen om in het concentratiekamp Ravensbrück; Jellie Witteveen overleefde de kampen.
19 april – Voorlezing van kanselbrief en herderlijk schrijven in de prot. en RK kerken over Jodenvervolging en protest tegen de instelling van de verplichte Nationale Arbeids Dienst (NAD).
20 april – Joden uit Hoorn, Enkhuizen en Schagen krijgen bevel te vertrekken naar Amsterdam. Eerder op 17 april was de evacuatie gelast van Joden naar Amsterdam uit de plaatsen Wieringerwerf, Medemblik, Hoogwoud, St. Maarten, Andijk, Bovenkarspel, Hoogkarspel en Muiden.
29 april – Invoering van de Jodenster.
30 april – Vóór deze datum moeten alle jachtgeweren worden ingeleverd en naar enkele speciale plaatsen zijn vervoerd, behalve van NSB'ers.
1 mei – Oprichting van het NAF (Nederlands Arbeids Front), dat in de plaats treedt van het NVV.
3 mei – 72 veroordeelden van het eerste OD-proces gefusilleerd in Sachsenhausen.
11 mei – De tweede groep van 24 veroordeelden uit het eerste grote OD-proces gefusilleerd.

Grote betonnen geschutsbunker, ontdaan van camouflagenetten en prikkeldraadversperringen, bij het strand van Bergen aan Zee, tekening door mr. D. Vis, Bergen; 1946.

15 mei – Ruim 2.000 vroegere Ned. beroepsofficieren en adspirant-officieren (cadetten en adelborsten) weer in Duitse krijgsgevangenschap gevoerd.

Een fles slaolie kost zwart *f* 13,-; oorspronkelijke prijs was *f* 0,45.

18 mei – Voor het eerst twee bonnen aangewezen op de tabakskaart.

9 juli – Negen leden van de eind 1940 en begin januari 1941 opgerolde 'Oranjewacht' gefusilleerd.

10 juli – Passeren ca. 800 Joden uit het Noorden, doch grotendeels uit Groningen, Assen, op weg naar Westerbork. De deportaties van Joden op grote schaal beginnen een aanvang te nemen.

11 juli – Tweede groep gijzelaars opgepakt.

13 juli – Grote razzia te Amsterdam, zoals sinds de februaridagen 1941 niet meer was voorgekomen.

15 juli – Het eerste transport Joden uit Westerbork naar Polen gedeporteerd.

20 juli – Fietsenvordering op grote schaal.

Christelijke jeugdorganisaties ontbonden en de geldmiddelen in beslag genomen.

19 aug. – Landing bij Dieppe.

17 sept. – Begin der uitkamming van personeel in overheidsdienst.

2-3 okt. – Door het hele land Joden opgehaald.

14 okt. – Door de groep van 'Ome Jan' (Theodorus Dobbe) alle distributie-bescheiden van het distributiekantoor te Joure meegenomen (eerste overval op een distributiekantoor in Nederland).

8 nov. – Landing van Amerikaanse troepen in Noord-Afrika.

24 nov. – Begin van de inbeslagneming van kerkklokken. Worden omgesmolten tot kanonnen.

28 nov. – Begint in Londen het BI (Bureau Inlichtingen) zijn werk.

9 dec. – Topfiguren van de verspreiding van *VN*: Wim Speelman, Henk Hos, Thies Jansen e.a. in Amsterdam gearresteerd.

14 dec. – De Rijkscommissie deelt mee, dat de NSB draagster van de politieke wil van het Nederlandse volk zal zijn en dat Mussert de leider der NSB is. Hiermee is de NSB verantwoordelijk betrokken bij het bestuur.

Kerstmis – In een bijeenkomst van ongeveer tien man te Leeuwarden doet 'Frits de Zwerver' (ds. F. Slomp) mededeling van de oprichting van een organisatie ten behoeve van de verzorging der onderduikers (LO).

30 dec. – Wim Speelman vlucht uit Haaren. In de boezem van *Vrij Nederland* bestaan reeds lang tegenstellingen, die nu tot een breuk leiden tussen redactie en technisch apparaat. *VN* splitst zich in *VN* en *Trouw*.

1943

Jan. – Bezoek van de ouderling 'Van Zanten' (ds. F. Slomp) aan Middenmeer en Enkhuizen.

3 febr. – Val van Stalingrad.

4 febr. – 'Geen medewerking aan maatregelen, welke ten doel hebben het Duitse oorlogspotentieel te versterken, hetzij door aantrekking van goederen, hetzij van 'personen', aldus minister Gerbrandy voor Radio Oranje.

6 febr. – Razzia op studenten aan de universiteiten als represaille op de aanslag op generaal Seyffardt. De WA door de Duitsers opgeroepen tot het verrichten van politiediensten.

19 febr. – Rijkscommissaris machtigt zichzelf om alle maatregelen te treffen t.a.v. de Arbeidsinzet.

21 febr. – Protest in de kerken tegen het als slaven wegvoeren en opjagen van duizenden jonge mensen en het ten dode vervolgen van Joodse medeburgers.

1 maart – Reorganisatie van de politie. Voor verandering van werkkring is toestemming van het GAB nodig.

13 maart – Loyaliteitsverklaring van de studenten geëist.

14 maart – Bankbiljetten van *f* 1.000,- en *f* 500,- na bepaalde datum waardeloos verklaard.

Medio maart – Het weghalen der kerkklokken is in volle gang. Van bijzondere exemplaren worden gips-afgietsels gemaakt.

24 maart – De artsen doen afstand van hun bevoegdheid tot uitoefening van het beroep van arts. Naambordjes worden weggenomen.

29 maart – Met ingang van 10 april is aan Joden het verblijf in alle provincies, behalve in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht, verboden.

20 april – Instelling van een hulppolitiekorps voor de Arbeidsinzet.

29 april – Generaal Christiansen maakt per proclamatie bekend, dat de oud-militairen weer in krijgsgevangenschap zullen worden teruggevoerd.
Studenten moeten zich melden voor de Arbeidsinzet.

10 mei – Begin van de uitvoering van de Verordening betreffende de Arbeidsinzet van de jaarklassen.
Italianen en Duitsers geven zich in Noord-Afrika over.

13 mei – Radiotoestellen moeten worden ingeleverd.

14 t/m 21 mei – Alle mannen van de jaargang 1921 moeten zich melden.

19 mei – Minister Gerbrandy maant oud-militairen aan zich in geen geval voor de Arbeidsinzet te melden. Ambtenaren mogen niet meewerken aan de uitvoeringsbesluiten.

24 t/m 29 mei – Alle mannen van de jaargangen 1922 en 1923 moeten zich melden.

31 mei t/m 2 juni – De mannen van jaargang 1924 moeten zich melden.

Mei/juni – De grote stroom van onderduikers begint te komen.

9 juni – Begin van de gesloten oproeping van de jaargangen 1922 t/m 1924.

20 juni – Grote Joden-razzia's in Amsterdam-Zuid.

22 juni – Bijeenkomst van de NSB in de Dierentuin in Den Haag. Hoogtepunt is het conflict tussen vleugel Rost van Tonningen-Feldmeyer, de SS vertegenwoordigend, en de groep Mussert-Van Geelkerken. Vanaf deze tijd is de rol van de NSB uitgespeeld.

23 juni – Ziekenfondsstrijd. Een groot aantal artsen duikt onder.

28 juni – Verschillende artsen opgepakt i.v.m. brief aan Seyss-Inquart. Ook op 2 juli d.a.v.

17 juli – Verschijnt bij een drukkerij in Leeuwarden het eerste gedrukte nummer van *Je Maintiendrai*.

26 juli – Mussolini afgetreden.

14 aug. – Op een vergadering in Amersfoort in principe besloten tot oprichting van een LKP (Landelijke Knok Ploeg).

15 aug. – Invoering van het *Zurückstellungsverfahren* (Z-kaartenactie) bij de arbeidsinzet.

31 aug. – Hoogkarspel. Gewapende KP-overval op het raadhuis. KP van Enkhuizen o.l.v. Han de Vries werkte samen met Zaanse vrije ploeg. Aktie gelukt, Barend Mes bevrijd. Mes was, op last van de SD, door de burgemeester van Hoogkarspel ingesloten als verdacht van vervalsingen van persoonsbewijzen.

8 sept. – Onvoorwaardelijke capitulatie van Italië bekendgemaakt.

19/20 sept. – Middenmeer. Eerste *dropping* van BI-agenten Van der Stok en Wiedemann op een perceel van de landbouwer Onderdijk.

30 sept. – Mislukte aanslag op NSB-burgemeester van Venhuizen.

12 okt. – Liepen enkele Enkhuizer LO'ers in een SD-val.

13 okt. – Werden vijf Enkhuizer KP'ers gearresteerd. De eerste KP-Enkhuizen (cdt. H. de Vries) hield op te bestaan.

18 okt. – Landwacht Nederland wordt Landstorm Nederland.

19 okt. – Catastrofe in Hoorn. Negentien leden van de LO-top op de Provinciale Beurs door SD gearresteerd. De LO-beurs vond plaats in gebouw 'Rehoboth' aan de gedempte Turfhaven.

15 nov. – Nieuwe verlofregeling voor Nederlandse arbeiders in Duitsland. Zij moeten borg staan voor elkaar. Keert een arbeider niet van verlof terug, dan zal aan anderen geen verlof worden verleend.

1944

14/15 jan. – Overval op het Distributiekring-kantoor te Zuid-Scharwoude.

15 jan. – Thies Jan Jansen uit Weiwerd (Groningen) en Henk Hos in het grote VN-proces ter dood veroordeeld. Zij werden op 11 mei samen gefusilleerd.

18 jan. – Overval op het gemeentehuis te Blokker door KP Hoorn (?).

Begin febr. – Gemeentehuizen moeten voortaan bewaakt worden door politie en niet meer door burgerbewakers.

9 febr. – Cor Wagenaar en L. Pos tijdens een PB-controle in de trein tussen Zaandam en Alkmaar gearresteerd.

24 febr. – Zeer zware aanval op het vliegveld Leeuwarden. Ca. 75 vliegtuigen werpen in 10 minuten tijds 5.000 bommen uit. Grootste deel der startbanen wordt vernield of beschadigd.

1 maart – In Enkhuizen alle TD's uitgereikt aan bewoners, legaal zowel als illegaal.

4 maart – Gehele administratie van TD op het Distributiekantoor gelicht door Flip (Fluitman) van de KP Enkhuizen.

28 maart – KP Alkmaar met Fritz Conijn, Pierre de Bie en 'Duitse Kareltje' pleegt geslaagde overval op Distributiekantoor van Venhuizen.

Eind maart-begin april – De sabotage van de Tweede Distributie-stamkaart-beschikking is in volle gang.

Maart – De Landwacht doet overal zijn intrede. Treedt op tegen zwart-handelaren, clandestiene slachters en ondergedokenen.

1 april – *Dropping* van de BBO-agenten Celosse, Cnoops, Sanders en Seyben.

11 april – Bombardement van het centraal bevolkingsregister in Den Haag, waardoor er ook in West-Friesland bij de bevolkingsambtenaren minder aanleiding is voor vrees voor verstrekkende controle met fatale gevolgen.

13 april – Bevolkingsregister van Warmenhuizen met behulp van twee gemeenteambtenaren door plaatselijke LKP weggehaald. Enige dagen later werd deze actie door Radio Oranje vermeld.

15 april – Max Blokzijl deelt mede, dat onderduikers pardon krijgen, wanneer zij zich alsnog melden.

23 april – Arrestatie van twee Westfriese verzetslieden Jan Beemsterboer en Jan Sinnige bij de Velser pont. Aanvankelijk opgesloten in de Weteringschans, later overgebracht naar het concentratiekamp Amersfoort.

17 mei – Grote razzia te Warmenhuizen. Dorp omsingeld door ongeveer 700 Duitsers o.l.v. de Alkmaarse *Ortskommandant* Schausz. Zes mensen werden weggevoerd waarvan er vier niet meer terug zouden keren.

20 mei – Landwachter A. de Groot te Berkhout doodgeschoten.

22 mei – SD arresteert op een adres te Amsterdam de Alkmaarse Limburgers Albertus Reulen en Jacobus Frencken en de koerierster Elsje Yzerdraad van de KP-Alkmaar. Reulen en Frenken werden op 10 juni 1944 te Bloemendaal gefusilleerd, Elsje Yzerdraad kreeg levenslang.

31 mei – Vuurgevecht te Westerblokker waarbij twee landwachters (C. Molenaar en G. Renooy) en een illegale werker om het leven kwamen.

2 juni – S. Wytema, arts te Westwoud en Jan Maarn-Nierop uit Berkhout slachtoffers *Silbertanne*-moord.

6 juni – Invasie in Normandië (*D-Day*).
Als direct gevolg hiervan vinden er uitgebreide Duitse troepenverplaatsingen plaats. Op 7 en 8 juni worden bussen van autobusondernemingen in beslag genomen en met de – van bed gelichte – chauffeurs naar het Zuiden gedirigeerd.
Het zgn. 'putjesgraven' begint.

8 juni – Koninklijke boodschap uit Engeland om te komen tot een definitieve coördinatie tussen de onderscheiden verzetsgroeperingen.

13 juni – PBS (Persoonsbewijzen Sectie) te Amsterdam opgerold.

25 juni – Radiorede van Prins Bernhard. De drie organisaties, waaruit de gevechtstroepen zullen worden gerecruteerd, de RVV, de KP en de OD erkend.

Juni – Krachtens *Führerbefehl* wordt alle rechtspraak over burgers in de bezette gebieden in het Westen opgeheven. De plaatselijke *Sipo* kan bij elk vergrijp of poging daartoe terstond tot fusillering overgaan.

2 juli – Verongelukt bij Makkum een vliegtuig met vier sabotage-agenten van het Londense Bureau voor Bijzondere Opdrachten. Allen kwamen om het leven.

16 juli – Pilotenhelper en LO'er Jacob Balder (43) uit Broek op Langedijk gefusilleerd in de duinen van Bloemendaal.

7 aug. – *Dropping* van de BBO-agenten Postma en Reisiger in de omgeving van Wieringerwerf.

8 of 9 aug. – 23 *Trouw*-mensen te Vught gefusilleerd.

9 aug. – 'Annie Westland' (mevrouw C.J. van den Berg-Van der Vlis) gearresteerd op de Oude Gracht te Utrecht op een door de *Sipo* bezet adres. Zij was hoofdkoerierster met de top der landelijke LO.

9 aug. – Afgewaaide landing van de BBO-agenten 'Guus' Hamilton en 'Josephine' Hamilton bij Abbekerk.

19 aug. – Overval op het distributiekantoor te Oudorp door de nieuwe KP-Alkmaar o.l.v. Pierre de Bie.

Aug.m – In Enkhuizen 2e KP opgericht door 'Flip' Fluitman.

Aug. – KP-Enkhuizen pleegt overval op Duitse munitieopslagplaatsen te Schoorl. Veel patronen buitgemaakt.

Aug. – KP-Enkhuizen kraakt Distributiekantoor te Venhuizen. Later volgden voedselkraken op de kaasfabriek te Twisk samen met de 'Vrije Groep Opperdoes' en de kraak op de IJsfabriek te Enkhuizen. Buit te Twisk bestond uit zeven schuiten met zuivelprodukten w.o. twee pramen met 40-plus Edammers. Terzelfdertijd: vuurgevecht met SD te Hauwert.

29 aug. – KP-Alkmaar o.l.v. Pierre de Bie pleegt overvallen op bonkaartentransporten ter hoogte van Spanbroek en Schagerbrug.

2 sept. – Bevel *Allied High Command* tot de grote spoorwegsabotages.

3 sept. – Prins Bernhard aangewezen als opperbevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten.
Uitzonderingstoestand over het gehele land afgekondigd. Aanval op het vliegveld Leeuwarden.

5 sept. – 'Dolle Dinsdag'. 600 NSB-ers vertrekken per nachtboot van Amsterdam naar Lemmer en van daar in een tramtrein van vijftien wagons in richting Heerenveen.
Avondklok 8 uur.
Bevel tot oprichting van de NBS.

6 sept. – Fritz Conijn (21), inspirator van het verzet in Noord-Holland-Noord en leider van de Alkmaarse KP, daags na 'Dolle Dinsdag' te Vught gefusilleerd. Op 29 augustus 1944 was Fritz Conijn in handen van de nazi's gevallen.

8/9 sept. – Eerste systematische *dropping* van wapens en munitie in Noord-Holland op het Afwerpterrein 'Mandrill' aan de Zomerdijk te Spanbroek-Wognum. Met de zending werden ook de BBO-agenten Biallosterski en De Vos gedropt.

15 sept. – Stelt Radio Oranje het Nederlandse volk er van in kennis, dat talrijke afdelingen *Sicherheitspolizei* naar ons land zijn gekomen. Begin september eist de *Wehrmacht* een spoedige bouw van een reserve-stelling in de linie Delfzijl-Groningen-Assen-Meppel in aansluiting op de IJssellinie. Op deze datum de eerste grote razzia op werkkrachten in Zwolle.

17 sept. Zeer zware luchtaanval op vliegveld Leeuwarden.
Luchtlandingstroepen bij Nijmegen en Arnhem neergelaten, om een overgang over de grote rivieren te forceren.
Order aan het spoorwegpersoneel om te staken.

30 sept. – Praktijkwoning van huisarts Groenhart te Dirkshorn platgebrand als represaille voor sabotage aan de spoorlijn te Waarland.

10/11 okt. – Rustenburg. Wapen*dropping* op 'Lobster' vond geen doorgang. BS-Ontvangst- en Bewakingsploegen vervolgens op de terugweg bij Rustenburg beschoten door Landwachters. De onkundig gebleven Ophaalploeg bij dezelfde Rustenburgerbrug in een hinderlaag gelokt. KP'er Gerard Veldman gedood en anderen (zwaar) gewond.

11 okt. – De Schermer. Na de 'Slag bij Rustenburg' boerderij 'Houtlust' aan de Zuidervaart, BS-opslagplaats van wapens en munitie en uitvalsbasis van verzetsstrijders, bij wijze van represaille in brand gestoken. Eigenaar Piet de Boer, zijn vader Dirk de Boer en de BS'ers Johan de Jong, Floor Niele, Piet Wagenaar en Jan Walter door de SD op 'Houtlust' doodgeschoten.

19/20 okt. – Hoogkarspel. Geallieerd toestel zag de lichten van het stationnetje van Hoogkarspel aan voor de lichtbakens van het Afwerpterrein 'Oliver'. Lading belandde op en langs de spoorbaan. 24 containers met behulp van ter plaatse wonende boer en zijn twee zoons door KP-Enkhuizen in veiligheid gebracht.

21 okt. – Wieringermeer. Als gevolg van de 'Slag bij Rustenburg-Houtlust': eerste wapentransport van het Afwerpterrein 'Mandrill' naar het nieuwe centrale wapendepot in de Wieringermeer.

28 okt. – KP-Enkhuizen rooft de voorraden van de *Wasserschutzpolizei* uit de IJsfabriek. Tientallen vaten boter, duizenden cervelaatworsten, een partij bevroren vlees en 50 kisten van 500 eieren worden bemachtigd.

31 okt. – Begin van de wapeninstructiecursussen aan de leden der BS in de Wieringermeer. Instructeur: 'Guus' Hamilton.

5/6 nov. – Venhuizen. Viermotorige Short Stirling bommenwerper met aan boord een wapenzending bestemd voor het Afwerpterrein 'Laloe' vliegt bij Venhuizen tegen de IJsselmeerdijk en stort 300 meter verderop in het water. Alle zes bemanningsleden kwamen om het leven. Nog veel materiaal kon uit het wrak worden opgediept.

17 nov. – Vijf verzetsstrijders Frans van der Zeijden, Marinus Post, P. v. Velzen, Arie Kaptein en P. Booij bij wijze van represaille (op de liquidatie van de Landwachter J.H. Meijer) in de Alkmaarse Wilhelminalaan gefusilleerd.

1 dec. – Provinciaal-commandanten OD en KP leggen verklaring af dat beide groepen zullen worden samengevoegd tot de NBS.

8 dec. – Kraak van het Huis van Bewaring te Leeuwarden. 51 gevangen bevrijd, o.a. slachtoffers van de razzia's van 10, 12, 14 en 17 november.

30 dec. – Eliminatie landverrader *SS-Rottenführer* George Herlee in een kapperssalon op het Kerkplein te Hoorn.

31 dec. – Bevolkingsregister van Wieringerwerf weggehaald door Koos Hoekstra, 'Han', Jan S. Blijdorp, A.C. de Graaf, Klaas Snip en Arie en Bernard Niehof, in vijf zakken verpakt en verborgen op de boerderij van Huub de Graaf.

Aanslag op de SD'er en SS-Rottenführer George Herlee op 30 december 1944 te Hoorn en de represaille op 4 januari 1945

Op zaterdag 30 december 1944 omstreeks 16.00 uur, plaatste de SD'er en SS-Rottenführer George Herlee zijn fiets tegen de pui van de scheersalon van B. Groot aan het Kerkplein te Hoorn. Hij ging naar binnen en doodde de tijd met het lezen van een krant.
Drie leden van de KP-Hoorn-Berkhout hadden de fiets van Herlee voor de kapperszaak zien staan. Reeds drie maanden lang had de illegaliteit van West-Friesland deze gevaarlijke verrader bespied en gevolgd. De Gewestelijke BS-leiding had opdracht gegeven Herlee ten spoedigste uit de weg te ruimen. De drie in burgerkleding gestoken KP'ers, ieder voorzien van een pistool, stapten de scheersalon binnen, zagen Herlee en schoten gedrieën hun pistool op de SD'er leeg. Herlee was op slag dood.

Donderdag 4 januari 1945 reed een Duitse overvalwagen, komende uit de richting Amsterdam-Hoorn, Hoorn binnen en stopte op het Kerkplein bij de Grote Kerk. Op het door de Landwacht afgezette plein werden vijf meegevoerde BS'ers uit de Weteringschans-gevangenis op een rij naast elkaar gezet en door de Grüne Polizei uit de hoofdstad met machinegeweren doodgeschoten. De lijken liet men enige uren op straat liggen tot tenslotte een Rode Kruisauto de gefusilleerden naar elders mocht vervoeren.
Direkt na de aanslag verschenen aanplakbiljetten. Op de aanplakbiljetten stond het volgende te lezen:
'Tengevolge van een op 30 december 1944 in Hoorn gepleegde laffe politieke moord, werd op 4 januari 1945 een aantal saboteurs en terroristen op de plaats van de aanslag standrechtelijk doodgeschoten.'
De slachtoffers waren: Hendrikus Imming, Jacob Willem Jansen, Joh. Jansen, Gerardus Jonker en Johan Versfelt, allen uit Amsterdam; 1990.

1945

4 jan. – Vijf Nederlandse verzetsstrijders worden gefusilleerd bij de Grote Kerk te Hoorn.
Hun namen zijn: Johan Versfelt, Gerardus Jonker, Jacob Wilhelm Jansen, Hendrikus Marinus Immig, Johan Theodoor Joseph Janssen.

6 jan. – KP-Enkhuizen 'kraakt' 10 koeien en kraakt kaasfabriek te Wervershoof en Binnenwijzend, alles in één nacht.

22 jan. – KP-Enkhuizen bevrijdt 30 gevangenen uit raadhuis van Hoogkarspel. Een Landwachter gedood, een KP'er (Steef Meijer) zwaar gewond.

25 jan. – Bij een overval werden van de LO Wervershoof gearresteerd: Langedijk, Lodder, P. Pronk, Schoenmaker en acht anderen. Siem Koopman, die al eerder was gepakt, werd voor zijn huis neergeschoten.

29 jan. – Bij inval in drukkerij te Amsterdam wordt Wim Speelman, één der eerste verspreiders van *VN* en later van *Trouw* gearresteerd.

10 febr. – 'Hans' Biallosterski, G.B. du Celliee Muller, F.J. Haverkamp, Johan Hellema en J.M. Smoorenburg stuitten na besprekingen te hebben gevoerd op de Zomerdijk ter hoogte van Wognum op een patrouille *Grünen* en Landwachters. Eenmaal opgesloten in het raadhuis van Obdam ondernamen zij een vluchtpoging. Hellema werd door de gealarmeerde bewaking direct gedood, Biallosterski en Haverkamp raakten zwaar gewond, Smoorenburg kon spoedig worden ingerekend en slechts Du Celliee Muller wist te ontsnappen.

24 febr. – Verzetsstrijder Jan Molenaar uit Tuitjenhorn bij aktie tegen zwarthandelaar gearresteerd. Na de Bevrijding keerde Molenaar heelhuids terug.

26 febr. – Scheveningen. Tobias 'Hans' Biallosterski op 24-jarige leeftijd in de strafgevangenis van Scheveningen als gevolg van verwaarlozing van zijn verwondingen overleden.

1 maart – De IJsselovergangen hermetisch gesloten. Het Noorden wordt ten opzichte van het Westen 'buitenland'.
De destijds vanwege de OD uitgereikte legitimatiebewijzen en armbanden moeten worden ingeleverd. Na wijziging zullen zij opnieuw worden uitgereikt.

7 maart – Represaille te Alkmaar n.a.v. aanslag op een lid van de *Wehrmacht*. Onbekend aantal personen geëxecuteerd.

8 maart – Razzia te Spanbroek n.a.v. aanslag op Rauter. 53 personen opgepakt.

8 maart – Langedijk, Stokhof (BS cdt), Akkerman en Lodder op Rozenoord gefusilleerd.

12 maart – P.F. Brittijn, Boonstra en Oost van LO-Medemblik gepakt bij een razzia gefusilleerd aan de Weteringschans te Amsterdam. Bij wijze van represaille voor de aanslag op Rauter.

13 maart – Dirk Wieringa en Tom Kronenburg van de LO-Enkhuizen te Scheveningen gefusilleerd. Ze hadden meegedaan aan overval op gemeentehuis annex distributiekantoor te Venhuizen.
14 maart – Zwaag. Drie Landwachters gedood.
24 maart – Dagorder van Prins Bernhard:
1e onder geen voorwaarde actie op eigen initiatief;
2e handhaving van de meest strenge discipline.
Dit in verband met een op gang zijnde grote militaire operatie, die grote gevolgen kan hebben.
28 maart – HM de Koningin richt zich in een proclamatie tot de verzetsbeweging.
5/6 april – Begin van de Georgische Opstand op Texel. Op 21 april was de opstand definitief neergeslagen.
6 april – Limmen. F.J. Haverkamp, S.M. Middelhof, W.H. Pommerel, Piet Koning, J.M. Smoorenburg en vijf anderen bij wijze van represaille (op de liquidatie van een Duitse militair te Limmen) gefusilleerd.
6/7 april – GSA-sabotage aan de spoorlijn bij Zijdewind om de aanvoer van Duitse troepen richting Den Helder te stagneren.
11 april – Zijpersluis. Represaille voor het plaatsen van een landmijn onder een brugdek aan de Helderse weg te Zijpersluis. Op last van Schausz, *Ortskommandant* te Alkmaar, werden tien jongemannen ter plaatse gefusilleerd.
15 april – Sint Pancras. Bij wijze van represaille voor de sabotage aan het spoorbruggetje bij 'Het Meertje van Leyen' werden op zondag 15 april twintig verzetslieden uit de Weteringschansgevangenis bij de spoorwegovergang te Sint Pancras gefusilleerd.
17 april – Dirk Roos door Landwacht te Hoorn gedood.
17 april – De Duitsers zetten de Wieringermeer onder water. Op de dag van de inundatie werden 29 illegale werkers/onderduikers bij het verlaten van de polder door de Duitsers opgepikt en doodgeschoten.
17 april – A.C. de Graaf, laadmeester der wapentransporten en voedselofficier van de BS, ter hoogte van Wognum door Landwachters/Duitsers standrechtelijk doodgeschoten.
23 april – Razzia in Enkhuizen.
23 april – Kruidenier Commandeur te Hoogwoud door Landwacht doodgeschoten.
23 april – Spanbroek-Wognum. *Dropping* van de BBO-agenten Bouma en Pleysier op het Afwerpterrein 'Mandrill'. Tevens datum van de laatste wapen-*dropping* in Noord-Holland-Noord (op 'Mandrill').
25 april – Opnieuw razzia in Enkhuizen, twee LO-medewerkers gearresteerd.
1 mei – Razzia te Zwaag; 100 man opgepakt.
4 mei – Capitulatie van het Duitse leger.
5 mei – Dag van de Bevrijding.

Verantwoording

De voorgaande kroniek geeft, in kort bestek, een reeks feiten en data. De samensteller maakt geen aanspraak op volledigheid. Waar het maatregelen van de bezetter betreft die golden voor het hele land, zoals bijvoorbeeld de invoering van het Persoonsbewijs of de instelling van de Winterhulp en het verloop van de strijd aan de fronten, leverde het maken van deze kroniek geen grote moeilijkheden op. Van de historicus dr. Y.N. Ypma, auteur van het boek *Friesland Annis Domini 1940-'45* (1e dr. 1953) werd toestemming verkregen gebruik te maken van door hem verzamelde gegevens. Voor West-Friesland is o.m. geput uit de archieven van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie. Dit waarborgt niet dat alle feiten juist zijn weergegeven en dat de dateringen precies zijn. De herinnering van verzetsmensen, betrokken bij opzienbarende akties, is vaak op het punt van de datering niet helder. Dat is soms een gevolg van de noodzaak in bezettingstijd om het geheugen, voor zover dat mogelijk was en gewenst was, schoon te vegen. Niet navragen, zwijgen over wat je weet was toen het parool. Pas na de oorlog kon er worden begonnen met de opheldering van wat in het verborgene was geschied.

Met naspeuren van wat er in West-Friesland van dag tot dag is voorgevallen in de oorlogsjaren is in deze kroniek een bescheiden begin gemaakt. Alleen de gedachte dat een beknopt overzicht van de geschiedenis van onderdrukking en verzet ook oud-verzetsmensen weer aan het denken zal zetten biedt wellicht uitzicht op het vollediger maken van deze kroniek en gaf de doorslag tot publikatie. In het algemeen gesproken zal bij de oudere lezer, die de oorlog bewust heeft meegemaakt, dikwijls de vraag opkomen: wanneer was dat ook weer? In welk jaar! Al moeilijker worden de vragen: In welke maand, op welke dag? Dikwijls luidt het antwoord: het moet geweest zijn in het voorjaar of in de zomer van dat en dat jaar. Deze onzekerheid rechtvaardigt de poging tot het samenstellen van deze kroniek.

S.L./J.v.B.

DE ONDERDUIKER

MAANDBLAD VOOR DIE NEDERLANDERS, DIE HET GEVAAR PREFEREREN BOVEN HET WERKEN VOOR DEN VIJAND

EERSTE JAARGANG
No. 3

LAND(

Tot c
genood
Doch va
een nie
ruime ti
is „De (
gegaan.
deel uit

Vrijdag

2 Februari 194

M O R G E N

B U L L E T I N

S Speciale

Uitgav

o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-o-

"R O B U"
(Het rose bulle

o-o-o-o-o-o-o-o-

EER IN ONS LA

1945 T E L E X No.175

ofdkwartier maakte gisteren bekend, dat de capitulatie van
in het Westen en Noorden ook door Gen.Keitel is bevestigd
erklaarde, de strijd in het W. is afgelopen, de D. troepen
eer ver
n. Folk
Wageni
aanlei
op de N
logsmis
llijk a
n uit di
skowitz

d e v r ij e p e r s

le Jaargang No. 76 Zaterdag 17 Maart 1945

SNELLE AMERIKAANSE VORDERINGEN AAN HET ZUIDELIJK DEEL VAN HET
VANUIT HUN BRUGGEHOOFD BIJ REMAGEN SNEDEN DE AMERIKANEN DE AUT
KEULEN - FRANKFORT AF.-- IN HONGARIJE ZIJN DE DUITSE AANVALLEN
-- ZWARE AMERIK.LUCHTAANVAL OP DE JAP. ZEEHAV

DE WAARHEID

4de JAARGANG NUMMER 18 10 MAART 1944

jang no. 10 (70). 1ste Februarinummer 1945

JE MAINTIENDRAI

Lijdt U mijn ondersaten
Die oprecht zijn van aert
God sal U niet verlaten
Al zijt ghij nu bezwaert.

RLAND en ORANJE

verkorte uitgave voor
NOORD-HOLLAND

1ste Jaargang No 50. 8 November 1944

„DE LUISTERVINK"

TWEEDE JAARGAN

"RECHT DOOR ZEE" 1ste Jaargang.

No. 58 27 SEPT. 1943

HET PAROOL

VRIJ ONVERVEERD

-000-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0

in)

Za./Zodag,25/6 Nov.1944

-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-0-

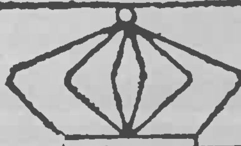
in overgangstijd.

NDEN WEL REëEL?

stellen van de gewichtige be- eraadslagingen, aan gene zij- Kanaal genomen en gebonden

zijn het er over eens, dat zulk een militair bestuur als ongewenscht, ja als

UWS BULLETIN VOOR NOORD NOORD-HOLLAND No. 27, 20 Jan. 1945

VRIJ NEDERLAND

NEDERLAND ORANJE

1943 PRINSES MARGI

Vandaag is het een feestdag

Want een prinses neemt intre

DE NIEUWSBODE

Dagblad voor het bezette Nederlandse gebied.

Zusterorgaan van „De Onderduiker"

29 Maart 1945

1e Jaargang No. 95

r verklaarde giste-

entie, dat er voor

die aanstonds van

zullen zijn, in de

dsel gezorgd moet

of ook Duitsland

voor voedsel, ver-

at dit land niet kan

erder dan de be-

oedsel zal worden

erde schepen zijn

het transport van

vrouw

19 JAAREINDE 1944

Verzet in West-Friesland

'De Man van Vught', gedenkteken te Heiloo; 1990.

ISBN 90-6455-112-X
9 789064 551123

PIROLA